

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

**ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΑΝΗΣ

**ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ**

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΠΑΥΛΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ

ΒΟΛΟΣ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2002

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 2209/1
Ημερ. Εισ.: 17-03-2004
Δωρεά: _____
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΜΧΠΠΑ
2002
ΠΑΥ

Στους γονείς μου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000072486

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Μανιάτικη καταγωγή μου (Καρδαμύλη, Δήμος Λεύκτρου), η συνεπαγόμενη επιθυμία μου για μία καλύτερη γνωριμία με τον τόπο και η έλλειψη ενασχόλησης της πολιτείας, μέσω της μη εκπόνησης αναπτυξιακών μελετών για το σύνολο της περιοχής της Μάνης την τελευταία δεκαετία, είναι οι λόγοι που με ώθησαν να επιλέξω, στα πλαίσια της διπλωματικής μου εργασίας, την εκπόνηση ενός Σχεδίου Ανάπτυξης Μάνης.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην διαχρονική κατάσταση και προοπτική των ορεινών μειονεκτικών περιοχών σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, όπου είναι δυνατόν να ενταχθεί και η Μάνη, ενώ στο υπόλοιπο πρώτο μισό γίνεται προσπάθεια για την καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης της. Ακολουθεί η επεξεργασία μίας δειγματοληπτικής έρευνας (με τη μέθοδο του ερωτηματολογίου) που διενεργηθεί στην περιοχή που συνέβαλλε στην εξαγωγή ορισμένων συμπερασμάτων. Έπειτα, πραγματοποιήθηκε μία ανάλυση SWOT με στόχο την καταγραφή των πλεονεκτημάτων και των ευκαιριών, των αδυναμιών και των κινδύνων για την περιοχή της Μάνης. Τέλος, στο δεύτερο μισό της εργασίας, το Σχέδιο Ανάπτυξης Μάνης προέβη στην αποτύπωση αναπτυξιακών κατευθύνσεων και πολιτικών και συγκεκριμένων προτάσεων για την αντιμετώπιση των ελλείψεων και την ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής.

Η διπλωματική αυτή εργασία φιλοδοξεί αφενός να προβληματίσει για την τύχη ενός τόσο σημαντικού ιστορικά, πολιτιστικά και οικονομικά τόπου, όπως είναι η Μάνη, και αφετέρου να αναδείξει την ανάγκη προώθησης συγκεκριμένων επίσημων πολιτικών από πλευράς πολιτείας για την ανάδειξη και ανάπτυξη της περιοχής.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	1
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	2
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	6
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	8
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ	10
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ	11
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	12
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
2. ΟΙ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ	15
2.1 ΦΥΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ... ..	15
2.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ	17
2.3 ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΧΩΡΩΝ	18
2.4 ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΙΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ	19
2.5 ΟΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΕΙΝΟ ΧΩΡΟ – ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ... ..	22
2.6 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ	26
2.7 ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	28
3. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ	30
4. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ	36
5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ	40
5.1 ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	40
5.2 ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	44
5.3. ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	50
5.4 ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ	56
5.4.1 Πρωτογενής Τομέας	56
5.4.1.1 Γεωργία	56
5.4.1.2 Κτηνοτροφία	59
5.4.1.3 Μελισσοκομία	61
5.4.1.4 Δάση	62
5.4.1.5 Αλιεία	62
5.4.2. Δευτερογενής Τομέας	63

5.4.2.1 Γενικά	63
5.4.2.2 Λατομεία	66
5.4.3 Τριτογενής Τομέας	67
5.4.3.1 Εμπόριο	67
5.4.3.2 Επενδύσεις	67
5.5 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	72
5.6 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ	80
5.6.1 Υγεία – Πρόνοια	80
5.6.2 Εκπαίδευση	80
5.6.3 Αθλητισμός	81
5.7 ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ	82
5.7.1 Οδικό Δίκτυο	82
5.7.2 Ενέργεια	83
5.7.3 Τηλεπικοινωνίες	84
5.7.4 Ύδρευση – Αποχέτευση – Απορρίμματα	84
5.8 ΟΙΚΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ	86
5.9: ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ	87
5.9.1 Παραδοσιακή Κληρονομιά της Μάνης	87
5.9.2 Αρχιτεκτονική και Τρόπος Ζωής	88
5.9.3 Παραδοσιακοί Ξενώνες ΕΟΤ στη Μάνη	95
5.9.4 Δίκτυο Μουσείων στην Μάνη	96
5.9.5 «Μάνη: Πολιτιστικό Οδοιπορικό»	97
6. ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΠΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΟΠΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ	99
7. ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΑΝΗ	119
8. ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΑΝΗ	123
9. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΑΝΗ	128
9.1 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	128
9.2 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	130
9.2.1 Γενικά	130
9.2.2 Εκτίμηση του πληθυσμού της Μάνης για τα έτη 2006, 2011, 2016	131
9.3 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ	133
9.3.1 Πρωτογενής Τομέας	133
9.3.1.1 Γενικά	133

9.3.1.2 Ελαιοπαραγωγή.....	133
9.3.1.3 Αρωματικά Φυτά.....	134
9.3.1.4 Μελισσοκομία.....	135
9.3.1.5 Κτηνοτροφία.....	135
9.3.1.6 Δάση.....	136
9.3.1.7 Αλιεία.....	136
9.3.2 Δευτερογενής Τομέας.....	137
9.3.2.1 Γενικά.....	137
9.3.2.2 Λατομεία.....	143
9.3.3 Τριτογενής Τομέας.....	143
9.3.3.1 Εμπόριο.....	143
9.4 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ.....	145
9.4.1 Γενικά.....	145
9.4.2 Παραθεριστικός Τουρισμός.....	148
9.4.3 Περιπατητικός Τουρισμός.....	152
9.4.4 Αγροτουρισμός.....	155
9.4.5 Πολιτιστικός τουρισμός.....	156
9.4.6 Θρησκευτικός Τουρισμός.....	157
9.4.7 Συνεδριακός Τουρισμός.....	158
9.4.8 Χρονομεριστικός Τουρισμός.....	159
9.4.9 Ιστιοπλοϊκός τουρισμός.....	160
9.4.10 Άλλες μορφές ειδικού τουρισμού.....	161
9.4.11 Σπήλαια Διού.....	161
9.4.12 Σχέδιο Marketing.....	162
9.5 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ.....	164
9.5.1 Περίθαλψη – Πρόνοια.....	164
9.5.2 Εκπαίδευση.....	164
9.5.3 Αθλητισμός.....	166
9.6 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ.....	167
9.6.1 Οδικό δίκτυο.....	167
9.6.2 Ενέργεια.....	168
9.6.3 Τηλεπικοινωνίες.....	169
9.6.4 Ύδρευση.....	169
9.6.5 Αποχέτευση.....	171

9.6.6 Απορρίμματα	174
9.6.7 Υπόλοιπες Υποδομές.....	178
9.7 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΗΣ	182
9.8 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ.....	187
9.9 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.....	190
10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	196
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	201
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	206
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	244

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1: ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΕΔΑΦΟΥΣ ΜΑΝΗΣ (τετρ.χλμ).....	30
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2: ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΕΔΑΦΟΥΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΗ.....	32
ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3: ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΚΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ.....	35
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1.1: ΕΙΔΗ ΧΛΩΡΙΔΑΣ – ΠΑΝΙΔΑΣ (αριθμητικά στοιχεία).....	41
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1.2: ΕΙΔΗ ΧΛΩΡΙΔΑΣ – ΠΑΝΙΔΑΣ (αριθμητικά στοιχεία).....	42
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.1: ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ.....	44
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.2: ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΣΕ ΠΟΣΟΣΤΟ (%).....	46
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.3: ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ (1991).....	47
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.4: ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΣΕ ΠΕΔΙΝΕΣ – ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ – ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ (1991).....	48
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.1: ΣΥΝΘΕΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ.....	52
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.2: ΑΕΠ (κατά κεφαλή σε Ευρώ).....	54
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.3: ΑΕΠ (κατά κεφαλή % της χώρας).....	54
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.4: ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ (σε MWh).....	54
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.5: ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΔΕΣΕΙΣ ΑΝΑ 100 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ.....	54
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.6: Ι.Χ. ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΑ ΑΝΑ 100 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ.....	55
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.7: ΑΡΙΘΜΟΣ ΙΑΤΡΩΝ ΑΝΑ 1000 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ.....	55
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.1: ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΓΗΣ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ – ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ – ΧΩΡΑ (1991).....	57
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.2: ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΩΝ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ – ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ – ΧΩΡΑ (1991).....	57
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.3: ΕΚΤΑΣΗ – ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΛΑΙΟΔΕΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΛΑΔΙΟΥ (1991).....	57
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.4: ΕΞΕΛΙΞΗ ΖΩΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ (1981 – 1991 – 2001).....	60
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.5: ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΒΑΣΙΚΩΝ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ 1991 (σε κιλά).....	60
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.6: ΕΞΕΛΙΞΗ ΑΡΙΘΜΟΥ ΚΥΨΕΛΩΝ (1991).....	61
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.7: ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΑΛΙΕΥΤΙΚΩΝ ΣΚΑΦΩΝ (1992).....	62

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.8: ΣΥΝΟΛΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ – ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΤΑ ΚΛΑΔΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ (1992).....	66
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.9: ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ LEADER II.....	69
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.1: ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΣΤΑ ΣΠΗΛΑΙΑ ΤΟΥ ΔΙΡΟΥ.....	74
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.2: ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΦΙΞΕΩΝ – ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΝ ΣΕ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΕΚΤΟΣ ΑΠΟ CAMPINGS ΣΤΗ ΛΑΚΩΝΙΑ – ΜΕΣΣΗΝΙΑ – ΜΑΝΗ.....	75
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.3: ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΦΙΞΕΩΝ – ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΝ ΣΕ CAMPINGS ΛΑΚΩΝΙΑΣ – ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ – ΜΑΝΗΣ.....	75
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.4: ΔΥΝΑΜΙΚΟΤΗΤΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΩΝ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ 1990 – 1996.....	76
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.5: ΔΥΝΑΜΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ CAMPINGS ΕΤΟΥΣ 1996.....	77
ΠΙΝΑΚΑΣ 5.7.1: ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΗ ΚΑΛΥΨΗ ΜΑΝΗΣ (τηλέφωνα /100 κατοίκους)....	84
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.1: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΤΕ ΤΗΝ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΤΕ ΤΟ ΒΑΘΜΟ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΑΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΚΑΘΕ ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΤΟΜΕΙΣ.....	101
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2: ΕΚΦΡΑΣΤΕ ΤΙΣ ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΣΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΤΟΜΕΙΣ.....	102
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.3: ΔΗΛΩΣΤΕ ΑΝ ΣΥΜΦΩΝΕΙΤΕ Η ΑΝ ΔΙΑΦΩΝΕΙΤΕ ΜΕ ΤΙΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	106
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.4: ΠΟΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΕΩΡΕΙΤΕ ΟΤΙ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΙΣΧΥΡΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ (έως 3 επιλογές).....	107
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.5: ΠΟΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΕΩΡΕΙΤΕ ΟΤΙ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ (έως 3 επιλογές).....	110
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.6: ΕΠΙΛΕΞΤΕ ΤΙΣ 4 ΠΙΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΓΝΩΜΗ ΣΑΣ ΘΑ ΒΕΛΤΙΩΣΟΥΝ ΤΗΝ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΘΑ ΣΥΜΒΑΛΛΟΥΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ.....	113
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.7: ΑΝ ΣΑΣ ΖΗΤΟΥΣΑΝ ΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ, ΠΟΙΟΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥΣ ΘΑ ΕΠΙΛΕΓΑΤΕ (επιλέγετε 2 επιλογές).....	114
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.8: ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ.....	115
ΠΙΝΑΚΑΣ 7.1: ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ.....	122
ΠΙΝΑΚΑΣ 9.2.1: ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ.....	131
ΠΙΝΑΚΑΣ 9.4.1: ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	155

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΙΚΟΝΑ 5.1.1: ΦΑΡΑΓΓΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΛΕΥΚΤΡΟΥ.....	40
ΕΙΚΟΝΑ 5.1.2: ΟΡΟΣ ΣΑΓΓΙΑΣ.....	41
ΕΙΚΟΝΑ 5.1.3: ΤΑΪΓΕΤΟΣ.....	42
ΕΙΚΟΝΑ 5.4.1: ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΕΛΙΑΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΛΕΥΚΤΡΟΥ.....	56
ΕΙΚΟΝΑ 5.4.2: ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΒΟΣΚΗΣΗ.....	59
ΕΙΚΟΝΑ 5.4.3: ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΑΣ.....	61
ΕΙΚΟΝΑ 5.4.4: ΜΟΛΟΣ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ.....	63
ΕΙΚΟΝΑ 5.4.5: ΞΥΛΟΥΡΓΙΚΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ.....	64
ΕΙΚΟΝΑ 5.4.6: ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ (ΔΗΜΟΣ ΛΕΥΚΤΡΟΥ)...	65
ΕΙΚΟΝΑ 5.4.7: ΤΥΠΟΠΟΙΗΤΗΡΙΟ – ΣΥΣΚΕΥΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ FRITZ BLAUER.....	65
ΕΙΚΟΝΑ 5.4.8: ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΜΕΝΟ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ (LEADER II).....	70
ΕΙΚΟΝΑ 5.4.9: ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΜΕΝΟ ΑΝΑΨΥΚΤΗΡΙΟ (LEADER II).....	71
ΕΙΚΟΝΑ 5.5.1: ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ ΤΟΥ ΔΙΡΟΥ.....	73
ΕΙΚΟΝΑ 5.8.1: ΑΡΕΟΠΟΛΗ.....	86
ΕΙΚΟΝΑ 5.8.2: ΓΥΘΕΙΟ.....	86
ΕΙΚΟΝΑ 5.9.1: ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ.....	89
ΕΙΚΟΝΑ 5.9.2: ΠΥΡΓΟΙ ΣΤΗΝ ΟΧΙΑ.....	89
ΕΙΚΟΝΑ 5.9.3: ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΣΤΗ ΛΑΓΚΑΔΑ (10 ^{ος} αι. μ.Χ.)..	90
ΕΙΚΟΝΑ 5.9.4: ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ ΣΤΟ ΝΟΜΙΤΣΙ (1696 μ.Χ.).....	91
ΕΙΚΟΝΑ 5.9.5: ΚΑΣΤΡΟ ΣΤΟ ΤΗΓΑΝΙ.....	91
ΕΙΚΟΝΑ 5.9.6: ΠΥΡΓΟΣ ΣΤΗΝ ΚΑΡΥΟΥΠΟΛΗ.....	93
ΕΙΚΟΝΑ 5.9.7: ΠΥΡΓΟΣ ΣΤΟ ΜΠΡΙΚΙ.....	93
ΕΙΚΟΝΑ 5.9.8: ΒΑΘΕΙΑ.....	95
ΕΙΚΟΝΑ 5.9.9: ΠΑΛΑΤΙ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΜΠΕΗ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ ΣΤΟ ΛΙΜΕΝΙ.....	97
ΕΙΚΟΝΑ 9.3.1: ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΜΕΝΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗΣ (LEADER II).....	144
ΕΙΚΟΝΑ 9.4.1: ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΣΤΟ ΛΙΜΕΝΙ.....	151
ΕΙΚΟΝΑ 9.4.2: ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΚΑΡΔΑΜΥΛΗ.....	151
ΕΙΚΟΝΑ 9.4.3: ΠΕΤΡΙΝΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙ.....	153
ΕΙΚΟΝΑ 9.4.4: Η ΒΛΑΧΕΡΝΑ ΣΤΟ ΦΩΚΑΛΟΤΟ.....	158
ΕΙΚΟΝΑ 9.4.5: ΒΡΑΧΩΔΕΙΣ ΑΚΤΕΣ.....	160
ΕΙΚΟΝΑ 9.6.1: ΒΙΟΑΝΤΙΔΡΑΣΤΗΡΑΣ.....	172

ΕΙΚΟΝΑ 9.6.2: Όρμος της Στούπιας.....	179
ΕΙΚΟΝΑ 9.8.1: Νεοκτιστό Μανιατικό Σπίτι.....	189

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

ΓΡΑΦΗΜΑ 3.1: ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΕΔΑΦΟΥΣ ΜΑΝΗΣ.....	30
ΓΡΑΦΗΜΑ 5.2.1: ΠΥΡΑΜΙΔΑ ΗΛΙΚΙΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΜΑΝΗΣ (1991).....	47
ΓΡΑΦΗΜΑ 5.2.2: ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΣΕ ΠΕΔΙΝΕΣ – ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ – ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ (1991).....	48
ΓΡΑΦΗΜΑ 6.1: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 1 ^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ: ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΤΕ ΤΗΝ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΤΕ ΤΟ ΒΑΘΜΟ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΑΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΚΑΘΕ ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΤΟΜΕΙΣ.....	103
ΓΡΑΦΗΜΑ 6.2: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 2 ^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ: ΕΚΦΡΑΣΤΕ ΤΙΣ ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΣΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΤΟΜΕΙΣ.....	104
ΓΡΑΦΗΜΑ 6.3: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 3 ^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ: ΔΗΛΩΣΤΕ ΑΝ ΣΥΜΦΩΝΕΙΤΕ Η ΑΝ ΔΙΑΦΩΝΕΙΤΕ ΜΕ ΤΙΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	108
ΓΡΑΦΗΜΑ 6.4: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 4 ^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ: ΠΟΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΕΩΡΕΙΤΕ ΟΤΙ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΙΣΧΥΡΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ (έως 3 επιλογές).....	109
ΓΡΑΦΗΜΑ 6.5: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 5 ^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ: ΠΟΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΕΩΡΕΙΤΕ ΟΤΙ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ (έως 3 επιλογές).....	111
ΓΡΑΦΗΜΑ 6.6: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 6 ^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ: ΕΠΙΛΕΞΤΕ ΤΙΣ 4 ΠΙΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΓΝΩΜΗ ΣΑΣ ΘΑ ΒΕΛΤΙΩΣΟΥΝ ΤΗΝ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΘΑ ΣΥΜΒΑΛΛΟΥΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ.....	116
ΓΡΑΦΗΜΑ 6.7: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ 7 ^{ης} ΕΡΩΤΗΣΗΣ: ΑΝ ΣΑΣ ΖΗΤΟΥΣΑΝ ΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ, ΠΟΙΟΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥΣ ΘΑ ΕΠΙΛΕΓΑΤΕ (επιλέγετε 2 επιλογές).....	117
ΓΡΑΦΗΜΑ 6.8: ΗΛΙΚΙΑ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ.....	118
ΓΡΑΦΗΜΑ 6.9: ΦΥΛΟ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ.....	118
ΓΡΑΦΗΜΑ 6.10: ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ.....	118
ΓΡΑΦΗΜΑ 9.2.1: ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ.....	132

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΧΑΡΤΗΣ 3.1: ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΣΕ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥΣ ΔΗΜΟΥΣ.....	31
ΧΑΡΤΗΣ 3.2: ΓΕΩΦΥΣΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΜΑΝΗΣ.....	33
ΧΑΡΤΗΣ 4.1: ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΜΑΝΗΣ.....	38
ΧΑΡΤΗΣ 4.2: ΧΑΡΤΗΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΝ ΑΠΟ ΕΥΡΩΠΗ ΠΡΟΣ ΜΑΝΗ (15 ^{ος} -19 ^{ος} αι.).....	39
ΧΑΡΤΗΣ 5.2.1: ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩΝ ΔΗΜΩΝ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ.....	45
ΧΑΡΤΗΣ 5.3.1: ΣΥΝΘΕΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ.....	51
ΧΑΡΤΗΣ 5.5.1: ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙ Ε4.....	78
ΧΑΡΤΗΣ 5.5.2: ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΣΤΟΝ ΤΑΪΓΕΤΟ.....	79
ΧΑΡΤΗΣ 5.7.1: ΔΙΚΤΥΟ ΟΔΙΚΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ.....	83
ΧΑΡΤΗΣ 9.4.1: ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	154
ΧΑΡΤΗΣ 9.9.1: ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΖΩΝΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ.....	194

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η διπλωματική μου εργασία δεν θα μπορούσε ποτέ να εκπονηθεί χωρίς την συμβολή των δύο επιβλεπόντων καθηγητών μου, του Κου Πετράκου Γεώργιου (Αναπληρωτής Καθηγητής Οικονομικής του Χώρου) και του Κου Ψυχάρη Ιωάννη (Λέκτορας Περιφερειακής Οικονομικής), τους οποίους ευχαριστώ θερμά για τις συμβουλές και τις παρατηρήσεις τους.

Παράλληλα οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στον Διευθυντή Προγραμματισμού Έργων του Νομού Μεσσηνίας Κο Γιαννακέα Παναγιώτη και στην Κα Χριστοπούλου Όλγα (Επίκουρη Καθηγήτρια Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου και Προβληματικών Περιοχών) για τον πολύ φιλικό και ουσιαστικό τρόπο που με βοήθησαν.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον Κο Τσομπάνογλου Στυλιανό (5οετής φοιτητής), χωρίς την καθοδήγηση του οποίου το τελικό τεχνικό αποτέλεσμα θα ήταν πολύ φτωχότερο.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τους επόμενους για την προθυμία με την οποία με βοήθησαν και την συμβολή που είχε το γεγονός αυτό στο τελικό αποτέλεσμα:

- Κο Σαμιώτη Κώστα, Γεωπόνος, Διοικητικό υπάλληλο Δήμου Οιτύλου
- Κα Ξηρόκωστα Δήμητρα, πρώην υπάλληλο της Αναπτυξιακής Εταιρίας Μάνης
- Κο Σούπο Παναγιώτη, Υπάλληλο της ΕΣΥΕ Νομού Λακωνίας
- Κο Σαράτση Ιωάννη, μέλος του εργαστηρίου Περιφερειακών Οικονομικών Αναλύσεων και Προβλέψεων
- Κο Κούγκολο Αθανάσιο, Επίκουρο Καθηγητή Σχεδιασμού και Διαχείρισης Περιβάλλοντος
- Κο Μεταξά Θεόδωρο, μέλος του εργαστηρίου Περιφερειακών Οικονομικών Αναλύσεων και Προβλέψεων
- Κο Χασανάκο Γεώργιο, έμπορο Γυθείου
- Κα Τσιάπα Μαρία, μέλος του εργαστηρίου SEED

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Μάνη είναι μία ιδιόμορφη και μοναδική φυσική – ανθρωπογεωγραφική ενότητα, ένα μεσογειακό οικοσύστημα με έντονη κοινωνική συνοχή και ιστορική συνέχεια.

Ανάπτυξη της Μάνης σημαίνει ανάπτυξη αυτής της ανθρωπογεωγραφικής ενότητας μέσα στο σύγχρονο ευρύτερο κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι. Ανάπτυξη δεν είναι στενά η αύξηση κάποιων ποσοτικών οικονομικών μεγεθών, αλλά η βελτίωση της υγείας, της παιδείας και της οικονομικής και πολιτιστικής κατάστασης των ανθρώπων που δεν θεωρούνται εξατομικευμένα όντα αλλά μέλη της κοινωνίας.

Ανάδειξη της φυσιογνωμίας της Μάνης σημαίνει ανάδειξη της ιστορικότητας και της διαχρονικής συνοχής του μοναδικού φυσικού περιβάλλοντος με τη κοινωνία και τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Η ανάδειξη, επομένως, της φυσιογνωμίας της Μάνης αποτελεί βασική συνιστώσα για την ανάπτυξη της και δεν αφορά μονάχα τους κατοίκους της ή γενικότερα τους Μανιάτες. Το ιδιόμορφο και διαχρονικό ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον, το μεσογειακό οικοσύστημα της Μάνης αποτελεί μοναδικό πολιτισμικό αγαθό εθνικής και παράλληλα μεσογειακής και ευρωπαϊκής κλίμακας και ακριβώς σε αυτή την κλίμακα πρέπει να αντιμετωπίζεται η προστασία και η ανάδειξη του.

Η ασταθής ισορροπία του οικοσυστήματος της Μάνης υπαγορεύει ήπια, προσεκτική αλλά και αποφασιστική παρέμβαση για να μπορέσει να σταθεροποιηθεί και να αποφευχθεί η ανατροπή του από μέτρα ή έργα που δεν εντάσσονται σε ένα ενιαίο σύστημα παρεμβάσεων ή από δευτερογενείς επιδράσεις των μέτρων και των έργων αυτών. (‘Ειδική Χωροταξική Μελέτη Ανάπτυξης και Ανάδειξης Φυσιογνωμίας Μάνης’, 1990)

Το γεγονός ότι στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 εκπονήθηκαν με την επίβλεψη του ΥΠΕΧΩΔΕ δύο ειδικές χωροταξικές μελέτες για τη Μάνη (μία για τη Μεσσηνιακή και μία για τη Λακωνική) και με την επίβλεψη της Περιφέρειας Πελοποννήσου ένα Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα (ως αυτοτελούς μέτρου στα πλαίσια του πακέτου DELORS II) επιβεβαιώνει την αγωνία που διακατείχε την πολιτεία για το μέλλον της ιστορικής αυτής περιοχής. Ωστόσο, αν και οι ίδιες οι μελέτες αποτέλεσαν πολύ σημαντικά βήματα, ρίχνοντας μια ματιά στην υφιστάμενη κατάσταση,

διαπιστώνουμε ότι οι προτάσεις και οι κατευθύνσεις οι οποίες κατατέθηκαν δεν αξιοποιήθηκαν παραγωγικά σε όλο το εύρος τους. Άλλωστε, η δυσκολία να αντιμετωπισθεί η Μάνη ως μία ενιαία περιοχή προς μελέτη είναι δεδομένη λόγω της διοικητικής διαίρεσης της από τα όρια των νομών Μεσσηνίας και Λακωνίας.

Η ιδιαιτερότητα της περιοχής, τα πρωτότυπα οικιστικά της σύνολα, τα μνημεία και η φύση της, η μοναδικότητα της σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά και το γεγονός ότι κατάγομαι από τη Μάνη (Καρδαμύλη, Δήμος Λεύκτρου) δικαιολογούν την ανησυχία μου για την τύχη της περιοχής και την πρωτοβουλία μου, στα πλαίσια της διπλωματικής μου εργασίας, για την εκπόνηση ενός Σχεδίου Ανάπτυξης Μάνης. Ο στόχος για την άρση της απομόνωσης του τόπου (άξονας Βορρά – Νότου: Τρίπολη – Σπάρτη – Γύθειο και άξονας σύνδεσης αστικών κέντρων :Καλαμάτας – Αρεόπολης – Γυθείου – Σπάρτης), η προστασία του περιβάλλοντος (μονάδες επεξεργασίας αποβλήτων, διαχείριση απορριμμάτων), η αναστήλωση των Βυζαντινών μνημείων αλλά και η ανάπτυξη της Μάνης σε όλους τους τομείς είναι επιβεβλημένος. Η ανάγκη να προστατευθεί και να αναδειχθεί η σπάνια ιδιαιτερότητα ομορφιά της περιοχής και να ζωντανέψει η ιστορία και τα έθιμα της είναι επιτακτική. Χρειάζεται να δοθεί στον κόσμο η δυνατότητα να απολαύσει τον ολοκληρωμένο συνδυασμό: φυσικό περιβάλλον και ιστορία. Ανάλογα έντονη είναι και η ανάγκη να αλλάξουν τα πληθυσμιακά δεδομένα της περιοχής, ώστε οι νέοι άνθρωποι να επιστρέψουν και να εγκατασταθούν στη γενέτειρά τους και να βοηθήσουν στην αξιοποίηση της μέσα από παραγωγικές διαδικασίες. Αναπόφευκτα, η παράλληλη σύνθεση των παραπάνω παραγόντων θα επιφέρει την ανάπτυξη της περιοχής της Μάνης.

2. ΟΙ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

2.1 ΦΥΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ

Η Ευρώπη είναι μία ήπειρος κατακερματισμένη λόγω του ανάγλυφου της, με σχετικά μικρές πεδιάδες που διαδέχονται ορεινούς όγκους μεσαίου υψομέτρου. Συχνά, οι ορεινές κορυφογραμμές λειτουργούν ως όρια κρατών: σε αυτές τις περιπτώσεις, και στα πλαίσια πάντα της περιφερειακής πολιτικής, απαιτούνται μέτρα διεθνούς συνεργασίας.

Σύμφωνα με τις Δαμουλάκη – Ταμουρίδου (1999), το βορειοδυτικό τμήμα χαρακτηρίζεται από βουνά που εκτείνονται νοτιοδυτικά προς βορειοανατολικά από την Ιρλανδία μέχρι το Βόρειο Ακρωτήριο (μέσω Αγγλίας, Σκοτίας και Σκανδιναβίας). Στο Νότο, το αλπικό σύστημα απλώνεται ελικοειδώς προς τα ανατολικά, από τα Καντάβρια Όρη ως τα Βαλκάνια, μέσω των Πυρηναίων, των Αλπεων, των Καρπαθίων, των Δυναρικών οροσειρών. Ανάμεσα στα δύο συστήματα, αρχαίοι όγκοι απλώνονται από το γαλλικό Massif Central μέχρι τη Βοημία μέσω των Ρηνικών σχιστολιθικών οροσειρών. Τα βιοκλιματικά συστήματα στις ορεινές περιοχές διαφοροποιούνται ανάλογα με το υψόμετρο και το γεωγραφικό πλάτος. Βάσει κριτηρίων, όχι μόνο ορο-γενετικών, αλλά κυρίως γεω-κλιματικών, οι ορεινές ζώνες της Ευρώπης διαχωρίζονται σε γενικές γραμμές στα παρακάτω κυρίαρχα σύνολα:

- Καληδόνιες ορεινές περιοχές (Μεγάλη Βρετανία, Ιρλανδία)
- Ερκύνιες ορεινές περιοχές που υποδιαιρούνται σε χαμηλές (Βέλγιο, Λουξεμβούργο, Γερμανία), μεσαίες (Γαλλία, Γερμανία), και ιουρασικές (Γαλλία, Γερμανία)
- Κεντρικός ορεινός όγκος (Γαλλία)
- Αλπικό σύστημα, Αλπικό τόξο (Γαλλία, Ιταλία, Γερμανία) και Πυρηναία (Γαλλία, Ισπανία)
- Μεσογειακές ορεινές περιοχές: Απέννινα (Ιταλία), μεγάλα μεσογειακά νησιά (Ιταλία και Γαλλία), Ιβηρικά όρη (Ισπανία, Πορτογαλία), Ελληνικά όρη
- Μικρά ορεινά νησιά.

Σε καθένα από αυτά τα σύνολα υπάρχουν διάφορα υψομετρικά στοιχεία στα οποία, ανάλογα με τις κλιματικές συνθήκες και τη γεωγραφική θέση, συναντώνται ποικίλοι τύποι βλάστησης:

- Χαμηλά ορεινά: το κατώτατο όριο μπορεί να είναι ανάλογα με την περίπτωση, από 600 ως 800 μέτρα.
- Μεσαία ορεινά: ως τα 1500-1800 μέτρα.
- Ψηλά ορεινά: πάνω από 1800 μέτρα. Αυτά δεν συναντώνται παρά σε ορισμένα συστήματα (κυρίως στις Άλπεις και στα Πυρηναία) .

Πιο αναλυτικά:

Οι αρχαίες οροσειρές της βόρειο-δυτικής Ευρώπης

Αυτές βρίσκονται σε μεγάλα γεωγραφικά πλάτη, είναι μεσαίου υψομέτρου με κυκλικές ισοϋψείς. Είναι εκτεθειμένες σε δυτικούς άνεμους και γι' αυτό με αραιή δασική κάλυψη, ανήλεις, με υγρασία και ερημωμένες. Δεν υπάρχει καλλιεργητική δραστηριότητα πάνω από τα 300 μέτρα και δάση πάνω από τα 400 μέτρα. Η παραγωγική δραστηριότητα απουσιάζει από τη στιγμή που οι φυσικές συνθήκες δεν ενθαρρύνουν τους αγρότες, και μόνον λίγες μορφές αγροτικής οικονομίας μπορούν να αναπτυχθούν.

Οι ερκύνιες οροσειρές της εύκρατης Ευρώπης

Αυτά τα βουνά, με κυκλικές ισοϋψείς, ηπειρωτικό κλίμα, κρύους χειμώνες, και καλοκαίρια με εναλλαγές ήλιου και βροχής, καλύπτονται από δάση κωνοφόρων και είναι ακόμη πυκνοκατοικημένα. Το γαλλικό Massif Central είναι ολοκληρωτικά αποικιοποιημένο και έχει ευνοηθεί από υποστηρικτικές βιομηχανίες, όπως έχουν ευνοηθεί τα πλούσια σε μεταλλεύματα γερμανικά βουνά από την εκμετάλλευση των υδατικών αποθεμάτων και τα Βόσγια Όρη από την εκμετάλλευση των ποταμών (βιομηχανία υφασμάτων, κτλ.). Όλες αυτές οι δραστηριότητες έχουν σταδιακά εξασθενήσει .

Οι ψηλές οροσειρές Αλπικού τύπου

Αυτές οι οροσειρές είναι τα Πυρηναία, οι Άλπεις και τα Καρπάθια. Έχουν τακτικά στοιχισμένη φυτική κάλυψη (φυλλοβόλα, κωνοφόρα, λιβάδια, βράχους και πάγους) ανάμεσα σε μεσογειακά και ηπειρωτικά κλίματα και παρουσιάζουν πλατιές, ξηρές, ηλιόλουστες κοιλάδες στις οποίες ευδοκιμούν τα δημητριακά, τα φρούτα και τα αμπέλια. Σε αντίθεση με τις κοιλάδες, αυτές οι περιοχές είναι αραιοκατοικημένες, καθώς το

καλοκαίρι και το χειμώνα η μετακίνηση προς και από τους ορεινούς βοσκότοπους είναι επίπονη. Οι θερινοί βοσκότοποι παραχωρούνται πλέον για χειμερινή αναψυχή.

Οι μεσογειακές ορεινές περιοχές

Το κλίμα τους χαρακτηρίζεται από ζέστη και ξηρασία. Αυτό περιλαμβάνει την καλλιέργεια των φυτών που ωριμάζουν πριν το καλοκαίρι (δημητριακά) και την παρουσία των δενδροειδών καλλιεργειών ή άρδευση. Το βουνό είναι συχνά πιο φιλόξενο από τα πεδινά και κάποιες φορές πιο πυκνοκατοικημένο. Στο παρελθόν αποτελούσε επίσης καταφύγιο από τον πόλεμο και τη λεηλασία (πλιάτσικο).

2.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΩΡΟ

Κατά την Κα Χριστοπούλου (1999), ως ορεινές μειονεκτικές περιοχές στην Ελλάδα, χαρακτηρίζονται οι:

- Ορεινές περιοχές που βρίσκονται σε υψόμετρο μεταξύ 600 και 800 μέτρων
- Περιοχές με μέση κλίση του εδάφους τουλάχιστον 16%

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά του ελληνικού αγροτικού ορεινού χώρου που αποτελούν και συγχρόνως πλεονεκτήματα, είναι οι ευνοϊκές κλιματικές συνθήκες και η ευνοϊκή γεωγραφική θέση της χώρας μας.

Τα κυριότερα δε χαρακτηριστικά του ελληνικού αγροτικού ορεινού χώρου, τα οποία θεωρούνται συγχρόνως και προβλήματα, σχετίζονται με:

- Τις κατατμημένες και μικρές σε μέγεθος γεωργικές εκμεταλλεύσεις.
- Το χαμηλό ποσοστό των αρδευόμενων εκτάσεων που οφείλεται στην μη ορθή και επαρκή αξιοποίηση των υδατικών πόρων της χώρας και οδηγεί σε περιορισμένη παραγωγή, καθώς επίσης και η χρήση συστημάτων άρδευσης που προκαλούν σημαντικές απώλειες νερού.
- Τη γήρανση του αγροτικού πληθυσμού λόγω του προβλήματος της διαδοχής που παρατηρείται στην ελληνική γεωργία και κτηνοτροφία
- Διαρθρωτικές ανισορροπίες στην αγορά των αγροτικών προϊόντων

- Τεράστιες εισροές στη γεωργία (αγροχημικά, ενέργεια) με αποτέλεσμα υψηλό κόστος παραγωγής
- Την έλλειψη κτηματολογίου
- Τις καταστροφές των δασικών εκτάσεων, κυρίως από τις πυρκαγιές αλλά και από την σύγκρουση της δασοπονίας με άλλες δραστηριότητες στον ορεινό χώρο.

2.3 ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Οι κυβερνητικές πολιτικές διαφέρουν από χώρα σε χώρα ανάλογα με τη σπουδαιότητα που δίνεται στην ανάπτυξη των ορεινών περιοχών. Κατά τις Δαμουλάκη – Ταμουρίδου (1999), υπάρχουν εξειδικευμένες πολιτικές στις: Αυστρία, Γαλλία, Ελβετία, Ισπανία, Ιταλία και Πορτογαλία. Σε άλλες χώρες ακολουθούνται γενικευμένες πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης. Τα μέτρα για τη συγκράτηση του πληθυσμού βασίζονται κυρίως στη δημιουργία διαφοροποιημένων απασχολήσεων και στη βελτίωση του εισοδήματος, των επικοινωνιών, των τεχνικών και κοινωνικό-πολιτιστικών εγκαταστάσεων. Ελάχιστη είναι, όμως, η επιτυχία των μέτρων αυτών. Το φυσικό περιβάλλον προστατεύεται σε κάποιες χώρες με τη δημιουργία φυσικών πάρκων, ζωνοποιήσεων, αναδασώσεων και την περισσότερο ή λιγότερο αυστηρή επιβολή των νομικών προβλέψεων. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι σε γενικές γραμμές λιγότερο ικανοποιητική.

Ειδική επιχορήγηση προσφέρεται συνήθως όταν υπάρχουν συνεταιρισμοί ορεινών κοινοτήτων, αναπτυξιακά προγράμματα και ειδικοί φορείς (Ελβετία, Ιταλία) ή «ορεινοί επίτροποι» (Γαλλία) αρμόδιοι για το συντονισμό των αναπτυξιακών, επενδυτικών σχεδίων και για την παροχή υποστηρικτικής υποδομής. Το σύστημα σε αυτές τις χώρες περιλαμβάνει επίσης ειδικά προγράμματα που σχετίζονται με τον τουρισμό (π.χ. σχέδια για χειμερινό αθλητικό τουρισμό), με την αποκατάσταση του εδάφους, την προστασία του περιβάλλοντος και μέτρα κοινωνικής πρόνοιας για αγρότες. Μία συνήθης πρακτική των ευρωπαϊκών κρατών είναι η οριοθέτηση ζωνών με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ώστε να γίνουν ειδικές δημόσιες επεμβάσεις. Αυτές οι οριοθετήσεις εγγράφονται στο κλασικό πλαίσιο των πολιτικών αναδιανομής του πλούτου: οι λεγόμενες περιφερειακές ζώνες προσδιορίζονται με σαφή κριτήρια σε κάθε χώρα και προωθούν πολιτικές που

υποστηρίζουν τις οικονομικές δραστηριότητες. Σε αυτή την τάση εγγράφεται και η οριοθέτηση των ορεινών περιοχών. Στη λύση αυτή κατέφυγαν η Γερμανία, η Ελβετία, η Αυστρία κι η Ιταλία για να ορίσουν τις ορεινές τους ζώνες στο μεσοπόλεμο, ώστε να στηρίξουν τη γεωργία τους στο πλαίσιο των πολιτικών αγροτικού εκσυγχρονισμού. Τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν ήταν γεωργικά και κοινωνικό-οικονομικά. Η Μεγάλη Βρετανία οριοθέτησε μειονεκτικές ζώνες το 1946 και δημιούργησε ένα πλαίσιο στήριξης των κτηνοτρόφων με τίτλο «Εξισωτική Αποζημίωση». Η Γαλλία, τέλος, οριοθέτησε το 1961 μία ορεινή ζώνη με χαρακτηριστικά γεωγραφικά (σε μεγάλο βαθμό) στα πλαίσια μιας αναδιαρθρωτικής πολιτικής για τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Από μία περιορισμένη εφαρμογή στην αρχή, η παρεχόμενη βοήθεια ήταν πιο σημαντική στις αρχές της δεκαετίας του '70, κυρίως όταν έδωσαν τη δυνατότητα στους αγρότες να πάρουν εξισωτική αποζημίωση ειδική για τα ορεινά. Η οριοθέτηση των απόκληρων ζωνών, εξεταζόμενη παράλληλα με την οριοθέτηση των ορεινών, δεν ολοκληρώθηκε. Η πρόκληση των ταξινομήσεων που επιτρέπει ωφέλεια από τα διάφορα υποστηρικτικά μέτρα είναι τέτοια που απαιτεί περιοδικές αναθεωρήσεις: αυτές αποτελούν και την αφορμή για σκληρές διαμάχες μεταξύ του κράτους και των αγροτικών συνεταιρισμών.

2.4 ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΙΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), στις αρχές της δεκαετίας του '60, αφού επικεντρώθηκε στην οργάνωση των αγορών και στην επεξεργασία των Κοινών Αγροτικών Πολιτικών (ΚΑΠ), υιοθέτησε την πρακτική της ζωνοποίησης: το 1975 αποφασίστηκε μία πολιτική για τις ορεινές και τις μειονεκτικές ζώνες. Δίνοντας μία αποζημίωση στα μόνιμα φυσικά μειονεκτήματα που επηρεάζουν αυτές τις ζώνες, η Επιτροπή των Βρυξελλών στόχευε στο να «συνεισφέρει στην επιδίωξη της αγροτικής δραστηριότητας και στη διατήρηση του ελάχιστου πληθυσμού και της συντήρησης του φυσικού χώρου». Έκτοτε, αυτή η απόφαση απορρέει απευθείας από τη συνένωση της Μεγάλης Βρετανίας το 1973, που διαπραγματεύτηκε την είσοδο της, ζητώντας την υιοθέτηση ενός πλαισίου στήριξης για τους αγρότες των μειονεκτικών ζωνών. Το σύστημα των εξισωτικών αποζημιώσεων που υιοθετήθηκε από την Κοινότητα, επιτρέπει στους αγρότες αυτών των περιοχών να επωφεληθούν από μία χρηματοδοτική στήριξη σημαντικού ύψους, ευνοώντας κυρίως τα κατεξοχήν προϊόντα αυτών των περιοχών και την κτηνοτροφία βοοειδών και προβάτων.

Στα τέλη της δεκαετίας του '60, η φύση των συνολικών ευρωπαϊκών επεμβάσεων τέθηκε σε επανεξέταση. Οι αρχές των επεμβάσεων της αγροτικής πολιτικής αμφισβητήθηκαν. Οδήγησαν σε μία αγροτική υπερπαραγωγή αβάστακτη για τον κοινοτικό προϋπολογισμό. Η εισαγωγή γαλακτοκομικών αναφορών το 1984 και η ανασύσταση, έπειτα, των δομικών αρχών οδήγησαν τα κράτη μέλη στην αναζήτηση αγροτικών αποζημιώσεων στο πλαίσιο επιδοτήσεων για τις προβληματικές περιοχές. Η κατάταξη των ανάλογων περιοχών, έπρεπε να οριστεί αναλογικά με τη συνολική επιφάνεια του κράτους-μέλους. Η προσχώρηση των ζωνών που θεωρούνταν ως μη προβληματικές στην κατηγορία των μειονεκτικών ζωνών οδήγησε σε μία συνεχή επανεκτίμηση των κριτηρίων ταξινόμησης, καθώς η πρωτοβουλία αφέθηκε στα κράτη μέλη. Έτσι, η κατηγοριοποίηση έγινε μία πρόκληση όλο και πιο σημαντική. (Δαμουλάκη, Ταμουρίδου, 1999)

Με την είσοδο της Ισπανίας και της Πορτογαλίας επαναπροσδιορίστηκε με τη σειρά της η ειδική για τα ορεινά πολιτική με έναν απρόσμενο -για τα ορεινά αγροτικά lobby- τρόπο. Σε αυτές τις χώρες, η αναλογία των μειονεκτικών και των ορεινών ζωνών είναι σημαντική. Η προσχώρησή τους αύξησε σε μεγάλο βαθμό τη συνολική επιφάνεια. Έτσι, από το 1984 ως το 1991, το ποσοστό των μειονεκτικών ζωνών αυξήθηκε από 43,5% σε 55% της κοινοτικής αγροτικής επιφάνειας. Σε αυτό το ποσοστό οι ορεινές ζώνες που είχαν προσδιοριστεί στις έξι χώρες αντιπροσωπεύουν το 17%. Μέσα, όμως, σε αυτό το ανομοιογενές σύνολο, η ορεινή ευρωπαϊκή ζώνη έγινε ένα μεσογειακό φαινόμενο αφού περίπου το 80% των καλλιεργούμενων εκταρίων στα ορεινά βρίσκονται στις χώρες του Νότου: Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία και Πορτογαλία. Η κύρια παραγωγή αυτών των ζωνών είναι η ελιά (30% του συνόλου της ΕΕ), τα φρούτα (25%), το σταφύλι (12%), τα βοδινά (18%), τα αιγοειδή (54%) και η εκτροφή προβάτων. Έτσι, αυτή η πολιτική που αρχικά υιοθετήθηκε και για τις ζώνες βόσκησης και εκτροφής βοοειδών, βρήκε μία περιορισμένη εφαρμοσιμότητα στις χώρες του Νότου. Οι έννοιες των μειονεκτικών και των ορεινών ζωνών κάλυψαν πολύ διαφοροποιημένες καταστάσεις και αυτό αποδυνάμωσε το περιεχόμενό τους. Κατά τον τρόπο αυτό, προέκυψε και η έννοια των μεσογειακών ορεινών περιοχών στο ευρωπαϊκό λεξιλόγιο. Η σημασία της έπαιρνε όλο και μεγαλύτερη σημασία στα πλαίσια της νέας αντίληψης για χωροταξικό σχεδιασμό.

Η μεγέθυνση της καινής Αγοράς σταδιακά ανέτρεψε τις περιφερειακές ισορροπίες. Το ερώτημα των περιφερειακών ανισοτήτων και του χωροταξικού σχεδιασμού απασχόλησαν

ως εκ τούτου την Επιτροπή. Ξεκίνησε μία περιφερειακή πολιτική και το 1975 ιδρύθηκε το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης. Το πρώτο διάστημα, οι ζώνες που επωφελούνταν από το Ταμείο ήταν αυτές που πλήττονταν από αποβιομηχάνιση, κυρίως στη Μεγάλη Βρετανία και στην Ιταλία. Αργότερα, με την είσοδο της Ελλάδας, και τέλος της Ισπανίας και Πορτογαλίας, από το Ταμείο επωφελήθηκαν οι καθυστερημένες περιφέρειες. Από το 1985, η περιφερειακή πολιτική μετασχηματίστηκε με μία πολύ σημαντική απόπειρα, τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ) και το 1989 με την προσπάθεια ανασύστασης των Διαρθρωτικών Ταμείων. Ο στόχος των ΜΟΠ ήταν να προετοιμάσουν τις οικονομίες της μεσογειακής ζώνης της Ελλάδας, της νότιας Γαλλίας και της Ιταλίας για την είσοδο της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Αυτή η πρώτη απόπειρα για προώθηση μίας σφαιρικής πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης συνοδεύτηκε από πολλούς προβληματισμούς των υπευθύνων της Επιτροπής. Η ανάγκη να συνοδεύεται η διαδικασία προσαρμογής της ευρωπαϊκής γεωργίας έγινε απαραίτητη αφού η γεωργία από μόνη της δεν μπορούσε πλέον να κινήσει την οικονομική ανάπτυξη στις αγροτικές ζώνες. Το 1988, η δεύτερη αναθεώρηση, αυτή των Διαρθρωτικών Ταμείων, είχε ως αποτέλεσμα το διπλασιασμό των πιστώσεων τριών Ταμείων -του ΕΤΠΑ, του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ) και του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ)- και να τα κινητοποιήσει για μία περίοδο από το 1989 ως το 1993 προς όφελος των ζωνών και των πληθυσμών- στόχων. (Δαμουλάκη, Ταμουρίδου, 1999)

Αυτή η αναθεώρηση έκανε ξεκάθαρη την προτεραιότητα που δόθηκε στην αγροτική ανάπτυξη. Στις ζώνες-στόχους μπορούν να χρηματοδοτηθούν μέτρα που αποβλέπουν στη διαφοροποίηση των αγροτικών δραστηριοτήτων, στην προώθηση των τυπικά τοπικών προϊόντων, στη διατήρηση των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος, στην ανάπτυξη των ορεινών πολιτικών και του αγροτουρισμού, στην επιμόρφωση του εργατικού δυναμικού και τη βελτίωση των βασικών υποδομών. Σε αυτή την κατάταξη, η ορεινή ζώνη όπως ορίστηκε το 1975, δεν λήφθηκε υπόψη σε αυτό το βαθμό παρά τις αιτήσεις προς την Επιτροπή. Στη δεύτερη αναθεώρηση, η ορεινή ζώνη βρίσκεται χωρισμένη σε τρεις κατηγορίες:

- Οι αναπτυξιακά καθυστερημένες περιοχές του στόχου 1
- Οι ευαίσθητες αγροτικές περιοχές του στόχου 5β
- Το υπόλοιπο της ζώνης που δεν σχετίζεται με καμιά κατηγοριοποίηση αντιμετωπίζεται χωρίς κάποιο ιδιαίτερο χαρακτήρα.

Εξεταζόμενη τότε ως υποπροϊόν της ΚΑΠ, η αγροτική ανάπτυξη εξελίχθηκε με σειρά προτεραιότητας ως μέσο για επίτευξη του στόχου της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Οι νέες ευρωπαϊκές κατευθύνσεις για την αγροτική ανάπτυξη και τη χωροταξία περιόρισαν τη μέριμνα για τις ορεινές περιοχές σε δεύτερο πλάνο, κυρίως για αυτές με υγρό κλίμα που δεν εμφανίζονται στις νέες στατιστικές αναλύσεις, όπως οι πιο στερημένες. Αν αναφερθούμε στις τελευταίες στατιστικές που εκδόθηκαν από την Επιτροπή, η κατάταξη των 179 περιφερειών της ΕΕ κατατάσσει την πλειοψηφία των μεσογειακών περιφερειών στο τέλος του καταλόγου. Τα επόμενα χρόνια, αυτές οι περιφέρειες θα συνεχίσουν να είναι το αντικείμενο της απομόνωσης από την Επιτροπή των Βρυξελλών.

Η εμφάνιση των εννοιών των μεσογειακών ορεινών ζωνών και των εύθραυστων αγροτικών ζωνών στη γλώσσα των ευρωπαϊκών πολιτικών, δείχνει ότι η ευρωπαϊκή δόμηση είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση του φαινομένου της ζωνοποίησης. Αν αυτές οι έννοιες μεταφράζουν τις γεωγραφικές και κοινωνικό-οικονομικές πραγματικότητες, οι τελευταίες προκύπτουν και από την ύπαρξη των ισχυρών δεσμών στο εσωτερικό της ΕΕ μεταξύ των διαφόρων ομάδων που υπερασπίζονται τα συμφέροντα των ορεινών πληθυσμών σε τοπικό επίπεδο. Ανάλογα με τις πρακτικές που θα επιλεγθούν, οι αγρότες βρίσκονται περισσότερο ή λιγότερο ενταγμένοι σε διαφορετικούς παραγωγικούς κύκλους, από τους οποίους διεκδικούν στήριξη της παραγωγής τους ή του συστήματος εκμετάλλευσης. Μέσα στο πλαίσιο των εννοιών και των οριοθετήσεων αυτών, αφήνεται να φανεί ο ευκαιριακός και ευαίσθητος πολιτικός χαρακτήρας των πρακτικών αυτών.

2.5 ΟΙ ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΡΕΙΝΟ ΧΩΡΟ – ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Η προσέγγιση των προβλημάτων των ορεινών περιοχών που εντάσσονται στις πολιτικές που εφαρμόζονται μέχρι σήμερα στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, παίρνει τρεις διαφορετικές μορφές .

Έμμεση προσέγγιση

Το βουνό δεν αποτελεί ξεχωριστό αντικείμενο στις σφαιρικές ή τομεακές πολιτικές. Επωφελείται, όπως και άλλες ζώνες, από την εφαρμογή της οριζόντιας ή τομεακής

νομοθεσίας: τόσο από αυτή που αφορά στο σύνολο του χώρου (περιφερειακό, εθνικό ή κοινοτικό), όσο και από αυτή που αναφέρεται σε ξεχωριστές ζώνες.

- Νομοθεσία: εθνική και περιφερειακή

Γενικά, ο αντίκτυπος των τομεακών πολιτικών έχει νόημα μόνο όταν αυτές υπεισέρχονται σε πεδία σχετικά με το ορεινό, το φυσικό περιβάλλον και με τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται εκεί. Τέτοιες πολιτικές είναι οι περιβαλλοντικές και οι δασικές. Αυτού του είδους οι προσεγγίσεις κυριαρχούν στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γερμανία.

- Κοινοτικές διατάξεις

Η ΚΑΠ αν και δεν περιλαμβάνει μέτρα που επικεντρώνονται στον ορεινό χώρο, είναι η πολιτική με τον πιο έντονο αντίκτυπο σε αυτόν. Δεδομένου ότι η λογική που τη διέπει ουσιαστικά ευνοεί την πεδινή και αδικεί την ορεινή γεωργία, η επικράτηση της μηχανικής προσέγγισης μεγαλώνει το κενό μεταξύ των δύο αυτών μορφών γεωργίας. Στα πλαίσια της ίδιας της περιφερειακής πολιτικής διαπιστώνεται η απουσία ξεκάθαρων κατευθύνσεων προς τις ορεινές ζώνες. Συνεπώς, η διαδικασία χρηματοδότησης των υποψήφιων προγραμμάτων ευνοεί τις πιο δυναμικές ζώνες, ακόμη και στους κόλπους των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών της Κοινότητας. Στα πλαίσια της περιβαλλοντικής πολιτικής, η Κοινότητα έχει υιοθετήσει μία σειρά από μέτρα που δεν αφορούν παρά αποσπασματικά στις ορεινές ζώνες. Μία τέτοια πολιτική, εκτός από τις αδυναμίες σφαιρικότητας που παρουσιάζει, παραμελεί τα ιδιαίτερα περιβαλλοντικά προβλήματα στα ορεινά.

Τομεακή προσέγγιση

Οι ορεινές περιοχές αποτελούν το αντικείμενο ειδικών τομεακών πολιτικών. Ανάμεσα σε αυτές, κυρίαρχο ρόλο κατ'έχει η αγροτική. Αν κι αυτή η τακτική δηλώνει τη σημασία που δόθηκε στη γεωργία για την ανάπτυξη και τη διατήρηση του βουνού, πολλές φορές οδηγεί τους φορείς διαφόρων επιπέδων στην εκτίμηση πως έχουν εκπληρώσει τις υποχρεώσεις τους απέναντι στις ορεινές περιοχές.

- Αγροτικές τομεακές πολιτικές για τις ορεινές περιοχές: ίχνη αυτών των πολιτικών, που είναι ανύπαρκτες σε κοινοτικό επίπεδο, βρίσκουμε στη Γαλλία και λιγότερο στην Ιταλία. Αφορούν κυρίως στην ανάπτυξη του τουρισμού και στην

προστασία του περιβάλλοντος, καθώς και επιδοτήσεις στις λαϊκές τέχνες και την αγροτική κατοικία.

- Εθνικές και περιφερειακές πολιτικές που ευνοούν την ορεινή γεωργία: Η αγροτική προσέγγιση για- τα ορεινά είναι η πιο διαδομένη, μαζί με αυτή που ονομάστηκε *έμμεση*, την οποία και περιλαμβάνει (οδηγία 75/268/CEE). Αυτόνομη αγροτική πολιτική για τις ορεινές περιοχές εφαρμόζεται στη) Βαυαρία, στη Γαλλία, στην Ισπανία, στην Ιταλία, και στην Ελλάδα.
- Κοινοτική πολιτική για την ορεινή γεωργία Η κοινοτική παρέμβαση επιχειρήθηκε με την οδηγία 75/268/CEE και τις νεότερες τροποποιήσεις της, από τις οποίες οι πιο σημαντικές εισήχθησαν με τον Κανονισμό (CEE) 797/85 οποίος αναφέρεται σε μέτρα που αφορούν τόσο στις ορεινές περιοχές, όσο και σε άλλες ζώνες που θεωρούνται μειονεκτικές. Αποτελούνται από: α) δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για τις επενδύσεις σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις, β) εκχώρηση εξισωτικής αποζημίωσης, γ) παραχώρηση βοήθειας σε συλλογικές επενδύσεις για την παραγωγή χορτονομής. Πέρα από τα κοινωνικό-παραγωγικά μέτρα της παραπάνω κοινοτικής οδηγίας, το πλαίσιο της κοινοτικής πολιτικής για την αγροτική γεωργία έρχονται να συμπληρώσουν κάποιες «ειδικές ενέργειες» των κατευθύνσεων του FEOGA.

Μετά από ολική εκτίμηση της κοινοτικής πολιτικής, προκύπτει ότι στις ορεινές ζώνες, όπως και στις άλλες μειονεκτικές περιοχές, η στήριξη των επενδύσεων λειτούργησε ουσιαστικά με τον ίδιο τρόπο που λειτούργησε και στις ισχυρές περιοχές. Η προσδοκία ήταν να μετατραπουν οι γεωργοί των ορεινών από παραγωγοί, σε συγκαλυμμένους και βοηθούμενους ανέργους, επιμελούμενων την προστασία του περιβάλλοντος.

Σφαιρική και Ολοκληρωμένη προσέγγιση

Η σφαιρική προσέγγιση θεωρεί τον ορεινό χώρο στο σύνολό του, διατηρώντας ταυτόχρονα όλη την πολυπλοκότητα και την πολυμορφία σε κάθε διάστασή του: οικολογική, οικονομική και παραγωγική, κοινωνική, πολιτιστική, νομική και εκπαιδευτική. Η ολοκληρωμένη προσέγγιση από την άλλη πλευρά, εκτός από το να λαμβάνει υπόψη την ενότητα και το πολυδιάστατο των ορεινών θεμάτων, αναδεικνύει τους δεσμούς που ενώνουν τις διάφορες όψεις, τομείς και διαδικασίες, και στηριζόμενη κυρίως πάνω στις σχέσεις που υπάρχουν με τις άλλες ζώνες, προτείνει την ολοκλήρωση

των διάφορων επεμβάσεων. Από τα παραπάνω διαφαίνεται, πως η σφαιρική προσέγγιση δεν συνεπάγεται αυτομάτως και την ολοκληρωμένη προσέγγιση. Μια τέτοια ολοκληρωμένη - σφαιρική προσέγγιση, σύμφωνα με τις Δαμουλάκη – Ταμουρίδου (1999), ανιχνεύεται σε:

- Εθνικές και περιφερειακές πολιτικές για τα ορεινά.

Παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Αναπτυξιακής Επιτροπής για τα Highlands, η οποία είναι ένας φορέας περιφερειακής ανάπτυξης που χαρακτηρίζεται από τον πολύπλευρο και διατομεακό χαρακτήρα των δράσεών του. Σε αυτήν την Επιτροπή καταλογίζεται μία από τις πιο σημαντικές δράσεις, με χαρακτήρα ολοκληρωμένο και σφαιρικό, που πραγματοποιήθηκαν σε ορεινές περιοχές. Η δράση αυτή ήταν και η πρώτη χρονολογικά από μία σειρά από άλλες δράσεις παρόμοιου χαρακτήρα, αφού η Επιτροπή συστήθηκε μόλις το 1966. Όσον αφορά στην σφαιρική ανάπτυξη, η αποτελεσματικότητα της δράσης περιορίστηκε από την πολυπλοκότητα των ιδρυτικών εξουσιών και από δυσκολίες συντονισμού των διαφόρων εθνικών πολιτικών στην περιφέρεια που έδρασε η Επιτροπή.

Ο Ιταλικός Νόμος για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών (1971) που ήταν και ο πρώτος σε Κοινοτικό επίπεδο που αντιμετώπισε τις αντίστοιχες περιοχές μέσα από το πρίσμα της σφαιρικής ανάπτυξης. Ο αρνητικός απολογισμός αυτού του Νόμου οφείλεται στην έλλειψη της απαραίτητης χρηματοδότησης, στην συνολική αποτυχία της πολιτικής προγραμματισμού στη χώρα και τέλος, στον άσχημο συντονισμό μεταξύ δράσεων, έργων και οικονομικών πόρων.

Ο Καταλονικός Νόμος για τις ορεινές περιοχές (1983) εμβαθύνει σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι ο ιταλικός στις σύνθετες απόψεις που χαρακτηρίζουν τη σφαιρική και ολοκληρωμένη προσέγγιση των ορεινών προβλημάτων. Υπογραμμίζει πως η οικονομική ανάπτυξη και η αξιοποίηση των ορεινών πόρων θα πρέπει να μην αντιπαραβάλλονται με την προστασία της φυσικής, ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ο Γαλλικός Νόμος για την «ανάπτυξη και την προστασία των ορεινών περιοχών» (1985) αποτελεί τον πιο πρόσφατο και πιο προοδευτικό στην Ευρώπη μέχρι και σήμερα. Και αυτό, όχι τόσο για τις διαδικαστικές μεθόδους προγραμματισμού που απορρέουν από την εθνική θεσμική πραγματικότητα, όσο για το εύρος των

νομικών πλαισίων με σφαιρικό και ολοκληρωμένο χαρακτήρα. Προβλέπει αρχές και διαδικασίες, ενώ μπαίνει σε βάθος σε συγκεκριμένες δράσεις και πολιτικές για τα ορεινά.

- Κοινοτικούς θεσμούς και οργανισμούς

Η Επιτροπή της ΕΟΚ το 1979 εξέδωσε μία ενδιαφέρουσα μελέτη με τίτλο «Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών» με επικέντρωση σε 6 άξονες: ενημέρωση, επεξεργασία της επιστημονικής βάσης, χωροταξικός και περιβαλλοντικός σχεδιασμός, περιφερειοποίηση των τομεακών δράσεων, συνεργασία πέρα από τα κοινοτικά σύνορα, εργαλεία στήριξης- προώθησης. Προγράμματα που περιλαμβάνουν ορεινές περιοχές είναι τα «Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης» και τα ΜΟΠ (Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα). Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή ~ και προσέγγισαν το ζήτημα αποκλειστικά μέσω τομεακών πολιτικών, μερίμνησαν έμμεσα για τις ορεινές ζώνες μέσω των ολοκληρωμένων προγραμμάτων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πήρε θέση σε πλήθος ζητημάτων σχετικών με την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, αλλά διαμόρφωσε μία σφαιρική προσέγγιση μόνον όταν προέκυψαν συγκεκριμένα θέματα, όπως η γεωργία και ο τουρισμός.

2.6 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΣΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Το πλαίσιο της νομοθεσίας και των πολιτικών στην Κοινότητα δείχνει την ύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού κριτηρίων προσδιορισμού και οριοθέτησης των ορεινών. Τα περισσότερα κράτη μέλη οριοθετούν τις περιοχές αυτές με βάση τα κριτήρια της οδηγίας 75/268/CEE , πράγμα που έχει επιφέρει μία μερική εναρμόνιση των κριτηρίων ταξινόμησης. Αυτή η εναρμόνιση λαμβάνει υπόψη της τα εδάφη όπου η αγροτική δραστηριότητα περιορίζεται από κλιματικούς (λόγω υψομέτρου) παράγοντες ή από μεγάλες κλίσεις ή από συνδυασμό και των δύο. Από τη μία πλευρά, αυτά τα κριτήρια οδήγησαν στον αποκλεισμό κάποιων χωρών (Μεγάλη Βρετανία, Ιρλανδία, Βέλγιο, Λουξεμβούργο) από τα εδάφη που καταχωρήθηκαν ως ορεινά, και από την άλλη ίσχυσαν με ενιαίο τρόπο σε όλες τις χώρες. Σχηματικά, μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις τύπους πολιτικών για τις ορεινές περιοχές, οι οποίες συχνά ισχύουν ταυτόχρονα, αλλά με διαφορετικό βάρος. Με βάση τη σειρά σημαντικότητας αυτές είναι:

- Η υπολειμματική πολιτική: προερχόμενη από την έμμεση πολιτική, είναι η πιο διαδεδομένη πολιτική που χαρακτηρίζει στο μεγαλύτερο βαθμό την παρούσα σχέση μεταξύ των ορεινών και των διάφορων πολιτικών. Σε αυτές, τα ορεινά θεωρούνται ως υπόλειμμα σε σύγκριση με τις άλλες ζώνες, αφού δεν αποτελούν πλέον αντικείμενο σημαντικών κοινωνικό-οικονομικών διαδικασιών. Υπάρχει η πιθανότητα να «ωφεληθούν» από γενικές πολιτικές, αλλά αυτές από τη στιγμή που διαμορφώνονται για τη στήριξη των οικονομιών των δυνατών ζωνών, δεν αφήνουν στα ορεινά άλλη εναλλακτική από το να υποστούν τον αντίκτυπο της αυθόρμητης εξέλιξης των οικονομικών διαδικασιών.
- Η πολιτική της εκμετάλλευσης και της αποικιοποίησης. Από πολλές απόψεις οι ορεινές περιοχές τείνουν να γίνουν αντικείμενο ενδιαφέροντος για την αστική οικονομία και τους αστικούς πληθυσμούς, ενδιαφέρον που σε πολλές περιπτώσεις παίρνει τη μορφή εκμετάλλευσης: μέσω μίας πολιτικής τουριστικής προβολής, αφορά τους περιβαλλοντικούς πόρους ή τη δεύτερη κατοικία η οποία αποβλέπει στις ορεινές περιοχές για εκμετάλλευση, ή μέσω μίας ενεργειακής πολιτικής, αφορά τους υδάτινους πόρους προς αξιοποίηση για τις ανάγκες και την κατανάλωση στα πεδινά. Ακόμη και στις περιπτώσεις όπου οι σημαντικές εξωτερικές επενδύσεις έχουν στηριχθεί στις ορεινές ζώνες, η συναλλαγή μεταξύ ορεινών και πεδινών παρέμεινε τις περισσότερες φορές άνιση και οδήγησε σε μία σχέση αποικισμού.
- Πολιτική στήριξης. Είναι το ουσιαστικό χαρακτηριστικό που «περιβάλλει» τις πολιτικές ώστε τα ορεινά να ωφελούνται με σαφή τρόπο. Ως στοιχείο της τομεακής προσέγγισης, είναι συνημμένη μέχρι και στις σύγχρονες αγροτικές ορεινές πολιτικές.
- Η πολιτική προστασίας/ επιβάρυνσης. Κατά του αφανισμού των ορεινών και την εντεινόμενη οικολογική υποβάθμιση, έχει αρχίσει να εφαρμόζεται μία πολιτική προστασίας του περιβάλλοντος με αντιφατικό χαρακτήρα: τα ορεινά θεωρούνται ως ένα αγαθό προς «ταρίχευση» ώστε να μπορεί η αστική κοινωνία να συνεχίσει να επωφελείται από αυτά. Η πολιτική αυτής της προστασίας δεν είναι τίποτα άλλο παρά μία πιο μοντέρνα και εκλεπτυσμένη εκδοχή της πολιτικής εκμετάλλευσης, και είναι ολοφάνερο ότι θα πρέπει να εναρμονιστεί με μία πολιτική στήριξης, αφού είναι ασύμβατη με κάθε πολιτική ανάπτυξης και παραγωγικών οικονομιών.

2.7 ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ

Τα μέτρα που έχουν ληφθεί από πλευράς Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσον αφορά στη στήριξη των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, είναι τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ), οι τοπικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες LEADER I και II με αρκετά ενθαρρυντικά αλλά μεμονωμένα αποτελέσματα, οι εξισωτικές αποζημιώσεις προς τους κατοίκους των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών για την απώλεια εισοδήματος που υφίστανται λόγω μόνιμων και φυσικών μειονεκτημάτων, οι οικονομικές ενισχύσεις σε ατομικές και συλλογικές επενδύσεις σε αυτές τις περιοχές για την παραγωγή ζωοτροφών, βελτίωση και εξοπλισμό βοσκοτόπων καθώς και για επενδύσεις εκτός κτηνοτροφίας, οι οικονομικές ενισχύσεις αγροτουριστικών και αγροτοβιοτεχνικών επενδύσεων. Ενδεικτικά, στη συνέχεια αναφέρονται Προγράμματα και κανονισμοί της Ευρωπαϊκής Ένωσης που αν και δεν αφορούν αποκλειστικά στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές, τις συμπεριλαμβάνουν εντούτοις στις δράσεις τους. (Δαμουλάκη, Ταμουρίδου, 1999)

Το **Πρόγραμμα βελτίωσης και εξοπλισμού βοσκοτόπων** εφαρμόζεται στις ορεινές και μειονεκτικές από το 1985 με τον Κανονισμό 797/85/ΕΟΚ και συνεχίζεται με τον Κανονισμό 2328/91/ΕΟΚ.

Ο **Κανονισμός 866/90/ΕΟΚ** αναφέρεται στη βελτίωση των συνθηκών μεταποίησης και εμπορίας των γεωργικών προϊόντων, αντικαθιστώντας τον κανονισμό 355/77/ΕΟΚ. Στα προϊόντα των οποίων ενισχύονται η επεξεργασία, η μεταποίηση και η εμπορία, περιλαμβάνονται σχεδόν όλα τα ελληνικά αγροτικά προϊόντα.

Ο **Κανονισμός 2092/91** αφορά στην προώθηση του προγράμματος βιολογικής γεωργίας. Στόχοι του προγράμματος είναι η μείωση της ρύπανσης που προκαλεί η γεωργία, η προστασία της άγριας χλωρίδας και πανίδας και της δημόσιας υγείας.

Ο **Κανονισμός 2078/92** αφορά στις διάφορες φιλοπεριβαλλοντικές ενέργειες (θέσπιση-διατήρηση κανόνων προστασίας και βελτίωσης του περιβάλλοντος, του φυσικού χώρου, του τοπίου των φυσικών πόρων, των εδαφών, της γενετικής ποικιλομορφίας) και στην εφαρμογή τους σε κάθε διάσταση της γεωργικής δραστηριότητας.

Ο **Κανονισμός 2080/92** την οικονομική ενίσχυση των δασικών μέτρων στη γεωργία συμβάλλει θετικά στη βελτίωση των εισοδημάτων των κατόχων οριακών γαιών και στην άμβλυνση του φαινομένου της διάβρωσης-ερημοποίησης των ορεινών περιοχών. Ο κανονισμός 2078/92 προβλέπει προγράμματα αντιδιαβρωτικής προστασίας, προστασίας οικοτόπων ιδιαίτερης σημασίας και της άγριας πανίδας και χλωρίδας τους, προστασίας αγροτικού τοπίου και διαχείρισης των γαιών.

Ο **Κανονισμός 2158/92/ΕΟΚ** έχει ως στόχο τη μείωση του αριθμού πυρκαγιών και της επιφάνειας που καίγεται.

Ο **Κανονισμός 950/97**, αντικαθιστώντας τον κανονισμό 2328/92 (ο οποίος με τη σειρά του αντικατέστησε τον κανονισμό 797/85/ΕΟΚ) έχει ως στόχο τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών διαρθρώσεων. Για τις γεωργικές δραστηριότητες σε μειονεκτικές περιοχές χορηγείται η εξισωτική αποζημίωση (ειδική ενίσχυση) και αφορά τόσο στη φυτική, όσο και στη ζωική παραγωγή. Το ύψος της ορίζεται κάθε χρόνο με απόφαση της Επιτροπής Τιμών και Εισοδημάτων.

Τα **Προγράμματα VALOREN** (1990 – 1992) αφορούν στις μειονεκτικές περιοχές για την αξιοποίηση της ενδογενούς ενέργειας. Στόχος τους είναι η εκμετάλλευση των τοπικών ενεργειακών πόρων και η ορθολογική χρήση της ενέργειας με σεβασμό προς το περιβάλλον.

Στο **Πρόγραμμα** [(INT.I (1990-93), INT .II (1994-σήμερα)] το Μέτρο 3.4 αφορά στη διαχείριση και προστασία των δασών (Υποπρόγραμμα 30 «Ανάπτυξη Αγροτικού Τομέα»). Ωφελοούμενοι είναι οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών και των νησιών όπου θα γίνουν οι παρεμβάσεις, καθώς και αγροτικοί συνεταιρισμοί.

Το **Πρόγραμμα LEADER** (Liaisons Entre Actions de Developpement de l' Economie Rurale, ή Δεσμοί μεταξύ των δράσεων για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας) είναι μία κοινοτική πρωτοβουλία στην οποία συμμετέχουν περιοχές του στόχου 1, 5β και 6. Βασικός στόχος των LEADER I (1991-1993) & LEADER II (1994-99) είναι η ενθάρρυνση των τοπικών πρωτοβουλιών αγροτικής ανάπτυξης.

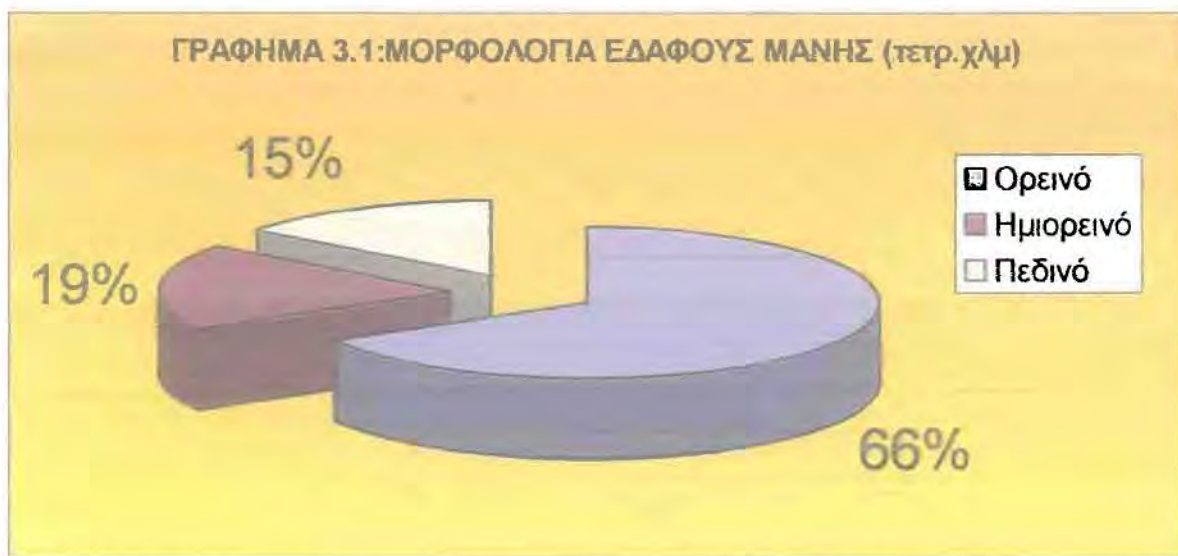
3. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

Η Μάνη είναι η χερσόνησος του Νομού Λακωνίας, η οποία ορίζεται βόρεια – βορειοδυτικά από τη Μεσσηνία και βρέχεται δυτικά από τον Μεσσηνιακό και ανατολικά από τον Λακωνικό κόλπο. Νότια απόληξη της είναι το ακρωτήριο Ταίναρο. Περιλαμβάνει τους Καποδιστριακούς Δήμους Λεύκτρου και Αβίας που ανήκουν διοικητικά στο Νομό Μεσσηνίας, και τους Δήμους Γυθείου, Οιτύλου, και Ανατολικής Μάνης που ανήκουν διοικητικά στο Νομό Λακωνίας (Χάρτης 3.1). Το μέγιστο μήκος της φθάνει τα 75 χλμ. και η συνολική της επιφάνεια περίπου τα 900 τετραγωνικά χιλιόμετρα (Λακωνική Μάνη 524 τ. χλμ. και Μεσσηνιακή Μάνη 376 τ. χλμ.) και καταλαμβάνει το 14,4% του Ν. Λακωνίας και το 11,57% του Ν. Μεσσηνίας. Από τη συνολική έκταση μόνο το 14,7% μπορεί να χαρακτηριστεί ως πεδινή έκταση, το 18,7% ως ημιορεινή ενώ το 66,6% χαρακτηρίζεται ως ορεινή περιοχή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1

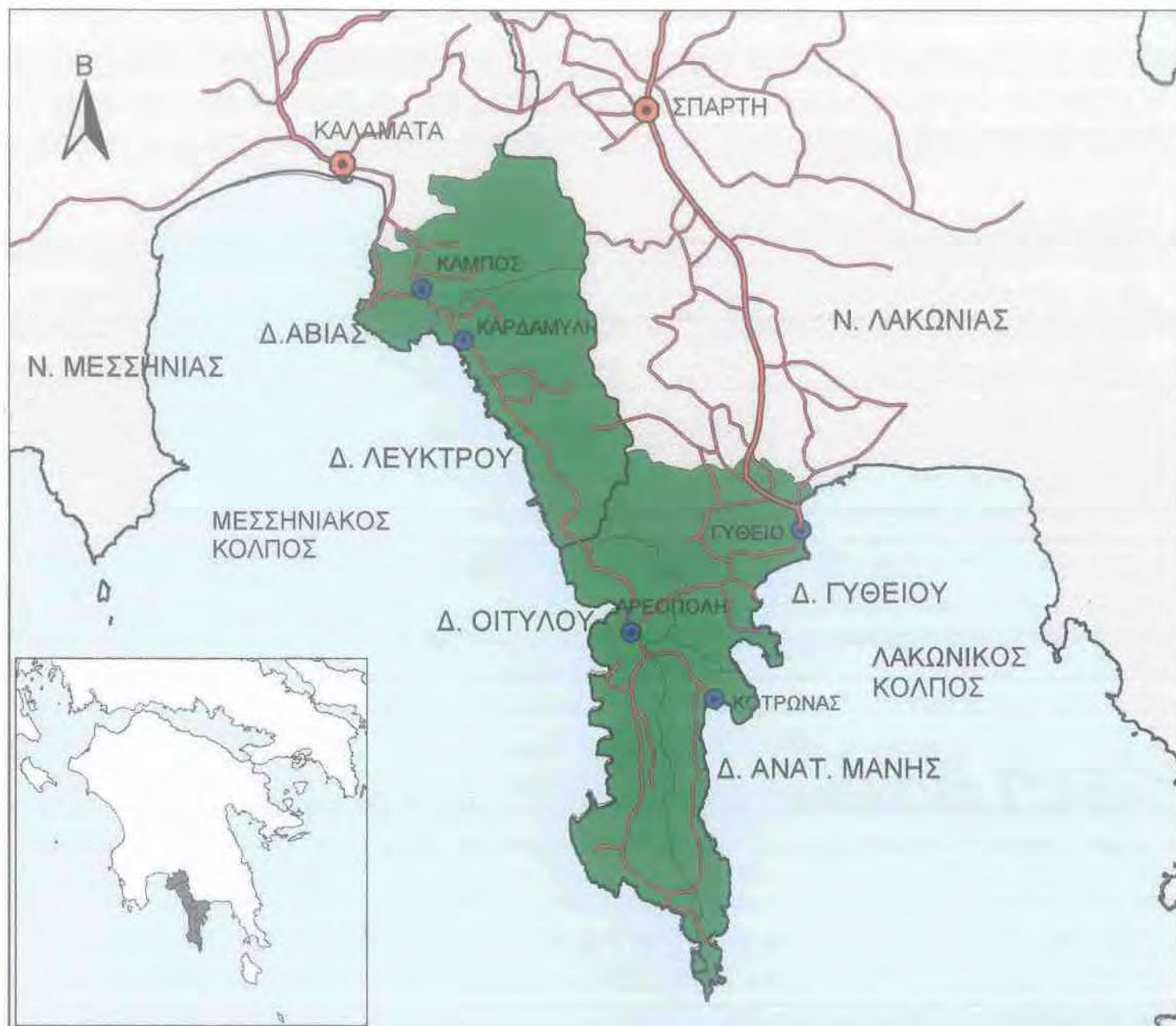
ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΕΛΑΦΟΥΣ ΜΑΝΗΣ (τετρ. χλμ)				
	Ορεινό	Ημιορεινό	Πεδινό	Σύνολο
Τετρ. χλμ.	600	167,85	131,95	899,76
%	66	19	15	100

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992 – Ιδία Επεξεργασία

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ⊙ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΝΟΜΟΥ
- ΟΙΚΙΣΜΟΙ
- ↗ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
- ↘ ΒΑΣΙΚΟ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
- ΟΡΙΑ ΝΟΜΩΝ
- ΟΡΙΑ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩΝ ΔΗΜΩΝ
- ΘΑΛΑΣΣΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
"ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΑΝΗΣ"

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ: ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΠΑΥΛΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΑΡΤΗ

ΤΙΤΛΟΣ ΧΑΡΤΗ

3.1

**ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΣΕ
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥΣ ΔΗΜΟΥΣ**

ΚΛΙΜΑΚΑ : 7000 0 7000 14000 ΜΕΤΡΑ

ΒΟΛΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2002

Διακρίνεται συνήθως σε Ανατολική και Δυτική Μάνη. Η Δυτική Μάνη, από τον Όρμο Αλμυρού ως το Οίτυλο, ονομάζεται επίσης Αποσκιαδερή ή Έξω Μάνη. Ένα μεγάλο τμήμα της (Κάμπος – Καρδαμύλη – Ζυγός) υπάγεται σήμερα στο νομό Μεσσηνίας. Η περιοχή Οίτυλου – Αρεόπολης – Πύργου Διρού ως τον Όρμο Γερολιμένα αποτελεί τη Μέσα Μάνη. Το ανατολικό παραλιακό τμήμα στον Λακωνικό κόλπο, από το Γύθειο ως τη Λάγια, ονομάζεται Κάτω Μάνη (Χάρτης 4.1). Η μορφολογία του εδάφους χαρακτηρίζεται από τα γυμνά και απόκρημνα βουνά, τις βραχώδεις και απροσπέλαστες ακτές, την αραιή βλάστηση, τη ξηρασία και την άγρια γενικά φύση (Πίνακας 3.2). (Εγκυκλοπαίδεια ‘Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα’)

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.2

ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΕΔΑΦΟΥΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΗ								
	Ορεινό		Ημιορεινό		Πεδινό		Σύνολο	
Περιοχή	τ.χλμ	%	τ.χλμ	%	τ.χλμ	%	τ.χλμ	%
Σύνολο Λακ. Μάνης	254	48,5	151	29	118	22,5	523	58,12
Σύνολο Μεσ. Μάνης	346	91,8	16,81	4,5	13,95	3,7	376,76	41,88

Πηγή: ‘Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999’, 1992

Γεωμορφολογικά η περιοχή της Μάνης κυριαρχείται από τον επιβλητικό ορεινό όγκο του Ταυγέτου και καθιστά το μεγαλύτερο μέρος της ορεινό αλλά ταυτόχρονα της προσδίδει ενότητα και την διαιρεί σε υποπεριοχές όπως είδαμε παραπάνω (Χάρτης 3.2). Εκτός από τα αξιόλογα σπήλαια και τις ακτές, η Μάνη διαθέτει αξιόλογη χλωρίδα και πανίδα, ιδιαίτερου ενδιαφέροντος ανάγλυφο εδάφους με πολυμορφία τοπίου και θέας και εξαιρετική ποικιλία μικροκλιμάτων και οικοσυστημάτων.

Από τον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 3.3) παρατηρείται μία δυσαναλογία χρήσεων γης μεταξύ αυτών της Μάνης και εκείνων των άλλων γεωγραφικών ενοτήτων και είναι και αυτό ένα στοιχείο που προσδίδει φυσιογνωμία και ιδιαιτερότητα στην περιοχή. Έπειτα, φαίνεται και μία σημαντική υστέρηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων της Μάνης έναντι των άλλων συγκρινόμενων γεωγραφικών μονάδων, ιδιαίτερα αυξημένη έκταση βοσκοτόπων, το μικρό ποσοστό των δασικών εκτάσεων (ιδιαίτερα στη Λακωνική Μάνη)

ΚΑΜΠΟΣ

ΚΑΡΔΑΜΥΛΗ

ΓΥΘΕΙΟ

ΑΡΕΟΠΟΛΗ

ΚΟΤΡΩΝΑΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

● ΟΙΚΙΣΜΟΙ

ΥΨΟΜΕΤΡΙΚΗ ΔΙΑΒΑΘΜΙΣΗ

	2044.444 - 2300
	1788.889 - 2044.444
	1533.333 - 1788.889
	1277.778 - 1533.333
	1022.222 - 1277.778
	766.667 - 1022.222
	511.111 - 766.667
	255.556 - 511.111
	1 - 255.556
	0 - 10

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
"ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΑΝΗΣ"

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ: ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΠΑΥΛΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΑΡΤΗ

3.2

ΤΙΤΛΟΣ ΧΑΡΤΗ

ΓΕΩΦΥΣΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

ΚΛΙΜΑΚΑ : 7000 0 7000 14000 ΜΕΤΡΑ

ΒΟΛΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2002

και των υδάτων, και τη σχετική υπεροχή της Μάνης στην κατηγορία 'Άλλες χρήσεις' που αποδεικνύει την οικιστική διασπορά της περιοχής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3: ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΚΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΧΡΗΣΕΩΝ ΓΗΣ														
	ΚΑΛΛΙΕΡ- ΓΕΙΕΣ		ΒΟΣΚΟΤΟΠΟΙ										ΆΛΛΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ	
ΠΕΡΙΟΧΗ	Χιλιάδες στρεμ.	(%)	Δημόσιοι (χιλ.στρ)	(%)	Ιδιωτικοί (χιλ.στρ)	(%)	Σύνολο (χιλ.στρ)	(%)	Δάση (χιλ. στρ)	(%)	Υδατα (χιλ.στρ)	(%)	Χιλιάδες στρεμ.	(%)
ΛΑΚΩΝΙΚΗ ΜΑΝΗ	141,2	27	167	32	192	36,7	359	68,7	1,8	0,35	1,6	0,3	19,4	3,7
ΜΕΣΣΗΝ. ΜΑΝΗ	66,1	17,5	115,2	30,6	85,3	22,6	200,6	53,3	64,52	17,1	7,17	1,9	38,2	10,1
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΝΗΣ	207,	23,0	282,2	31,4	277,3	30,8	559,6	62,2	66,32	7,37	8,77	0,9	57,6	6,43
Ν. ΛΑΚΩΝΙΑΣ	1002,2	27,5	1060,2	29,1	1231,3	33,8	2291,5	63,0	224,7	6,18	32,8	0,9	81,8	2,27
Ν. ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	1363,4	44,1	465,6	15,6	287,8	9,6	753,4	25.2	683,1	22,8	50,3	1,6	180,9	6,16
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	4852,9	31,2	3194,9	20,5	3515,6	22,6	6710,5	43,1	3013	19,4	199,6	1,3	774	5
ΧΩΡΑ		29,7		22,7		16,8		39,5		22,5		2,61		5,54

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992

4. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

Αν και η Μάνη δεν αποτελεί σήμερα αυτόνομη διοικητική μονάδα, την περιοχή χαρακτηρίζει μία έντονη γεωμορφολογική, ιστορική και πολιτιστική ομοιογένεια. Για πρώτη φορά η περιοχή της Μάνης παίρνει το όνομα αυτό στα χρόνια του Βυζαντινού Αυτοκράτορα Λέοντα Σοφού (886 – 912μ.Χ.), όπου αναφέρεται σε μία έκθεση του ως έδρα Επισκόπου – Επισκοπή Μαίνης. Το όνομα αυτό διατηρήθηκε και αργότερα στη Φραγκοκρατία. Το σημερινό όνομα Μάνη διαμορφώθηκε εξελισσόμενο λεκτικά (Μαΐνη – Μάνη) κατά την Τουρκοκρατία. Γύρω από την προέλευση της ονομασίας αναπτύχθηκαν πολλές απόψεις που αξίζει τον κόπο να παραθέσουμε.

Ένας Βυζαντινός χρονογράφος ετυμολογώντας τη λέξη Μάνη, συμπεραίνει ότι βγαίνει από τη μανία, γιατί οι Μανιάτες φυλάνε τη μανία μέσα τους. Με την άποψη αυτή συντάσσεται και ο Μητροπολίτης της Μονεμβασιάς Δωρόθεος όταν λέει: «...και ανθρώπους υπερήφανους φονιάδες και ληστές, άρπαγες και θεόν δεν φοβούνται, αφέντη δεν προσκυνούν, μόνον είναι ακέφαλοι οι οποίοι είναι Μανιάτες όπου μέσα εις την Μάνην εις εκείνους τους κακούς και σκληρούς τόπους...». Κατά μία άλλη γνώμη, η λέξη προέρχεται από το Λατινικό Manes = ψυχαί σχετιζόμενο με την Ελληνική μυθολογία όπου πιστευόταν ότι η είσοδος του Άδη βρισκόταν στο Ακρωτήριο Ταΐναρο. Άλλη άποψη δέχεται ότι η λέξη προέρχεται από το ναυτικό παράγγελα Maina (Μάινα πανιά – εποχή των ιστιοφόρων) εξαιτίας της θαλασσοταραχής των δύο Κάβων – του Κάβο Ματαπά και Κάβο Γκρόσσο. Επίσης, άλλοι υποθέτουν ότι η σχετίζεται η λέξη με το αλβανικό Man (Μουριά).

Κατά τη γνώμη του άλλοτε Καθηγητή Πανεπιστημίου Ε.Α. Πεζοπούλου «...το τοπωνύμιον Μάνη είναι συστατικόν γενόμενον εκ του επιθέτου μανή (δηλ. αραιά) δι'αναβιβασμού του τόνου κατά τον συνήθη κανόνα της τε αρχαίας και της νέας Ελληνικής γλώσσης.» Ότι λεγόταν μανή γη, δηλαδή αραιή γη, μας το διδάσκει ο Θεόφραστος: 'οίον εάν η μανη μεν και λεπτή, βαθύγεως δε και ξηρά και άνδρος δενδροφόρος μεν αγαθή σιτοφόρος δε κακή δια γαρ την μανότητα δε εισίν εις βάθος το χειμερινόν ύδωρ ώστε τον μεν σίτον μη εφικνείσθαι δια τι επιπολής είναι τα δένδρα δ'εις βάθος καθιέντα τας ρίζας εφικνείσθαι και έλκειν.'

Άλλες γνώμες δέχονται ότι η λέξη Μάνη προέρχεται από τη μανία των κυμάτων. Από το Λατινικό manus – main (amainare = χειρίζομαι τα πανιά) ή από το βενετσιάνικο Brazzo

di maina = Βραχίονας της Μάνης. (‘Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999’, 1992)

Η περιοχή της Μάνης κατοικήθηκε ήδη από την παλαιολιθική εποχή, όπως μαρτυρούν εργαλεία που βρέθηκαν στην Αρεόπολη και στο σπήλαιο Αλεπότρυπα Διρού. Σημαντικότερες εγκαταστάσεις στην περιοχή χρονολογούνται στη νεολιθική εποχή. Οι οικισμοί αυτοί διατηρήθηκαν και κατά την εποχή του Χαλκού με σημαντικότερους το Οίτυλο, την Καρδαμύλη, το Ταίναρο, το Γύθειο, τον Κότρωνα, τις Θαλάμες κτλ. Κατά την κάθοδο και διείσδυση των Δωριέων στην Πελοπόννησο, η Μάνη ακολούθησε την τύχη της Σπάρτης και της υπόλοιπης Λακωνικής περιοχής. Κατά την Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο οι πόλεις της Μάνης ανεξαρτητοποιήθηκαν από την Σπάρτη και μαζί με άλλες πόλεις της νότιας Λακωνικής περιοχής αποτέλεσαν αρχικά το κοινό των Λακεδαιμονίων (αρχές του 2^{ου} αιώνα π.Χ.) και αργότερα των Ελευθερολακώνων.

(Ιοαννου, 1984)

Το Κοινό αποτελούσαν στην αρχή 24 πόλεις οι οποίες αργότερα περιορίστηκαν σε 18. Το Κοινό των Ελευθερολακώνων διατηρήθηκε ως την ύστατη Ρωμαϊκή εποχή (μέσα 3^{ου} αιώνα μ.Χ.). Κατά τη Βυζαντινή περίοδο περιοχή κατοικείται κανονικά και κατά τον 10ο αιώνα μνημονεύεται για πρώτη φορά η επισκοπή Μαίνης. Την περίοδο της Φραγκοκρατίας (13^{ος} αιώνας) η Μάνη αποτέλεσε το μοναδικό κέντρο αντιστάσεων κατά των ξένων κατακτητών. Τελικά, οι Φράγκοι μετά την υποταγή των Μελιγγών (1248 μ.Χ.) έκτισαν τρία φρούρια, του Λεύκτρου ή Beaufort, του Πασαβά και το κάστρο της Μεγάλης Μάνης. Μετά την μάχη της Πελαγονίας (1259 μ.Χ.) και την ήττα του Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου αποκαταστάθηκε η Βυζαντινή κυριαρχία στην περιοχή της Μάνης. Στη συνέχεια, η Μάνη αποτέλεσε έδαφος του δεσποτάτου του Μυστρά, κύριας εστίας ανασυγκρότησης του Λακωνικού και Ελλαδικού χώρου. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η Μάνη, λόγω της θέσεως της και της μορφολογίας της, υπήρξε το καταφύγιο των Ελλήνων και το προπύργιο των αγωνιστών της ελευθερίας κατά των Τούρκων, συμμαχώντας τότε με τους Βενετούς (1463 – 1690 μ.Χ.), τότε με τους Ισπανούς (1571 μ.Χ.) και τους Γάλλους (1612 μ.Χ.) και τους Ρώσους (1770 μ.Χ.). Στο χάρτη 4.1 παρουσιάζονται τα κάστρα – φρούρια, οι έδρες των οκτώ μπέηδων (1778 – 1821) της Μάνης, οι εστίες των καπετάνιων του βορρά και οι εστίες των ισχυρών

φατριών του νότου. Η Μάνη παρέμεινε σχεδόν πάντα έξω από τη διοίκηση των ισχυρών κέντρων εξουσίας, είτε αυτά ήταν Βυζαντινά, είτε Τουρκικά. Μάλιστα, από τον 15^ο έως το 19^ο αιώνα αποτέλεσε τον προορισμό πολλών περιηγητών, προερχόμενοι από διάφορα μέρη της Ευρώπης και κυρίως από την Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία (Χάρτης 4.2). Παρά τις συντονισμένες προσπάθειες που κατέβαλαν οι Τούρκοι να την υποτάξουν, η Μάνη κατόρθωσε ουσιαστικά να τηρήσει την αυτονομία της. Ιδιαίτερη θέση κατέχουν στην Ιστορία οι σκληρές μάχες που έδωσαν οι Μανιάτες και οι Μανιάτισσες για την ελευθερία τους. Οι Μανιάτες κατέστησαν τελικά τη χώρα τους επαναστατικό προπύργιο για το ξεσηκωμό του 1821, σφυρηλατώντας έτσι τον μύθο τον δικό τους και του τόπου τους. (‘Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999’, 1992)

ΧΑΡΤΗΣ 4.2: ΧΑΡΤΗΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΩΝ ΑΠΟ ΕΥΡΩΠΗ ΠΡΟΣ ΜΑΝΗ (15^{ος}– 19^{ος} αι.)

Πηγή: Περιφέρεια Πελοποννήσου

5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

5.1 ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Το φυσικό περιβάλλον αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο του μοναδικού μεσογειακού οικοσυστήματος της Μάνης. Παρουσιάζει άφθονα στοιχεία ιδιαίτερου κάλλους και εντυπωσιακής ιδιοτυπίας, ακόμα και παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Αυτά είναι τα σπήλαια, τα φαράγγια (Εικόνα 5.1.1), τα τοπία με τους ψηλούς «κοφτούς» βράχους και οι περιοχές βιοτόπων με ιδιαίτερο οικολογικό ενδιαφέρον. Είναι γεγονός ήδη η έλλειψη μονάδων επεξεργασίας αποβλήτων και μίας ενιαίας αντιμετώπισης του προβλήματος των απορριμμάτων, άρα η επιβάρυνση του περιβάλλοντος και ιδιαίτερα των θαλάσσιων υδάτων είναι πολύ σοβαρή. Το φυσικό τοπίο είναι το σύνολο των μορφών του φυσικού περιβάλλοντος. Αυτό διαμόρφωσε τους χαρακτήρες των ανθρώπων, οπότε αποτέλεσε πεδίο αλλά και γενεσιουργό παράγοντα της ιστορίας του τόπου.

ΕΙΚΟΝΑ 5.1.1: ΦΑΡΑΓΓΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΛΕΥΚΤΡΟΥ

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Για αυτούς τους λόγους, οποιαδήποτε παρέμβαση στην περιοχή θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της την οικολογική παράμετρο και να προσβλέπει στην μικρότερη δυνατή περιβαλλοντική επιβάρυνση και τη διατήρηση του φυσικού τοπίου. Υπάρχουν δύο κατηγορίες περιοχών που ανήκουν στο Πρόγραμμα Προστασίας Περιοχών NATURA 2000 :

- Το όρος Σαγγιάς (Εικόνα 5.1.2) και το ακρωτήριο Ταίναρο στη νότια Μάνη. Πιο αναλυτικά, η περιοχή έχει χαρακτηριστεί ως «Σημαντική Περιοχή για τα Πουλιά» (ΣΠΠ) και πολλοί χώροι είναι χαρακτηρισμένοι ως αρχαιολογικοί (Πίνακας 5.1.1)

ΕΙΚΟΝΑ 5.1.2: ΟΡΟΣ ΣΑΓΓΙΑΣ

Πηγή: Internet – www.mani.org.gr

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1.1

ΕΙΔΗ ΧΛΩΡΙΔΑΣ-ΠΑΝΙΔΑΣ (αριθμητικά στοιχεία)					
ΧΛΩΡΙΔΑ			ΠΑΝΙΔΑ		
Σύνολο	Προστατευόμενα	Άλλα σημαντικά	Σύνολο	Προστατευόμενα	Άλλα σημαντικά
30		30	39	12	27

Πηγή: (Έντυπο NATURA 2000 – ‘Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης ΑΕ’)

- Το όρος Ταΰγετος (Πίνακας 5.1.2 και Εικόνα 5.1.1). Συγκεκριμένα :
  - Το 3% της έκτασης καλύπτεται από 2 καταφύγια θηραμάτων σύμφωνα με το ΦΕΚ 640/Β/76
  - Το κεντρικό όρος Ταΰγετος έχει χαρακτηριστεί ως «Σημαντική Περιοχή για τα Πουλιά» (ΣΠΠ)
  - Επικαλύπτεται μερικώς με ένα «Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους» (μεταξύ Λογγάστρας και Σπαρτιά)

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.1.2

ΕΙΔΗ ΧΛΩΡΙΔΑΣ-ΠΑΝΙΔΑΣ (αριθμητικά στοιχεία)					
ΧΛΩΡΙΔΑ			ΠΑΝΙΔΑ		
Σύνολο	Προστατευόμενα	Άλλα σημαντικά	Σύνολο	Προστατευόμενα	Άλλα σημαντικά
195		195	100	43	57

Πηγή: (Έντυπο NATURA 2000 – ‘Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης ΑΕ’)

ΕΙΚΟΝΑ 5.1.3: ΤΑΪΓΕΤΟΣ

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο Κου Παναγιώτη Παυλέα

Η πλειοψηφία των κατοίκων της περιοχής, τέλος, είναι θετικά διακείμενοι σε μέτρα προστασίας και ανάπτυξης, γιατί προστατεύονται οι φυσικοί πόροι και τα ιστορικά στοιχεία τη περιοχής, πάνω στα οποία στηρίζεται η βιωσιμότητα της ανάπτυξής τους. Η κοινωνική αποδοχή έχει εκφραστεί επανειλημμένα με αποφάσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τοπικών φορέων και ομάδων χρηστών. Θετική αντιμετώπιση υπάρχει και από την Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, τον Ορειβατικό Σύλλογο Καλαμάτας και την Οικολογική Κίνηση Καλαμάτας.

5.2 ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ο πληθυσμός της Μάνης ανέρχεται σύμφωνα με την απογραφή του 2001 σε 23.887 κατοίκους και η πυκνότητα του είναι 26,54 κατ./τετρ.χιλ έναντι 40,7 κατ/τετρ.χιλ στην Περιφέρεια Πελοποννήσου και 77,5κατ/τετρ.χιλ στη χώρα. Η παράθεση στη συνέχεια πινάκων (Πίνακας 5.2.1 και Πίνακας 5.2.2) με την πληθυσμιακή κατάσταση και εξέλιξη της περιοχής συμβάλλει στην εξαγωγή ορισμένων συμπερασμάτων (Χάρτης 5.2.1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.1

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ					
ΔΗΜΟΙ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ				
	1961	1971	1981	1991	2001
Δ. ΓΥΘΕΙΟΥ	11.738	8.780	7.461	7.542	7.926
Δ. ΟΙΤΥΛΟΥ	6.147	3.906	4.205	4.985	5.203
Δ. ΑΝ. ΜΑΝΗΣ	2.408	1.344	1.765	2.024	2.111
Δ. ΔΕΥΚΤΡΟΥ	6.218	4.532	4.772	5.908	5.558
Δ. ΑΒΙΑΣ	2.329	1.777	1.361	2.908	3.089
ΣΥΝΟΛΟ ΛΑΚΩΝΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	20.293	14.030	13.431	14.551	15.240
ΣΥΝΟΛΟ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	8.547	6.309	6.133	8.816	8.647
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΝΗΣ	28.840	20.339	19.564	23.367	23.887
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	668.323	581.997	577.030	605.663	638.942
ΧΩΡΑ	8.388.553	8.768.641	9.740.417	10.264.156	11.700.000

Πηγή: ΕΣΥΕ Ν. ΛΑΚΩΝΙΑΣ – ΕΣΥΕ Ν. ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ – Ιδία Επεξεργασία

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΙ ΔΗΜΟΙ
- ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 1961
- ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 1971
- ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 1981
- ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 1991
- ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2001
- ΟΡΙΑ ΝΟΜΩΝ
- ΘΑΛΑΣΣΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
"ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΑΝΗΣ"

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ: ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΠΑΥΛΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΑΡΤΗ

5.2.1

ΤΙΤΛΟΣ ΧΑΡΤΗ

**ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ
ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩΝ ΔΗΜΩΝ ΤΗΣ
ΜΑΝΗΣ**

ΚΛΙΜΑΚΑ : 7000 0 7000 14000 ΜΕΤΡΑ

ΒΟΛΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2002

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.2

ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΩΝ ΔΗΜΩΝ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΣΕ ΠΟΣΟΣΤΟ (%)				
ΔΗΜΟΙ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΜΕΤΑΒΟΛΗ (%)			
	1961 - 1971	1971 - 1981	1981 - 1991	1991 - 2001
Δ. ΓΥΘΕΙΟΥ	-25,2	-15,0	1,1	5,1
Δ. ΟΙΤΥΛΟΥ	-36,5	7,7	18,5	4,4
Δ. ΑΝ. ΜΑΝΗΣ	-44,2	31,3	14,7	4,3
Δ. ΛΕΥΚΤΡΟΥ	-27,1	5,3	23,8	-5,9
Δ. ΑΒΙΑΣ	-23,7	-23,4	13,7	6,2
ΣΥΝΟΛΟ ΛΑΚΩΝΙΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	-30,8	-4,3	8,3	4,7
ΣΥΝΟΛΟ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗΣ ΜΑΝΗΣ	-26,2	-2,8	43,7	-1,9
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΝΗΣ	-29,5	-3,8	19,4	2,2
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	-12,9	-9,0	5,0	5,5
ΧΩΡΑ	4,5	11,1	5,4	14

Πηγή: ΕΣΥΕ Ν. ΛΑΚΩΝΙΑΣ – ΕΣΥΕ Ν. ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ – Ιδία Επεξεργασία

Η μελέτη των παραπάνω πινάκων δείχνει χαρακτηριστικά την πληθυσμιακή απογύμνωση της Μάνης κατά την εικοσαετία 1961 – 1981 με ρυθμούς πολύ υψηλότερους των Νομών Λακωνίας και Μεσσηνίας αλλά και της Περιφέρειας Πελοποννήσου. Η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση που χαρακτήρισε τις δεκαετίες αυτές και σε επίπεδο χώρας, φαίνεται να έπληξε περισσότερο την Μάνη, αποστερώντας την περιοχή από σημαντικό τμήμα οικονομικά ενεργού και αναπαραγωγικού πληθυσμού.

Η θετική μεταβολή κατά τις δεκαετίες 1981 – 1991 και 1991 – 2001 (εκτός από την περίπτωση της Μεσσηνιακής Μάνης που κατά την τελευταία δεκαετία παρουσιάζει ελάχιστη μειωτική τάση) δεν προδιαγράφει σε καμία περίπτωση διαφοροποίηση της τάσης, αφού στις τελευταίες απογραφές επήλθε αλλοίωση του αποτελέσματος λόγω των μεγάλων μετακινήσεων των αστικών πληθυσμών προς τη γενέτειρά τους. Οι λόγοι σχετίζονται με την προσπάθεια επίτευξης μεγαλύτερης χρηματοδότησης από τους

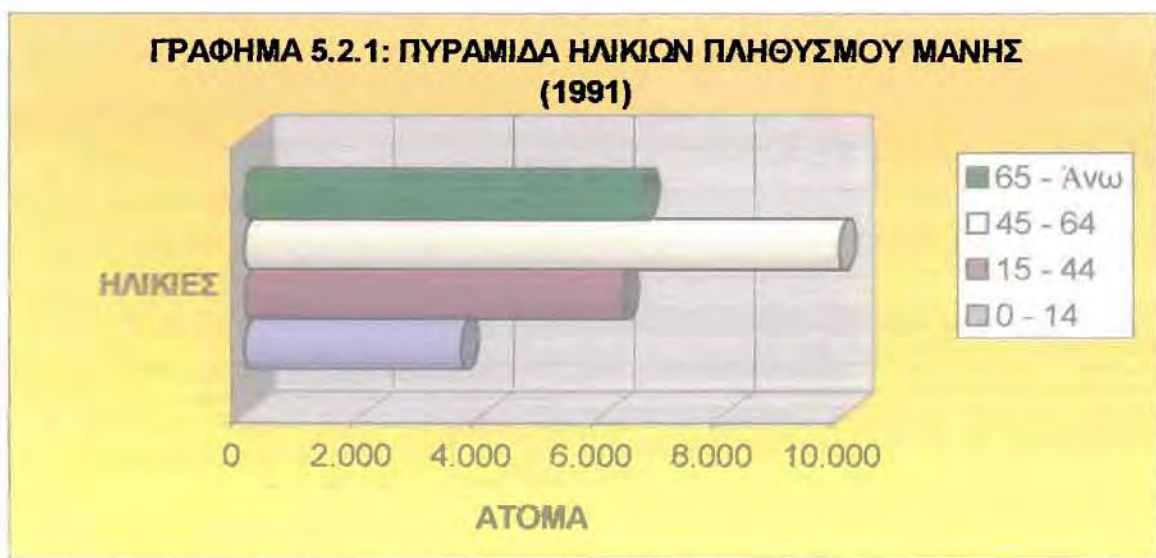
κρατικούς φορείς μέσω της επίδειξης μεγαλύτερου υφιστάμενου πληθυσμού. Τέλος, εντυπωσιακή είναι ωστόσο η πληθυσμιακή αύξηση της Μεσσηνιακής Μάνης τη δεκαετία 1981 – 1991 η οποία οφείλεται στην απότομη τουριστική της ανάπτυξη, πολύ μεγαλύτερη από αυτή της Λακωνικής Μάνης, η οποία παραμένει μέχρι σήμερα.

Η επιχειρούμενη στη συνέχεια διαστρωμάτωση του πληθυσμού κατά ηλικίες (πυραμίδα ηλικιών) φανερώνει το σημαντικό βαθμό γήρανσης του εναπομείναντος πληθυσμού με άμεση συνέπεια την υπογεννητικότητα, που είναι και αυτή ένας επιπλέον λόγος της πληθυσμιακής συρρίκνωσης που είναι σε εξέλιξη (Πίνακας 5.2.3 και Γράφημα 5.2.1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.3

ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΚΑΤΑ ΗΛΙΚΙΑ (1991)							
ΗΛΙΚΙΕΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΜΑΝΗ	(%)	ΛΑΚΩΝΙΚΗ ΜΑΝΗ	(%)	ΠΕΡΙΦΕΡ. ΠΕΛ/ΣΟΥ	(%)	ΧΩΡΑ (%)
0 – 14	1.234	14	2.386	16,4	137.485	22,7	23,69
15 – 44	2.512	28,5	3.783	26,0	210.952	34,83	40,66
45 – 64	2.689	30,5	4.132	28,4	148.084	24,45	22,92
65-Άνω	2.381	27	4.250	29,2	109.142	18,0	12,73
Σύνολο	8.816	100	14.551	100	605.663	100	100

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992 – Ιδία Επεξεργασία

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992 – Ιδία Επεξεργασία

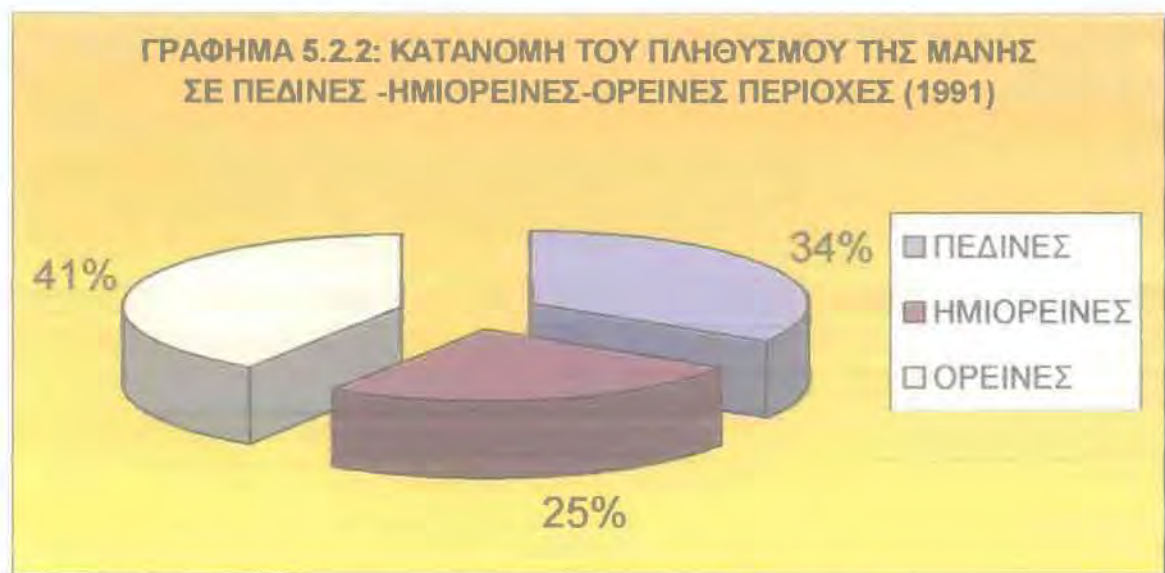

Η κατανομή του πληθυσμού στο δίκτυο των οικισμών χαρακτηρίζεται από το φαινόμενο της διασποράς σε έναν μεγάλο αριθμό οικιστικών μονάδων που φθάνουν σήμερα τις 218 στο σύνολο της Μάνης (155 ανήκουν στην Λακωνική Μάνη και 63 στην Μεσσηνιακή Μάνη), από τις οποίες οι περισσότερες αριθμούν κάτω από 100 κατοίκους. Το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού (80,3%) θεωρείται ως αγροτικός πληθυσμός, ενώ το 19,7 % είναι δυνατόν να θεωρηθεί ως ημιαστικός και αφορά σχεδόν εξολοκλήρου τους κατοίκους του Γυθείου, αφού είναι το μοναδικό οικιστικό κέντρο που παρουσιάζει κατά κάποιο τρόπο αστικοποιημένο τρόπο ζωής. Στην Μάνη δεν υφίσταται αστικός πληθυσμός μιας και δεν υπάρχει αστικό κέντρο εντός των γεωγραφικών ορίων της.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.2.4

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ ΣΕ ΠΕΔΙΝΕΣ - ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ-ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ (1991)						
ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΕΔΙΝΕΣ	(%)	ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ	(%)	ΟΡΕΙΝΕΣ	(%)
ΛΑΚΩΝΙΚΗ ΜΑΝΗ	6.113	42,0	4.514	31,0	3.924	27,0
ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΜΑΝΗ	1.788	20,3	1.420	16,1	5.608	63,6
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΝΗΣ	7.901	33,8	5.934	25,4	9.532	40,8

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992 – Ιδία Επεξεργασία

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992 – Ιδία Επεξεργασία

Στον παραπάνω πίνακα (Πίνακας 5.2.4) παρουσιάζεται η κατανομή του πληθυσμού κατά πεδινές, ημιορεινές και ορεινές περιοχές, παρατηρείται σαφή υπεροχή κατοίκησης στις ορεινές περιοχές και το ποσοστό θα ήταν μεγαλύτερο εάν στις πεδινές περιοχές δεν συμπεριλαμβανόταν ο πληθυσμός του οικιστικού κέντρου Γυθείου (Γράφημα 5.2.1). Είναι λογικό όμως κατά τους θερινούς μήνες τα οικιστικά παραθαλάσσια κέντρα, ο πληθυσμός των οποίων ανήκει στην κατηγορία 'πεδινές', να δέχονται έντονες πληθυσμιακές πιέσεις και τα πληθυσμιακά σύνολα τους να πολλαπλασιάζονται. Σε τελική ανάλυση, σύμφωνα με τις υφιστάμενες συνθήκες στην περιοχή, η πιθανότητα εισόδου μόνιμου πληθυσμού προς εγκατάσταση αποκτά δυσμενείς προοπτικές, οπότε και αναμένεται περαιτέρω πληθυσμιακή γήρανση και συρρίκνωση του πληθυσμού της Μάνης.

5.3. ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ

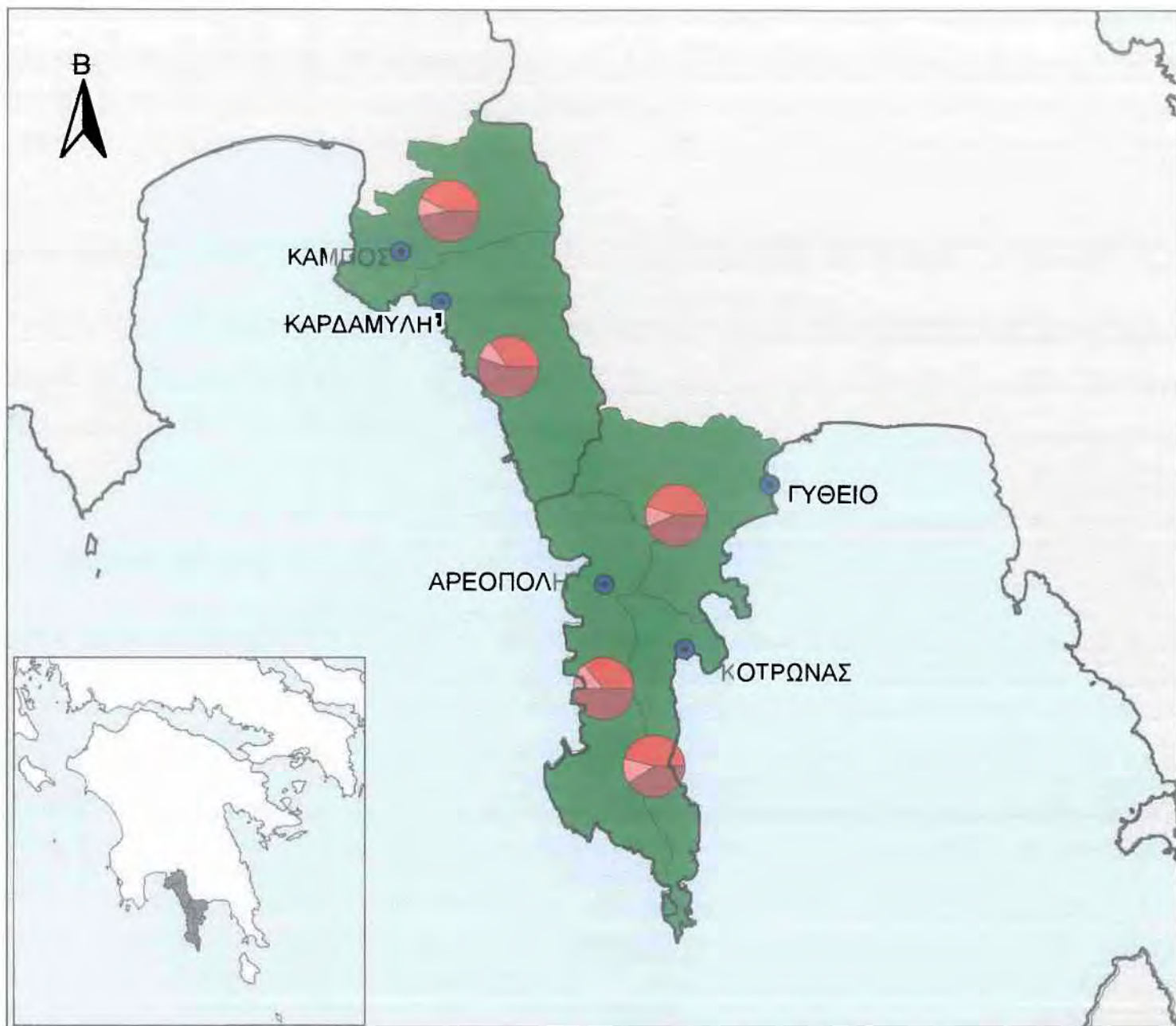
Είναι φανερό ότι η Μάνη είναι μία περιοχή με έντονα αγροτικό χαρακτήρα, με το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος του εργατικού δυναμικού της να απασχολείται στην γεωργία και κυρίως με την ελαιοκαλλιέργεια. Τα τελευταία όμως χρόνια φαίνεται μια σοβαρή τάση ανάπτυξης του τουρισμού και οι απασχολούμενοι στο τομέα αυτό έχουν αυξηθεί σημαντικά. Η πλήρης απουσία των βιομηχανικών μονάδων από τη Μάνη έχει σαν αποτέλεσμα το μικρό ποσοστό των απασχολούμενων στο δευτερογενή τομέα που εκπροσωπείται κυρίως από την ύπαρξη ικανού αριθμού ελαιοτριβείων.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθούν μερικά σημαντικά στοιχεία, όσον αφορά την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης σχετικά με την απασχόληση είναι:

- Στις αγροτικές ενασχολήσεις συμμετέχουν κατά πολύ μεγάλο ποσοστό οι γυναίκες και οι ηλικιωμένοι.
- Το φαινόμενο της υποαπασχόλησης που οδηγεί συχνά στην πολυαπασχόληση, και είναι χαρακτηριστικό των περιοχών της ελληνικής επαρχίας με πολύ περιορισμένους πόρους.
- Η έντονη εποχικότητα της απασχόλησης, τόσο για τους απασχολούμενους στον πρωτογενή τομέα όσο και για αυτούς που απασχολούνται στον τουρισμό.
- Οι απασχολούμενοι στο δευτερογενή τομέα εργάζονται και εκτός της περιοχής της Μάνης, κυρίως στα γειτονικά αστικά κέντρα της Σπάρτης και Καλαμάτας

Σύμφωνα με τον πίνακα 5.3.1, διαπιστώνεται ότι το ποσοστό της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα τείνει να εξισορροπεί σχεδόν αυτό του τριτογενούς τομέα, κάτι που δεν συμβαίνει στην περιφέρεια και πιο έντονα στη χώρα. Εντύπωση κάνει το γεγονός ότι οι απασχολούμενοι στον πρωτογενή κλάδο φαίνεται αναλογικά να υπερβαίνουν κατά πολύ το ποσοστό στην περιφέρεια και πολύ περισσότερο όσον αφορά στο επίπεδο της χώρας. Μπορεί να ισχυριστεί κανείς απλά ότι οι απασχολούμενοι στην Μάνη είτε ασχολούνται με τον πρωτογενή είτε με τον τριτογενή τομέα, ενώ είναι βέβαιη η συμπληρωματική δραστηριότητα στις περισσότερες περιπτώσεις (Χάρτης 5.3.1). Άλλωστε, η απασχόληση στον τριτογενή τομέα μονοπωλείται από τους εργαζομένους στον τουριστικό κλάδο. Είναι γεγονός επίσης, ότι το ποσοστό του τριτογενή τομέα έχει αλλοιωθεί, λόγω των αλλοιωμένων πληθυσμιακών μεγεθών της απογραφής, αφού πολλοί είναι αυτοί που

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ΟΙΚΙΣΜΟΙ
- ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΑΝΑ ΤΟΜΕΑ (%)
  - ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ
  - ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ
  - ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ
  - ΘΑΛΑΣΣΑ
  - ΟΡΙΑ ΝΟΜΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
"ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΑΝΗΣ"

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ: ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΠΑΥΛΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΑΡΤΗ

5.3.1

ΤΙΤΛΟΣ ΧΑΡΤΗ

**ΣΥΝΘΕΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΗΝ
ΜΑΝΗ**

ΚΛΙΜΑΚΑ : 7000 0 7000 14000 ΜΕΤΡΑ

ΒΟΛΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2002

επιστρέφουν από τα μεγάλα αστικά κέντρα στους τόπους καταγωγής τους στις εκλογές. Έτσι, με δεδομένο ότι οι περισσότεροι από αυτούς απασχολούνται στον τριτογενή τομέα (σε δημόσιες ή ιδιωτικές υπηρεσίες στα μεγάλα αστικά κέντρα), αυξάνουν το συνολικό ποσοστό του τομέα για την Μάνη. Ωστόσο, η αγροτική έξοδος σε όλη την Ελλάδα αλλά και σε ένα βαθμό στην Μάνη είναι δεδομένη, λόγω των κοινωνικών προτύπων της περιοχής (όπου η γη μεταβιβάζεται στους άρρενες), λόγω του μικρού ποσοστού καλλιεργήσιμων εδαφών και της μικρής παραγωγικότητας αλλά και της ραγδαίας ανάπτυξης του τουρισμού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.1

ΣΥΝΘΕΣΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ							
	Πρωτογενής Τομέας	(%)	Δευτερογενής Τομέας	(%)	Τριτογενής Τομέας	(%)	Σύνολο
Δ. ΓΥΘΕΙΟΥ	1165	44,9	278	10,7	1146	44,4	2589
Δ. ΟΙΤΥΛΟΥ	597	36,0	229	13,8	832	50,2	1658
Δ. ΑΝΑΤΟΛΙΚ. ΜΑΝΗΣ	268	46,0	73	12,6	241	41,4	582
Δ. ΛΕΥΚΤΡΟΥ	622	34,8	182	10,2	984	55,0	1788
Δ. ΑΒΙΑΣ	292	43,0	68	10,0	318	47,0	678
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΝΗΣ	2944	40,3	830	11,4	3521	48,3	7295
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	15560	17,0	23799	26,0	52174	57,0	91533
ΧΩΡΑ	213583	8,0	560656	21,0	1895552	71,0	2669791

Πηγή: ΕΣΥΕ Ν. ΛΑΚΩΝΙΑΣ – ΕΣΥΕ Ν. ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ – Ιδία Επεξεργασία

Με βάση τον τρόπο που παρουσιάζεται η παραγωγική δομή της Μάνης, διαπιστώνουμε τον πρωτεύοντα ρόλο του πρωτογενή τομέα και ιδιαίτερα της ελαιοκαλλιέργειας. Επίσης, η εποχικότητα της απασχόλησης, η αναζήτηση συμπληρωματικών εισοδημάτων (κτηνοτροφία – οικοδομική δραστηριότητα – τουρισμός) αποδεικνύει ότι η ανεργία στην περιοχή εκφράζεται με τη μορφή της υποαπασχόλησης.

Είναι προφανές, ότι μία προσπάθεια αναφοράς σε σημαντικούς δείκτες κοινωνικο – οικονομικής ανάπτυξης μίας περιοχής που δεν έχει ενιαία διοικητική συγκρότηση, αφού είναι διαιρεμένη σε δύο Νομούς, παρουσιάζει σοβαρές δυσκολίες μιας και δεν υπάρχουν συνολικά επεξεργασμένα στοιχεία από την Στατιστική Υπηρεσία.

Για το δείκτη ‘ΑΕΠ (Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν) κατά κεφαλή’ (Πίνακας 5.3.2) εκτιμάται ότι υφίσταται σημαντική απόκλιση μεταξύ της Μάνης και των Νομών Λακωνίας και Μεσσηνίας και αρκετά μεγαλύτερη από αυτόν της Περιφέρειας Πελοποννήσου και της χώρας (Πίνακας 5.3.3). Εάν μάλιστα εξαιρέσουμε το Δήμο Γυθείου, που συγκεντρώνει ένα πλήθος εισροών από την Σπάρτη, στην υπόλοιπη περιοχή η απόκλιση αυτή λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις. Οι λόγοι για την εκτίμηση αυτή είναι οι εξής:

- Η διάρθρωση της απασχόλησης
- Η χαμηλή παραγωγικότητα του πρωτογενή τομέα (περιορίζεται από το μονοσήμαντο της παραγωγής (λάδι) και τις δυσμενείς εξελίξεις στις τιμές του προϊόντος αυτού)
- Η ανυπαρξία συμμετοχής του δευτερογενή τομέα στη σύνθεση του ΑΕΠ της περιοχής
- Η έντονη εποχικότητα που χαρακτηρίζει τις τουριστικές υπηρεσίες και
- Το μεγάλο μέγεθος της συγκεκαλυμμένης ανεργίας που εκφράζεται με τη μορφή της υποαπασχόλησης.

Με δεδομένο ότι το εισόδημα καθορίζει όλους τους δείκτες κοινωνικο – οικονομικής ανάπτυξης, συμπεραίνεται ότι σε όλους τους σχετικούς δείκτες υπάρχει αρνητική απόκλιση μεταξύ της Μάνης και των υπό σύγκριση γεωγραφικών ενοτήτων. Στη συνέχεια, αναφέρονται στοιχεία που αφορούν τους δείκτες στους Νομούς Λακωνίας και Μεσσηνίας όπου κατανέμεται η περιοχή της Μάνης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.2

ΑΕΠ (κατά κεφαλή σε Ευρώ)			
	1991	2001	Μεταβολή (%)
Νομός Λακωνίας	5.322,8	8.545,2	60,54
Νομός Μεσσηνίας	4.285,6	8.150,2	90,18
Περιφέρεια	4.466,1	10.860,6	143,17
Χώρα	4.516,1	11.896,74	163,43

Πηγή: www.economics.gr/AllMedia/gr και Ιδία Επεξεργασία

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.3

ΑΕΠ (κατά κεφαλή % της χώρας)			
	1981	1991	2001
Νομός Λακωνίας	90,77	82,94	71,82
Νομός Μεσσηνίας	99,73	92,19	68,51

Πηγή: www.economics.gr/AllMedia/gr και Ιδία Επεξεργασία

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.4

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΠΡΕΥΜΑΤΟΣ (σε MWh)				
	1971	1981	1991	1997
Ν. Λακωνίας	20.515	59.991	125.868	210.000
Ν. Μεσσηνίας	40.854	126.936	228.692	302.900
Περιφέρεια	197.683	815.050	1.161.745	1.522.400
Χώρα	8.357.303	2 ^E +07	3 ^E + 07	3,7 ^E +07

Πηγή: www.economics.gr/AllMedia/gr και Ιδία Επεξεργασία

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.5

ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΕΣ ΣΥΝΔΕΣΕΙΣ ΑΝΑ 100 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ			
	1981	1991	2001
Νομός Λακωνίας	18,24	36,23	46,15
Νομός Μεσσηνίας	18,56	37,05	46,84
Περιφέρεια	22,26	40,38	49,17
Χώρα	30,35	46,55	48,37

Πηγή: www.economics.gr/AllMedia/gr και Ιδία Επεξεργασία

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.6

Ι.Χ. ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΑ ΑΝΑ 100 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ			
	1981	1991	2001
Νομός Λακωνίας	3,13	7,62	14,65
Νομός Μεσσηνίας	3,7	7,93	13,71
Περιφέρεια	4,08	8,26	15,15
Χώρα	9,05	16,3	28,97

Πηγή: www.economics.gr/AllMedia/gr και Ιδία Επεξεργασία

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.3.7

ΑΡΙΘΜΟΣ ΙΑΤΡΩΝ ΑΝΑ 1000 ΚΑΤΟΙΚΟΥΣ		
	1991	2001
Νομός Λακωνίας	1,47	2,32
Νομός Μεσσηνίας	1,41	2,54
Περιφέρεια	1,55	2,65
Χώρα	3,48	3,94

Πηγή: www.economics.gr/AllMedia/gr και Ιδία Επεξεργασία

Από τους παραπάνω πίνακες (Πίνακες 5.3.4, 5.3.5, 5.3.6, 5.3.7) παρατηρείται, λοιπόν, ότι οι Νομοί Λακωνίας και Μεσσηνίας, και κατ' επέκταση η περιοχή της Μάνης, υστερούν σε όλες τις κατηγορίες των δεικτών έναντι των γεωγραφικών περιοχών της Περιφέρειας και της Χώρας, ενώ και η Περιφέρεια Πελοποννήσου δείχνει να βρίσκεται πάντα πίσω από τους ρυθμούς της χώρας. Διαπιστώνεται δηλαδή ότι τα οφέλη της αναπτυξιακής πορείας του κράτους δεν ισοκατανέμονται, όσον αφορά την Πελοπόννησο και κατ' επέκταση την Μάνη, και πρέπει να τονισθεί η αυξητική τάση της απόκλισης του ΑΕΠ των δύο νομών σε σχέση με το ποσοστό της χώρας.

5.4 ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

5.4.1 Πρωτογενής Τομέας

5.4.1.1 Γεωργία

Η Μάνη παρουσιάζει μία σημαντική εξειδίκευση στη καλλιέργεια ελιάς σε βαθμό τέτοιο που μπορεί να χαρακτηριστεί ως μονοκαλλιέργεια με μοναδική προσαρμοστικότητα στο περιβάλλον. Η ελαιοκαλλιέργεια στη Μάνη έχει διαμορφώσει μια παραδοσιακή σχέση με τους κατοίκους της και έχει προσδώσει στην περιοχή έναν ιδιαίτερο αισθητικό χαρακτήρα (Εικόνα 5.4.1.1). Η γεωργία διακρίνεται σε δύο βασικές μορφές: την παραδοσιακή και την σύγχρονη. Στην παραδοσιακή γεωργία περιλαμβάνονται οι δενδροκαλλιέργειες (ελιά, αλλά και σε πολύ μικρά μεγέθη καρυδιές, κερασιές, συκίες κ.α.), μικρές εκτάσεις από λαχανόκηπους (μποστάνια) και στο παρελθόν η καλλιέργεια δημητριακών και αμπελώνων. Σήμερα, πολύ μικρό ποσοστό των χωραφιών καλλιεργείται για ζωοτροφές. Στην σύγχρονη πιο εντατική καλλιέργεια περιλαμβάνονται οι αρδευόμενες καλλιέργειες και τα θερμοκήπια, τα οποία συναντώνται σποραδικά σε όλη την περιοχή, αλλά και πιο συχνά στην περιοχή του κάμπου του Δήμου Αβίας. (Ειδική Χωροταξική Μελέτη Ανάπτυξης – Ανάδειξης της Φυσιογνωμίας της Μεσσηνιακής Μάνης, 1992)

ΕΙΚΟΝΑ 5.4.1: ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΕΛΙΑΣ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΛΕΥΚΤΡΟΥ

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.1

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΓΗΣ ΣΤΗ ΜΑΝΗ – ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ – ΧΩΡΑ (1991)								
	ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΓΗ		ΚΑΛΛΙΕΡΓ. ΕΚΤΑΣΗ		ΑΓΡΑΝΑΠΑΥΣ Η		ΑΡΔΕΥΟΜ. ΕΚΤΑΣΗ	
	ΣΤΡΕΜ.	(%)	ΣΤΡΕΜ.	(%)	ΣΤΡΕΜ.	(%)	ΣΤΡΕΜ.	(%)
ΛΑΚΩΝΙΚΗ ΜΑΝΗ	126258	24,14	109484	86,7	17024	13,5	7813	6,18
ΜΕΣΣΗΝ. ΜΑΝΗ	65680	17,58	50875	77,4	14805	22,5	1945	2,96
ΣΥΝΟΛΟ	191938	21,3	160359	83,5	34829	16,6	9758	5,08
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	4517213	29,18	3568625	79,0	1052218	23,29	854369	18,91
ΧΩΡΑ	39232280	29,74	35259386	89,8	4687268	11,95	12037439	30,68

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.2

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΩΝ ΣΤΗ ΜΑΝΗ – ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ – ΧΩΡΑ (1991)											
	ΚΑΛΛΙΕ- ΡΓΕΙΕΣ	ΑΡΟΤ- ΡΑΙΕΣ	(%)	ΚΗΠΕΥ- ΤΙΚΑ	(%)	ΑΜΠΕ- ΛΙΑ	(%)	ΔΕΝΔΡ- ΩΔΕΙΣ	(%)	ΕΛΑΙΩΝ ΕΣ	(%)*ΔΕ Ν/ΔΩΝ
ΛΑΚ. ΜΑΝΗ	109484	9782	8,9	1063	1,0	44	0,04	98595	90,05	97242	88,8
ΜΙΣΣ. ΜΑΝΗ	50875	2960	5,8	854	1,67	197	0,38	46864	92,1	44930	88,3
ΣΥΝ. ΜΑΝΗΣ	160359	12742	7,95	1917	1,2	241	0,15	145459	90,7	142172	88,65
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	3568625	977092	27,4	128080	3,58	305210	8,55	2158243	60,5	1665428	46,6
ΧΩΡΑ	35507757	23583633	66,4	1199158	3,37	1636214	4,6	9088752	25,6	8636303	19,25

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.3

ΕΚΤΑΣΗ – ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΛΑΙΟΔΕΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΛΑΔΙΟΥ (1991)			
	ΕΚΤΑΣΗ ΕΛΑΙΩΝΩΝ(στρεμ.)	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΛΑΙΟΔΕΝΔΡΩΝ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΛΑΔΙΟΥ
ΛΑΚΩΝ.ΜΑΝΗ	97.242	2.120.000	12.000.000
ΜΕΣΣΗΝ, ΜΑΝΗ	44.930	1.241.000	8.300.000
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΝΗΣ	142.172	3.361.000	20.300.000

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992

Η μελέτη των πινάκων 5.4.1, 5.4.2, 5.4.3 επιτρέπει τις εξής διαπιστώσεις:

- Η γεωργική γη στη Μάνη αποτελεί το 21,3% της συνολικής γης και υστερεί αισθητά του αντίστοιχου ποσοστού της Περιφέρειας Πελοποννήσου και της χώρας που είναι 29,18% και 29,74% αντίστοιχα.
- Η καλλιεργούμενη έκταση σε σχέση με τη γεωργική γη (83,5%) υπερέρχει του αντίστοιχου λόγου της Περιφέρειας (79%) ενώ υπολείπεται αυτού της χώρας (89,8%).
- Το ποσοστό της αγρανάπαυσης είναι μικρότερο στη Μάνη από ότι στη Περιφέρεια (16,6% έναντι 23,29%) και μεγαλύτερο του ποσοστού της χώρας (11,95%).
- Εκεί όμως που οι αποστάσεις στα μεγέθη είναι μεγάλες είναι η κατηγορία 'αρδευόμενες εκτάσεις' όπου η Μάνη παρουσιάζει ποσοστό 5,08% της γεωργικής γης, η Περιφέρεια 18,91% και η χώρα 30,68%. Η μεγάλη απόκλιση στα ποσοστά αναδεικνύει και το γενικότερο πρόβλημα νερού στην περιοχή που πρέπει να αντιμετωπισθεί ως πρόβλημα προτεραιότητας.
- Αναφορικά με τη διάρθρωση των καλλιεργειών παρατηρούμε τη συντριπτική υπεροχή των δενδρωδών καλλιεργειών που στο μεγαλύτερο μέρος τους (88,65%) αποτελούνται από ελαιόδενδρα, εις βάρος των αροτραίων, οι οποίες στη περιοχή της Μάνης αποτελούν το 7,95% έναντι 27,4% στη Περιφέρεια και 66,4% στη χώρα. Η διάρθρωση αυτή των καλλιεργειών, και με δεδομένο το ευμετάβλητο της παραγωγής και των τιμών των προϊόντων (ελιάς) έχει ως αποτέλεσμα τη διακύμανση της συμμετοχής του κλάδου της γεωργίας από πλευράς προστιθέμενης αξίας στο ακαθόριστο προϊόν του πρωτογενή τομέα της περιοχής, που πάντων βρίσκεται σταθερά άνω του 60%.

Πρέπει να τονισθεί, τέλος, η ύπαρξη αξιόλογων ποσοτήτων αρωματικών φυτών (ρίγανη, θυμάρι, φασκόμηλο) τα οποία δεν καλλιεργούνται οργανωμένα, αλλά φυτρώνουν μόνα τους στις πλαγιές των λόφων της Μάνης και μπορούν να συλλεχθούν από οποιοδήποτε πρόσωπο. Έπειτα, πωλούνται είτε από τα τοπικά παντοπωλεία, είτε με τον παραδοσιακό τρόπο από πόρτα σε πόρτα.

5.4.1.2 Κτηνοτροφία

Η κτηνοτροφία αποτελεί τη δεύτερη βασικότερη πηγή γεωργικού εισοδήματος των κατοίκων της Μάνης, ιδιαίτερα της ορεινής ζώνης. Αν και η έλλειψη νερού είναι ανασταλτικός παράγοντας για την ανάπτυξη του κλάδου, η κτηνοτροφία εντοπίζεται και σε αγελαία και σε ενσταυλισμένη μορφή. Παρουσιάζει δύο πρόσωπα, το παραδοσιακό με τα πρόχειρα πετρόκτιστα μαντριά στο βουνό για το καλοκαίρι και γύρω από τα χωριά τον χειμώνα και το πιο σύγχρονο με σύγχρονες μονάδες επιδοτούμενες από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι τελευταίες αφορούν κυρίως τη χοιροτροφία και την πτηνοτροφία. Οι επιδοτήσεις έχουν σκοπό να αναπτύξουν μορφές κτηνοτροφίας που δεν είναι επιβλαβείς για το περιβάλλον. Όμως σημαντικό πρόβλημα συναντάται στο ότι μετά την ανέγερση νέων μονάδων, αυτές συνεχίζουν να λειτουργούν σαν τις παλιές, αφού τα ζώα αφήνονται να βόσκουν ελεύθερα στο βουνό (Εικόνα 5.4.2) χωρίς να γίνεται καμία συντονισμένη προσπάθεια για ανανέωση των φυσικών πόρων.

ΕΙΚΟΝΑ 5.4.2: ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΒΟΣΚΗΣΗ

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Έτσι, από χωροθετική άποψη, το πρόβλημα των κτηνοτροφικών εγκαταστάσεων είναι πρόβλημα προστασίας του περιβάλλοντος. «Τα κτηνοτροφικά φυτά που παράγονται στην περιοχή δεν επαρκούν για την εκτροφή του ζωικού κεφαλαίου και έτσι γίνεται προμήθεια ζωοτροφών. Η διάθεση των κτηνοτροφικών προϊόντων γίνεται στις αγορές του Γυθείου,

Καλαμάτας, Σπάρτης, Καρδαμύλης και Αρεόπολης.» (Συνέντευξη με τον Κο Σαμιώτη Κώστα, Γεωπόνος). Γενική διαπίστωση είναι ότι το επίπεδο της κτηνοτροφίας παραμένει σε χαμηλό επίπεδο, υπάρχει ανεπαρκής περίθαλψη των ζώων και έλλειψη σύγχρονου εξοπλισμού και οργάνωσης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.4

ΕΞΕΛΙΞΗ ΖΩΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ (1981 – 1991 – 2001)					
	1981	1991	2001	Μεταβολή (%)	
				81 - 91	91 - 01
ΒΟΟΕΙΔΗ	6.492	6.140	5.820	-5,42	-5,21
ΠΡΟΒΑΤΑ	15.857	10.991	8.130	-31,19	-26,03
ΑΙΓΟΕΙΔΗ	32.117	31.738	28.522	-1,18	-1,13
ΧΟΙΡΟΙ	2.294	1.522	1.024	-33,65	-32,72
ΠΟΥΛΕΡΙΚΑ	77.615	57.584	46.388	-25,80	-19,44

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992 - Ιδία Επεξεργασία

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.5

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΒΑΣΙΚΩΝ ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ 1991 (σε κιλά)							
ΓΑΛΑ			ΚΡΕΑΣ				
ΑΓΕΛΑΔΕΣ	ΠΡΟΒΑΤΑ	ΑΙΓΕΣ	ΑΡΝΙΑ	ΚΑΤΣΙΚΙΑ	ΜΟΣΧΑΡΙΑ	ΧΟΙΡΟΙ	ΠΟΥΛΕΡΙΚΑ
263.700	916.310	3.486.000	136.294	363.856	548.070	142.500	89.846

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992 - Ιδία Επεξεργασία

Από τους παραπάνω πίνακες 5.4.4 και 5.4.5 διαπιστώνονται :

- Οι μεγάλες αρνητικές μεταβολές που παρουσιάζονται μεταξύ των ετών 1981-1991 και 1991-2001 στο ζωικό κεφάλαιο της Μάνης εκτός των αιγοειδών
- Η μεγάλη υπεροχή των αιγοειδών (κυρίως) και προβάτων έναντι των άλλων ζώων και γενικά των μικρών ζώων που ευνοούνται από την ύπαρξη εκτεταμένων βοσκοτόπων και δεν απαιτούν σοβαρό εξοπλισμό.
- Ο κλάδος της κτηνοτροφίας περιέχει δυναμική και σημαντικές δυνατότητες εξέλιξης και έντασης της παραγωγής

5.4.1.3 Μελισσοκομία

Η μελισσοκομία έχει μεγάλες δυνατότητες ανάπτυξης στην περιοχή της Μάνης, ενώ παρα τη σχετική μείωση των κυψελών τις τελευταίες δεκαετίες (Πίνακας 5.4.6), ο συγκεκριμένος κλάδος γνωρίζει αξιόλογη άνθιση, αφού προσελκύει όλο και περισσότερους νέους αλλά και συνταξιούχους των μεγάλων αστικών κέντρων, που επιλέγουν την μελισσοκομία ως δεύτερη ενασχόληση και εναλλακτική πηγή εισοδήματος. Η δυναμική του τομέα αυτού φαίνεται και από το μέγεθος της παραγωγής που ανέρχεται σήμερα σε 90 – 100 τόνους (Εικόνα 5.4.3).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.6

ΕΞΕΛΙΞΗ ΑΡΙΘΜΟΥ ΚΥΨΕΛΩΝ (1991)					
	1981	1991	2001	Μεταβολή (%)	
				81 - 91	91 - 01
ΚΥΨΕΛΕΣ	13.079	10.775	9.882	-17,61	-8,2

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992 - Ιδία Επεξεργασία

ΕΙΚΟΝΑ 5.4.3: ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΑΣ

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

5.4.1.4 Δάση

Ο δασικός πλούτος της Μάνης είναι ιδιαίτερα περιορισμένος, όπως παρατηρείται και στον πίνακα κατανομής της έκτασης κατά κατηγορίες χρήσεων γης. Τα δάση καταλαμβάνουν το 7,37% του εδάφους της και εντοπίζονται στο δάσος της Βασιλικής (Μεσσηνιακή Μάνη) που αναπτύσσεται στις δυτικές πλαγιές του Ταυγέτου και απαρτίζεται από πεύκα και έλατα. Βάση του γεγονότος ότι η Μεσσηνιακή Μάνη έχει πλουσιότερη βλάστηση από τη Λακωνική, στην οποία επικρατούν «γυμνοί» ορεινοί όγκοι, διαδίδεται διαχρονικά, από τους παλαιότερους στους νεότερους, ένας θρύλος που υποστηρίζει ότι όταν ο Θεός έφτιαχνε την Ελλάδα, τα άχρηστα υλικά και πέτρες που προέκυπταν τα έριχνε στη Λακωνική Μάνη, εξού και το ορεινό βραχώδες ανάγλυφο της.

5.4.1.5 Αλιεία

Η ευρύτερη θαλάσσια περιοχή παρέχει μεγάλες δυνατότητες για παράκτια αλιεία και για αλιεία ανοικτής θάλασσας (Πίνακας 5.4.7). Είναι ένας κλάδος με σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης, διότι η Μάνη βρέχεται στο μεγαλύτερο μέρος της από θάλασσα και παρατηρείται έντονο επιχειρηματικό ενδιαφέρον για αυτή τη δραστηριότητα παρά την έλλειψη υποδομών (αλιευτικά καταφύγια κ.τ.λ.). Στην εικόνα 5.4.4 απεικονίζονται αλιευτικά σκάφη στον μόλο του Αγίου Νικολάου, όπου είναι φανερό η έλλειψη χώρου προσάραξης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.7

ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΑΛΙΕΥΤΙΚΩΝ ΣΚΑΦΩΝ (1992)	
ΣΚΑΦΗ ΠΑΡΑΚΤΙΑΣ ΑΛΙΕΙΑΣ	199
ΣΚΑΦΗ ΜΕΣΗΣ ΑΛΙΕΙΑΣ	4
ΣΥΝΟΛΟ	203

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992

Το επίπεδο ανάπτυξης της αλιείας, σήμερα, με εξαίρεση το Γύθειο δεν είναι ικανοποιητικό. Στις άλλες περιοχές της Μάνης τα αλιευτικά σκάφη είναι ελάχιστα, η αλιευτική παραγωγή μικρή και η υφιστάμενη υποδομή στοιχειώδης. Η ετήσια παραγωγή ψαριών υπερβαίνει τους 850 τόνους και απορροφάται από την τοπική αγορά, το Γύθειο, τη Σπάρτη, την Καλαμάτα και την Τρίπολη. Με την αλιεία σήμερα ασχολούνται 270 με 300 άτομα που αποτελούν το 3,5% και 4% του εργατικού δυναμικού της περιοχής.

ΕΙΚΟΝΑ 5.4.4: ΜΟΛΟΣ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

5.4.2. Δευτερογενής Τομέας

5.4.2.1 Γενικά

Ο δευτερογενής τομέας έχει ισχνή παρουσία στη Μάνη και περιορίζεται στην παρουσία μερικών δεκάδων ελαιοτριβείων. Το ποσοστό των ασχολούμενων σε μεταποιητικές μονάδες δεν ξεπερνά το 5,5% του εργατικού δυναμικού όπως φαίνεται και στον πίνακα.

Οι πλέον συχνά απαντώμενες μεταποιητικές μονάδες στην περιοχή είναι:

- ελαιοτριβεία
- τυποποιητήρια – συσκευαστήρια προϊόντων ελιάς
- ξυλουργεία (Εικόνα 5.4.5)
- σιδηρουργεία
- συνεργεία
- τυροκομεία
- και άλλες μικρότερες όχλησης όπως στρωματοποιεία.

ΕΙΚΟΝΑ 5.4.5: ΞΥΛΟΥΡΓΙΚΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ

Πηγή: Αναπτυξιακή Εταιρία Μάνης

Από αυτές, η πρώτη θεωρείται υψηλής όχλησης λόγω των υγρών των αποβλήτων. Ωστόσο, σημαντικό ποσοστό των ελαιοτριβείων έχουν εκσυγχρονισθεί και μαζί με τα νεόκτιστα καλύπτουν τις ανάγκες της περιοχής, αφού ο όγκος της παραγωγής λαδιού παρουσιάζει μειωτικές τάσεις.

Στα πλαίσια αυτά, αξίζουν να αναφερθούν το ελαιοτριβείο και συσκευαστήριο του Συνεταιρισμού Ελαιοπαραγωγών που βρίσκεται στο Δήμο Λεύκτρου (Εικόνα 5.4.6), που καταλήγει απλά σε συσκευασία λαδιού σε μπουκάλια μέχρι και 5 λίτρα αλλά και η ιδιωτική πρωτοβουλία του γερμανού Fritz Blauel που αποτελεί όντως παράδειγμα προς μίμηση (Εικόνα 5.4.7). Αναλυτικότερα, ο συγκεκριμένος επενδυτής έχει κατασκευάσει ένα πρότυπο τυποποιητήριο και συσκευαστήριο ελληνικών οργανικών προϊόντων, πάλι στο Δήμο Λεύκτρου, υιοθετώντας μία ποικιλία συσκευασίας. Συνεργάζεται με 500 παραγωγούς και υποδέχεται το λάδι ελαιοτριβείων από το σύνολο της Μάνης, απασχολεί 34 άτομα, και αξιοποιεί το 65% της βιολογικής καλλιέργειας ελιάς από όλη την Ελλάδα. Ο έλεγχος των ελιών γίνεται από τον εγκεκριμένο Οργανισμό Πιστοποίησης και Ελεγχου Βιολογικών Προϊόντων 'ΔΗΩ', ενώ, επίσης, γίνονται εξαγωγές στη Γερμανία, στην Αγγλία και στην Αυστρία. Τέλος, η παραπάνω επιχείρηση έχει προχωρήσει και στην

έκδοση ενός μηνιαίου φυλλαδίου 'Βιότυπος' για την ενημέρωση του δικτύου Βιο – Ελαιοκαλλιέργητών Blauel. (Συνέντευξη με τον επιχειρηματία Fritz Blauel)

ΕΙΚΟΝΑ 5.4.6: ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΛΑΙΟΠΑΡΑΓΩΓΩΝ (ΔΗΜΟΣ ΛΕΥΚΤΡΟΥ)

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

ΕΙΚΟΝΑ 5.4.7: ΤΥΠΟΠΟΙΗΤΗΡΙΟ – ΣΥΣΚΕΥΑΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ FRITZ BLAUDEL

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.8

ΣΥΝΟΛΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ – ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΤΑ ΚΛΑΔΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ (1992)						
	ΣΥΝΟΛΟ	ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΒΙΟΤΕΧΝ.- ΗΛΕΚΤΡ.	ΕΜΠΟΡΙΟ – ΕΣΤΙΑΤ.- ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ	ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ- ΕΠΟΙΚΟΙΝΩΝ.	ΤΡΑΠΕΖΕΣ - ΑΣΦΑΛΕΙΕΣ	ΛΟΙΠΕΣ ΥΠΗΡΕΣ.
ΛΑΚΩΝΙΚΗ ΜΑΝΗ						
Καταστήματα	643	154	416	18	26	29
Απασχόληση	1354	306	825	108	68	47
ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΜΑΝΗ						
Καταστήματα	241	36	180	4	2	4
Απασχόληση	432	70	347	7	3	5
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΝΗΣ						
Καταστήματα	884	190	596	22	28	33
Απασχόληση	1786	376	1172	115	71	52

Πηγή: 'Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999', 1992

Από τα 190 καταστήματα του δευτερογενή τομέα (Πίνακας, 5.4.8), κανένα δεν χαρακτηρίζεται μεσαίου ή μεγάλου μεγέθους. Τα περισσότερα είναι μικρής ισχύος μονάδες (ελαιοτριβεία) με μέση ετήσια απασχόληση 1,98 άτομα ακριβώς ίση με το Νομό Λακωνίας, έναντι 3,34 άτομα για το Νομό Μεσσηνίας, 3,75 για την Περιφέρεια και 5,04 για τη χώρα. Οι κυριότεροι λόγοι για την χαμηλή ανάπτυξη του τομέα είναι η σχετική απομάκρυνση της περιοχής από τα μεγάλα καταναλωτικά κέντρα, το κακό οδικό δίκτυο που δυσχεραίνει την προσπέλαση στη περιοχή, η έλλειψη πρώτων υλών, και το πρόβλημα της ύδρευσης.

5.4.2.2 Λατομεία

Ο ορυκτός πλούτος της Μάνης, εκτός από την ύπαρξη μαρμαροφόρων περιοχών που βγάζουν το μοναδικό κόκκινο μάρμαρο ROSSO ANTICO, λευκόπετρα, τεφρόπετρα και κρυσταλλικά μάρμαρα, θεωρείται πενιχρός. Οι συνθήκες εξόρυξης είναι πολύ δύσκολες και οι όγκοι που μπορούν να παραχθούν είναι μικροί, για αυτό το λόγο, υπάρχει μεγάλη έλλειψη στα παραπάνω προϊόντα, ενώ τα σημερινά χρόνια η εξόρυξη έχει σχεδόν παύσει.

Παρόλα αυτά, η ζήτηση για ανάλογα προϊόντα είναι έντονη. Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη όλες τις παραμέτρους, θα πρέπει και πάλι να εξετασθεί σοβαρά, εάν θα πρέπει να επανεργοποιηθεί ο τομέας αυτός, αφού θα είναι ορατός ο κίνδυνος επιβαρυντικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων στην περίπτωση μίας άναρχης εκμετάλλευσης και εξόρυξης με αποκλειστικό γνώμονα το κέρδος.

5.4.3 Τριτογενής Τομέας

Διακρίνεται στον τουρισμό και στο εμπόριο. Με τον τομέα του τουρισμού θα ασχοληθούμε σε ξεχωριστό κεφάλαιο, μιας και αποτελεί τον βασικότερο αναπτυξιακό παράγοντα για την περιοχή της Μάνης.

5.4.3.1 Εμπόριο

Η εμπορική δραστηριότητα στη Μάνη εξειδικεύεται στο λιανικό εμπόριο με κύριο χαρακτηριστικό το μικρό μέγεθος των καταστημάτων, την ανεπαρκή οργάνωση και εξοπλισμό τους, τη συγκέντρωσή τους στις παραλιακές περιοχές και το μικρό αριθμό των απασχολούμενων σε αυτά. Διαχρονικά παρατηρείται μια τάση μείωσης του αριθμού των καταστημάτων με παράλληλη μικρή αύξηση της απασχόλησης, γεγονός που συνδέεται με την εμφάνιση μικρών super market (Γύθειο, Αρεόπολη, Καρδαμύλη). Γενικότερα η περιοχή στις εξυπηρετήσεις αυτού του είδους φαίνεται να παρουσιάζει μεγάλου βαθμού εξάρτηση από τη Σπάρτη και τη Καλαμάτα.

5.4.3.2 Επενδύσεις

Α. Ιδιωτικές

Μέχρι την 31-12 1991 προγραμματίσθηκαν και εντάχθηκαν στις ευεργετικές διατάξεις των αναπτυξιακών νόμων 1262/82 και 1892/90 , οι οποίοι παρείχαν κίνητρα που περιλάμβαναν επιχορηγήσεις, επιδοτήσεις επιτοκίων και φορολογικές ελαφρύνσεις, 43 επενδυτικά σχέδια συνολικού ύψους 1.285.664.000 δρχ ή 377.304,82 Ευρώ, τα οποία επιχορηγήθηκαν με 407.624.000 δρχ ή 1.196.255,319 Ευρώ, με δημιουργούμενες 56 μόνιμες και 124 εποχιακές νέες θέσεις εργασίας , 573 νέες ξενοδοχειακές κλίνες και 1050 νέες θέσεις camping. Από τα παραπάνω σχέδια τα δύο παραγωγικού ύψους 22.600.000 δρχ ή 66.324,28 Ευρώ ή ποσοστό 1,75% κατευθύνθηκαν στον πρωτογενή τομέα, τα 22 παραγωγικού ύψους 191.102.000 δρχ ή 560.827,58 Ευρώ ή ποσοστό 14,86% στο

δευτερογενή τομέα και τα 19 παραγωγικού ύψους 1.071.962.000 δρχ ή 3.145.889,95 Ευρώ ή ποσοστό 83,3% αφορούσαν τουριστικές επενδύσεις. Τα χρόνια έπειτα από το 1991, οι ιδιωτικές επενδύσεις βασίστηκαν, αλλά και οι επενδύσεις γενικότερα, κυρίως στα χρηματοδοτικά κίνητρα που προσέφερε το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα LEADER II και θα αναφερθεί παρακάτω. Από τα παραπάνω παρατηρούμε ότι η περιοχή προδιαγράφει μόνη της την αναπτυξιακή της πορεία που φαίνεται να είναι ο τουρισμός. Αξίζει να σημειωθεί ότι το μεγαλύτερο μέρος των επενδύσεων του δευτερογενή τομέα κατευθύνθηκε σε ίδρυση ή εκσυγχρονισμό ελαιουργείων. (‘Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999’, 1992)

Β. Δημόσιες επενδύσεις στην περιοχή της Μάνης που συγχρηματοδοτήθηκαν από την Ε.Ε. (Μ.Ο.Π. – Π.Ε.Π.) την περίοδο 1986 – 1993

Μεταξύ των ετών 1986 – 1993, περίοδος κατά την οποία εξελίχθηκαν έργα συγχρηματοδοτούμενα από τα Διαρθρωτικά Ταμεία της Ε.Ε. υπήρξε μικρή παρέμβαση στην περιοχή που αφορούσε κυρίως έργα υποδομών. Πιο συγκεκριμένα, η παρέμβαση μέσω των Μ.Ο.Π (Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα) ήταν της τάξης των 650.000.000 δρχ ή 1.907.556,86 Ευρώ και αφορούσε έργα ύδρευσης, οδοποιίας, διευθέτησης χειμάρρων και αναστηλώσεις. Τα έργα που εντάχθηκαν στα Π.Ε.Π (Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα) Πελοποννήσου, και δεν έχουν ολοκληρωθεί όλα, αφορούν έργα οδοποιίας, ύδρευσης, λιμενικά (Γυθείου), αποχετεύσεις, αναστηλώσεις, αναπλάσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα κατάρτισης, ήταν συνολικού προϋπολογισμού ύψους 1.571.562.000 δρχ ή 4.612.067,45 Ευρώ. Αναλυτικά, η χρηματοδότηση κατά Διαρθρωτικό Ταμείο ήταν ως εξής:

- Από Ε.Τ.Π.Α. έργα προϋπολογισμού ύψους 901.000.000 δρχ ή 2.644.167,28 Ευρώ
- Από Ε.Α.Π.Τ.Α. έργα προϋπολογισμού ύψους 538.000.000 δρχ ή 1.578.870,14 Ευρώ
- Από Ε.Κ.Τ. προγράμματα κατάρτισης που απορρόφησαν 132.562.000 δρχ ή 389.030,08 Ευρώ

(Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999, 1992 και Ιδία Επεξεργασία)

Γ. Τοπικό – Θεματικό Πρόγραμμα Πρωτοβουλίας LEADER II

Οι στόχοι του Προγράμματος ήταν οι εξής:

- Διατήρηση και ανάδειξη οικιστικού πλούτου
- Η προστασία από την εισβολή στρεβλών αναπτυξιακών μοντέλων και άναρχων οικοδομικών δραστηριοτήτων
- Η μελετημένη από αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις κατασκευή αναπτυξιακών έργων
- Η επανάκαμψη του πληθυσμιακού δυναμικού και η αποκατάσταση των δημογραφικών αλλοιώσεων
- Η δημιουργία εισοδημάτων στον τριτογενή τομέα, κυρίως από επιλεγμένες τουριστικές δραστηριότητες
- Η παρουσία της τοπικής κοινωνίας στη συνδιαχείριση και τις τοπικές αποφάσεις

Για την αξιοποίηση του Προγράμματος LEADER II στην περιοχή της Μάνης συστάθηκε η 'Αναπτυξιακή Εταιρία Μάνης Α.Ε.' (1995) που έπαιξε το ρόλο του φορέα υλοποίησης, ενώ δυστυχώς την σημερινή εποχή βρίσκεται σε αδράνεια. Τα χρηματοδοτικά στοιχεία του Προγράμματος παρουσιάζονται στον πίνακα 5.4.9.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.4.9

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ LEADER II		
	Ποσό σε Ευρώ	Ποσοστό* του συν.κόστους
Συνολικό Κόστος (επιλέξιμο)	3.963.224	100%
Δημόσια Δαπάνη	2.549.587	64,33%
Κοινοτική Συμμετοχή	2.039.670	51,46%
ΕΓΤΠΕ – Π	1.446.482	36,50%
ΕΤΠΑ	593.188,1	14,97%
ΕΚΤ	0	0%
Εθνική Συμμετοχή (Υπ. Γεωργίας)	509.917,5	12,87%
Ιδια συμμετοχή	1.413.637	35,67%

Πηγή: 'Τελική Έκθεση Τοπικού /Θεματικού Προγράμματος Πρωτοβουλίας LEADER II', 2001

-Ιδια Επεξεργασία

Οι επιπτώσεις από την εφαρμογή του Προγράμματος ήταν πολύ θετικές, αν και φάνηκε από την υποβολή των προτάσεων ότι οι επιχειρηματίες της Μεσσηνιακής Μάνης ήταν περισσότερο έτοιμοι και ενημερωμένοι από αυτούς της Λακωνικής Μάνης και αξιοποίησαν τις χρηματοδοτήσεις παραγωγικότερα. Αναλυτικότερα, δημιουργήθηκαν 16 νέες επιχειρήσεις στον τομέα του αγροτουρισμού από τις οποίες οι 4 ανήκουν σε γυναίκες επιχειρηματίες. Αυτές προσέθεσαν 232 νέες κλίνες στο σύνολο της Μάνης, ενώ παράλληλα αναβαθμίστηκαν 5 επιχειρήσεις δυναμικότητας 128 κλινών (παράδειγμα παρουσιάζεται στην εικόνα 5.4.8). Επιπρόσθετα, δημιουργήθηκαν 7 νέες μικρομεσαίες επιχειρήσεις εστίασης και αναψυχής (παράδειγμα παρουσιάζεται στην εικόνα 5.4.9), αναβαθμίστηκαν 3, δημιουργήθηκαν 4 νέες μικρομεσαίες επιχειρήσεις αξιοποίησης γεωργικής παραγωγής και αναβαθμίστηκαν 11 και τέλος υλοποιήθηκαν 5 επενδύσεις στον τομέα βελτίωσης του περιβάλλοντος και του περιβάλλοντος χώρου. Όλες αυτές δημιούργησαν 127 νέες θέσεις εργασίας από τις οποίες οι 64 αφορούν γυναίκες. Η δημιουργία των 52 παραπάνω επενδύσεων έδωσε το έναυσμα γιε τη δημιουργία συμπληρωματικών επενδύσεων. Έδωσε επίσης την ευκαιρία σε νέους να παραμείνουν στην περιοχή, να δημιουργήσουν αξιόλογες μονάδες και να αξιοποιήσουν τοπικούς πόρους. Οι επενδύσεις διατήρησαν τον ιδιόμορφο αρχιτεκτονικό χαρακτήρα της περιοχής, βοήθησαν στην παρουσίαση και κατά συνέπεια στη διατήρηση παραδοσιακών προϊόντων.

ΕΙΚΟΝΑ 5.4.8: ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΜΕΝΟ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟ (LEADER II)

Πηγή: Αναπτυξιακή Εταιρία Μάνης

ΕΙΚΟΝΑ 5.4.9: ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΜΕΝΟ ΑΝΑΨΥΚΤΗΡΙΟ (LEADER II)

Πηγή: Αναπτυξιακή Εταιρία Μάνης

Βασικότερα προβλήματα κατά την εφαρμογή του Προγράμματος αποτέλεσαν:

- Το μικρό ύψος του προγράμματος (μικρές επενδύσεις-μέχρι 117.388 Ευρώ)
- Η καθυστέρηση στην εκδίκαση των ενστάσεων
- Η δυσκολία εξεύρεσης του κατάλληλου επιστημονικού προσωπικού
- Οι μεγάλες αποστάσεις δυσκόλευσαν τις επιτροπές ελέγχου των νομαρχιών που είχαν έδρες Καλαμάτα – Σπάρτη
- Η δυσκαμψία των δημοσίων υπηρεσιών
- Η ιδιομορφία του προγράμματος απαιτούσε εξειδικευμένες γνώσεις
(‘Τελική Έκθεση Τοπικού /Θεματικού Προγράμματος Πρωτοβουλίας LEADER II’, 2001)

5.5 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ήδη έχει διαπιστωθεί ο αυξημένος ρόλος του τουρισμού στο εισόδημα των κατοίκων της Μάνης, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια. Η ανάπτυξη και οργάνωση του τουρισμού στηρίζεται στους ξεχωριστούς τουριστικούς πόρους της περιοχής. Εκτός από τον ήλιο και τη θάλασσα που είναι τουριστικοί πόροι για όλες τις παράκτιες περιοχές της Ελλάδας αλλά και ολόκληρης της Μεσογείου, η Μάνη διαθέτει το μοναδικό φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον της που αποτελεί σημαντικό τουριστικό περιβάλλον. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε:

- Τα σπήλαια
- Τους αρχαιολογικούς χώρους
- Τον εκτεταμένο και καθαρό αιγιαλό
- Το ζεστό κλίμα
- Τους παραδοσιακούς οικισμούς
- Την πλούσια χλωρίδα της Μάνης (αρωματικά φυτά), την ορνιθοπανίδα (αποδημητικά) κ.τ.λ.

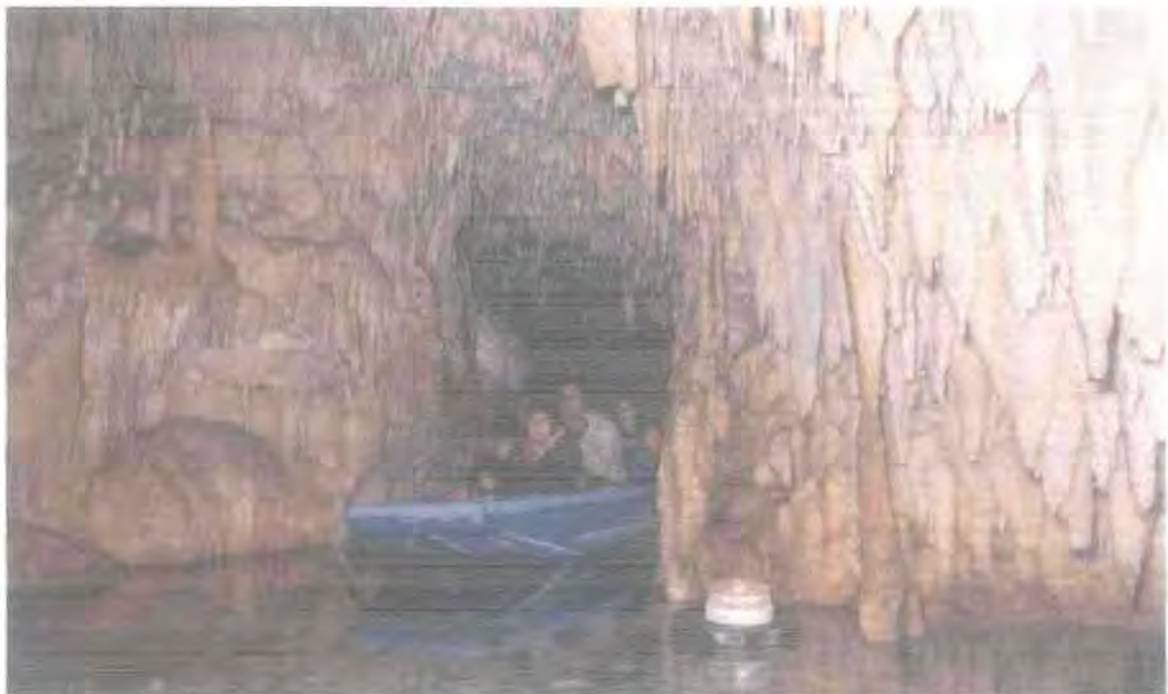
Όμως, το ουσιαστικό ‘συγκριτικό πλεονέκτημα’ δεν είναι ότι η Μάνη διαθέτει μία σειρά ξεχωριστών τουριστικών πούρων, αλλά ότι αυτά τα στοιχεία συνθέτουν ένα ενιαίο και μοναδικό μεσογειακό οικοσύστημα με διαχρονική συνοχή έντονα αναγνωρίσιμη στο ορατό φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον.

Η άνοδος στον τουρισμό μπορεί να χαρακτηριστεί ως συγκρατημένη και ο τουρισμός στη Μάνη, και γενικότερα στην Νότια Πελοπόννησο, ποτέ δεν πήρε τη μαζικότητα που παρατηρήθηκε σε άλλες περιοχές της Πελοποννήσου και της χώρας. Οι λόγοι για αυτό, είναι η σχετικά μεγάλη απόσταση από τα μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα – Πάτρα) που επιβαρύνεται από το κακό έως πρόσφατα οδικό δίκτυο (ο νέος αυτοκινητόδρομος Κόρινθος – Τρίπολη και Μεγαλόπολη – Καλαμάτα ήδη λειτουργούν θετικά στην κατεύθυνση αυτή) και η ανυπαρξία τουριστικών υποδομών (για παράδειγμα ο χώρος στάθμευσης αυτοκινήτων στην περιοχή Σπηλαίων Διρού δεν έχει χωρητικότητα παραπάνω από 40 θέσεις, υπάρχει έλλειψη οργανωμένων παραλίων, μικρών αθλητικών εγκαταστάσεων κ.τ.λ.). Ακόμα, υπάρχει ανεπαρκής προβολή των τουριστικών πόρων της περιοχής στην εγχώρια και διεθνή αγορά με αποτέλεσμα τη μικρή συμμετοχή της Μάνης στα τουριστικά πακέτα των μεγάλων διεθνών τουριστικών γραφείων. Η κατάσταση είναι ωστόσο σαφώς καλύτερη στην Μεσσηνιακή Μάνη που δείχνει

περισσότερο οργανωμένη στο τομέα αυτό. Θετική κρίνεται και η συμβολή του αεροδρομίου της Καλαμάτας στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, ιδιαίτερα με την αύξηση των πτήσεων charters που όλο και περισσότερο προτιμούνται στην Ευρωπαϊκή αγορά (λόγω φθηνών εισιτηρίων). Για το λόγο αυτό, έντονο είναι το αίτημα των κατοίκων της Λακωνικής Μάνης για κατασκευή αεροδρομίου στη Σπάρτη, διατυπώνοντας έτσι την προσδοκία να απολαύσουν και αυτοί τα οφέλη της σύγχρονης δομής της Ευρωπαϊκής τουριστικής αγοράς. Η μαζικότερη όμως πρόσβαση στην περιοχή γίνεται οδικώς, είτε μέσω του άξονα Πάτρας – Καλαμάτας, είτε μέσω του άξονα Τρίπολης – Σπάρτης – Γυθείου.

Το μεγαλύτερο μέρος του συνολικού τουρισμού της Μάνης μπορεί να χαρακτηριστεί ως περιηγητικός με πολύ μικρό αριθμό διανυκτερεύσεων στην περιοχή. Αυτό διαπιστώνεται σαφώς από τον αριθμό των επισκεπτών των Σπηλαίων Διρού (Εικόνα 5.5.1) και τον αντίστοιχο των αφίξεων στα ξενοδοχειακά καταλύματα και τα κάμπινγκ της Μάνης. Δηλαδή οι περισσότεροι επισκέπτες έρχονται για μία ημέρα και φεύγουν χωρίς να διανυκτερεύσουν ή μένουν πολύ λίγο.

ΕΙΚΟΝΑ 5.5.1: ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ ΤΟΥ ΔΙΡΟΥ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

Τα Σπήλαια Διρού αποτελούν ένα από τα πιο σημαντικά τουριστικά αξιοθέατα, όχι μόνο της Μάνης, αλλά και όλης της χώρας, λόγω της μοναδικής ιδιομορφίας τους, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, και το γεγονός ότι η περιήγηση του είναι ένα συνδυασμός περιπάτου με τα πόδια και βόλτας με βάρκα. Από τον πίνακα 5.5.1 διαπιστώνουμε ότι από το 1993 μέχρι το 1999 ο αριθμός των επισκεπτών είχε μία αισθητή πτώση και κυμαινόταν από 105 μέχρι 110 χιλιάδες επισκέπτες ετησίως, ενώ τα τελευταία δύο χρόνια διαφαίνεται μία τάση ανάκαμψης η οποία θα συνεχιστεί στα ίδια επίπεδα, σύμφωνα με τη γραμματεία των Σπηλαίων και εξετάζοντας τους ρυθμούς άφιξης των επισκεπτών το τωρινό καλοκαίρι.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.1

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΣΤΑ ΣΠΗΛΑΙΑ ΔΙΡΟΥ	
1986	149.100
1987	156.186
1988	149.502
1989	155.044
1990	145.186
1991	141.697
1992	147.298
1993	112.646
1994	107.959
1995	106.625
1996	103.968
1997	104.256
1998	108.485
1999	110.285
2000	113.660
2001	127.017

Πηγή: Γραμματεία Σπηλαίων Διρού

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.2

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΦΙΞΕΩΝ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΝ ΣΕ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΕΚΤΟΣ ΑΠΟ CAMPINGS ΣΤΗ ΛΑΚΩΝΙΑ – ΜΕΣΣΗΝΙΑ – ΜΑΝΗ						
ΝΟΜΟΣ-ΠΕΡΙΟΧΗ	ΑΦΙΞΕΙΣ		ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ		ΜΕΣΗ ΕΤΗΣΙΑ ΠΛΗΡΟΤΗΤΑ	
	1990	1996	1990	1996	1990	1996
ΛΑΚΩΝΙΑ	120.778	132.024	193.758	230.635	36,9 %	36 %
ΜΕΣΣΗΝΙΑ	67.685	115.528	143.785	309.216	38 %	44,5 %
ΛΑΚΩΝΙΚΗ ΜΑΝΗ	23.543	50.263	50.263	52.522	-	-
ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΜΑΝΗ	3.774	11.074	11.074	33.875	-	-
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΝΗΣ	27.317	61.337	61.237	86.397	-	-

Πηγή: Ε.Ο.Τ.

Για την Μάνη ο Ε.Ο.Τ. δεν έχει επεξεργασμένα στοιχεία Μέσης Ετήσιας Πληρότητας (Πίνακας 5.5.2). Η πληρότητα των μονάδων για το 1996 κυμαίνεται από 21,8% (Γύθειο – Βαθύ) 31% (Αρεόπολη – Οίτυλο), 35,9% για την Καρδαμύλη και φθάνει το 55,8% στη Στούπα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.3

ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΦΙΞΕΩΝ – ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΝ ΣΕ CAMPINGS ΛΑΚΩΝΙΑΣ – ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ - ΜΑΝΗΣ				
	ΑΦΙΞΕΙΣ		ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ	
	1990	1996	1990	1996
ΛΑΚΩΝΙΚΗ ΜΑΝΗ	4.406	5.282	14.665	17.332
ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΜΑΝΗ	3.054	2.071	6.104	5.774
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΝΗΣ	7.460	7.353	20.769	23.106
ΝΟΜΟΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ	10.086	6.496	21.451	9.325
ΝΟΜΟΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	14.576	12.793	52.579	46.707

Πηγή: Ε.Ο.Τ.

Η άνοδος του τουριστικού ρεύματος στην Μάνη, που συνεχίζεται με έντονους ρυθμούς και τα τελευταία χρόνια έχει σαν αποτέλεσμα την επίμονη ζήτηση ξενοδοχειακών κλινών κατά τους θερινούς μήνες (Πίνακας 5.5.3). Στον παρακάτω πίνακα 5.5.4 αποτυπώνεται το αποτέλεσμα της παραπάνω τάσης ενδεικτικά μέσω των επενδύσεων που έγιναν εκείνα τα χρόνια.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.4

ΔΥΝΑΜΙΚΟΤΗΤΑ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΩΝ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ 1990 - 1996									
	Αριθμός Μονάδων			Σύνολο Δωματίων			Σύνολο Κλινών		
	1990	1996	Μετ.(%)	1990	1996	Μετ.(%)	1990	1996	Μετ.(%)
ΛΑΚΩΝΙΚΗ ΜΑΝΗ	14	16	14,3	440	463	5,23	835	882	5,6
ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΜΑΝΗ	9	13	44,4	130	304	133,8	248	559	125,4
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΝΗΣ	23	29	26,0	570	767	34,5	1083	1441	33,0
ΝΟΜΟΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ	57	64	12,3	1206	1452	20,4	2318	2800	20,8
ΝΟΜΟΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	79	84	6,3	1772	2116	19,4	3362	3998	18,9

Πηγή: Ε.Ο.Τ.

Πρέπει να σημειωθεί στο ξενοδοχειακό δυναμικό γενικά πρέπει να προστίθενται και εκατοντάδες κλίνες ενοικιαζόμενων δωματίων χωρίς άδεια από τον Ε.Ο.Τ (Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού). Από τον παραπάνω πίνακα, διαπιστώνεται ότι η Μάνη παρουσιάζει σαφώς μεγαλύτερη δυναμική από τις υπό σύγκριση γεωγραφικές ενότητες των όμορων Νομών Μεσσηνίας και Λακωνίας, με την Μεσσηνιακή Μάνη να παρουσιάζει αρκετά υψηλά ποσοστά αύξησης ξενοδοχειακών κλινών, ανάλογα της αύξησης του ποσοστού της τουριστικής κίνησης που αποτυπώθηκε σε προηγούμενο πίνακα. Αξίζει να σημειωθεί ότι από τις πέντε νέες ξενοδοχειακές μονάδες που προστέθηκαν το διάστημα 1990 – 1996 στο δυναμικό του Ν. Μεσσηνίας, οι τέσσερις έγιναν στην Μεσσηνιακή Μάνη. Σημαντικό πόλο έλξης για τους επισκέπτες αποτελούν και τα καμπινγκς. Από τον πίνακα 5.5.5 παρατηρείται ο σημαντικός αριθμός των συγκεκριμένων εγκαταστάσεων των Νομών Λακωνίας και Μεσσηνίας που είναι χωροθετημένες εντός των ορίων της Μάνης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.5.5

ΔΥΝΑΜΙΚΟΤΗΤΑ ΣΕ CAMPINGS ΕΤΟΥΣ 1996			
	Αριθμός Μονάδων	Θέσεις Αυτ/των	Χωρητικότητα Ατόμων
ΛΑΚΩΝΙΚΗ ΜΑΝΗ	5	512	1.536
ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΜΑΝΗ	4	216	667
ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΝΗΣ	9	728	2.203
ΝΟΜΟΣ ΛΑΚΩΝΙΑΣ	9	986	2.964
ΝΟΜΟΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	19	1.444	2.179

Πηγή: Ε.Ο.Τ.

Ένα άλλο στοιχείο που διακρίνει τον τουρισμό της Μάνης είναι η έντονη εποχικότητα με μεγάλη απόκλιση στον αριθμό των επισκεπτών μεταξύ της λεγόμενης υψηλής και χαμηλής τουριστικής περιόδου. Εκτιμάται ότι η διάσταση αυτή θα μπορούσε να αμβλυνθεί με την ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού και κυρίως του περιπατητικού τουρισμού, του αγροτουρισμού, του πολιτιστικού τουρισμού και του τουρισμού δια της μεθόδου της χρονομεριστικής μισθώσεως.

Ειδικά για τον περιπατητικό τουρισμό θα πρέπει να αναφέρουμε ότι στην Μάνη καταλήγει το Ευρωπαϊκό μονοπάτι μακρινών αποστάσεων E4 το οποίο έχει σηματοδοτηθεί μέχρι το Γύθειο. Το E4 εισέρχεται στη Μάνη από τον Ταύγετο, διασχίζει το Μυολάγγαδο, ανεβαίνει στο κάστρο Κελεφάς, κατεβαίνει στο Νέο Οίτυλο και στη συνέχεια ακολουθεί μέσω της Αρεόπολης το οροπέδιο της Αποσκιερής Μάνης προς Νότο και καταλήγει στο Ταίναρο. Στη συνέχεια επιστρέφει διασχίζοντας τα μικρά οροπέδια του Σαγγιά προς την Προσηλιακή Μάνη, κατεβαίνει στην περιοχή του Κότρωνα και μέσω της περιοχής του Σκουταρίου συνδέεται με κλάδο του μονοπατιού που καταλήγει στο Γύθειο. Ένα πλήθος κλάδοι που ξεκινούν από το E4 οδηγούν προς διάφορα αξιοθέατα, τοπία, μνημεία και θέες της Μάνης, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο ένα πλούσιο δίκτυο μονοπατιών για περιπατητικό τουρισμό.

ΧΑΡΤΗΣ 5.5.1: ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙ Ε4

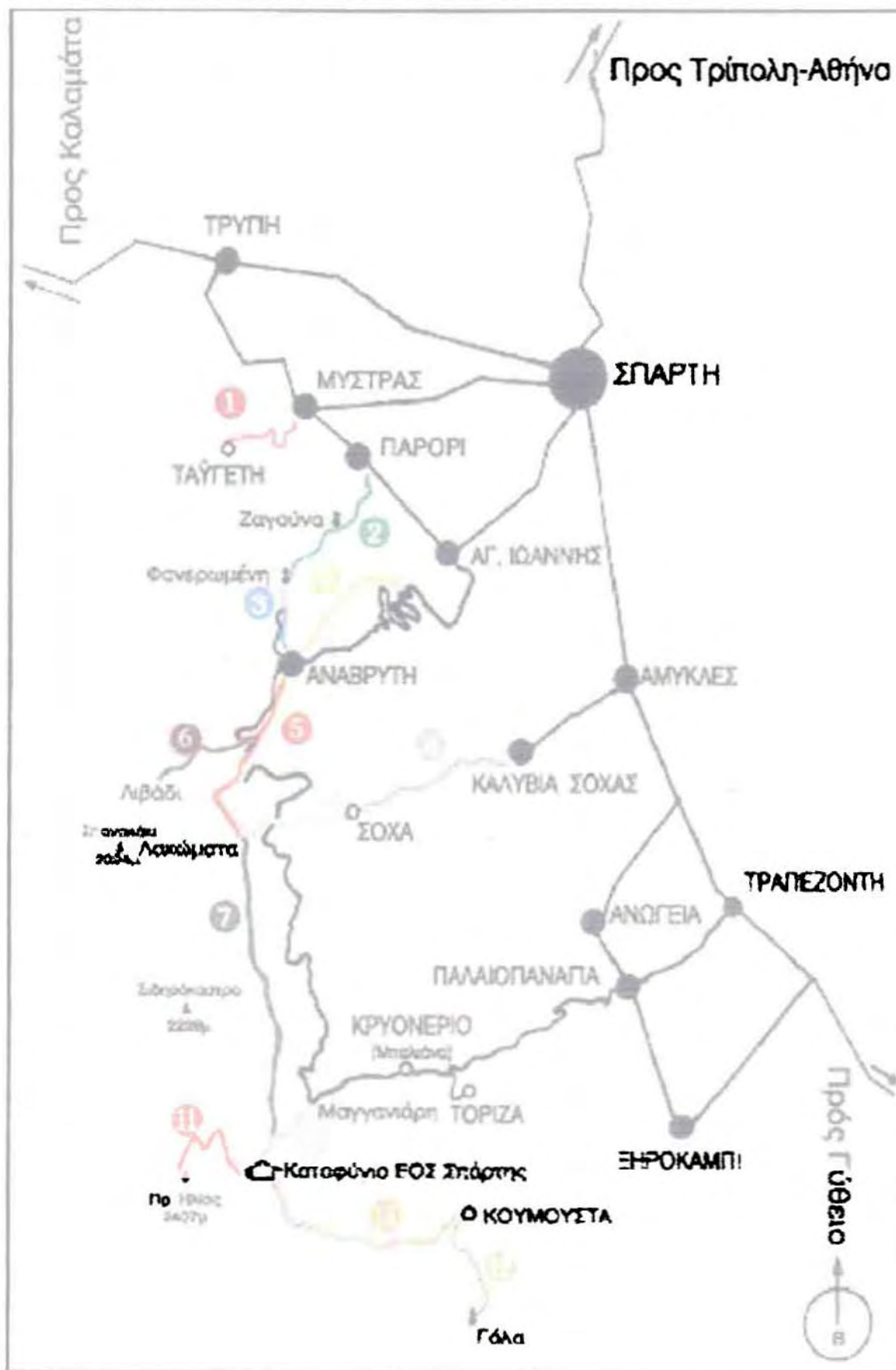

Πηγή: Δούνια, 1999

Στα ίδια πλαίσια, το σύνθετο οικοσύστημα, η 'κλίμακα', η διασπορά και η ποικιλία των στοιχείων του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος στην Μάνη αποτελούν και αυτά βασικά δεδομένα που ευνοούν την προγραμματισμένη ανάπτυξη του περιπατητικού τουρισμού. Αξίζει να σημειωθεί, άλλωστε, ότι το Ε4 διασχίζει το σύνολο των περιοχών που ανήκουν στο πρόγραμμα προστασίας NATURA 2000 (Χάρτης 5.5.1). Ανεπτυγμένες είναι, τέλος, και οι πρωτοβουλίες των ορειβατικών συλλόγων των Νομών Λακωνίας και Μεσσηνίας οι οποίες σχετίζονται με την οργάνωση εκδρομών κυρίως στις πλαγιές του Ταυγέτου (Χάρτης 5.5.2).

ΧΑΡΤΗΣ 5.5.2: ΟΡΕΙΒΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΣΤΟΝ ΤΑΪΓΕΤΟ

Πηγή: Δούνια, 1999

5.6 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

5.6.1 Υγεία – Πρόνοια

Η υγειονομική περίθαλψη στη Μάνη παρέχεται μέσω των Κέντρων Υγείας που υπάρχουν, τα οποία είναι τα Κέντρα Υγείας του Γυθείου και της Αρεόπολης, μέσω 17 υγειονομικών σταθμών και μέσω των αγροτικών ιατρείων. Το Κέντρο Υγείας του Δήμου Λεύκτρου (στον Άγιο Νικόλαο), ενώ έχει κατασκευαστεί, δεν λειτουργεί ακόμη αφού υπολείπεται σε στελεχιακό δυναμικό και σε ασθενοφόρα. Οι υπηρετούντες στην περιοχή γιατροί ανέρχονται σε 31 και δίνουν μία αναλογία γιατρών ανά 1000 άτομα ίση με 1,40 , οι οδοντίατροι ανέρχονται σε 9 και δίνουν αντίστοιχη αναλογία 0,40 , και τα υπάρχοντα φαρμακεία σε 9 (αναλογία φαρμακείων ανά 100 κατοίκους = 0,40).

Η παρεχόμενη περίθαλψη είναι όντως υποβαθμισμένη και ανταποκρίνεται σε περιπτώσεις μόνο απλών περιστατικών λόγω της έλλειψης ειδικευμένων γιατρών και εξοπλισμού. Επιπλέον, η προσπέλαση καθίσταται δύσκολη λόγω των μεγάλων αποστάσεων και της υποβαθμισμένης ποιότητας του οδικού δικτύου. Αποτελεί, έτσι, σύνηθες φαινόμενο η μετάβαση στα νοσοκομεία Καλαμάτας, Σπάρτης αλλά και Αθήνας για θέματα υγείας.

(‘Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999’, 1992 και Ιδία Επεξεργασία)

Στο χώρο της κοινωνικής πρόνοιας, έπειτα και από συνομιλίες με ντόπιους εκπαιδευτικούς, εντοπίζεται η ανεπαρκής υποδομή σε παιδικούς σταθμούς σε όλο το χώρο της Μάνης, όπου λειτουργούν μόνο τρεις (Γύθειο, Αρεόπολη, Κάμπος) .Το πρόβλημα είναι μεγαλύτερο στο Γύθειο, όπου παρουσιάζεται εντονότερη η τάση της αστικοποίησης, ενώ η ανάγκη γίνεται επιτακτικότερη αφού το ποσοστό των εργαζόμενων γυναικών που συμμετέχουν στην αγροτική παραγωγή είναι εξαιρετικά σημαντικό.

5.6.2 Εκπαίδευση

Η εκπαίδευση στη Μάνη χαρακτηρίζεται από των μικρό αριθμό των νηπιαγωγείων, τη διαχρονική συρρίκνωση των δημοτικών σχολείων, ιδιαίτερα των ορεινών και ημιορεινών περιοχών, τον σταθερό μειούμενο αριθμό των μαθητών όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης και την εμφάνιση κάποιων ξενόγλωσσων σχολείων στο Γύθειο, στην Αρεόπολη και σε κάποιες τουριστικές περιοχές της Μεσσηνιακής Μάνης. Αναλυτικότερα, η υφιστάμενη κατάσταση έχει ως εξής:

- Συνολικά λειτουργούν 8 νηπιαγωγεία με ισάριθμους παιδαγωγούς και 165 νήπια.

- 26 δημοτικά σχολεία όπου υπηρετούν 60 δάσκαλοι, που εκπαιδεύουν 1012 μαθητές (σχέση δασκάλων /μαθητών = 1 /16,8).
- 6 γυμνάσια (δύο στο Γύθειο, και από ένα Αρεόπολη, Πλάτσα, Κάμπο, Καρδαμύλη με 46 καθηγητές και 573 μαθητές (σχέση καθηγητών /μαθητών = 1/12,45), και
- 3 Λύκεια (Γύθειο – Αρεόπολη – Καρδαμύλη) με 36 καθηγητές και 484 μαθητές (σχέση καθηγητών /μαθητών = 1/17,4).

Συγκρίνοντας τις σχέσεις εκπαιδευτών προς μαθητές των σχολείων της Μάνης με εκείνες της Περιφέρειας και της χώρας που είναι κατά βαθμίδα εκπαίδευσης στα Δημοτικά 1/19,7 και 1/20,77 αντίστοιχα, στα Γυμνάσια 1/15,4 και 1/16 και στα Λύκεια 1/13,1 και 1/14 αντίστοιχα, παρατηρούμε ότι από την πλευρά στελεχειακού δυναμικού τα σχολεία της Μάνης κινούνται σε ικανοποιητικά επίπεδα. Αναφορικά με την ιδιωτική εκπαίδευση, αυτή κατευθύνεται στην εκμάθηση Ξένων γλωσσών, κυρίως Αγγλικών. Σήμερα λειτουργούν στη Μάνη 8 τέτοια σχολεία στο Γύθειο, στην Αρεόπολη, στον Άγιο Νικόλαο, στη Στούπα και στην Καρδαμύλη. (‘Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999’, 1992 και Ιδία Επεξεργασία)

5.6.3 Αθλητισμός

Στο χώρο του αθλητισμού εντυπωσιακή είναι η απουσία στοιχειωδών αθλητικών εγκαταστάσεων στην περιοχή της Μάνης, με εξαίρεση το Δήμο Γυθείου, που η κατάσταση είναι λίγο καλύτερη, και οι ανάγκες ικανοποιούνται από τις λιγοστές υποδομές στο εσωτερικό των προαυλίων των σχολείων.

5.7 ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

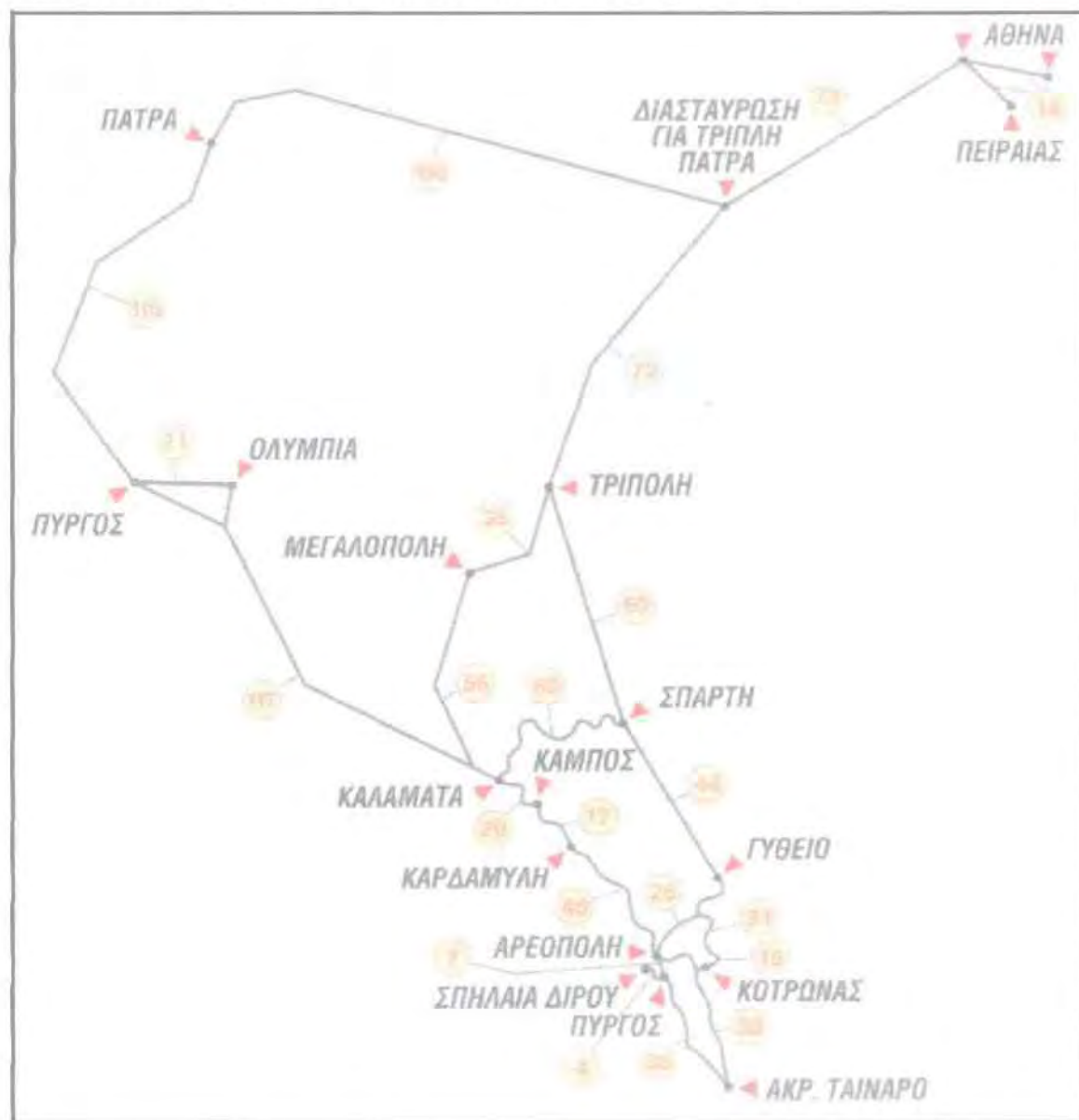
5.7.1 Οδικό Δίκτυο

Από την Αθήνα, η Μάνη απέχει τρεις με τρεισήμισι ώρες, ενώ η πρόσβαση μπορεί να γίνει είτε μέσω Τρίπολης και μετά από Καλαμάτα, είτε μέσω Τρίπολης και έπειτα από Σπάρτη, οπότε και καταλήγει ο επισκέπτης στο Γύθειο, δηλαδή στην ανατολική πλευρά της Μάνης (Χάρτης 5.7.1, οι αριθμητικές τιμές στους κύκλους υποδηλώνουν τις χιλιομετρικές αποστάσεις ανάμεσα στα παρουσιαζόμενα οικιστικά κέντρα). Οι μεταφορές από και προς την περιοχή της Μάνης γίνεται μέσω του οδικού άξονα Καλαμάτας – Αρεόπολης – Γυθείου και του λιμανιού του Γυθείου. Ο δρόμος αυτός, παρά τις κατά καιρούς βελτιώσεις του παραμένει κακής ποιότητας και απαιτείται επέμβαση υψηλής προτεραιότητας για τον εκσυγχρονισμό του. Μάλιστα, όπως επιβεβαιώνεται και από άρθρο στην εφημερίδα ‘Μανιάτικη Αλληλεγγύη’ (τεύχος Μαρτίου, 2002) για τον δρόμο Καλαμάτα – Καρδαμύλη, η σύμβαση για την βελτίωση του έχει υπογραφεί εδώ και πέντε χρόνια και μετά από σημαντικές καθυστερήσεις λείπει σήμερα η γεωλογική μελέτη, η οποία δεν έχει ακόμα ανατεθεί. Τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει κάποια πρώτα βήματα όπως η βελτίωση της ασφάλτου σε κάποια σημεία, η κατασκευή γέφυρας-παράκαμψης στο δρόμο Καλαμάτας - Καρδαμύλης και η δημιουργία νέου δρόμου που θα συνδέει την Μεσσηνιακή Μάνη με το Γύθειο και βρίσκεται στο τελικό στάδιο της διάνοιξης. Παραμένουν τα στάδια της ασφαλτόστρωσης και της σηματοδότησης.

Οι οικισμοί που βρίσκονται κοντά στο βασικό οδικό άξονα εξυπηρετούνται σχετικά ικανοποιητικά ενώ αντίθετα η εξυπηρέτηση των εσωτερικών ημιορεινών οικισμών παραμένει προβληματική λόγω της ποιότητας των οδών. Τέλος, σε μη ικανοποιητική κατάσταση βρίσκεται και ο περιμετρικός δρόμος Γυθείου – Κότρωνα – Κοκκάλας – Γερολιμένα – Αρεόπολης, ενώ κρισιμότερη είναι και αυτή του οδικού τμήματος Καρδαμύλης – Αρεόπολης που χαρακτηρίζεται σε πολλά σημεία από στενότητα και παραμελημένη ασφαλτο.

ΧΑΡΤΗΣ 5.7.1: ΔΙΚΤΥΟ ΟΔΙΚΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ

Πηγή: Αναπτυξιακή Εταιρία Μάνης

5.7.2 Ενέργεια

Την περιοχή χαρακτηρίζει επάρκεια από πλευράς ενέργειας και έχει ηλεκτροδοτηθεί στο σύνολό της. Η ετήσια αύξηση της κατανάλωσης κυμαίνεται στο 5% και δεν αναμένεται ιδιαίτερη πληθυσμιακή αύξηση οπότε η περιοχή είναι καλυμμένη ενεργειακά για τα επόμενα 10 με 15 χρόνια. Ωστόσο, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη μία αναμενόμενη αύξηση της κατανάλωσης λόγω εντάσεως της δραστηριότητας στο δευτερογενή τομέα και στο τουρισμό. Στην περίπτωση αυτή, τονίζεται ότι η Μάνη διαθέτει δύο αξιοποιήσιμες φυσικές ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, τον ήλιο με υψηλό ποσοστό ηλιοφάνειας, και τον

αέρα. Οπότε, προτείνεται να μελετηθεί η δυνατότητα εγκατάστασης αιολικού πάρκου με σύστημα ανεμογεννητριών.

5.7.3 Τηλεπικοινωνίες

Η τηλεπικοινωνιακή κατάσταση της περιοχής της Μάνης βρίσκεται σε καλά επίπεδα λόγω της σχετικής αναδιάρθρωσης στη λειτουργία του ΟΤΕ (Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδας) τα τελευταία χρόνια και των μεγαλύτερων κεφαλαίων που επενδύονται. Πρέπει όμως να τονισθεί ότι μέχρι και πριν δέκα χρόνια η κατάσταση ήταν προβληματική, ιδιαίτερα στους ορεινούς οικισμούς, λόγω της διασποράς τους και του μικρού αριθμού των πελατών (Πίνακας 5.7.1)

ΠΙΝΑΚΑΣ 5.7.1

ΤΗΛΕΦΩΝΙΚΗ ΚΑΛΥΨΗ ΜΑΝΗΣ (τηλέφωνα / 100 κατοίκους)			
	1991	2001	Μεταβολή (%)
ΜΑΝΗ	37	54	45,9
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	38,2	56,1	46,5
ΧΩΡΑ	46	61	32,6

Πηγή: www.economics.gr/AllMedia/gr και Ιδία Επεξεργασία

Από τον πίνακα παρατηρούμε ότι αν και στις δύο χρονολογίες η περιοχή υπολείπεται των μέσων όρων της Περιφέρειας και της χώρας, είναι σημαντικό ότι ακολούθησε τη θεαματική αύξηση της αναλογίας του αριθμού των τηλεφώνων σε όλη τη χώρα και μάλιστα σε σύγκριση με το μέγεθος της μεταβολής, τη ξεπέρασε. Είναι χαρακτηριστικό ότι μία αίτηση τηλεφωνικής σύνδεσης μέσα στη δεκαετία του 80 είχε μέσο χρόνο αναμονής 7 χρόνια, τη στιγμή που τη σημερινή εποχή, μέσω του εκσυγχρονισμού της τεχνολογίας, ο χρόνος αυτός έχει σχεδόν εκμηδενιστεί

5.7.4 Ύδρευση – Αποχέτευση – Απορρίμματα

Η εξυπηρέτηση της περιοχής, όσον αφορά την ύδρευση, είναι ελλιπής και το συγκεκριμένο πρόβλημα τίθεται σε πρώτη προτεραιότητα. Η ανεπαρκής υδροδότηση της Μάνης αποτελεί σημαντικό ανασχετικό παράγοντα για την περαιτέρω ανάπτυξη της και ιδιαίτερα για την τουριστική. Η κατάσταση, τα τελευταία χρόνια έχει βελτιωθεί σε μικρό βαθμό λόγω της προόδου των έργων υδροδότησης. Οι πηγές του Ταυγέτου, που τροφοδοτούν την περιοχή δεν επαρκούν να καλύψουν τις ανάγκες σε ύδρευση κατά την

καλοκαιρινή περίοδο αιχμής, αφού υπάρχει μεγάλη ζήτηση από τις ξενοδοχειακές μονάδες.

Αναφορικά με την αποχέτευση, αυτή είναι ανύπαρκτη και ακόμα χρησιμοποιείται το σύστημα της εκκένωσης των βόθρων. Το έργο του δικτύου αποχέτευσης που έχει ξεκινήσει στο Γύθειο δεν έχει αποπερατωθεί, ενώ αν και έχει εκπονηθεί μελέτη κατασκευής μονάδας επεξεργασίας αποβλήτων, το συγκεκριμένο έργο δεν έχει ξεκινήσει λόγω έλλειψης χρηματοδότησης όπως ισχυρίζεται η τοπική διοικητική αρχή (Συνέντευξη με τον Κο Γεώργιο Ρωζάκη, Αντιδήμαρχο Γυθείου). Όπως ισχυρίζονται τοπικοί επιχειρηματίες, η χρηματοδότηση υπάρχει αλλά είναι πολύ ισχυρές οι αντιδράσεις των τοπικών κοινωνιών όσον αφορά την επιλογή του σημείου χωροθέτησης. Ανάλογη μονάδα δεν υφίσταται, σε γενικά πλαίσια, στην περιοχή της Μάνης, ωστόσο έχει ήδη ανατεθεί η μελέτη μίας που θα ικανοποιεί τις ανάγκες της Μεσσηνιακής Μάνης και ίσως και του Δήμου Οιτύλου. Τέλος, μέχρι τις μέρες μας τα υγρά απόβλητα καταλήγουν όλα στη θάλασσα, με τις ανάλογες περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις, ενώ το πρόβλημα είναι εντονότερο στο λιμάνι του Γυθείου, όπου τις βραδινές ώρες η δυσοσμία είναι αβάσταχτη και αποτελεί αναμφισβήτητα επιβραδυντικό παράγοντα για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής.

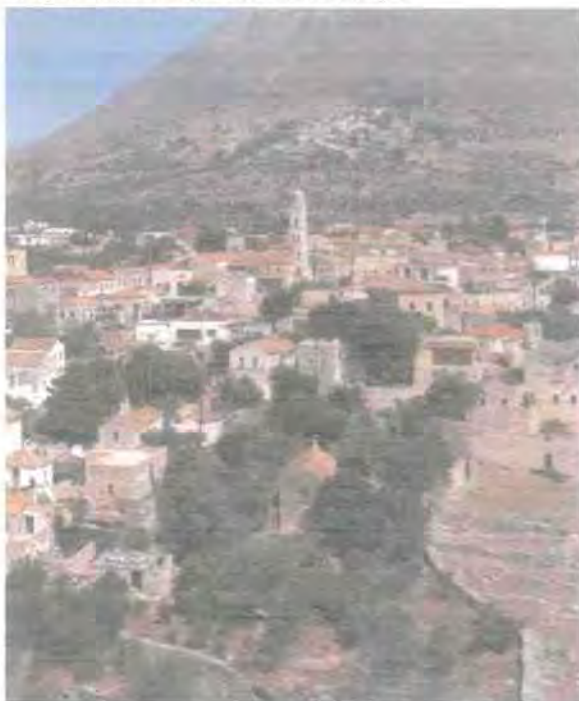
Τα απορρίμματα, σήμερα, είναι ο σημαντικότερος παράγοντας αλλοίωσης του περιβάλλοντος. Η πρόχειρη και ευκαιριακή εναπόθεση τους, ιδίως σε ρέματα, ή η ανεξέλεγκτη καύση τους στις πλαγιές της Μάνης αποτελεί τη συνήθη αντιμετώπιση τους. Πρέπει να τονισθεί σε αυτό το σημείο ότι το πρόβλημα της τύχης των απορριμμάτων είναι ένα ευαίσθητο σημείο για την περιοχή, κυρίως την σημερινή εποχή που η τουριστική κίνηση αυξάνεται συνεχώς.

5.8 ΟΙΚΙΣΤΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ

Έχει εντοπιστεί ότι στην περιοχή της Μάνης υπάρχει σοβαρό το πρόβλημα της συνεχούς απομείωσης του πληθυσμού που συνοδεύεται με χαμηλούς δείκτες πυκνοκατοίκησης. Εξάλλου, κατά τους θερινούς μήνες παρουσιάζεται σημαντική αύξηση του πληθυσμού, λόγω της μετακίνησης Μανιατών από τα μεγάλα αστικά κέντρα προς την Μάνη για παραθερισμό. Η κατάσταση αυτή έχει ως αποτέλεσμα την πίεση των υπάρχοντων οικισμών οι οποίοι δεν έχουν τις απαραίτητες υποδομές για να καλύπτουν τις οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες, είτε των μόνιμων κατοίκων, είτε των επισκεπτών. Τα κυριότερα οικιστικά κέντρα είναι τα εξής:

- Αρεόπολη (οικιστικό κέντρο 3^{ου} βαθμού), (Εικόνα 5.8.1)
- Γύθειο (οικιστικό κέντρο 3^{ου} βαθμού), (Εικόνα 5.8.2)
- Καρδαμύλη (οικιστικό κέντρο 4^{ου} βαθμού),
- Κάμπος (οικιστικό κέντρο 4^{ου} βαθμού)
- Γερολιμένας (οικιστικό κέντρο 4^{ου} βαθμού)
- Κότρωνας (οικιστικό κέντρο 4^{ου} βαθμού)
- Σκουτάρι (οικιστικό κέντρο 4^{ου} βαθμού)

ΕΙΚΟΝΑ 5.8.1. ΑΡΕΟΠΟΛΗ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

ΕΙΚΟΝΑ 5.8.2: ΓΥΘΕΙΟ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

5.9: ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

5.9.1 Παραδοσιακή Κληρονομιά της Μάνης

Της τελευταίες δεκαετίες οι αξιολογήσεις των περιοχών της Πελοποννήσου, με κριτήρια της πολιτιστικούς πόρους και τα τουριστικά κυκλώματα, έχουν ξεχωρίσει τη Μάνη ως τόπο διεθνούς προβολής μαζί με πέντε ακόμη αρχαιολογικούς και ιστορικούς τόπους, που είναι η Επίδαυρος, το Ναύπλιο και οι Μυκήνες, η Ολυμπία, η Σπάρτη και ο Μυστράς και η Μονεμβασία. Όλο και περισσότερο αναγνωρίζεται πλέον ότι η χερσόνησος της Μάνης διαθέτει μία ιστορική και πολιτισμική αξία και αποτελεί σημαντικό πολιτισμικό κεφάλαιο, όχι μόνο στον περιφερειακό και εθνικό, αλλά και στον ευρωπαϊκό, μεσογειακό και διεθνή χώρο.

Η μοναδική φυσιογνωμία της τοπικής ενότητας της Μάνης, σύμφωνα με τον Κο Σαΐτα (1995) με τα τονισμένα ιδιότυπα και ιδιόμορφα χαρακτηριστικά – τόσο ιστορικά, κοινωνικά, εθνολογικά, όσο και οικιστικά και αρχιτεκτονικά – έχει διαπλαστεί μέσα της αιώνες και έχει συνυφανθεί με το ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον της ακριτικής χερσονήσου. Οι ειδικές δομές του αρχαϊκού πατριαρχικού συστήματος που εξελίσσονταν αργά μέσα της αιώνες αποτυπώθηκαν πιστά στους οικισμούς, τα κτίρια και τις κατασκευές και διαμορφώσεις της χερσονήσου. Ο χτισμένος χώρος έχει καταγράψει και της παραλλαγές του τοπικού συστήματος, που στο νότο εκφραζόταν με της εξισωμένες και διαστρωματωμένες ομάδες των γενών, ενώ στο βορρά με της ιεραρχημένες και διαστρωματωμένες ομάδες των γενών που αναγνώριζαν κληρονομικούς αρχηγούς και δημιουργούσαν κοινότητες πιο σύνθετου τύπου. Έπειτα από μακραίωνη τροχιά οι νεώτερες γεωπολιτικές ανακατατάξεις και εξελίξεις αποδυνάμωσαν το τοπικό σύστημα. Ο πληθυσμός απορροφήθηκε στα αστικά κέντρα και η τοπική κοινωνία συρρικνώθηκε: ενώ στο 19^ο αιώνα (με 32.000 έως 37.000 κατοίκους στην επανάσταση του 1821 και με 50.000 κατοίκους στα τέλη του αιώνα) οι Μανιάτες αντιπροσώπευαν το 1/10 περίπου του πληθυσμού του Μοριά, σήμερα (με 24.000 κατοίκους περίπου) δεν είναι παρά το 1/45 των Πελοποννησίων.

Η πληθυσμιακή απογύμνωση, αλλά και οι αργοί ρυθμοί μετασχηματισμού του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος συντέλεσαν στο να διατηρηθεί ο παλαιός ιστός, καθώς και πολλά έργα, σχετικά αναλλοίωτα μέχρι της μέρες της, εκτεθειμένα της στην καταλυτική δράση του χρόνου, της νέες πιέσεις και της άστοχες επεμβάσεις. Μελέτες και θεσμικά

μέτρα για την προστασία του κληροδοτημένου μνημειακού πλούτου έχουν καταγράψει τα βασικά δεδομένα της κατάστασης και έχουν αποπειραθεί να δημιουργήσουν ένα πλαίσιο για ειδική μεταχείριση της περιοχής. Είναι ενδεικτικό ότι το 78% από τους 250 έως 300 οικισμούς και μικροσυνοικισμούς της Μάνης (επί συνόλου 300 – 350 οικισμών του Ταυγέτου) καταγράφηκαν το 1974 ως παραδοσιακοί (έναντι ποσοστού 20% για την υπόλοιπη Πελοπόννησο). Το 1978, 72 χωριά (δηλαδή το 31% των οικισμών της Μάνης, νομοθετήθηκαν ως παραδοσιακά (έναντι 0,6% για την υπόλοιπη Πελοπόννησο).

Επιπλέον, το Υπουργείο Πολιτισμού παλαιότερα και το Υπουργείο Χωροταξίας έχουν κηρύξει αρκετά κτίρια και οικισμούς ως διατηρητέα μνημεία, έχουν προτείνει ειδικούς όρους δόμησης και έχουν αναγνωρίσει τη μοναδική φυσιογνωμία της Λακωνικής όσο και της Μεσσηνιακής Μάνης. Το Φεβρουάριο του 1994, το Υπουργείο Χωροταξίας θέσπισε με προεδρικό διάταγμα ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης σε 67 παραδοσιακούς οικισμούς της. Δύο χρόνια νωρίτερα (1992) προεδρικό διάταγμα θέσπισε, τους, ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης για την πρωτεύουσα της Μάνης, το Γύθειο.

5.9.2 Αρχιτεκτονική και Τρόπος Ζωής

Η περιοχή της Μάνης, με συνεχή κατοίκηση από τη νεολιθική (και πιθανότατα από την παλαιολιθική) εποχή μέχρι και σήμερα διαθέτει πλήθος μνημείων τα οποία συνθέτουν την αρχιτεκτονική κληρονομιά της. Κατά τον Κο Σαΐτα (1993), τα σημαντικότερα τεκμήρια κατοίκησης από τη νεολιθική εποχή έχουν βρεθεί στα παραθαλάσσια σπήλαια της Αρεόπολης και του Διρού, όπου στο σπήλαιο Αλεπότρυπα έχει δημιουργηθεί τα τελευταία χρόνια ένα πρότυπο μουσείο. Αξιόλογα ευρήματα υπάρχουν από όλες τις περιόδους, των ρωμαϊκών και των μέσων χρόνων (λείψανα οικισμών, δρόμων, λατομείων, ιερών, δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων, δεξαμενών, τάφων κτλ.). Την ιδιαίτερη ακμή της περιοχής στα ρωμαϊκά χρόνια – ιδίως στο 1^ο και 2^ο μ.Χ. αιώνα – όταν ήταν ενταγμένη στο «κοινό των ελευθερολακώνων» διαδέχθηκαν οι «σκοτεινοί αιώνες» και αυτούς, από τον 9^ο αιώνα και εξής η στενότερη σύνδεση της περιοχής με τη βυζαντινή ζωή. Πολυάριθμοι «μεγαλιθικοί» οικισμοί, μικροσυνοικισμοί ή και μεμονωμένα «μεγαλιθικά» κτίρια στους αγρούς και στους βοσκότοπους μαρτυρούν μέχρι σήμερα το εγχώριο αρχέγονο οικιστικό πνεύμα (Εικόνα 5.9.1).

ΕΙΚΟΝΑ 5.9.1: ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

ΕΙΚΟΝΑ 5.9.2: ΠΥΡΓΟΙ ΣΤΗΝ ΟΧΙΑ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

Τα σπίτια αυτά με τους μεγάλους λίθους στην τοιχοποιία και τα ογκώδη πέτρινα δοκαρια (μακρόνια ή πλεχτούρα) στις καλύψεις των χώρων, καθώς και οι αντίστοιχοι πολεμικοί πύργοι και οι στέρνες αποτέλεσαν βασική αφετηρία για τη διαμόρφωση, με την αργή σταδιακή εξέλιξη τους, των νεώτερων μανιάτικων κατασκευών και οικισμών (Εικόνα 5.9.2: Πύργοι στην Οχιά). Παράλληλα, με τα πρωτόγονα αυτά κτίσματα χτίζονταν όμως και έντεχνες εκκλησίες, κυρίως ανάμεσα στον 10^ο και 13^ο αιώνα, που με την αξιόλογη και ιδιότυπη αρχιτεκτονική, τη γλυπτική, τη ζωγραφική τους σχηματίζουν μία ιδιαίτερη ομάδα (Εικόνα 5.9.3). Αξιόλογες είναι και οι πολυάριθμες μεταβυζαντινές εκκλησίες της περιοχής, χτισμένες κυρίως στον 17^ο και 18^ο αιώνα (Εικόνα 5.9.4). Στις επίκαιρες θέσεις του τόπου υψώνονταν και τα βυζαντινά, φράγκικα και τούρκικα κάστρα ή φρούρια, όπως στο Τηγάνι (Εικόνα 5.9.5), στη Ζαρνάτα, στην παλιά Καρυούπολη, στον Πασσάβα, στο Λεύκτρο, στην Κελεφά και στο Πόρτο Κάγιο.

ΕΙΚΟΝΑ 5.9.3: ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΣΤΗ ΛΑΓΚΑΔΑ (10ος αι. μ.Χ.)

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Το ειδικό προνομιακό καθεστώς στο οποίο εντάχθηκε η Μάνη μετά την υποταγή της Κωνσταντινούπολης (1453) και του Μυστρά (1460) στους Τούρκους, οδήγησε πολλούς φυγάδες στην οχυρή και δύσβατη χερσόνησο, ο πληθυσμός πύκνωσε και το

ΕΙΚΟΝΑ 5.9.4: ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΛΗΨΕΩΣ ΣΤΟ ΝΟΜΙΤΣΙ (1696 μ.Χ.)

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

ΕΙΚΟΝΑ 5.9.5: ΚΑΣΤΡΟ ΣΤΟ ΤΗΓΑΝΙ

Πηγή: Internet – www.mani.org.gr

αυτοδιοικούμενο πατριαρχικό σύστημα πήρε ειδικά και χαρακτηριστικά σχήματα. Στα βορειότερα τμήματα, που διέθεταν πιο ευνοϊκούς φυσικούς πόρους και γειτνίαζαν με τις Τουρκοκρατούμενες περιοχές, αναπτύχθηκαν μία πιο σύνθετη κοινωνικοοικονομική ζωή και αρκετοί πιο μεγάλοι οικισμοί. Εδώ τα αιματοσυγγενικά γένη ήταν ιεραρχημένα και διαστρωματωμένα. Σε κάθε περιοχή μία ορισμένη οικογένεια ή ένας ορισμένος κλάδος ισχυρών είχε κληρονομικά το αξίωμα του «καπετάνιου» και ασκούσε κυριαρχία στα γένη και τα χωριά. Οι επικεφαλές διέθεταν υπολογίσιμη ακίνητη περιουσία και σημαντικές οχυρές εγκαταστάσεις που ξεχώριζαν τόσο μέσα στους οικισμούς όσο και σε επίκαιρες θέσεις των ακτών και της ενδοχώρας.

Οι πύργοι – κατοικίες των δυνατών οικογενειών είχαν 3 – 5 ορόφους και χρησίμευαν, είτε ως μόνιμες είτε ως εποχικές διαμονές των οικογενειών και της φρουράς τους, είτε ως καταφύγια και πολεμικά οχυρά. Σε αρκετές περιπτώσεις ο πύργος ήταν ενωμένος με διπλανή διώροφη κατοικία. Η κατοικία στο βορρά, αν και διατηρούσε το βασικό τύπο σπιτιού (που ήταν κοινός και στο νότο) είχε συχνά πιο εξελιγμένη κατασκευή μιας και εδώ γινόταν χρήση ξυλείας, ασβέστη, κεραμιδιών. Στα επισημότερα κτίρια (πύργους, εκκλησίες, κωδωνοστάσια, κρήνες) απαντούσαν και ορισμένες μορφές με δυτικές και οθωμανικές επιρροές.

Στην περίοδο πριν από την επανάσταση του 1821, οπότε για 45 χρόνια η Μάνη αποτέλεσε ημιαυτόνομη ηγεμονία («μπελίκι»), οι Μανιάτες Μπέηδες και οι ισχυρότεροι καπετάνιοι διέθεταν και απλούστερες ή πιο σύνθετες τειχισμένες εγκαταστάσεις. Κύριο χαρακτηριστικό των συγκροτημάτων αυτών είναι η διάταξη των κτιρίων στο περίγραμμα του χώρου, ώστε κτίρια και τείχος να οργανώνουν μία κλειστή οχυρή αυλή με μία κύρια και καλά φρουρούμενη πύλη. Ένας ισχυρός ψηλός πύργος, μία ή περισσότερες επιβλητικές κατοικίες και κτίρια υποδοχής, αποθήκες εφοδίων και ελαιοτριβεία συμπληρώνονταν με δεξαμενές και επάλξεις, πυργίσκους, κλουβιά, ζεματίστρες και πολεμίστρες κι έκαναν τα κτίρια αυτά ισχυρούς προμαχώνες και σύμβολα της νίκης και επιτυχίας των κατόχων τους. Στο νότο τα γένη ήταν εσωτερικά εξισωμένα και η ιεράρχηση βασιζόταν κυρίως στον αριθμό των μελών τους, μία ισορροπία που μπορούσε να ανατραπεί. Είχαν αιρετούς και ανακλητούς αρχηγούς, ενώ τον έλεγχο στους ζωτικούς χώρους τον ασκούσαν συλλογικά, με αποφάσεις που έπαιρνε το συμβούλιο των ενήλικων ανδρών (η «γεροντική»). Εδώ τα γένη ήταν εγκατεστημένα σε μικρούς κατά κανόνα οικισμούς, οργανωμένους σε μαχαλάδες ενός ή περισσότερων γενεαλογικών κλάδων. Τα

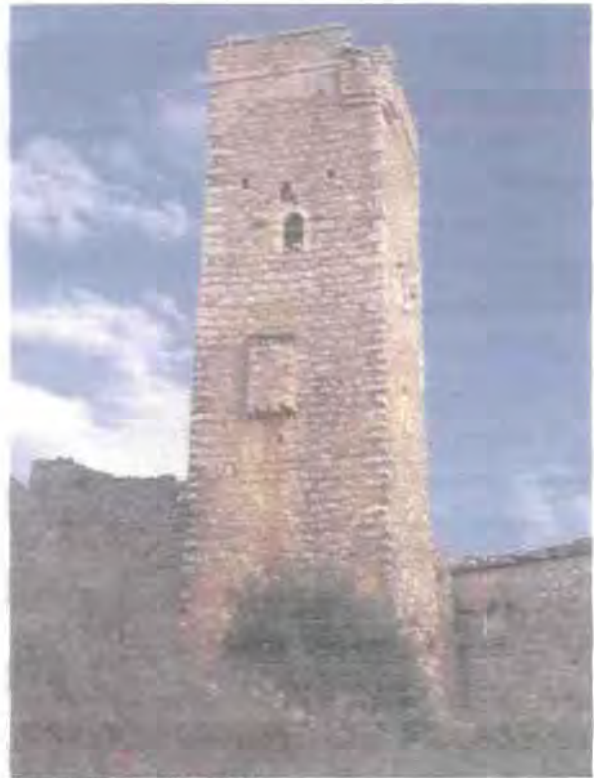

σπίτια των οικογενειών ήταν συσπειρωμένα σε μελετημένη διάταξη γύρω από τον «μαζικό» συλλογικό πολεμόπυργο. Σε ταπεινά σπίτια κοντά σε «μεγαλογενίτες» έμεναν οι πιο ανίσχυρες οικογένειες ή «φαμέγου» ή «ακουμπισμένοι». Οι αχαμνόμεροι ζούσαν σε δικές τους γειτονιές και αν κατόρθωναν να γίνουν ισχυρότεροι (με συνένωση ή και με αύξηση των μελών τους) ήταν δυνατό να αποκτήσουν και αυτοί πύργο.

ΕΙΚΟΝΕΣ 5.9.6, 5.9.7: ΠΥΡΓΟΙ ΣΤΗΝ ΚΑΡΥΟΥΠΟΛΗ (αριστερά)- ΚΑΙ ΣΤΟ ΜΠΙΡΙΚΙ (δεξιά)

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

Ο μεσομανιάτικος πολεμόπυργος, για λόγους τόσο κατασκευαστικούς όσο και κοινωνικοοικονομικούς, κράτησε τον καθαρά πολεμικό προορισμό του ως βάρδια, καταφύγιο και μαχητήριο (Εικόνες 5.9.6 και 5.9.7). Ως κοινό έργο και κτήμα της αιματοσυγγενικής ομάδας συνδέθηκε αρκετά με τις αξίες της και ζυμώθηκε με τους σκληρούς θεσμούς των «γδικιωμών» και των εμφυλίων «πολέμων», αλλά και με τους πειρατικούς κινδύνους και την απόκρουση των ξένων. Έτσι, η χαρακτηριστική απέριτη, αγέρωχη και δυναμική παρουσία του, έγινε το πιο εκφραστικό και περιεκτικό σύμβολο του πέτρινου συστήματος, της ψυχής και της ιστορίας του τόπου. Μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα η δυσκολία στη λάξευση των λίθων και η έλλειψη κονιάματος έκαναν αναγκαστική τη κλίση της εξωτερικής πορείας και τη χρήση μεγάλων λίθων. Το ύψος των σπιτιών δεν ξεπερνούσε τότε τα 5 – 7 μέτρα και των πύργων 9 – 13 μ. Μετεπαναστατικά

χρησιμοποιώντας το ασβεστοκονίαμα και πελεκητούς λίθους έφτιαξαν τοίχους με μικρότερο πάχος και κατακόρυφες παρείες. Έφτιαξαν, επίσης, πιο δυνατές καμάρες και καλύτερες ξυλοκατασκευές. Έτσι, οι πολεμόπυργοι έφτασαν σε ύψος 18 – 20 μέτρα με πέντε έως 7 ορόφους διατηρώντας τις ελάχιστες εσωτερικές διαστάσεις (1,60 μ. έως 3 μ.) ενώ οι ισχυρότερες οικογένειες ύψωσαν νέα σπίτια, τα πυργόσπιτα, με ύψος 15 – 18 μέτρα και με τέσσερις έως πέντε ορόφους και εσωτερικές διαστάσεις 4 – 6 μ. Το σπίτι, η στοιχειώδης μονάδα κατοικίας της οικογένειας ήταν προϊόν αργής εξέλιξης του αρχικού προτύπου των πρωτόγονων μεγαλιθικών και των επαρχιακών βυζαντινών σπιτιών. Ένας στενόμακρος ορθογώνιος πέτρινος πυρήνας (μικρός – μεσαίος ή μεγαλύτερος και συνήθως δίπατος) διαρρυθμιζόταν σύμφωνα με ορισμένους απλούς κανόνες και στέγαζε τους ανθρώπους στην πάνω και τα ζώα στην κάτω στάθμη. Αυτός ο παγιωμένος απλός πυρήνας συμπληρωνόταν με βοηθητικά προσκτίσματα στις αυλές και συνδυαζόταν κατάλληλα με τους οικογενειακούς πυρήνες ώστε να σχηματίζεται η σύνθετη οχυρή εγκατάσταση της πατροτοπικής ομάδας.

Στη μετεπαναστατική περίοδο η Μάνη γνώρισε σημαντικές οικιστικές και αρχιτεκτονικές αναπροσαρμογές, που συμβάδισαν με το «άνοιγμα» του κλειστού μέχρι τότε συστήματος που διατηρούσε πολλά μεσαιωνικά χαρακτηριστικά. Στα πιο απομακρυσμένα χωριά οι μεταβολές ήταν περιορισμένες. Στους χαμηλότερους τόπους οι ανακαινίσεις κτιρίων ήταν πολλές (με αύξηση ύψους, προσθήκες νέων κτιρίων, ορόφων και προσκτισμάτων). Κοντά στους συγκοινωνιακούς άξονες και σε ορισμένες παραλιακές θέσεις δημιουργήθηκαν νέες εγκαταστάσεις. Στο βορρά το αρχιτεκτονικό ιδίωμα αναμίχθηκε και αφομοίωσε πολλά στοιχεία των κατασκευών της Πελοποννήσου και των αστικών κέντρων, αν και ορισμένες κατοικίες ισχυρών οικογενειών συνδύαζαν τα νεώτερα δεδομένα με συντηρητικά πολεμικά ή διακοσμητικά στοιχεία. Στο νότο, όπου μέχρι το 1870 συνεχίζονταν οι τοπικές αιματηρές αναμετρήσεις, η κατοχή και διατήρηση των πολεμικών πύργων ήταν ακόμα σημαντική υπόθεση. Ωστόσο, άρχισαν να πληθαίνουν τα σπίτια έξω από τις παραδοσιακές εστίες των συγγενών, καθώς και τα «ξεμόνια» (αγροικίες). Με το χτίσιμο εργαστηρίων, ελαιοτριβείων, μαγαζιών, καφενείων, κοινοτικών εκκλησιών, στα κεφαλοχώρια, καθώς και πολλών νέων πυργόσπιτων και αρκετά χωριά αναμορφώθηκαν. Από τις αρχές του αιώνα μας έως το 1940, η βασισμένη στην ελαιοκαλλιέργεια οικονομία του τόπου έφθασε στην υψηλότερη απόδοση της και η ανοικοδόμηση συνεχιζόταν. Αλλά μετά τις πολεμικές αναστατώσεις (1940 – 1949) ο πληθυσμός συρρικνώθηκε και οι τοπικές δραστηριότητες περιορίστηκαν ριζικά. Η ντόπια

φράση «σπίτι με κουζίνα και άντρα στην Αθήνα» φανερώνει τη νοοτροπία της εποχής. Στις τελευταίες δεκαετίες οι ανάγκες για τεχνικά έργα, παραθεριστική κατοικία και τουριστικά καταλύματα, δημιουργούν συχνά προβλήματα άναρχης αλλοίωσης και υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Ωστόσο, τα νέα σπίτια ή ξενοδοχειακές μονάδες που κτίζονται διατηρούν στο συντριπτικό ποσοστό του συνόλου τους τον παραδοσιακό πέτρινο χαρακτήρα της Μάνης

5.9.3 Παραδοσιακοί Ξενώνες ΕΟΤ στη Μάνη

Το Πρόγραμμα Παραδοσιακών Οικισμών του ΕΟΤ (Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού) στην Μάνη (1975 και έπειτα) δημιούργησε ξενώνες και συμπληρωματικές εγκαταστάσεις (εστιατόρια, καφεενία κλπ.) σε επιλεγμένους οικισμούς, όπως η Βάθεια (Εικόνα 5.9.8), και η Αρεόπολη. Ειδικότερα για τη Βάθεια είχε καταρτισθεί πρόγραμμα για τη διατήρηση και ανάδειξη του οικισμού σε πόλο έλξης επισκεπτικού τουρισμού με δυνατότητες διαμονής σε ξενώνες και παράλληλη δημιουργία μουσειακής – μνημειακής υποδομής, ώστε να επιτευχθεί ένα σύνθετο κοινωνικό, οικονομικό πολιτιστικό όφελος. Στα χρόνια που έχουν περάσει έχουν γίνει 15 ξενώνες, αλλά δεν έχει πραγματοποιηθεί το πρόγραμμα για τη δημιουργία ενός λαογραφικού μουσείου και την αναστήλωση τριών εκκλησιών. Τέλος, και η ποιότητα της ανάδειξης της φυσιογνωμίας, σύμφωνα με μαρτυρίες των ντόπιων, βρίσκεται σε φθίνουσα πορεία λόγω της έλλειψης συντήρησης των κτιριακών μονάδων.

ΕΙΚΟΝΑ 5.9.8: ΒΑΘΕΙΑ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

5.9.4 Δίκτυο Μουσείων στην Μάνη

Είχε, επίσης, σχεδιασθεί ένα πρόγραμμα για τη δημιουργία μίας υποδομής Μουσειακών εγκαταστάσεων που θα αξιοποιούν ιδιαίτερα παραδοσιακά κτίρια και θα λειτουργούν ως πόλοι προβολής και πληροφόρησης για το παραδοσιακό σύστημα. Στο μικρό αυτό δίκτυο μουσείων προβλέπονταν:

- Το Ιστορικό – Εθνολογικό Μουσείο Μάνης στον ιστορικό πύργο Τζανετάκη Γρηγοράκη, στη νησίδα Κρανάη του Γυθείου. Ο πύργος αυτός αποκαταστάθηκε από τον ΕΟΤ (1981 – 1989) και η οργάνωση του μουσείου σε συνεργασία με το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Ε.Ι.Ε, του Υπουργείου Πολιτισμού και του ΕΟΤ δεν έχει προχωρήσει μέχρι σήμερα στα επιθυμητά πλαίσια, με αποτέλεσμα να υπολειτουργεί.
- Το Λαογραφικό Μουσείο στην Μέσα Μάνη, ίσως στον οικισμό της Βάθειας, όπου από το 1978 έχουν γίνει ορισμένες κτιριακές μελέτες και διαρρυθμίσεις, αλλά δεν έχει πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα.
- Τοπικό Μουσείο Έξω Μάνης στην Καρδαμύλη για την ανάδειξη της ιδιαίτερης παραλλαγής του συστήματος της Βόρειας Μάνης. Θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί στα κτίρια του ιστορικού συγκροτήματος της ιστορικής οικογένειας των Μούρτζινων , στην Πάνω Καρδαμύλη, ωστόσο και αυτό δεν έχει πραγματοποιηθεί.
- Ιδιαίτερη θέση στα πλαίσια του μικρού δικτύου μουσείων για τη νεώτερη Μάνη μπορεί να έχει το παλάτι του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη στο Λιμένι (Εικόνα 5.9.9), που έχει αποκατασταθεί με πρωτοβουλία των απογόνων της οικογενείας, αλλά δεν έχει αποκτήσει συγκεκριμένη χρήση. Μάλιστα, με πρωτοβουλία από το Μουσείο Μπενάκη, έχει ήδη εκπονηθεί τεχνική έκθεση από το 1996 για την μετατροπή του παλατιού σε Μουσείο Μέσα Μάνης και Μαυρομιχαλαίων χωρίς να αξιοποιηθεί.

ΕΙΚΟΝΑ 5.9.9: ΠΑΛΑΤΙ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΜΠΕΗ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ ΣΤΟ ΛΙΜΕΝΙ

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

5.9.5 «Μάνη: Πολιτιστικό Οδοιπορικό»

Από το 1991 με πρωτοβουλία του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών είχε καταρτισθεί το πιλοτικό πρόγραμμα «Μάνη: Πολιτιστικό Οδοιπορικό» που είχε ως στόχο τη γνωριμία και την προβολή του ιστορικού και φυσικού χαρακτήρα της χερσονήσου. Το Υπουργείο Πολιτισμού, ο ΕΟΤ και η Περιφέρεια Πελοποννήσου είχαν ενισχύσει οικονομικά και οργανωτικά την προσπάθεια, ενώ το πρόγραμμα περιλάμβανε τρεις κύριες ενότητες πολιτιστικών και επιστημονικών δραστηριοτήτων:

- Έκθεση ιστορικού υλικού με τίτλο: «Περιηγητές στη Μάνη, 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας». Λειτουργήσε στους χώρους του Ιστορικού Εθνολογικού Μουσείου Μάνης στον πύργο της νησίδας Κρανάη στο Γύθειο και διήρκησε από τον Ιούλιο του 1993 μέχρι το Δεκέμβριο του 1994.
- Επιστημονική συνάντηση με θέμα: «Οι περιηγητές πηγή της ιστορίας της Μάνης, 15^{ος} – 19^{ος} αιώνας» που πραγματοποιήθηκε στο Γύθειο και το Λιμένι της Μάνης από 4 έως 7 Νοεμβρίου 1993
- Ένας κύκλος πρότυπων μορφωτικών εκδρομών με ξενάγηση για τη γνωριμία με το ιστορικό και φυσικό περιβάλλον.

Στα ίδια πλαίσια, πραγματοποιήθηκε και η έκθεση «Η Μάνη σε σπάνια βιβλία της Γεννάδιου Βιβλιοθήκης, 16^{ος} – 19^{ος} αιώνας, που λειτούργησε από το Νοέμβριο 1993 έως τον Ιανουάριο του 1994 στη Γεννάδιο Βιβλιοθήκη, στην Αθήνα. Η παραπάνω πρωτοβουλία θα έπρεπε να αποτελέσει παράδειγμα προς μίμηση, παρόλα αυτά, από τότε δεν έχει οργανωθεί ανάλογη δραστηριότητα. Παρά την πλούσια σε ήθη και έθιμα παράδοση της Μάνης, οι τωρινές πολιτιστικές δραστηριότητες περιορίζονται σε καλλιτεχνικές εκδηλώσεις τους θερινούς μήνες που οργανώνονται από Μανιάτες παραθεριστές που ζουν στα μεγάλα αστικά κέντρα αλλά και από μη Μανιάτες που απλά αγαπούν και επισκέπτονται την περιοχή κάθε χρόνο.

6. ΔΕΙΓΜΑΤΟΛΗΠΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΟΠΤΙΚΩΝ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

Στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας «Σχέδιο Ανάπτυξης Μάνης» επιλέχθηκε η δημιουργία και η διανομή ενός ερωτηματολογίου (βλ. Παράρτημα) στους κατοίκους της περιοχής της Μάνης με στόχο την εμβάθυνση και παραγωγικότερη κατανόηση της υφιστάμενης κατάστασης. Απώτερος σκοπός, παράλληλα, ήταν η αντιπροσωπευτικότερη αποτύπωση των ελλείψεων, των αναγκών και των προοπτικών του τόπου, σύμφωνα με τη γνώμη των ίδιων των κατοίκων. Για αυτό, κατεβλήθη προσπάθεια όσο το δυνατόν αντιπροσωπευτικότερης δειγματοληψίας με βάση την πληθυσμιακή αναλογία μεταξύ της Λακωνικής και Μεσσηνιακής Μάνης και την ιδιότητα των ερωτηθέντων.

Έτσι, επιλέχθηκε η ‘στρωματοποιημένη τυχαία δειγματοληψία’ (Σ.Τ.Δ) η οποία αποτελείται από επιμέρους απλές τυχαίες δειγματοληψίες σε διάφορα στρώματα που εμφανίζει ένας πληθυσμός. Σύμφωνα με τον Κο Περάκη (1998), βασική ένδειξη για τη χρήση Σ.Τ.Δ είναι ο υπό μελέτη πληθυσμός να εμφανίζεται σαν την ένωση επιμέρους πληθυσμών, όπως και ισχύει στην περίπτωση του Μανιάτικου πληθυσμού από την άποψη των διαφορετικών ιδιοτήτων (επαγγελμάτων και μη) των κατοίκων. Τέλος, επιλέχθηκε η Σ.Τ.Δ διότι γενικά χρησιμοποιείται όταν:

- Απαιτείται ο διαχωρισμός του υπό μελέτη πληθυσμού σε στρώματα (διαφορετικές ιδιότητες των Μανιατών)
- Υπάρχει προκαθορισμένη ετερογένεια ενός πληθυσμού μεταξύ υποπληθυσμών από τους οποίους φαίνεται να αποτελείται και οι οποίοι στο εσωτερικό τους είναι ομογενείς (χωροθέτηση των σημαντικότερων οικιστικών κέντρων της Μάνης σε διαφορετικούς δήμους)
- Υπάρχει ανάγκη εκτιμήσεων στατιστικών μεγεθών συγκεκριμένων στρωμάτων του πληθυσμού (ζητήθηκε η άποψη για την οικονομικοκοινωνική κατάσταση και προοπτική της περιοχής)

Αναλυτικότερα, διανεμήθηκαν συνολικά 50 ερωτηματολόγια, 20 στην Μεσσηνιακή Μάνη και 30 στη Λακωνική Μάνη αφού η αναλογία των κατοίκων μεταξύ τους είναι 2 προς 3 (πληθυσμός Μεσσηνιακής Μάνης 9.000 περίπου και πληθυσμός Λακωνικής Μάνης 15.000 περίπου). Έπειτα, επιδιώχθηκε μεγάλο εύρος διανομής των

ερωτηματολογίων, όσον αφορά την ιδιότητα των ανθρώπων, για αυτό και μοιράσθηκαν σε επιχειρηματίες, απλούς εργαζόμενους, διοικητικούς υπαλλήλους, τοπικούς άρχοντες αλλά και απλούς κατοίκους. Στο σημείο αυτό, πρέπει να τονισθεί η προθυμία των κατοίκων της Μάνης στην συμπλήρωση του ερωτηματολογίου και η προθυμοποίηση τους να απαντήσουν σε οποιαδήποτε άλλη ερώτηση τους ετέθη, γεγονός που αποδεικνύει την ανησυχία τους για το μέλλον του τόπου. Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων με τη μορφή γραφημάτων για το σύνολο της περιοχής της Μάνης, αφού στόχος της εργασίας αυτής είναι η συνολική αντιμετώπιση των αναγκών της, ως μία ενιαία περιοχή μελέτης.

Σχετικά με την πρώτη ερώτηση, που ζητά από τους ερωτηθέντες να εκφράσουν το βαθμό ικανοποίησης τους σε σχέση με την υφιστάμενη κατάσταση, διαπιστώνεται ότι όσον αφορά στην ποιότητα ζωής, κοινωνικών υποδομών, παρεχόμενων υπηρεσιών από δημόσιες υπηρεσίες και τουριστικών επιχειρήσεων, αυτός κυμαίνεται από μέτρια έως καλά επίπεδα (Πίνακας και Γράφημα 6.1). Για την ποιότητα των τεχνικών υποδομών η άποψη κυμαίνεται βασικά από μέτρια έως κακή, και αυτή προέρχεται εντονότερα, αναλογικά, από τους κατοίκους της Λακωνικής Μάνης. Η σχέση τιμής – ποιότητας των προϊόντων των τοπικών επιχειρήσεων και του ιδιωτικού τομέα χαρακτηρίζεται μέτρια έως καλή, ιδιαίτερα από τους ίδιους τους επιχειρηματίες. Η γνώμη για τη δυνατότητα εύρεσης εργασίας είτε ως ανειδίκευτος είτε ως ειδικευμένος κυμαίνεται από μέτρια και κακά έως πολύ κακά επίπεδα. Έτσι, εκφράζεται και το φαινόμενο της ανεργίας, που όπως έχει ήδη ειπωθεί, παρουσιάζεται στην περιοχή με τη μορφή της υποαπασχόλησης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.1

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΤΕ ΤΗΝ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΤΕ ΤΟ ΒΑΘΜΟ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΣΑΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΚΑΘΕ ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΤΟΜΕΙΣ					
ΤΟΜΕΙΣ	ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ	ΚΑΛΗ	ΜΕΤΡΙΑ	ΚΑΚΗ	ΠΟΛΥ ΚΑΚΗ
Ποιότητα ζωής στην Μάνη	1	7	15	22	5
Ποιότητα υποδομών (δρόμων, κτλ.)	1	9	26	12	2
Ποιότητα κοινωνικών υποδομών	1	6	16	15	12
Ποιότητα τουριστικών επιχειρήσεων	3	9	15	15	8
Σχέση τιμής-ποιότητας προϊόντων /υπηρεσιών	5	20	17	6	2
Σχέση τιμής ποιότητας υπηρεσιών ιδ. Τομέα	4	19	21	4	2
Ποιότητα δημόσιων υπηρεσιών	3	25	16	5	1
Δυνατότητα εύρεσης εργασίας ως ανειδίκευτος	5	23	13	6	3
Δυνατότητα εύρεσης εργασίας ως ειδικευμένος	1	13	19	13	4
Η οικονομική κατάσταση μέσης οικογένειας	2	3	24	14	7
Οι πόροι της ΕΕ προς όφελος της Μάνης	2	17	23	6	2

Πηγή: Έρευνα ερωτηματολογίου στην περιοχή της Μάνης

Πιο συγκεκριμένα, για τους ειδικευμένους, έχοντας κάποιες σπουδές ή εμπειρία, η δυνατότητα εύρεσης εργασίας γενικά βρίσκεται σε χειρότερα επίπεδα, ενώ στην Μεσσηνιακή Μάνη, για τους ανειδίκευτους, η παραπάνω άποψη υποστηρίζεται λιγότερο σθεναρά. Χαρακτηριστική είναι η φράση που ειπώθηκε συχνά κατά τη διαδικασία συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων: «όποιος θέλει να βρει μία απλή δουλειά, θα βρει». Τέλος, ο βαθμός ικανοποίησης για την οικονομική κατάσταση της μέσης οικογένειας, συγκρινόμενη με το μέσο όρο της χώρας, και η αξιοποίηση των πόρων της Ε.Ε. κατά την τελευταία δεκαετία προς όφελος της Μάνης κυμαίνεται από μέτρια έως κακά επίπεδα, οπότε και διαφαίνεται το αίσθημα της παραμέλησης που διακατέχει τους κατοίκους της.

Η δεύτερη ερώτηση ζητά από τους ερωτηθέντες να εκφράσουν τις προσδοκίες τους για την επόμενη πενταετία σε σχέση με ορισμένους βασικούς τομείς (Πίνακας και Γράφημα 6.2). Σε αυτή την περίπτωση παρατηρείται η σταθερή πεποίθηση από το μεγαλύτερο

ποσοστό των κατοίκων της περιοχής της Μάνης ότι το βιοτικό επίπεδο τους, το βιοτικό επίπεδο της χώρας, η ελκτικότητα της περιοχής σε νέους κατοίκους και η ποιότητα ζωής θα παρουσιάσουν βελτίωση. Σχετικά με τη δυνατότητα των νέων να εξασφαλίσουν απασχόληση φαίνεται ότι το μισό περίπου ποσοστό πιστεύει ότι στο τομέα αυτό δεν θα υπάρξει καμία βελτίωση ή ακόμα και χειροτέρευση, άποψη που ενισχύει το απαισιόδοξο κλίμα που επικρατεί στον τομέα εύρεσης εργασίας. Αντίθετα, το κλίμα που φαίνεται να επικρατεί στον τομέα του τουρισμού είναι ευνοϊκότερο, άρα και θεωρείται ότι η ελκτικότητα της Μάνης σε τουρίστες θα παρουσιάσει από απλή μέχρι μεγάλη βελτίωση. Η άποψη αυτή δείχνει την συνειδητοποίηση των Μανιατών για τις ελπιδοφόρες δυνατότητες του τόπου τους.

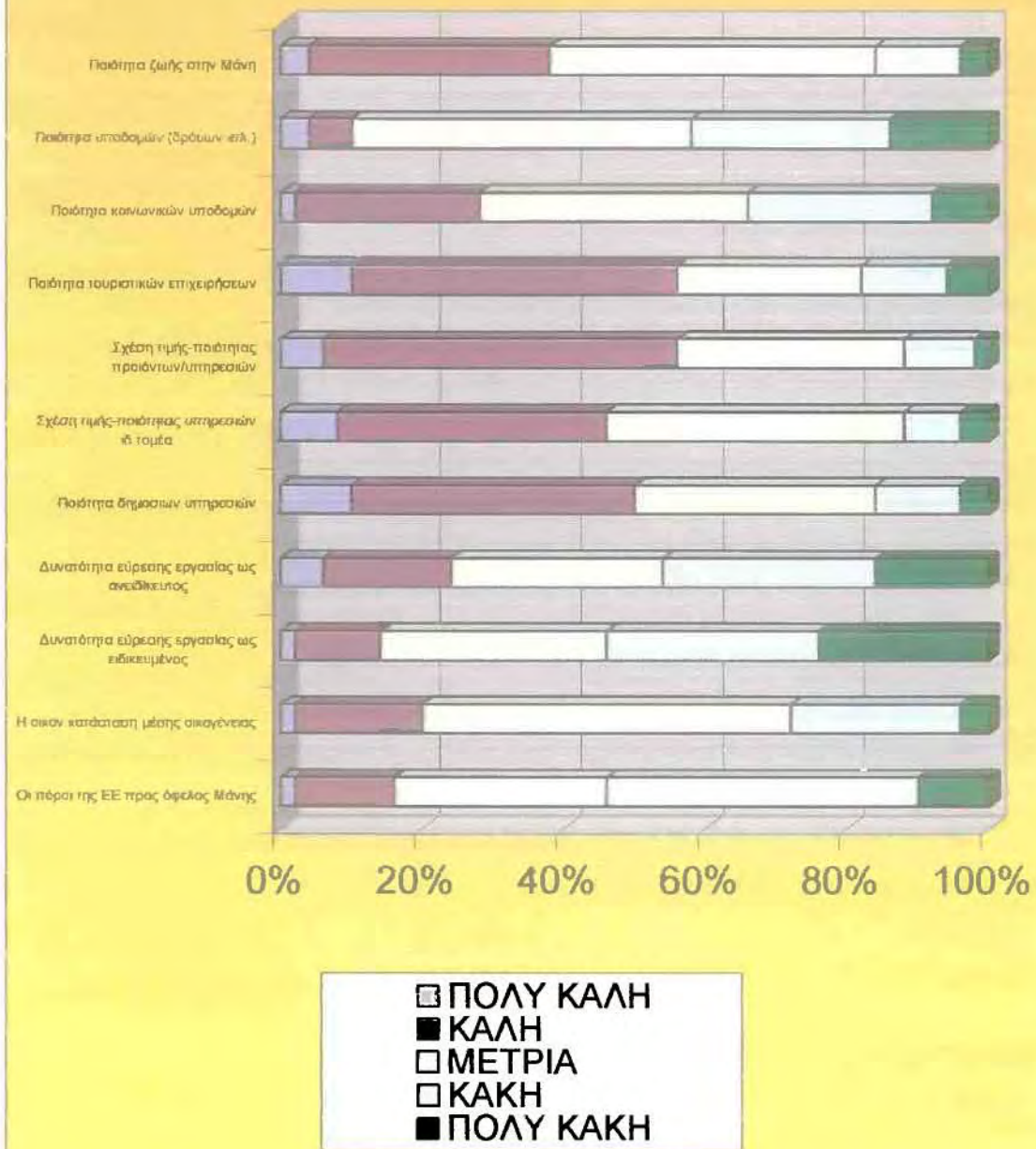
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.2

ΕΚΦΡΑΣΤΕ ΤΙΣ ΠΡΟΣΔΟΚΙΕΣ ΣΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΤΟΜΕΙΣ					
ΤΟΜΕΙΣ	ΜΕΓΑΛΗ ΒΕΛΤΙΩΣΗ	ΒΕΛΤΙΩΣΗ	ΚΑΜΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗ	ΧΕΙΡΟΤΕ - ΡΕΥΣΗ	ΜΕΓΑΛΗ ΧΕΙΡ/ΣΗ
Το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της Μάνης	6	32	10	2	0
Το βιοτικό επίπεδο της χώρας	4	32	11	3	0
Η δυνατότητα των νέων για απασχόληση	3	25	15	7	0
Η ελκτικότητα της περιοχής σε τουρίστες	13	26	7	4	0
Η ελκτικότητα της περιοχής σε νέους κατοίκους	2	23	15	3	0
Η ποιότητα ζωής στην Μάνη	6	31	10	2	1

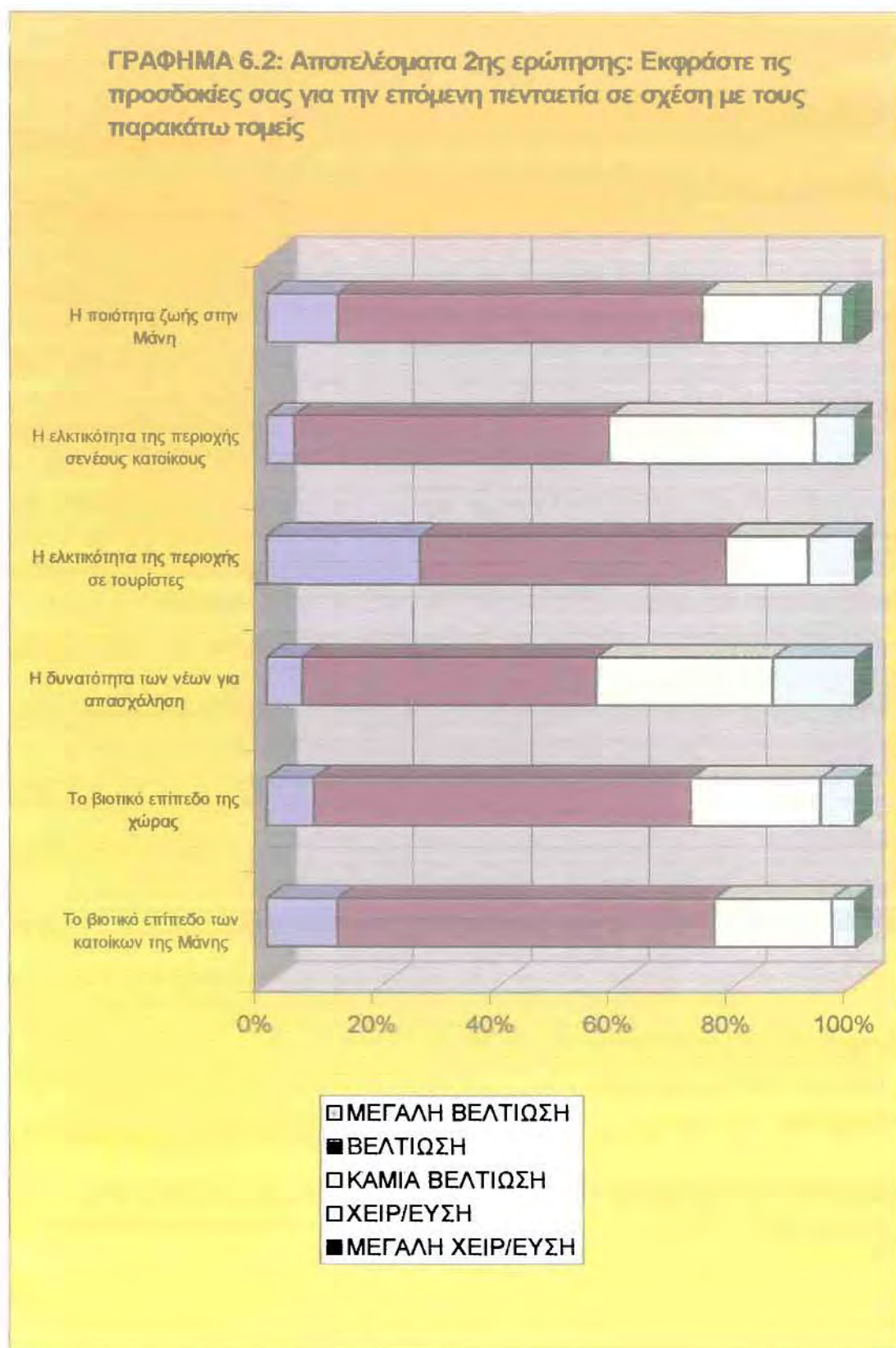
Πηγή: Έρευνα ερωτηματολογίου στην περιοχή της Μάνης

ΓΡΑΦΗΜΑ 6.1: Αποτελέσματα 1ης ερώτησης: Αξιολογήστε την υφιστάμενη κατάσταση στην Μάνη και εκφράστε το βαθμό ικανοποίησης σε σχέση με κάθε ένα από τους παρακάτω τομείς

Πηγή: Έρευνα Ερωτηματολογίου – Ιδία Επεξεργασία

Πηγή: Έρευνα Ερωτηματολογίου – Ιδία Επεξεργασία

Στα πλαίσια της τρίτης ερώτησης ζητήθηκε από τους κατοίκους της Μάνης να δηλώσουν κατά πόσο συμφωνούν ή διαφωνούν με συγκεκριμένες προτάσεις (Πίνακας και Γράφημα 6.3). Αναλυτικότερα, συντριπτικό είναι το ποσοστό των ερωτηθέντων που θεωρούν ότι η ανάπτυξη της περιοχής πρέπει να στηριχθεί βασικά στον τουρισμό, ότι η συνεργασία μεταξύ των φορέων της Λακωνικής και Μεσσηνιακής Μάνης είναι απαραίτητη και ότι οι υποδομές είναι απαραίτητες, αλλά από μόνες τους δεν επιφέρουν την ανάπτυξη. Από τα παραπάνω καταρρίπτεται ο ισχυρισμός για την ύπαρξη κάποιου είδους αντιπαλότητας μεταξύ των δύο διοικητικά διαιρεμένων τμημάτων της Μάνης, ενώ είναι κοινή η πεποίθηση του συνόλου των κατοίκων προς μία οργανωμένη αναπτυξιακή κατεύθυνση με γνώμονα τον τουρισμό. Στο ίδιο πνεύμα, υπάρχει συμφωνία ότι η συμμετοχή της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ δημιουργεί κυρίως ευκαιρίες για την Ελληνική οικονομία και την περιφέρεια. Στην περίπτωση της πρότασης ότι η Μάνη θα είχε καλύτερες προοπτικές ανάπτυξης αν ήταν πιο πυκνοκατοικημένη φαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό συμφωνεί. Εντύπωση όμως προκαλεί ότι το μεγαλύτερο τμήμα των διαφωνούντων προέρχεται από την Μεσσηνιακή Μάνη, οπότε και εκφράζει με αυτό τον τρόπο μία ανησυχία για το εάν όντως μία πυκνοκατοικημένη άρα και πυκνοδομημένη Μάνη θα ωφελούσε στην ανάπτυξη της. Όπως ειπώθηκε χαρακτηριστικά από τους ντόπιους, θα υπήρχε κίνδυνος αλλοίωσης του πολύτιμου πρωτόγονου φυσικού τοπίου που τόσο ευνοεί την προσέλκυση των τουριστών. Ανάλογη είναι και η σύνθεση των απόψεων για το αν οι μεγάλες και οργανωμένες τουριστικές μονάδες συμβάλλουν περισσότερο στην ανάπτυξη της περιοχής. Εδώ, το ποσοστό των διαφωνούντων φθάνει να εξισορροπεί αυτό των διαφωνούντων, και προέρχεται κυρίως από τους ερωτηθέντες στην Μεσσηνιακή Μάνη. Μπορεί να βγει το συμπέρασμα, λοιπόν, ότι ίσως λόγω της υψηλότερης τουριστικής ανάπτυξης που διακρίνει την τελευταία, άρα και εμπειρίας, επικρατεί η αντίληψη ότι αν ο πληθυσμός της Μάνης συνολικά θέλει πραγματικά να στηριχθεί η ανάπτυξη της στον τουρισμό, πρέπει να αποφευχθούν οι ογκώδεις τουριστικές μονάδες και οι πυκνοδομημένες περιοχές. Από την άλλη μεριά, η κατεύθυνση των απόψεων των κατοίκων της Λακωνικής Μάνης είναι δικαιολογημένη, μιας και αυτή ενισχύεται κατά πολύ από αυτές του πληθυσμού του Γυθείου, που αποτελεί το μοναδικό οικιστικό κέντρο που εμφανίζει στοιχεία αστικού τρόπου ζωής και της Αρεόπολης που είναι και αυτό ένα οικιστικό κέντρο 3^{ου} βαθμού. Είναι λογικό, λοιπόν, οι κάτοικοι τους να επιζητούν μία πυκνοκατοικημένη Μάνη με μεγάλες και οργανωμένες τουριστικές μονάδες, βασιζόμενοι στο σκεπτικό ότι όσο περισσότεροι τουρίστες προσέλθουν τόσο περισσότεροι θα είναι και οι πελάτες για τις επιχειρήσεις και τα καταστήματα τους. Το σκεπτικό αυτό προέκυψε

μετά από συζητήσεις με ντόπιους κάτοικους και επιχειρηματίες. Τέλος, η συγκεκριμένη νοοτροπία αστικού τύπου, κυρίως από την πλευρά του Γυθείου, οφείλεται και στην άμεση οικονομική εξάρτηση του από την πόλη της Σπάρτης που αποτελεί και την πρωτεύουσα του Νομού Λακωνίας όπου και υπάγεται.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.3

ΔΗΛΩΣΤΕ ΑΝ ΣΥΜΦΩΝΕΙΤΕ Η ΑΝ ΔΙΑΦΩΝΕΙΤΕ ΜΕ ΤΙΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ					
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΕΝ ΜΕΡΕΙ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΕΝ ΜΕΡΕΙ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΩΣ	ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ
Η Ελλάδα στη ζώνη του Ευρώ δημιουργεί ευκαιρίες για οικονομία	15	24	8	2	1
Η ζωή στη Μάνη ήταν καλύτερη πριν 20-30 χρον.	2	6	8	31	3
Η Μάνη θα είχε καλύτερες προοπτικές ανάπτυξης αν ήταν πιο πυκνοκατοικημένη	22	13	8	6	1
Οι υποδομές είναι απαραίτητες, μόνες τους δεν φέρνουν ανάπτυξη	35	11	2	1	1
Η ανάδειξη του οικιστικού πλούτου είναι σε καλά επίπεδα	6	22	16	4	2
Οι μεγάλες τουριστ. επιχειρ. συμβάλλουν περισ/ο στην ανάπτυξη από τις μικρές	17	9	10	10	4
Η συνεργασία μεταξύ Λακων. και Μεσσην. Μάνης είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη	41	5	1	1	2
Η ανάπτυξη της Μάνης πρέπει να στηριχθεί στον τουρισμό	34	13	2	1	0

Πηγή: Έρευνα ερωτηματολογίου στην περιοχή της Μάνης

Όσον αφορά στην τέταρτη ερώτηση, ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να χαρακτηρίσουν ποια στοιχεία, που όντως διακρίνουν την περιοχή της Μάνης, αποτελούν ισχυρά πλεονεκτήματα και τέθηκε περιορισμός έως 3 επιλογές ώστε να φανεί καλύτερα η ιεραρχία που τους αποδίδουν τελικά (Πίνακας και Γράφημα 6.4). Διαπιστώνεται λοιπόν,

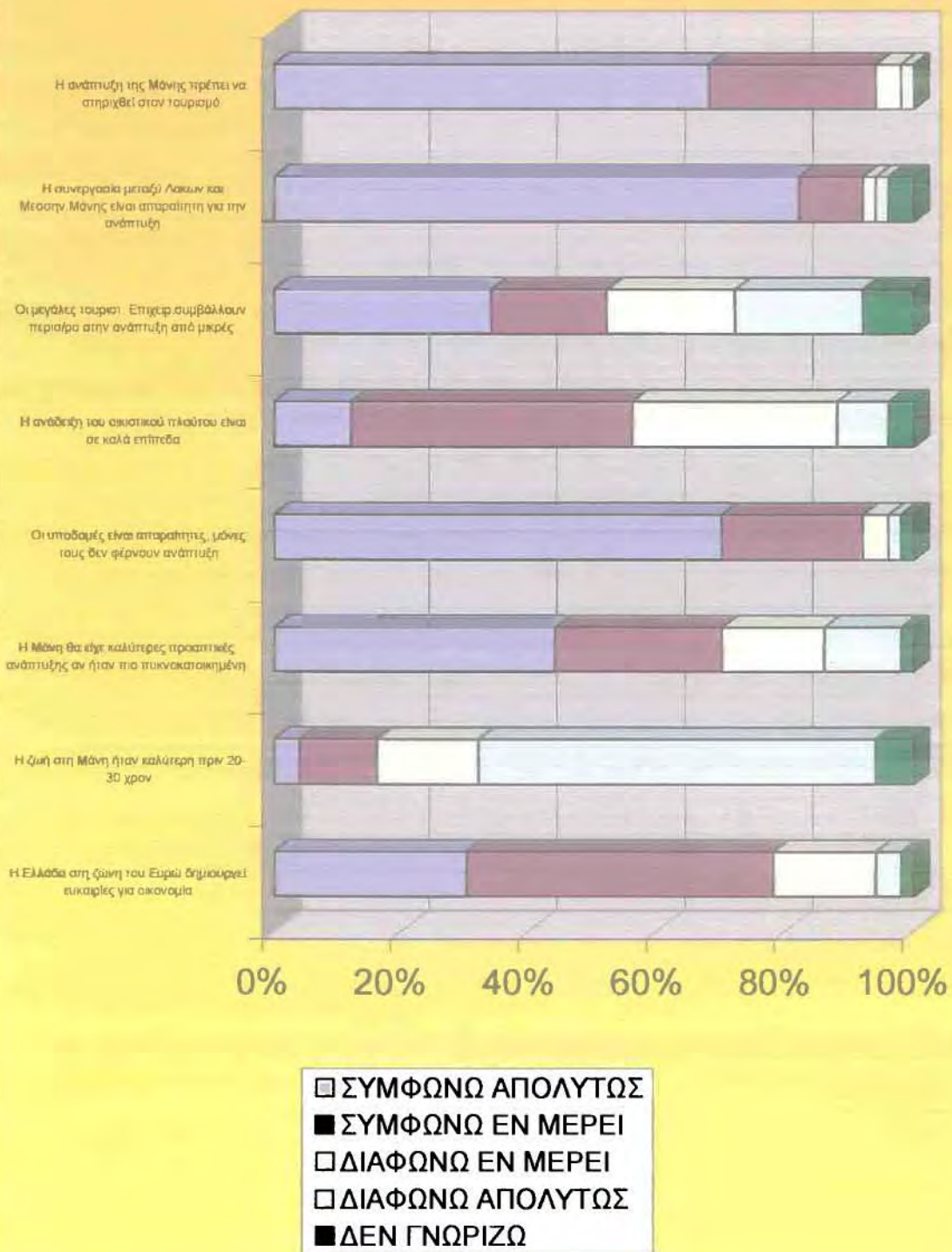
ότι ο πληθυσμός της Μάνης θεωρεί ως πιο ισχυρά πλεονεκτήματα, με σειρά προτίμησης, την αρχιτεκτονική κληρονομιά της, τις παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα, τις δυνατότητες θαλάσσιου τουρισμού και τον ορεινό χαρακτήρα της. Έπειτα, κάποια σημασία έχει δοθεί στην σημαντική παραγωγή λαδιού, στην ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών και στην πολιτιστική ζωή της Μάνης, ενώ πρέπει να επισημανθεί η μηδαμινή απόδοση σπουδαιότητας στον τομέα της αλιείας – ιχθυοκαλλιέργειας και στα παραδοσιακά πρότυπα κτηνοτροφικής παραγωγής. Τέλος, προτάθηκε ως ένα πιθανό πλεονέκτημα ένα Ανοικτό Μουσείο Μάνης, που όντως αποτελεί μία ουσιαστική παρέμβαση και θα μπορούσε να ενταχθεί στο δίκτυο μουσείων που έχει ήδη μελετηθεί από το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών. Ωστόσο, το γεγονός ότι το συγκεκριμένο δίκτυο δεν έχει προχωρήσει, αν και οι μελέτες έχουν γίνει από δεκαετίας, καθιστά την τύχη της παραπάνω πρότασης δυσοίωνη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.4

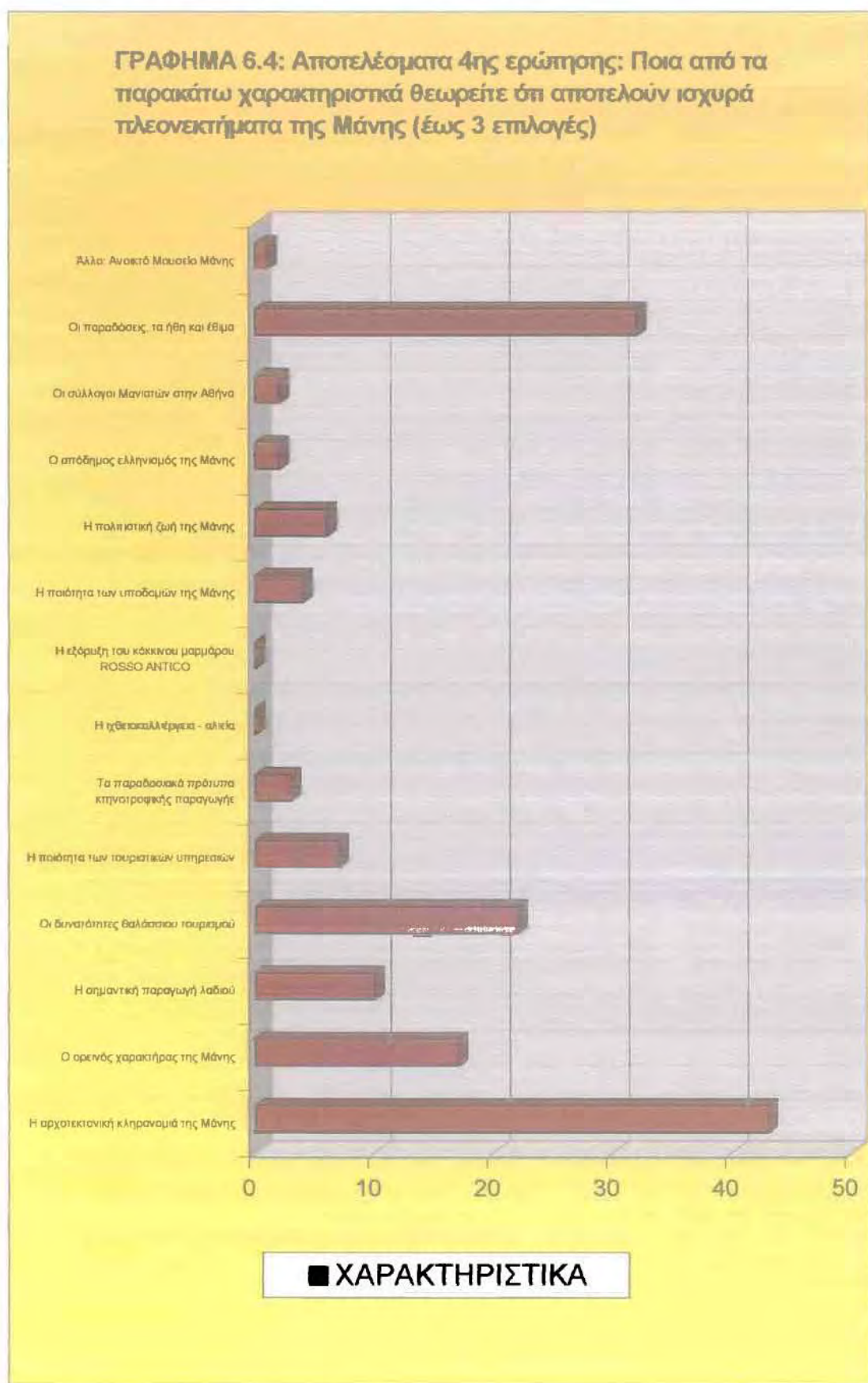
ΠΟΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΘΕΩΡΕΙΤΕ ΟΤΙ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΙΣΧΥΡΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ (έως 3 επιλογές)	
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ
Η αρχιτεκτονική κληρονομιά της Μάνης	43
Ο ορεινός χαρακτήρας της Μάνης	17
Η σημαντική παραγωγή λαδιού	10
Οι δυνατότητες θαλάσσιου τουρισμού	22
Η ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών	7
Τα παραδοσιακά πρότυπα κτηνοτροφικής παραγωγής	3
Η ιχθυοκαλλιέργεια - αλιεία	0
Η εξόρυξη του κόκκινου μαρμάρου ROSSO ANTICO	0
Η ποιότητα των υποδομών της Μάνης	4
Η πολιτιστική ζωή της Μάνης	6
Ο απόδημος ελληνισμός της Μάνης	2
Οι σύλλογοι Μανιατών στην Αθήνα	2
Οι παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα	32
Άλλο: Ανοικτό Μουσείο Μάνης	1

Πηγή: Έρευνα ερωτηματολογίου στην περιοχή της Μάνης

ΓΡΑΦΗΜΑ 6.3: Αποτελέσματα 3ης ερώτησης: Δηλώστε αν συμφωνείτε ή αν διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις

Πηγή: Έρευνα Ερωτηματολογίου – Ιδία Επεξεργασία

Πηγή: Έρευνα Ερωτηματολογίου – Ιδία Επεξεργασία

Με την ίδια λογική, η πέμπτη ερώτηση ζητάει από τους κατοίκους της Μάνης να εκφράσουν την άποψη τους κατά πόσο συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της περιοχής αποτελούν σοβαρά μειονεκτήματα (Πίνακας και Γράφημα 6.5). Και εδώ υπήρξε περιορισμός έως 3 επιλογές με το ίδιο σκεπτικό. Ως αποτέλεσμα, παρατηρείται να εμφανίζονται ως σπουδαιότερα μειονεκτήματα, με σειρά προτίμησης, η χαμηλή ποιότητα των υποδομών, η έλλειψη νερού, η ανεπαρκής προβολή των τουριστικών πόρων, η έλλειψη επιχειρηματικής κουλτούρας και η ελλιπής οργάνωση των τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών. Στη συνέχεια, ακολουθούν με πολύ μικρότερα ποσοστά η υποαπασχόληση, η μονοκαλλιέργεια της ελιάς, η περιορισμένη εμπορική δραστηριότητα και η απόσταση της περιοχής από μεγάλα καταναλωτικά κέντρα. Και σε αυτή την ερώτηση οι ερωτηθέντες παραμένουν αδιάφοροι ως προς την παρουσία του δευτερογενή τομέα και τις αδυναμίες της αλιείας και της κτηνοτροφικής υποδομής.

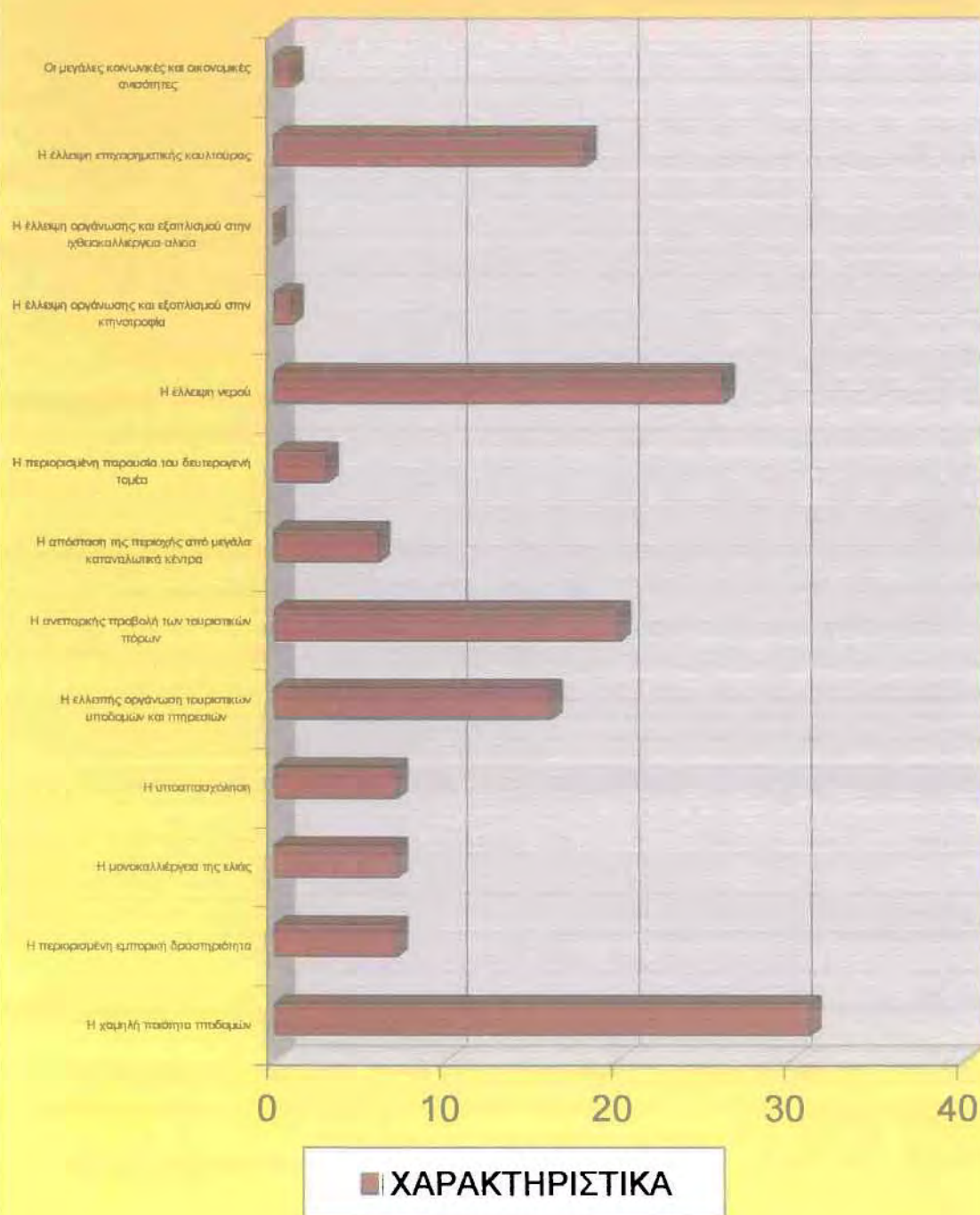
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.5

ΠΟΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΘΕΩΡΕΙΤΕ ΟΤΙ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ (έως 3 επιλογές)	
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ
Η χαμηλή ποιότητα υποδομών	31
Η περιορισμένη εμπορική δραστηριότητα	7
Η μονοκαλλιέργεια της ελιάς	7
Η υποαπασχόληση	7
Η ελλιπής οργάνωση τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών	16
Η ανεπαρκής προβολή των τουριστικών πόρων	20
Η απόσταση της περιοχής από μεγάλα καταναλωτικά κέντρα	6
Η περιορισμένη παρουσία του δευτερογενή τομέα	3
Η έλλειψη νερού	26
Η έλλειψη οργάνωσης και εξοπλισμού στην κτηνοτροφία	1
Η έλλειψη οργάνωσης και εξοπλισμού στην ιχθυοκαλλιέργεια-αλιεία	0
Η έλλειψη επιχειρηματικής κουλτούρας	18
Οι μεγάλες κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες	1
Άλλο	0

Πηγή: Έρευνα ερωτηματολογίου στην περιοχή της Μάνης

ΓΡΑΦΗΜΑ 6.5: Αποτελέσματα 5ης ερώτησης: Ποια από τα παρακάτω θεωρείτε ότι αποτελούν σοβαρά μειονεκτήματα της Μάνης (έως 3 επιλογές)

Πηγή: Έρευνα Ερωτηματολογίου – Ιδία Επεξεργασία

Στα πλαίσια της έκτης ερώτησης, ζητήθηκε από τους ερωτηθέντες να επιλέξουν τέσσερις από ένα συγκεκριμένο σύνολο προτάσεων που θα ήταν ευεργετικές για την ανάπτυξη της Μάνης και θεωρούν πιο σημαντικές (Πίνακας και Γράφημα 6.6). Αναλυτικότερα, βλέπουμε ότι οι προτάσεις που θεωρήθηκαν περισσότερο αναγκαίες είναι, κατά πρώτο λόγο, η βελτίωση του οδικού άξονα Καλαμάτας – Αρεόπολης – Γυθείου και αναδεικνύει το πρόβλημα της κακής ποιότητας του οδικού δικτύου γενικότερα. Ακολουθεί η κατασκευή μονάδας επεξεργασίας αποβλήτων, όπου αποτυπώνεται η αγωνία του πληθυσμού της Μάνης για την κατάληξη των αποβλήτων που συνήθως είναι τα θαλάσσια ύδατα. Η αγωνία αυτή εκφράζεται περισσότερο από τους κατοίκους του Δήμου Γυθείου όπου το πρόβλημα είναι και εντονότερο. Στη συνέχεια, οι Μανιάτες θεωρούν πιο σημαντική πρόταση την ολοκλήρωση των έργων υδροδότησης που αποτελεί και αυτή μία επιλογή επιβίωσης. Είναι κοινά αποδεκτό ότι η κατάσταση όσον αφορά το πρόβλημα έλλειψης νερού έχει βελτιωθεί τα τελευταία χρόνια, ωστόσο σημαντικός είναι ακόμη ο αριθμός των οικισμών που κατά τους θερινούς μήνες αιχμής εμφανίζει δυσκολίες επαρκούς υδροδότησης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.6

ΕΠΙΛΕΞΤΕ ΤΙΣ 4 ΠΙΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗ ΓΝΩΜΗ ΣΑΣ ΘΑ ΒΕΛΤΙΩΣΟΥΝ ΤΗΝ ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΘΑ ΣΥΜΒΑΛΛΟΥΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ	
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ
Αναβάθμιση της Αρεόπολης σε Διοικητικό κέντρο	4
Βελτίωση του οδικού άξονα Καλαμάτα- Αρεόπολη-Γύθειο	33
Η κατασκευή αλιευτικών καταφυγίων	4
Ολοκλήρωση των έργων υδροδότησης	23
Κατασκευή μονάδας επεξεργασίας αποβλήτων	27
Βελτίωση του περιμετρικού άξονα της ΝΑ Πελοπόννησο	15
Οικονομική ενίσχυση αναστήλωσης ιστορικών κτιρίων	8
Επεκτάσεις και αναπλάσεις των υπαρχόντων οικισμών	5
Δημιουργία ΖΟΕ	14
Επισκευή και αποκατάσταση κτιρίων παραδοσιακής αρχιτεκτονικής	5
Προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού	22
Ένταξη της Μάνης σε ειδικό καθεστώς κινήτρων	10
Ανάπλαση των κοινόχρηστων χώρων των παραδοσιακών οικισμών	7
Εξοπλισμός των πιο σημαντικών παραλιών	6
Προσέλκυση μεγάλων επενδύσεων στον τουρισμό	13
Ελεγχόμενη δραστηριότητα γεωτρήσεων	1
Άλλο: Αεροδρόμιο στην Σπάρτη	3

Πηγή: Έρευνα ερωτηματολογίου στην περιοχή της Μάνης

Σημαντικές έπειτα θεωρούνται οι προτάσεις προώθησης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, η βελτίωση του περιμετρικού δακτυλίου με στόχο την παραλιακή σύνδεση της ΝΑ Πελοποννήσου και η προσέλκυση μεγάλων επενδύσεων στον τουρισμό. Και οι τρεις αυτές περιπτώσεις στοχεύουν στην ανάπτυξη του τομέα του τουρισμού και αποδεικνύει την συνειδητοποίηση των κατοίκων ότι δεν πρέπει να στηρίζονται μόνο στον παραθεριστικό τουρισμό. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να επισημανθεί ότι το συντριπτικό ποσοστό αυτών που επιζητούν τις μεγάλες επενδύσεις προέρχονται από τη Λακωνική Μάνη και κυρίως από το Γύθειο που προσβλέπουν σχεδόν αποκλειστικά στον μαζικό

τουρισμό. Δηλαδή, εμφανίζεται και εδώ, όπως και στις περιπτώσεις μίας πυκνοκατοικημένης Μάνης με μεγάλες τουριστικές μονάδες, η διαφορά νοοτροπίας μεταξύ Μεσσηνιακής και Λακωνικής Μάνης όσον αφορά το είδος των επισκεπτών που θέλουν να προσελκύσουν. Τέλος, προτείνεται και η δημιουργία ΖΟΕ για τον καθορισμό των χρήσεων γης και προστασίας αλλά και ως επιπρόσθετη πρόταση η κατασκευή αεροδρομίου στην πόλη της Σπάρτης. Η τελευταία πρόταση προήλθε, προφανώς, από τους Μανιάτες της Λακωνίας και σχετίζεται με το έντονο πρόβλημα της πρόσβασης στην περιοχή τους κυρίως από τον ξένο τουρισμό.

Η έβδομη ερώτηση περιλαμβάνει ένα εύρος χαρακτηρισμών για την Μάνη και ζητείται να επιλεγθούν δύο από αυτούς. Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι οι Μανιάτες θεωρούν την περιοχή τους μη ικανοποιητικά ανεπτυγμένη, με σημαντική όμως δυναμική ανάπτυξης μέχρι επίσης και παραμελημένη περιοχή. Ο τελευταίος χαρακτηρισμός προέρχεται κυρίως από τους ερωτηθέντες στη Λακωνική Μάνη όπου διαφαίνεται και ένα συναίσθημα απογοήτευσης όσον αφορά στο βαθμό ενασχόλησης του κράτους με την περιοχή τους. Σε τελική ανάλυση, κοινή είναι η πεποίθηση ότι η Μάνη αποτελεί μία σημαντική αρχιτεκτονικά και ιστορικά περιοχή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6.7

ΑΝ ΣΑΣ ΖΗΤΟΥΣΑΝ ΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ, ΠΟΙΟΝ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥΣ ΘΑ ΕΠΙΛΕΓΑΤΕ (επιλέγετε 2 επιλογές)	
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΤΟΜΩΝ
Ήδη ανεπτυγμένη περιοχή	1
Παραμελημένη περιοχή	16
Μέτρια ανεπτυγμένη περιοχή	6
Περιοχή ικανοποιητικά ανεπτυγμένη, με δυναμική ανάπτυξης	6
Περιοχή ικανοποιητικά μη ανεπτυγμένη, με δυναμική ανάπτυξης	29
Μη ανεπτυγμένη περιοχή	4
Σημαντική αρχιτεκτονικά και ιστορικά περιοχή	36
Περιοχή χωρίς δυναμική ανάπτυξης	2

Πηγή: Έρευνα ερωτηματολογίου στην περιοχή της Μάνης

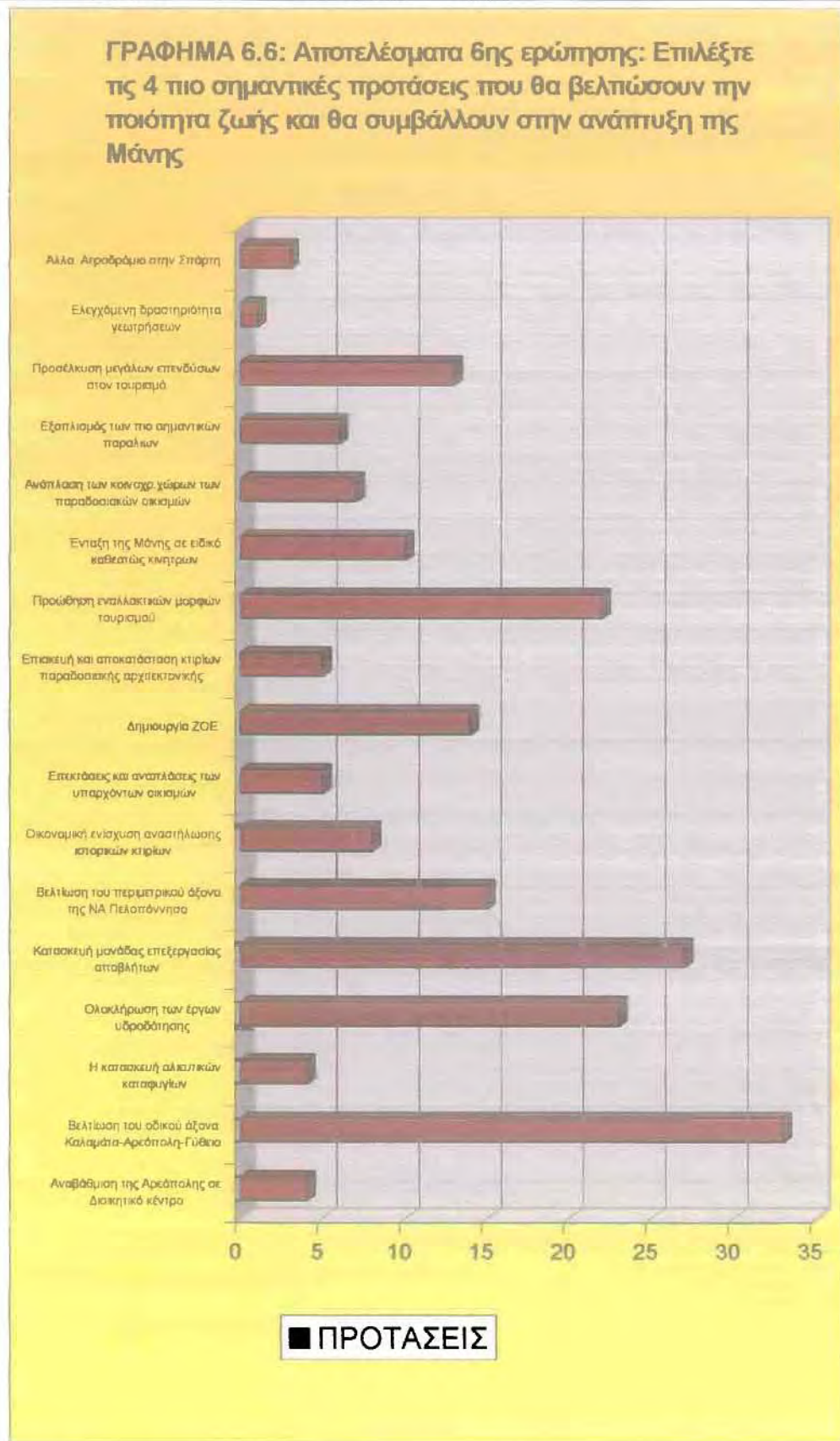

Τέλος, παρατίθενται τα προσωπικά στοιχεία των ερωτηθέντων, μέσω γραφημάτων (Πίνακας 6.8 και Γραφήματα 6.8, 6.9, 6.10). Εδώ, μπορούμε απλά να παρατηρήσουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων ανήκει ηλικιακά από 26 έως 65 ετών ενώ το μορφωτικό τους επίπεδο φθάνει ως επί των πλείστων μέχρι τη δευτεροβάθμια ή τριτοβάθμια εκπαίδευση.

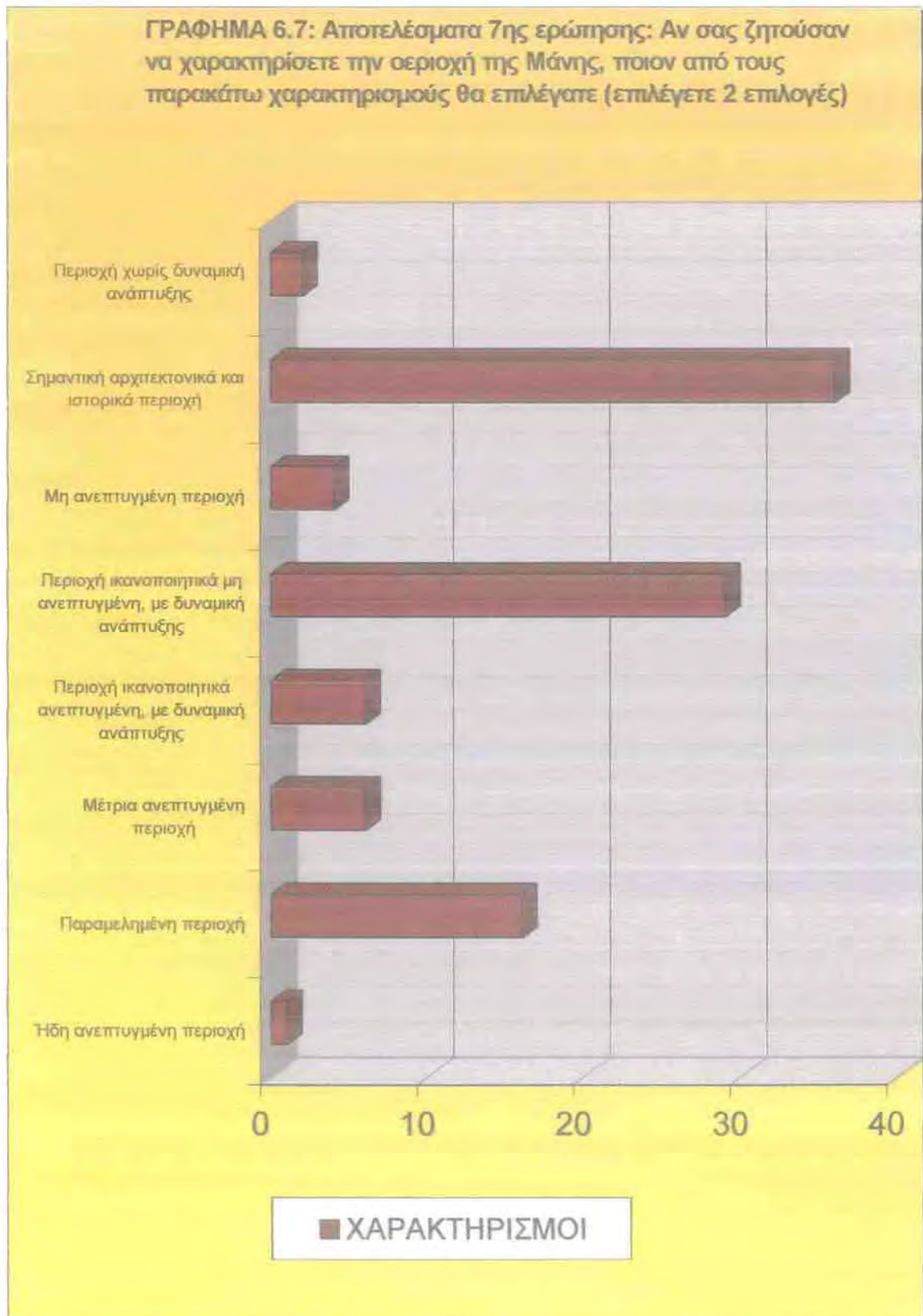
ΠΙΝΑΚΑΣ 6.8

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ					
ΗΛΙΚΙΑ	18 - 25	26 - 40	41 - 55	56 - 65	Άνω των 65
Αριθμός ατόμων	5	20	17	6	2
ΦΥΛΟ	ΑΡΡΕΝ			ΘΗΛΥ	
Αριθμός ατόμων	27			23	
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	Α' ΒΑΘΜΙΑ		Β' ΒΑΘΜΙΑ	Γ' ΒΑΘΜΙΑ	Μεταπτυχιακές σπουδές
Αριθμός ατόμων	5		21	20	4

Πηγή: Έρευνα ερωτηματολογίου στην περιοχή της Μάνης

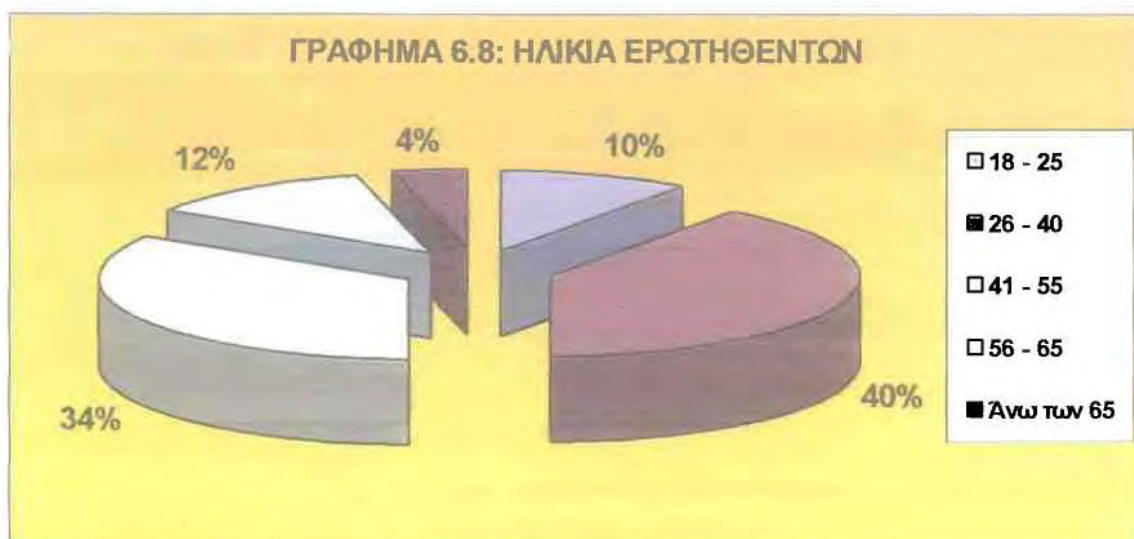

Πηγή: Έρευνα Ερωτηματολογίου – Ιδία Επεξεργασία

Πηγή: Έρευνα Ερωτηματολογίου – Ιδία Επεξεργασία

Πηγή: Έρευνα Ερωτηματολογίου – Ιδία Επεξεργασία

Πηγή: Έρευνα Ερωτηματολογίου – Ιδία Επεξεργασία

Πηγή: Έρευνα Ερωτηματολογίου – Ιδία Επεξεργασία

7. ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

Στο κεφάλαιο αυτό, πραγματοποιείται για την περιοχή της Μάνης μία SWOT Analysis (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) η οποία θεωρείται βασική στη διαδικασία εκπόνησης ενός Σχεδίου Ανάπτυξης Μάνης. Η ανάλυση αυτή συμβάλλει σημαντικά στην αποτύπωση των αναγκών και των προοπτικών εξέλιξης του τόπου, αφού παρουσιάζει τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες που χαρακτηρίζουν την Μάνη αλλά και τις ευκαιρίες και αδυναμίες που μπορεί να προκύψουν στο μέλλον (Πίνακας 7.1).

Μέσω του συνδυασμού των αποτελεσμάτων της δειγματοληπτικής έρευνας που διενεργήθηκε στην Μάνη (με τη μορφή ερωτηματολογίου) και της επί τόπου παρατήρησης, λαμβάνει κανείς μία καλή εικόνα των πλεονεκτημάτων και των αδυναμιών που την χαρακτηρίζουν. Αναλυτικότερα, η περιοχή διακρίνεται για την πλούσια αρχιτεκτονική κληρονομιά που πλαισιώνεται από ένα μεγάλο αριθμό παραδοσιακών οικισμών και λαμβάνοντας υπόψη τον πρωτόγονο και ιδιότυπο ορεινό χαρακτήρα της, κατέχει όλες τις προϋποθέσεις να αποτελέσει έναν υψηλής ποιότητας τουριστικό προορισμό. Οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα που έχουν διαμορφωθεί στο βάθος του χρόνου ενισχύουν προς αυτή την κατεύθυνση. Ο τόπος διακρίνεται, επίσης, για τους παραδοσιακούς τρόπους που χρησιμοποιούνται στον πρωτογενή τομέα όπως στην καλλιέργεια της ελιάς και στην κτηνοτροφία. Ο ορεινός χαρακτήρας συνοδεύεται από ένα πλήθος παραλίων και όμορφων βραχωδών ακτών, οι οποίες προσθέτουν θετικά στην περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Τέλος, αυξημένες είναι οι δυνατότητες προώθησης της μελισσοκομίας και της αλιείας που είναι δυνατό να αποτελέσουν επιπρόσθετες πηγές εισοδήματος για τους κατοίκους της Μάνης.

Η ανάλυση και η αξιοποίηση των παραπάνω πλεονεκτημάτων είναι σίγουρο ότι δημιουργεί πολλαπλές ευκαιρίες για την ανάπτυξη της Μάνης, αρκεί να επιτευχθεί ένας παραγωγικός συνδυασμός τους. Στα πλαίσια αυτά, βασική είναι η προοπτική προώθησης και οργάνωσης των παραγωγικών δραστηριοτήτων, με στόχο την διάθεση στην ελληνική αλλά και διεθνή αγορά παραδοσιακών προϊόντων με ετικέτα μανιάτικης προέλευσης. Πολύτιμες ευκαιρίες του κοντινού μέλλοντος αποτελούν αναμφισβήτητα το 'Πρόγραμμα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου' από το Υπουργείο Γεωργίας και το Κοινοτικό Πρόγραμμα LEADER plus. Η πλήρης προετοιμασία των φορέων της Μάνης για την αξιοποίηση των

συγκεκριμένων προγραμμάτων θα συμβάλλει στην αναβάθμιση των υποδομών, στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και στην προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης στην περιοχή. Οι σύλλογοι των απόδημων Μανιατών, ιδιαίτερα αυτοί της Αθήνας, μπορούν να βοηθήσουν στην ενημέρωση των ενδιαφερομένων για τις απαιτούμενες προϋποθέσεις των παραπάνω προγραμμάτων. Έπειτα, η ύπαρξη του αεροδρομίου της Καλαμάτας και η προοπτική ενίσχυσης του (βάση της υπάρχουσας πολιτικής βούλησης), η αναβάθμιση του ρόλου της Πάτρας κυρίως ως θαλάσσια οδού (για τους τουρίστες της κεντρικής Ευρώπης προς τη χώρα μας) που βρίσκεται σε εξέλιξη και η διεκπεραίωση του αυτοκινητοδρόμου Τρίπολης – Καλαμάτας, αντιμετωπίζουν δραστικά το ζήτημα της πρόσβασης για τους επισκέπτες, είτε αυτοί προέρχονται από τον ελληνικό είτε από το διεθνή χώρο. Στον τομέα της εκπαίδευσης η επιλογή δημιουργίας μιας Σχολής Εκκλησιαστικής Εικονογραφίας, στα πλαίσια της επικείμενης ίδρυσης του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και της εξακτίνωσης των σχολών, όχι μόνο θα συνεισφέρει στην συγκράτηση του πληθυσμού αλλά και στην προσέλκυση σπουδαστών και στην ανάδειξη ταλέντων. Σε τελική ανάλυση, οι διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 από τη χώρα μας αποτελεί μία σπάνια ευκαιρία προβολής της στον υπόλοιπο κόσμο, και πιο συγκεκριμένα των περιοχών με ιδιαίτερη ιστορική, λαογραφική και πολιτιστική αξία, όπως είναι η Μάνη.

Από την άλλη πλευρά, πρωταγωνιστικό ρόλο στην περιοχή της Μάνης παίζει η χαμηλή ποιότητα των τεχνικών και κοινωνικών υποδομών, στοιχείο που αποτελεί την σημαντικότερη τροχοπέδη για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής αλλά και για μία ραγδαία τουριστική εξέλιξη. Πιο συγκεκριμένα, δεν υπάρχει συγκεκριμένη πολιτική οργανωμένης αντιμετώπισης των αποβλήτων και του προβλήματος των σκουπιδιών, ενώ τους θερινούς μήνες είναι συχνά τα κρούσματα λειψυδρίας, κυρίως σε απομακρυσμένους οικισμούς. Στα ίδια πλαίσια, η έλλειψη επαγγελματισμού και επιχειρηματικής κουλτούρας, που χαρακτηρίζει γενικότερα την ελληνική νοοτροπία, προκαλεί την παροχή υποβαθμισμένων τουριστικών υπηρεσιών, η οποία ενισχύεται από την απουσία ενός οργανωμένου σχεδίου προβολής των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής. Κυρίαρχο φαινόμενο στην Μάνη είναι και η ανεργία, η οποία παρουσιάζεται με τη μορφή της υποαπασχόλησης, και αποτελεί βασικό αίτιο για τον αρνητικό ρυθμό μεταβολής του πληθυσμού που είναι δυνατό να οδηγήσει σε μία περαιτέρω πληθυσμιακή απογύμνωση.

Η παρατεινόμενη έλλειψη βούλησης για την αντιμετώπιση των παραπάνω αδυναμιών δεν ευνοεί την προοπτική ανάπτυξης της Μάνης και η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας για την αποκατάσταση τους αποτελεί πρώτη προτεραιότητα. Πρέπει να δοθεί όμως προσοχή για την αποφυγή στρεβλών αναπτυξιακών μοντέλων, που είναι δυνατό να επιφέρουν οπισθοδρόμηση και όχι ανάπτυξη. Η χαμηλή ποιότητα των υποδομών και η έλλειψη κινήτρων γενικότερα προβάλλουν επικίνδυνα το φάσμα της επιπρόσθετης πληθυσμιακής συρρίκνωσης αλλά και της υποβάθμισης του επιπέδου διαβίωσης. Η τελευταία μεταφράζεται μέσω του παρατεταμένου προβλήματος της λειψυδρίας και της αλλοίωσης του φυσικού περιβάλλοντος. Ακόμη, από την μία πλευρά η βελτίωση της πρόσβασης και των συνθηκών στην περιοχή σίγουρα θα συμβάλλει στην ανάπτυξη του τουρισμού, από την άλλη πλευρά όμως πρέπει να προσεχθεί ο κίνδυνος μαζικοποίησης του τουρισμού με επισκέπτες πολύ χαμηλού εισοδήματος. Στην περίπτωση αυτή, πιθανός είναι ένας κορεσμός των τουριστικών πόρων με αποτέλεσμα την αλλοίωση της φυσιογνωμίας του τόπου. Τέλος, το υψηλότερο επίπεδο ανάπτυξης της Μεσσηνιακής από τη Λακωνική Μάνη είναι δεδομένο. Η άκριτη και αδόκιμη υιοθέτηση αναπτυξιακών πολιτικών είναι δυνατό να επιτείνει την παραπάνω διαφορά, εξέλιξη που είναι ανεπιθύμητη, αφού πρωταρχικός στόχος θα πρέπει να είναι μία ισόρροπη ανάπτυξη όλης της Μάνης χωρίς να προέχουν σε σπουδαιότητα τα διοικητικά όρια.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7.1

ΑΝΑΛΥΣΗ SWOT ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ	
ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ
<ul style="list-style-type: none"> • Πλούσια αρχιτεκτονική κληρονομιά • Ποικιλία παραδόσεων, ηθών και εθίμων • Πρωτόγονος ορεινός χαρακτήρας • Πλήθος παραλίων με καθαρά νερά • Σημαντική παραγωγή βιολογικού λαδιού • Παραδοσιακές μέθοδοι κτηνοτροφίας • Θάλασσα με μεγάλη ποικιλία ψαριών • Έντονη δραστηριότητα μελισσοκομίας • Όμορφος περίπλους των απότομων και βραχωδών ακτών 	<ul style="list-style-type: none"> • Επώνυμα παραδοσιακά προϊόντα • Πρόγραμμα ανάπτυξης αγροτικού χώρου (Αξονας Προτεραιότητας 7) • Κοινοτικό πρόγραμμα LEADER plus • Ίδρυση Σχολής Εκκλησιαστικής Εικονογραφίας • Η ανάπτυξη της Πάτρας ως πύλη εισόδου Ευρωπαϊκού τουρισμού • Αεροδρόμιο Καλαμάτας • Διεκπεραίωση αυτοκινητοδρόμου Τρίπολης – Καλαμάτας • Ολυμπιακοί Αγώνες 2004 • Οργανωμένοι σύλλογοι απόδημων Μανιατών
ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ	ΚΙΝΔΥΝΟΙ
<ul style="list-style-type: none"> • Πτώση του πληθυσμιακού δυναμικού • Κακή ποιότητα οδικού δικτύου • Χαμηλή ποιότητα κοινωνικών υποδομών • Χαμηλή ποιότητα τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών • Έντονη υποαπασχόληση • Έλλειψη νερού • Έλλειψη σχεδίου προβολής (marketing) • Έλλειψη αποχετευτικού δικτύου • Έλλειψη μονάδων επεξεργασίας υγρών αποβλήτων • Έλλειψη οργανωμένης αντιμετώπισης του προβλήματος των σκουπιδιών • Έλλειψη επιχειρηματικής κουλτούρας 	<ul style="list-style-type: none"> • Πληθυσμιακή συρρίκνωση • Ένταση του φαινομένου της λειψυδρίας • Μόλυνση και αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος • Μαζικοποίηση του τουρισμού • Αλλοίωση της φυσιογνωμίας του τόπου • Ανισόρροπη ανάπτυξη μεταξύ Μεσσηνιακής και Λακωνικής Μάνης • Εφαρμογή στρεβλών αναπτυξιακών μοντέλων

8. ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Μεταξύ του Μεσσηνιακού και Λακωνικού κόλπου η νότια απόληξη του Ταυγέτου μήκους 75 χλμ., πλάτους 12,5 χλμ. και επιφάνειας 900 τετρ. χλμ. είναι ένα κομμάτι της Ελλάδας με μορφολογικά χαρακτηριστικά μοναδικά. Στο χώρο αυτό, για περισσότερο από δέκα αιώνες, ιδιαίτερα αφότου η Βυζαντινή παρουσία έγινε έντονη στην περιοχή (10°,11°και 12°) μία πολεμική ελληνική φυλή 15 έως 25 χιλιάδων πολεμιστών αντιστέκεται σε οποιονδήποτε επιχειρεί είτε από θάλασσα είτε από στεριά να καταλύσει την κυριαρχία των Μανιατών. Αν σκεφτεί κανείς ότι όλα αυτά συνέβησαν την εποχή της παντοδυναμίας των Φράγκων και των Αράβων αλλά κυρίως της Οθωμανικής κυριαρχίας σε όλο το Βαλκανικό και Μεσανατολικό χώρο, αντιλαμβάνεται ότι η ικανότητα της Μάνης να αντιμετωπίσει τους πιο οργανωμένους και ισχυρούς στρατούς της Μεσογείου οφείλεται σε ένα αποτελεσματικό μοντέλο στρατιωτικής οργάνωσης αλλά και ένα τύπο κοινωνίας και εθνολογικής ταυτότητας ουσιαστικά προσδιορισμένο από το στρατιωτικό της χαρακτήρα.

Η Μάνη είναι ένα φυσικό φρούριο. Πάνω σε αυτό και στις πιο στρατηγικές του τοποθεσίες είναι χτισμένα εκατοντάδες οχυρά όλων των τύπων που ελέγχουν κάθε κομμάτι της Μανιάτικης γης. Στην πραγματικότητα, κάθε κατασκευή στη Μάνη είναι ένα φρούριο. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η τεχνική που χαρακτηρίζει την οικοδομική, την οργάνωση των οικισμών, των προσανατολισμών τους, την ύδρευσή τους κτλ, είναι μια ανεπτυγμένη για την εποχή πολεμική τεχνολογία. Η πιο σημαντικές εφαρμογές είναι στην οικοδομική και κύριος στόχος της είναι λιτές, ψηλές και ισχυρές κατασκευές που παρέχουν την δυνατότητα σε λίγους υπερασπιστές να αντιμετωπίσουν πολλαπλάσιους επιτιθέμενους και για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ο συνδυασμός των απαιτήσεων της πολεμικής τέχνης για παλλαϊκή άμυνα με τις ανάγκες για κατοικία, μας έδωσαν εκπληκτικό σε ποικιλία δύναμη, λιτότητα και ομορφιά είδος αρχιτεκτονικής που ονομάζεται Λαϊκή Μανιάτικη Αρχιτεκτονική. Οι πιο σημαντικοί τύποι κατασκευών όσον αφορά στον όγκο, στη λειτουργία και τη μορφή τους, είναι απλοί ορθογώνιοι πυρήνες σπιτιών, πολεμικοί πύργοι, εγκαταστάσεις διαμονής ισχυρών και τοιχισμένα συγκροτήματα Μπέηδων και Καπετάνιων. Όσον αφορά στην περίοδο κατασκευής και επομένως τα υλικά και την τεχνική, διακρίνουμε την Μεγαλιθική περίοδο, τη Βυζαντινή και τη Μεταβυζαντινή. Άλλες ισχυρές μορφολογικές ποικιλίες υπάρχουν μεταξύ βόρειας

και νότιας Μάνης, ενώ στοιχεία διακοσμητικά που αποκλίνουν από τη λιτότητα των πολεμικών τύπων εμφανίζονται για πρώτη φορά τα μεταεπαναστατικά χρόνια. Οι Βυζαντινές εκκλησίες είναι η άλλη όψη της Μανιάτικης αρχιτεκτονικής ,το ίδιο εντυπωσιακή αν και διαφορετική. Σε αυτή την περίπτωση ο Βυζαντινός Μιστράς επέκτεινε την αρχιτεκτονική, εικαστική και θρησκευτική του επιρροή.

Το πιο εντυπωσιακό όμως με την Μανιάτικη Λαϊκή Αρχιτεκτονική είναι ο πληθυσμός των διασωθέντων μέχρι σήμερα κτισμάτων, η αντοχή τους στο χρόνο και η πολύ χαμηλή πρόσμιξη με στοιχεία της μεταπολεμικής κατασκευαστικής δραστηριότητας που αλλοίωσαν την εικόνα πάρα πολλών αξιόλογων οικισμών στην υπόλοιπη χώρα. Διακόσιοι πενήντα οικισμοί και συνοικισμοί, κατά το 78% καταγεγραμμένοι ως παραδοσιακοί, και χιλιάδες πέτρινα κτίρια όλων των τύπων σε ένα τοπίο απόλυτα συμμετρικό σε δύναμη, ποικιλία, αγριότητα και ομορφιά συνθέτουν έναν απέραντο πολιτιστικό χώρο, όμοιος του οποίου δεν υπάρχει στην Ευρωπαϊκή ήπειρο της οποίας αποτελεί ένα πολιτιστικό απόθεμα.

Η Μάνη πιστή στην παράδοση, αφού αντιστάθηκε στις πιο ισχυρές δυνάμεις της Μεσογειακής λεκάνης ολοκλήρωσε την άμυνα ενάντια στους ισχυρούς με ένα ακόμη επίτευγμα που είναι το πλέον εντυπωσιακό. Αντιστάθηκε στην ισχυρότερη δόνηση που γνώρισε ο ανθρώπινος πολιτισμός, τη Βιομηχανική Επανάσταση. Οι συνέπειες της οργιαστικής δραστηριότητάς της επεκτάθηκαν στον 20^ο αιώνα και στις πιο παραδοσιακές και καθυστερημένες κοινωνίες της Ευρωπαϊκής ηπείρου. Σχετικά με το δομημένο περιβάλλον ο 20^{ος} αιώνας και ιδιαίτερα στο δεύτερο μισό του, ήταν για την Ευρωπαϊκή ήπειρο μια περίοδος που το μπετόν και οι προκατασκευές κυριάρχησαν στον αστικό και αγροτικό χώρο. Τα μεγάλα τεχνικά έργα και τα βιομηχανικά κτίρια κατοίκησαν την ύπαιθρο απωθώντας την πολιτιστική παράδοση αιώνων στο περιθώριο και σε αυστηρά φυλασσόμενες και προστατευόμενες περιοχές. Η μνήμη του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, τουλάχιστον όσον αφορά στα δομημένα αποτυπώματά της περιορίστηκε δραματικά. Η εικόνα της ζωής των ανθρώπων που έζησαν τους αμέσως προηγούμενους αιώνες δεν υπάρχει σε τέτοιο δείγμα ώστε να είναι δυνατό να την αναπαραστήσει κανείς εύκολα. Ο ενθουσιασμός που έφεραν τα άλματα της εκβιομηχάνισης είχε ως αρνητικό αποτέλεσμα την προσωρινή απόθεση της καταγωγής της.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα έχει ανάγκη να ακουμπήσει στην πολιτιστική της συνέχεια, πολύ περισσότερο από κάθε άλλο πολιτισμό. Τόποι σαν τη Μάνη, όπου αφθονούν σε αριθμό και σε ποιότητα, στοιχεία τα οποία αφορούν στην κατοικία, στην παραγωγική διαδικασία, στις πολεμικές τέχνες, στην ορθόδοξη εκκλησία και στην λαϊκή αρχιτεκτονική (για χίλια ολόκληρα χρόνια Ελληνικής ιστορίας) πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο μιας συνολικής δράσης στα πλαίσια ενός Σχεδίου Ανάπτυξης Μάνης. Σύμφωνα με τον Περιφερειολόγο Κο Λόη Λαμπριανίδη, «Ανάπτυξη με οικονομικά κριτήρια θεωρείται η ικανότητα μιας οικονομίας να παράγει ένα διαρκώς αυξανόμενο όγκο αγαθών και υπηρεσιών. Με την ευρεία έννοια η ανάπτυξη κατανοείται ως μια πολυδιάστατη διαδικασία, η οποία δεν ταυτίζεται με την επιδίωξη στενών χρηματικών και υλικών απολαβών αλλά ενσωματώνει ως συστατικά της στοιχεία την ανάπτυξη νέων, ανώτερων πολιτιστικών αντιλήψεων και αξιών.» Ειδικότερα, σκοπός της προαναφερθείσας δράσης θα πρέπει να είναι η διατήρηση και ανάπτυξη του οικιστικού πλούτου, η προστασία από την εισβολή στρεβλών αναπτυξιακών μοντέλων και άναρχων αναπτυξιακών δραστηριοτήτων, η μελετημένη από αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις κατασκευή αναπτυξιακών έργων, η επανακάμψη του πληθυσμιακού δυναμικού, η αποκατάσταση των δημογραφικών αλλοιώσεων, η δημιουργία επιπρόσθετων εισοδημάτων σε όλους τους τομείς (κυρίως στον τριτογενή τομέα από επιλεγμένες τουριστικές δραστηριότητες) και ο σχεδιασμός και το μέλλον του Μανιάτικου πολιτισμού με την χρήση αντιπροσωπευτικών προτύπων που θα επιτρέπουν την εξέλιξή του πάνω στον κορμό των υλικών που του παραδόθηκαν.

Τα κεντρικά σημεία ενός Σχεδίου Ανάπτυξης της περιοχής της Μάνης προσδιορίζονται σίγουρα λαμβάνοντας υπόψη και τα συμπεράσματα που συνάγονται από τις χωροταξικές μελέτες που εκπονήθηκαν για τη Μεσσηνιακή και τη Λακωνική Μάνη στις αρχές της δεκαετίας του 90' αλλά και από το Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 –1999. Βασική κατεύθυνση του Σχεδίου θα είναι η ανάπτυξη της περιοχής με κεντρικό άξονα τη διατήρηση, την προστασία και την ανάδειξη του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος. Σχετικά με την Λαϊκή Αρχιτεκτονική της Μάνης το Σχέδιο βασίζεται σε αξιόλογες προσπάθειες μελέτης και προβολής όπως είναι για παράδειγμα αυτές του Γιάννη Σαΐτα (αρχιτέκτων – πολεοδόμος –εθνολόγος). Παράλληλα, κύριες αρχές που θα επιδιωχθεί να το διέπουν είναι η συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού, η συνδυασμένη δράση ιδιωτικών και δημόσιων επενδύσεων, η ισχυρή παρουσία της τοπικής κοινωνίας στην συνδιαχείριση και στις αποφάσεις, με τελικό στόχο τις πολλαπλασιαστικές εκείνες επιδράσεις που θα

δώσουν ένα προηγμένο αποτέλεσμα οικονομικής και κοινωνικής αναβάθμισης σε μία από τις πιο μειονεκτικές περιοχές του Ελλαδικού αλλά και του Ευρωπαϊκού χώρου. Αναλυτικότερα, οι άξονες πολιτικής στους οποίους θα επικεντρωθούν οι προτάσεις του Σχεδίου Ανάπτυξης Μάνης είναι οι εξής:

- Πολιτική για το φυσικό περιβάλλον
- Πολιτική για το ανθρώπινο δυναμικό
- Πολιτική παραγωγικής ανασυγκρότησης
- Πολιτική για τον τουρισμό
- Πολιτική κοινωνικών υποδομών
- Πολιτική τεχνικών υποδομών
- Πολιτική γης
- Πολιτική οικιστικής ανασυγκρότησης
- Πολιτική για τον πολιτισμό και την ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς

Το γεγονός ότι η Μάνη είναι μια περιοχή στο Νότο του Ευρωπαϊκού Μεσογειακού χώρου με μορφολογικά χαρακτηριστικά συγγενή με εκείνα των τουριστικών νησιωτικών θέρετρων του Μεσογειακού χώρου που συγκεντρώνουν τις σημαντικότερες παγκόσμιες τουριστικές εισροές, συν το γεγονός ότι ο θαλάσσιος χώρος που την περιβάλλει έχει από τα πιο καθαρά νερά της Μεσογείου την βασική προοπτική ότι η ανάπτυξη στηρίζεται σε στέρεες και λογικές εκτιμήσεις. Άλλωστε, την σημερινή εποχή η έννοια του πλούτου μίας περιοχής έχει διαφορετικό περιεχόμενο. Το απόθεμα στο χώρο χιλιάδων στοιχείων μίας από τις πιο δημιουργικές και αισθητικά πολύπλοκες και γοητευτικές αρχιτεκτονικές είναι μία περιουσία. Μια αξία σημαντική και για τους ιδιοκτήτες και για τον συλλογικό εθνικό πλούτο. Η ποιότητα αυτών των στοιχείων της λαϊκής αρχιτεκτονικής μας δημιουργεί την πεποίθηση ότι όχι μόνο είναι ισχυρό κίνητρο για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, αλλά ότι υπάρχει η πιο σημαντική υποδομή για την ανάπτυξη της πλέον δημιουργικής, όσον αφορά το περιεχόμενο της ανταλλαγής, της επικοινωνίας και της φιλίας μεταξύ των λαών, μορφής τουρισμού.

Στα ίδια πλαίσια, είναι δυνατόν να επιδιωχτούν οι πλέον προσοδοφόρες μορφές τουριστικής αξιοποίησης μίας περιοχής, προσελκύοντας περιηγητές με ισχυρούς δεσμούς αγάπης για τον Ευρωπαϊκό πολιτισμό, την ζωή και τη φύση πριν τη Βιομηχανική Επανάσταση: ορειβάτες, οικολόγους, μελετητές, συνέδρια και επιστημονικά σωματεία.

Οι κατηγορίες αυτές των περιηγητών είναι οι ιδανικότερες για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και για τη δημιουργία στενών σχέσεων φιλίας και συνεργασίας με τον ελληνικό πολιτισμό. Το είδος της τουριστικής ανάπτυξης που ταιριάζει στην Μάνη ευνοεί την προσέλκυση ενδιαφερομένων περιηγητών από κυκλώματα ανεξάρτητα από τους παντοδύναμους τουριστικούς πράκτορες, οι επιχειρηματικές αποφάσεις των οποίων είναι ανεξάρτητες από την πραγματική αξία και τα ενδιαφέροντα ενός τόπου. Η Μάνη εξάλλου έχει δημιουργήσει πολλούς φίλους ιδιαίτερα στην κεντρική Ευρώπη. Μεγάλος αριθμός περιηγητών επισκέπτεται από χρόνια τα χωριά της Μάνης προτού ακόμη η περιοχή κάνει τα πρώτα της βήματα ως ειδικό τουριστικό θέρετρο. Τέλος, ως πλεονέκτημα θεωρείται το Μανιάτικο στοιχείο της διασποράς που είναι δυνατό να παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην υλοποίηση της αναπτυξιακής προσπάθειας, είτε αναλαμβάνοντας επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, είτε απλά αποκαθιστώντας την αρχική τους κατάσταση τα ερειπωμένα πατρικά κληροδοτήματα, πράγμα πολύ σημαντικό για την οικιστική ανασυγκρότηση της Μάνης, αποκαθιστώντας με αυτό τον τρόπο και μία σχέση διαρκούς επικοινωνίας και επανασύνδεσης με τη χώρα.

9. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΑΝΗ

9.1 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η σημασία για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος έχει ήδη επισημανθεί στα πλαίσια της ανάδειξης και της ανάπτυξης της Μάνης. Αποτελεί, άλλωστε, κυρίαρχο στοιχείο του μοναδικού μεσογειακού οικοσυστήματος. Προτείνεται λοιπόν, αρχικά η ενίσχυση και η οργάνωση των περιοχών προστασίας του προγράμματος NATURA 2000. Στο ίδιο πνεύμα, είναι απαραίτητη η δημιουργία πυροσβεστικής υπηρεσίας που θα καλύπτει τις ανάγκες όλης της περιοχής, ώστε να αποφεύγονται και να αντιμετωπίζονται έγκαιρα φαινόμενα, όπως η πρόσφατη πυρκαγιά που εκδηλώθηκε στο Δήμο Οιτύλου. Έπειτα, ειδικότερα πρέπει να αναγνωρισθούν, να οριοθετηθούν και να προστατευθούν τα δάση που βρίσκονται στο βόρειο τμήμα της Μάνης. Η συγκεκριμένη δράση οφείλει να περιλαμβάνει τη χαρτογράφηση, τη φωτογράφιση τον αποτελεσματισμό και την κατηγοριοποίηση τους. Τα δάση βελανιδιάς που βρίσκονται στο βόρειο τμήμα προτείνεται να χαρακτηρισθούν αισθητικά δάση. Στα πλαίσια μίας πρωτοβουλίας για την ευαισθητοποίηση των κατοίκων, θεωρείται χρήσιμη η ενίσχυση των ήδη υπαρχόντων και η ενθάρρυνση για δημιουργία νέων περιβαλλοντικών ομάδων στα Γυμνάσια και στα Λύκεια της περιοχής. Η οργάνωση εκδρομών και η επαφή των μαθητών με το πολύτιμο φυσικό περιβάλλον από μικρή ηλικία είναι σίγουρο ότι θα τους προσδώσει μία διευρυμένη περιβαλλοντική συνείδηση.

Για την καλύτερη προστασία της πανίδας και της χλωρίδας του φυσικού περιβάλλοντος προτείνονται οι παρακάτω ειδικές ζώνες προστασίας που κρίνεται κρίσιμο να παραμείνουν άθικτες. Οι ζώνες αυτές είναι:

- Το φαράγγι του Φονέα που καταλήγει στην παλιά Καρδαμύλη
- Τα δύο λαγκάδια Ριντόμου και Ριγκλίων – Αγίου Νικολάου
- Το Μυλολάγαδο μαζί με το οροπέδιο που βρίσκεται το κάστρο Κελεφάς και η βόρεια παραθαλάσσια ζώνη του όρμου Λιμενίου όπου υπάρχει πλήθος σπηλαίων
- Η περιοχή γύρω από τα σπήλαια του Διρού
- Η περιοχή γύρω από τα Σπήλαια Βύθακα (περιοχή Χαρούδας) και στο ρέμα Άρτσι

- Η περιοχή του ακρωτηρίου Τηγάνι και Άνω Πούλα μέχρι τον Γερολιμένα με τους αντίστοιχους αρχαιολογικούς χώρους και άλλα μνημεία
- Η ευρύτερη Ακροταινάρια ζώνη από τα Κορογονιάνικα και την Καινούρια Χώρα μέχρι το φάρο
- Η περιοχή στο Κάτω Βαθύ που περιλαμβάνει τα Μεσσήσια και τις δίπλα σε αυτές ελώδεις εκτάσεις που χαρακτηρίζονται υγροβιότοποι
- Η Λαγγάδα κατά μήκος της επαρχιακής οδού Γυθείου – Αρεόπολης
- Η κοιλάδα και ο λόφος στο κάστρο Πασαβά

Για τις παραπάνω ζώνες προτείνονται συγκεκριμένοι όροι και περιορισμοί και είναι οι παρακάτω:

- Δεν επιτρέπεται η κατάτμηση κάτω των 20 στρεμμάτων
- Δεν επιτρέπεται η δόμηση εκτός από την αποκατάσταση υπαρχόντων παλαιών κτισμάτων καθώς και η προσαρμογή των νεότερων στο χαρακτήρα της περιοχής
- Δεν επιτρέπονται κατεδαφίσεις παλαιών κτισμάτων, ερειπίων, μανδρότοιχων, εκτός αν δοθεί σχετική άδεια
- Απαγορεύονται εκσκαφές και αλλοιώσεις της μορφολογίας του εδάφους
- Οποιοδήποτε έργο, δημόσιο ή ιδιωτικό, πρέπει να αποφεύγεται
- Να εφαρμόζεται η νομοθεσία για την προστασία των δασών
- Απαγορεύεται το κυνήγι

Για την προστασία των ακτών προτείνεται η οριοθέτηση των γραμμών αιγιαλού και παραλίας σε όλες τις προσεγγίσιμες παραλίες, μικρές ή μεγάλες. Για την καλύτερη προστασία αλλά και οργάνωση των ακτών προτείνεται να οριστεί η ζώνη της παραλίας όσο το δυνατόν μεγαλύτερη, δηλαδή 50 μέτρα. Στις περιοχές που έχει ήδη οριοθετηθεί ο αιγιαλός και η παραλία προτείνεται να γίνει αναθεώρηση, ώστε να διασφαλιστεί μεγαλύτερη ζώνη παραλίας. Επιπρόσθετα, όποια λιμενικά έργα αποφασιστούν πρέπει να μελετώνται με τρόπο ώστε να μην καταστρέφονται γειτονικές παραλίες.

Τέλος, έργα που ήταν ενταγμένα στο Β' Πλαίσιο Στήριξης και δεν χρηματοδοτήθηκαν, όπως τα έργα για το Φαράγγι Βυρού από Εξωχώρι προς Καρδαμύλη (αρμοδιότητα Δασαρχείου Καλαμάτας), προτείνεται να ενταχθούν στο Γ' Πλαίσιο Στήριξης ώστε να ενισχυθούν οι πρωτοβουλίες ανάδειξης και προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος.

9.2 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ

9.2.1 Γενικά

Ο ανθρώπινος παράγοντας παίζει σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια οικονομικής ανάπτυξης μιας περιοχής, το δε μέγεθος της συμβολής του σε αυτή την προσπάθεια εξαρτάται από την κινητοποίηση ολόκληρου του ανθρώπινου δυναμικού και ιδίως από την ύπαρξη ενός εξειδικευμένου δυναμικού που διαθέτει τις απαραίτητες ικανότητες για να χρησιμοποιήσει τις σύγχρονες τεχνολογίες και να προσαρμόζεται στις αλλαγές.

(Σκούντζος, 1996)

Η αλληλεπίδραση μεταξύ της αύξησης του πληθυσμού και της οικονομικής ανάπτυξης αποτελεί σημαντικό στοιχείο της δυναμικής του οικονομικού συστήματος. Η παραδοσιακή διαμάχη αντιπαραβάλλει τη θεωρία του άριστου πληθυσμού και τη θεωρία της δημιουργικής πίεσης, θέσεις που προεκτείνονται στα δημο – οικονομικά πρότυπα που εμφανίστηκαν πριν από 15 χρόνια και φιλοδοξούν να μετρήσουν την οικονομική επίπτωση της επιβράδυνσης της δημογραφικής ανάπτυξης. (Ταπεινός, 1993)

Για την ανάδειξη της Μάνης, λοιπόν, ως ένα οικοσύστημα με ακατάλυτη ιστορική συνέχεια, αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση η δημογραφική εξισορρόπηση. Η δημογραφική εξισορρόπηση, η εξυγίανση της πυραμίδας των ηλικιών και η αύξηση του πληθυσμού είναι αναγκαίοι παράγοντες για την ανάπτυξη της Μάνης και αντίστροφα θα είναι αποτέλεσμα της ανάπτυξης του τόπου. Σε γενικά πλαίσια, ο παραπάνω στόχος θα επιτευχθεί με:

- Διατήρηση και ανάπτυξη του υπάρχοντος σημερινού πληθυσμού
- Ελαχιστοποίηση της μετανάστευσης
- Επιστροφή και επανένταξη των εκπατρισμένων Μανιατών

Ο άξονας του ανθρώπινου δυναμικού αποτελεί ένα κρίσιμο άξονα για την συνολική προσπάθεια ανάπτυξης της Μάνης, αφού βασικότερος στόχος είναι η δημιουργία μίας κρίσιμης μάζας επιστημονικού και γενικότερα εργασιακού δυναμικού – προσωπικού που θα συμβάλλει καταλυτικά στην παραγωγική ανασυγκρότηση της περιοχής. Την προσπάθεια αυτή δυσχεραίνει το γεγονός ότι υπάρχει μικρός αριθμός πτυχιούχων ΑΕΙ, στον ιδιωτικό αλλά και στο δημόσιο τομέα.

Όσον αφορά στην ενημέρωση και εκπαίδευση του τοπικού πληθυσμού και εργασιακού δυναμικού προτείνεται η δημιουργία επιμορφωτικών προγραμμάτων για την κατάρτιση των ενδιαφερόμενων σε διάφορες ειδικότητες. Αναλυτικότερα, προτείνεται η κατάρτιση τεχνιτών σε παραδοσιακά επαγγέλματα όπως τεχνίτες πέτρας, ξύλινων κουφωμάτων και στεγών και μεταλλικών κατασκευών. Στα ίδια πλαίσια, προτείνεται η υλοποίηση προγραμμάτων κατάρτισης σε τουριστικά επαγγέλματα, όπως ξεναγοί, παραδοσιακοί μαγειρική, διοίκηση τουριστικών μονάδων, αγροτουρισμός κτλ. Το ίδιο σημαντική κρίνεται η εκπαίδευση των ιδιοκτητών και των εργαζομένων σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις στην παραγωγή, στην τυποποίηση και προώθηση παραδοσιακών προϊόντων ποιότητας. Τέλος, με την προοπτική επανεργοποίησης της Αναπτυξιακής Εταιρίας της Μάνης, προτείνεται η εκπαίδευση των στελεχών της με στόχο να είναι σε θέση να ανταποκριθούν στη διαχείριση νέων κρατικών αναπτυξιακών προγραμμάτων, στην περίπτωση που εκπονηθούν. Η συγκεκριμένη εξειδίκευση πρέπει να συνίσταται στην απόκτηση επιπρόσθετης εμπειρίας και στην υιοθέτηση επιπλέον τεχνογνωσίας.

9.2.2 Εκτίμηση του πληθυσμού της Μάνης για τα έτη 2006, 2011, 2016

Όπως αναφέρεται και στην ανάλυση τα στοιχεία της απογραφής του 2001 δεν είναι απολύτως ακριβή για τους οικισμούς της Μάνης λόγω των μεγάλων μετακινήσεων των αστικών πληθυσμών προς τη γενέτειρά τους την περίοδο των εκλογών. Οι λόγοι σχετίζονται με την προσπάθεια επίτευξης μεγαλύτερης χρηματοδότησης από τους κρατικούς φορείς μέσω της επίδειξης μεγαλύτερου υφιστάμενου πληθυσμού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9.2.1

ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ								
	ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ					ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ		
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ	1961	1971	1981	1991	2001	2006	2011	2016
ΠΛΗΘ. ΜΑΝΗΣ	28840	29339	19564	23367	23887	24775	25032	26640

Πηγή: ΕΣΥΕ Ν. ΛΑΚΩΝΙΑΣ – Ν. ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ - Ιδία Επεξεργασία

Ωστόσο, σύμφωνα με τα δεδομένα της τελευταίας απογραφής και λαμβάνοντας υπόψη το αρνητικό ισοζύγιο γεννήσεων – θανάτων που υπάρχει στην περιοχή φαίνεται από το παρακάτω γράφημα η σταθεροποιητική έως ελάχιστη αυξητική τάση του πληθυσμού της Μάνης (εξετάζοντας την προοπτική στα επόμενα δεκαπέντε χρόνια). Άλλωστε, το πιο πιθανό είναι η όποια αύξηση να οφείλεται στα αυξημένα υπάρχοντα παραποιημένα

στοιχεία, για τους λόγους που προαναφέρθηκαν (Πίνακας και Γράφημα 9.2.1). Διαπιστώνουμε ότι μόνο μετά από δεκαπέντε χρόνια θα αρχίσει να τείνει ο πληθυσμός να αγγίζει τα επίπεδα του έτους 1961. Στόχος θα πρέπει να είναι ο απόλυτος μηδενισμός του ρυθμού μείωσης του πληθυσμού και η εξυγίανση της πυραμίδας των ηλικιών, που όπως αποδεικνύεται και στην ανάλυση, κυριαρχεί η γήρανση και η πληθυσμιακή συρρίκνωση. Δηλαδή, θα πρέπει να ενισχυθούν οι μικρές και παραγωγικές ηλικίες και να μειωθούν οι μεγαλύτερες.

Πηγή:ΕΣΥΕ Ν. ΛΑΚΩΝΙΑΣ – Ν. ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ - Ιδία Επεξεργασία

9.3 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ

9.3.1 Πρωτογενής Τομέας

9.3.1.1 Γενικά

Η παραγωγική ανασυγκρότηση στην περιοχή της Μάνης στοχεύει σε γενικά πλαίσια στη διατήρηση της παραδοσιακού πρωτογενούς παραγωγής, που είναι θεμελιώδες και αναπόσπαστο στοιχείο του οικοσυστήματος, και παράλληλα στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας. Σε γενικές γραμμές, προτείνεται καθετοποίηση διαφόρων δραστηριοτήτων από την πρωτογενή παραγωγή μέχρι την μεταποίηση, την τυποποίηση και εμπορία, ώστε να ενισχυθεί η τοπική οικονομία και να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας στην περιοχή. Προτείνεται, έπειτα, να προωθηθεί η κατοχύρωση στην αγορά ορισμένων παραδοσιακών προϊόντων που παράγονται και τυποποιούνται στην Μάνη ως προϊόντα υψηλής ποιότητας. Τέτοια προϊόντα μπορούν να είναι το λάδι, το μέλι και τα αρωματικά φυτά. Οι παραδοσιακές δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα, ενταγμένες στο οικοσύστημα του τόπου είναι δυνατόν να τύχουν ειδικών κοινοτικών επιδοτήσεων και ενισχύσεων, στα πλαίσια της ανάδειξης και προστασίας του μοναδικού μεσογειακού οικοσυστήματος της Μάνης. Στα πλαίσια αυτά, οι τοπικές διοικήσεις των Καποδιστριακών Δήμων αλλά και οι ίδιοι οι κάτοικοι πρέπει να επιδείξουν ετοιμότητα για τα 'Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου' του Υπουργείου Γεωργίας στα οποία συμμετέχουν. Πιο συγκεκριμένα, το Πρόγραμμα πρόωρης συνταξιοδότησης των αγροτών και το Πρόγραμμα νέων αγροτών βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη. Σύμφωνα με την έκδοση 'Αγροτική Ανάπτυξη – Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου 2000 – 2006' του Υπουργείου Γεωργίας, τα μέτρα του προγράμματος αφορούν στην κατασκευή εγγειοβελτιωτικών έργων που σχετίζονται με την αντιπλημμυρική προστασία και την προστασία του φυσικού και οικιστικού περιβάλλοντος. Επίσης, στόχος είναι η προστασία και αξιοποίηση των φυσικών πόρων της υπαίθρου και ιδίως των εδαφικών πόρων, καθώς και η βελτίωση των συνθηκών εργασίας και διαβίωσης του τοπικού πληθυσμού.

9.3.1.2 Ελαιοπαραγωγή

Η καλλιέργεια της ελιάς αποτελεί σήμερα σχεδόν μονοκαλλιέργεια στη Μάνη. Η παραγωγή λαδιού είναι αρκετά σημαντική και με καλύτερη οργάνωση μπορεί να είναι καλύτερη. Προτείνεται να συνταχθεί ειδικό πρόγραμμα διαχείρισης που να καλύπτει

ολόκληρο το κύκλωμα της ελιάς, από την καλλιέργεια μέχρι την τυποποίηση και εμπορία των προϊόντων. Ορισμένα βασικά στοιχεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη είναι τα εξής:

- Η διάνοιξη ορισμένων αγροτικών δρόμων είναι απαραίτητη για τον εκσυγχρονισμό της καλλιέργειας και για την εύκολη μεταφορά της παραγωγής. Πρέπει να γίνει, όμως, με μεγάλη προσοχή η επιλογή των δρόμων αυτών, ώστε να μην αλλοιωθεί το περιβάλλον.
- Πρέπει να ελαχιστοποιηθεί ο χρόνος από τη συλλογή του καρπού μέχρι την παραγωγή του λαδιού, ώστε να μην επιβαρύνεται το λάδι με οξέα. Αυτό είναι απαραίτητο για να πετυχαίνεται λάδι υψηλής ποιότητας.
- Τα φυγοκεντρικά ελαιοτριβεία θεωρείται ότι δεν μπορούν να παράγουν λάδι υψηλής ποιότητας και θα πρέπει να αντικατασταθούν με άλλα.
- Προτείνεται να κατασκευαστούν μονάδες τυποποίησης και συσκευασίας λαδιού σύμφωνα με την πρότυπη πρωτοβουλία του γερμανού Fritz Blauel (όπως έχει παρουσιαστεί στην ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης).
- Προτείνεται τα ξύλα που προέρχονται από το κλάδεμα των ελαιόδενδρων να χρησιμοποιούνται ως καύσιμο για θέρμανση των κατοικιών, στη περίπτωση που αυτή γίνεται με τον παραδοσιακό τρόπο της σόμπας. Επίσης ξύλο ελιάς μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή ξυλόγλυπτων χειροτεχνημάτων.
- Οι αεροψεκασμοί είναι απαραίτητη για το δάκο.
- Ιδιαίτερη μέριμνα πρέπει να ληφθεί για την επεξεργασία των αποβλήτων των ελαιοτριβείων (όπως προτείνεται και στο κεφάλαιο πολιτικής των τεχνικών υποδομών).
- Η προώθηση σωστής λειτουργίας ενός συνεταιριστικού φορέα, για όλη την Μάνη, που θα έχει ως στόχο την μείωση του κόστους καλλιέργειας και συλλογής του καρπού.
- Γενικότερος στόχος πρέπει να είναι όχι τόσο η αύξηση της ελαιοπαραγωγής, όσο η βελτίωση της ποιότητας της αλλά και η βελτίωση της διάθεσης και προώθησης της.

9.3.1.3 Αρωματικά Φυτά

Όπως έχει αναφερθεί, στη Μάνη υπάρχουν αξιόλογες ποσότητες αρωματικών φυτών οι οποίες παραμένουν ανεκμετάλλευτες. Προτείνεται η οργάνωση της καλλιέργειας αλλά και της συλλογής τους, ώστε να είναι δυνατή η εμπορική αξιοποίηση τους και να

αποτελέσουν σημαντικό οικονομικό πόρο για την περιοχή. Στην αναγνώριση έχουν εντοπιστεί περιοχές όπου φυτρώνει ρίγανη, θυμάρι ή φασκόμυλο. Όμως υπάρχουν και άλλα αυτοφυή φυτά που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν οικονομικά. Προτείνεται λοιπόν να γίνει ειδική μελέτη που να περιλαμβάνει:

- Αναγνώριση και χαρτογράφηση των περιοχών και των ειδών αυτοφυών αρωματικών φυτών
- Εκτίμηση της ετήσιας παραγωγής
- Περιγραφή του τρόπου και του χρόνου συλλογής, ώστε να μην βλάπτεται το οικοσύστημα και η αναπαραγωγή των φυτών και παράλληλα να επιτυγχάνεται η καλύτερη δυνατή ποιότητα προϊόντων
- Έρευνα για τον τρόπο τυποποίησης, συσκευασίας, εμπορίας και των δυνατοτήτων επεξεργασίας αυτών για την παραγωγή διαφόρων παραγώγων

Τα αρωματικά φυτά, συσκευασμένα και τυποποιημένα, είναι δυνατόν να αποτελέσουν ένα ακόμη υψηλής ποιότητας παραδοσιακό προϊόν της Μάνης.

9.3.1.4 Μελισσοκομία

Η μελισσοκομία έχει πολλές δυνατότητες ανάπτυξης και εξέλιξης στην περιοχή της Μάνης και είναι δυνατόν να αποτελέσει ένα δυναμικό κλάδο εκμετάλλευσης ώστε να αποτελέσει επιπρόσθετη πηγή εισοδήματος. Προτείνεται η συστηματική ενίσχυση της μελισσοκομίας και η δημιουργία μονάδων μεταποίησης με σκοπό την αξιοποίηση και των άλλων προϊόντων (για παράδειγμα κερί, βασιλικός πολτός). Κίνητρα πρέπει να δοθούν επίσης και για την ενασχόληση στον κλάδο νέων ανθρώπων που θα δώσουν νέα πνοή.

9.3.1.5 Κτηνοτροφία

Είναι γενική διαπίστωση ότι το επίπεδο της κτηνοτροφίας παραμένει σε χαμηλό επίπεδο, υπάρχει ανεπαρκής περίθαλψη των ζώων και έλλειψη σύγχρονου εξοπλισμού και οργάνωσης. Σύμφωνα και με την ανάλυση, όπου εντοπίζεται σημαντική αρνητική μεταβολή του ζωικού κεφαλαίου, θεωρείται ότι στον συγκεκριμένο κλάδο υπάρχει χώρος για περαιτέρω ένταση της παραγωγής και αύξηση της συμμετοχής του κλάδου στο Ακαθάριστο Προϊόν του πρωτογενή τομέα. Επιπρόσθετα, η παραγωγή κτηνοτροφικών προϊόντων δικαιολογεί τη δημιουργία καθετοποιημένης παραγωγικής μονάδας στην περιοχή της Μάνης.

Αναλυτικότερα, προτείνεται η προστασία και η ενίσχυση της παραδοσιακής βοοτροφίας. Για την προστασία και ανάπτυξη της κτηνοτροφίας, γενικότερα, προτείνεται η σύνταξη ειδικού προγράμματος που να καλύπτει συνδυασμένα όλο το πλέγμα των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τον τομέα αυτό. Το πρόγραμμα θα πρέπει να περιλαμβάνει τα εξής:

- Οργάνωση και έλεγχο των βοσκοτόπων
- Εκσυγχρονισμό των σφαγείων
- Δημιουργία των προϋποθέσεων για την εμπορία του κρέατος από τους παραγωγούς

Για την οργάνωση των βοσκοτόπων πρέπει να διασφαλιστούν αυτοί πρώτα νομικά. Με την ίδια λογική, πρέπει να οριοθετηθούν τα δάση και οι δασικές εκτάσεις, ώστε να εξαιρεθούν από τους βοσκότοπους και να προγραμματιστούν διανοίξεις οδικών προσβάσεων. Ακόμη, προτείνεται η κατασκευή έργων για τη διασφάλιση και τη συλλογή του νερού (ομβροδεξαμενές, ελεγχόμενες γεωτρήσεις εξοπλισμένες με αιολικές ή ηλιακές αντλίες) και η διερεύνηση των περιοχών που θα μπορούσαν να καλλιεργηθούν κτηνοτροφικά φυτά.

9.3.1.6 Δάση

Ο δασικός πλούτος της Μάνης, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι περιορισμένος αλλά και πολύτιμος. Προτείνεται η ενίσχυση της προστασίας τους και η πλήρης οριοθέτηση τους, ώστε να διαχωριστούν από τους βοσκότοπους. Για να αποφευχθούν επιπρόσθετα κρούσματα πυρκαγιάς, τα οποία είναι πολύ συχνά στην περιοχή, προτείνεται η οργάνωση και η ένταση των περιπολιών δασοπροστασίας αλλά και η προώθηση του προγράμματος εθελοντισμού για τους θερινούς μήνες που ο κίνδυνος είναι μεγαλύτερος. Επιτακτική, τέλος, είναι η πλήρης εφαρμογή και ο σεβασμός του προγράμματος προστασίας NATURA 2000.

9.3.1.7 Αλιεία

Είναι γεγονός ότι η ευρύτερη θαλάσσια περιοχή της Μάνης έχει μεγάλες δυνατότητες, ωστόσο η αλιευτική παραγωγή είναι μικρή και η υφιστάμενη υποδομή είναι στοιχειώδης έως ανύπαρκτη. Προτείνονται λοιπόν η κατασκευή αλιευτικών καταφυγίων σε έξι σημεία της περιοχής στα οποία θα μπορούν να προσεγγίζουν ή να καταφεύγουν σε ώρα ανάγκης τα αλιευτικά που ψαρεύουν στα ευρύτερα θαλάσσια ύδατα. Οι θέσεις αυτές είναι: Γύθειο,

Κοκκάλα, Άγιος Νικόλαος, Καρδαμύλη, Γερολιμένας και Καραβοστάσι Οιτύλου. Πρέπει λοιπόν στις θέσεις αυτές να γίνουν ή να συμπληρωθούν στοιχειώδεις λιμενικές εγκαταστάσεις για την εξυπηρέτηση των ντόπιων ψαράδων. Ιδιαίτερα στην περίπτωση του Γυθείου πρέπει να δημιουργηθεί ολοκληρωμένη υποδομή για επισκευή και συντήρηση των αλιευτικών σκαφών και εργαλείων. Παράλληλα, προτείνεται η επιδότηση και η δανειοδότηση της κατασκευής νέων αλιευτικών σκαφών ή ο εξοπλισμός των υφισταμένων με στόχο να προσελκυστούν νέοι άνθρωποι στον κλάδο αυτό.

Σχετικά με την υιοθέτηση της ιχθυοκαλλιέργειας, ως επιπρόσθετη δραστηριότητα στην Μάνη, υπάρχουν τεράστιες δυνατότητες αλιευμάτων, τόσο λόγω του τουρισμού όσο και της σημαντικής ζήτησης σε εθνικό επίπεδο. Ακόμη, έχουν ήδη κατατεθεί τέσσερις αιτήσεις για την εγκατάσταση μονάδων ιχθυοκαλλιέργειας. Παρόλα αυτά, πρέπει να εξετασθεί πολύ διεξοδικά και εις βάθος μία τέτοια αναπτυξιακή πρωτοβουλία, διότι οι κίνδυνοι μόλυνσης των υδάτων αλλά και αισθητικής ρύπανσης θα είναι πολύ έντονοι.

9.3.2 Δευτερογενής Τομέας

9.3.2.1 Γενικά

Εντοπίζεται ως μοναδική δυνατότητα ανάπτυξης του τομέα στην Μάνη η δημιουργία καθετοποιημένων μονάδων μεταποίησης των αγροτικών προϊόντων της περιοχής, όπως είναι τα παράγωγα της ελιάς, τα μελισσοκομικά και τα κτηνοτροφικά προϊόντα αλλά και η αλιευτική παραγωγή. Η οποιαδήποτε όμως σχετική παρέμβαση στην περιοχή προς την κατεύθυνση αυτή θα πρέπει να είναι αυστηρά χωροθετημένη και με την ελάχιστη δυνατή περιβαλλοντική επίπτωση για να αποφευχθεί η αλλοίωση της φυσιογνωμίας του τόπου. Ήδη τα απόβλητα των λειτουργούντων ελαιοτριβείων έχουν δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα και τρόποι αντιμετώπισης κατατίθενται στο κεφάλαιο για την πολιτική τεχνικών υποδομών. Στην ανάλυση έχει ήδη επισημανθεί το πρότυπο παράδειγμα του γερμανού Fritz BlaueI, οπότε θεμιτός θα ήταν ο παραδειγματισμός των ντόπιων παραγωγών αλλά και των εν ενεργεία συνεταιρισμών ώστε να επηρεασθεί θετικά και το εισόδημα των Μανιατών.

«Η ευελιξία στην οργάνωση της παραγωγής αναφέρεται σε μια συνολική στρατηγική των επιχειρήσεων που παράγουν εξειδικευμένα προϊόντα με τη χρησιμοποίηση ευέλικτων μηχανημάτων και εξειδικευμένου προσωπικού, σε αντίθεση με τη μαζική παραγωγή

τυποποιημένων προϊόντων, που χρησιμοποιεί εξειδικευμένα μηχανήματα και ανειδίκευτους εργάτες». (Βαίου, Χατζημιχάλης, 1997) Ο παραπάνω διαχωρισμός είναι σημαντικός ώστε να γίνει ξεκάθαρο ότι στην Μάνη απαιτείται ο πρώτος τύπος οργάνωσης της παραγωγής. Στα πλαίσια αυτά, η τυποποίηση των αγροτικών προϊόντων αποτελεί το διαχωρισμό της όλης διακινούμενης ποσότητας σε διάφορες ποιότητες, καθεμιά από τις οποίες έχει διαφορετική τιμή. Τα πλεονεκτήματα που θα προκύψουν από την τυποποίηση των προϊόντων της Μάνης είναι προς όφελος των καταναλωτών, των φορέων εμπορίας και του κράτους και είναι τα εξής:

- Προάγει την κοινωνική δικαιοσύνη ανάμεσα στους παραγωγούς και στους καταναλωτές. Οι παραγωγοί, ανάλογα με τις ποιότητες των προϊόντων που παράγουν, απολαμβάνουν και αντίστοιχες τιμές.
- Αυξάνει τη «διαύγεια της αγοράς» (market transparency) και έτσι πετυχαίνει την εξυγίανση του εμπορίου και την παρεμπόδιση της εκμετάλλευσης παραγωγών και καταναλωτών. Όταν τα προϊόντα πωλούνται τυποποιημένα στην αγορά, τότε η αγορά γίνεται ξεκάθαρη.
- Αυξάνει την ποσότητα πώλησης των προϊόντων από την πλευρά των παραγωγών, αφού συντελεί στην αύξηση της ζήτησης από την μεριά των καταναλωτών. Αυτό γίνεται διότι τα τυποποιημένα προϊόντα ικανοποιούν πληρέστερα τις διαφορετικές προτιμήσεις των καταναλωτών και προσαρμόζονται καλύτερα στα διαφοροποιημένα εισοδήματά τους.
- Συντελεί στη βελτίωση της ευημερίας των καταναλωτών αφού ικανοποιεί καλύτερα τις προτιμήσεις τους, οι χαμηλοεισοδηματίες καταναλωτές αγοράζουν σε χαμηλότερες τιμές και με τις ίδιες συνολικές δαπάνες μπορούν να αγοράσουν και άλλα είδη αγαθών.
- Βελτιώνει την ενημέρωση αγοράς, αφού δίνει αντικειμενικές πληροφορίες για τις τιμές και τις διάφορες ποιότητες των προϊόντων που διακινούνται στην αγορά.
- Μειώνει σημαντικά τις δαπάνες διαφήμισης, γιατί η τυποποίηση είναι ένα είδος ενημέρωσης σχετικά με την ποιότητα των προϊόντων.
- Μειώνεται το ανά μονάδα κόστος μεταφοράς των γεωργικών προϊόντων, αφενός μεν διότι μεταφέρονται στην αγορά μόνο εμπορεύσιμα προϊόντα (αφού κατά τη διαλογή αφαιρούνται τα μη εμπορεύσιμα) και αφετέρου γιατί τα αρρωστημένα προϊόντα αφαιρούνται κατά το πρώτο στάδιο της τυποποίησης, τη διαλογή.

- Δημιουργεί εξωγεωργικό εισόδημα στους παραγωγούς όταν η τυποποίηση των προϊόντων πραγματοποιείται στον τόπο παραγωγής, όπως και προτείνεται για την περιοχή της Μάνης.
- Συντελεί στην αύξηση των εισοδημάτων των παραγωγών γιατί αυξάνει η μέση τιμή διάθεσης των προϊόντων.
- Καθιστά δυνατή την μελλοντική αγορά προϊόντων, δηλαδή την υπογραφή συμβάσεων για την αγορά ορισμένων ποσοτήτων και συγκεκριμένων ποιοτήτων των Μανιάτικων προϊόντων σε καθορισμένες τιμές.

(Κιτσοπανίδης, Καμενίδης, 1997)

Σημαντική είναι όμως και η πολιτική για την συσκευασία των προϊόντων, αφού κατά πρώτο λόγο υπάρχει δυνατότητα αύξησης των θέσεων εργασίας λόγω των συσκευαστηρίων – διαλογητηρίων που θα δημιουργηθούν. Η συσκευασία ενός προϊόντος είναι η τοποθέτηση του μέσα σε κάποιο υλικό ή η περικάλυψη του από κάποιο υλικό με σκοπό να προστατευθεί από διάφορους κινδύνους και να καταστεί ικανό να μεταφερθεί στον προορισμό του. Τα κυριότερα πλεονεκτήματα της συσκευασίας των προϊόντων που παράγονται στην Μάνη είναι τα εξής:

- Η προστασία των προϊόντων από διάφορους κινδύνους, οπότε παρατείνεται η εμπορική ζωή τους και αυξάνεται η ζήτηση τους.
- Η παρεμπόδιση της νοθείας των προϊόντων, για παράδειγμα το λάδι της Μάνης πρέπει να είναι συσκευασμένο (μέσα σε σφραγισμένα δοχεία) κατά οξυτήτες ώστε να δυσχεραίνεται η νοθεία του, δηλαδή η ανάμιξη του με λάδια διαφόρων οξυτήτων ή με λάδι με σπορέλαια.
- Η βελτίωση της ποιοτικής εμφάνισης των προϊόντων. Είναι γνωστό ότι η περιτύλιξη προϊόντων με ελκυστικά υλικά συσκευασίας συμβάλλει αρκετά στην προώθηση των πωλήσεων τους.
- Η διευκόλυνση της αγοραπωλησίας των προϊόντων.
- Η εξοικονόμηση χρόνου στον καταναλωτή κατά της αγορά των προϊόντων. Στην σημερινή πολυσύχολη κοινωνία, όπου οι γυναίκες εργάζονται κατά μεγάλο ποσοστό (ιδιαίτερα στην Μάνη όπου συμμετέχουν έντονα στις αγροτικές δραστηριότητες) η συσκευασία γλιτώνει χρόνο από το ζύγισμα του προϊόντος και από την επιλογή του, αφού παράλληλα είναι και τυποποιημένο.

- Αύξηση της διάθεσης των προϊόντων. Η συσκευασία αυξάνει τη ζήτηση από την πλευρά των καταναλωτών διότι προστατεύει τα προϊόντα, παρεμποδίζει τη νοθεία τους, και παρατείνεται ο χρόνος προσφοράς τους στην αγορά.
- Η διευκόλυνση φόρτωσης και εκφόρτωσης των προϊόντων. Η κατάλληλη συσκευασία διευκολύνει πολύ την μηχανική φόρτωση και εκφόρτωση των προϊόντων.

(Κιτσοπανίδης, Καμενίδης, 1997)

Εξαιτίας της ανεπάρκειας των επιχειρηματιών στην περιοχή της Μάνης και για να δημιουργηθούν τελικά μονάδες τυποποίησης και συσκευασίας των Μανιάτικων προϊόντων και να απολαύσει ο τόπος τα προαναφερθέντα πλεονεκτήματα, πρέπει να ληφθούν κατάλληλα μέτρα για την αύξηση της προσφοράς των εγχώριων επιχειρηματιών και για την προσέλκυση επιπρόσθετων επιχειρηματιών. Δηλαδή, γενικότερα πρέπει να αναληφθεί ενεργή επιχειρηματική δράση από τους αρμόδιους κρατικούς φορείς ώστε να συμπληρωθεί η ιδιωτική πρωτοβουλία. Σημαντική αύξηση επιχειρηματιών που δεν κατάγονται από την Μάνη δεν πρέπει να αναμένεται, γιατί πολλά από τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι ντόπιοι επιχειρηματίες θα τα εντοπίσουν και οι ξένοι. Τα σπουδαιότερα εμπόδια, τα οποία ανακόπτουν την επιχειρηματικότητα στην περιοχή είναι:

- Απροθυμία αφιέρωσης οργανωτικών ικανοτήτων σε επιχειρηματικούς σκοπούς
- Οι συνήθειες και οι παραδόσεις
- Η έλλειψη ανταπόκρισης σε οικονομικά κίνητρα
- Οι κίνδυνοι για τις νέες επιχειρήσεις
- Η απουσία κάθετης κινητικότητας στην κοινωνική διάρθρωση της Μάνης
- Οι ατέλειες γενικότερα στην αγορά ¹

(Σκούντζος, 1990)

Η αύξηση της επιχειρηματικότητας στην οικονομία της Μάνης είναι δυνατό να επιτευχθεί, κατά πρώτο λόγο, με την αύξηση του αριθμού εκείνων που πληρούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις και, κατά δεύτερο λόγο, με την αύξηση των επιχειρηματικών ικανοτήτων των επιχειρηματιών που ήδη υπάρχουν ή και των δύο. Είναι γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των επιχειρηματιών στην περιοχή ασχολούνται με την παροχή υπηρεσιών και σχεδόν αποκλειστικά στον τουριστικό τομέα και πολύ μικρό ποσοστό με την μεταποίηση των αγροτικών προϊόντων. Το ζητούμενο είναι η ενθάρρυνση

περισσότερων επιχειρηματιών να ασχοληθούν με την μεταποίηση και των ήδη υπαρχόντων να βελτιώσουν την νοοτροπία και την αποτελεσματικότητά τους.

Όσον αφορά στους παράγοντες που επηρεάζουν το ρυθμό αύξησης της επιχειρηματικότητας, οι σπουδαιότεροι από αυτούς είναι το μέγεθος της επιχειρηματικής τάξης, το επίπεδο του κατά κεφαλή προϊόντος και ο ρυθμός αύξησης αυτού. Όσο χαμηλότερο είναι το κατά κεφαλή εισόδημα, τόσο μικρότερη θα είναι η προσφορά επιχειρηματιών σε σχέση με την υπάρχουσα ζήτηση. Ως γνωστό, το κατά κεφαλή εισόδημα των κατοίκων της Μάνης υστερεί ως προς την Περιφέρεια Πελοποννήσου αλλά και ως προς τη χώρα, έτσι όταν το κατά κεφαλή εισόδημα είναι χαμηλό, οι άνθρωποι δεν μπορούν να διαθέσουν το χρόνο για την απόκτηση των γνώσεων που απαιτούνται για να γίνουν αυτοί μελλοντικοί επιχειρηματίες. Αυτό γιατί, από τη μία μεριά, οι άνθρωποι είναι απορροφημένοι από τις καθημερινές δραστηριότητες για την εξασφάλιση των προς το ζην, και συνεπώς δεν μπορούν να ασχοληθούν με εξερευνητικές και άλλες δραστηριότητες που προάγουν την επιχειρηματικότητα. Από την άλλη μεριά, οι άνθρωποι δεν μπορούν να δαπανήσουν περισσότερο χρόνο για την απόκτηση επιχειρηματικών ικανοτήτων ή τουλάχιστον για να τις βελτιώσουν, διότι κατά τα πρώτα στάδια της ανάπτυξης η ανταμοιβή για τις παραπάνω δραστηριότητες είναι μικρή. Κατά ακολουθία, το κόστος των δραστηριοτήτων που προαναφέρθηκαν διαμορφώνεται υψηλό. Ο ρυθμός αύξησης του κατά κεφαλή εισοδήματος είναι ο σημαντικότερος παράγοντας που προσδιορίζει την άνοδο της επιχειρηματικότητας. Αυξανόμενο κατά κεφαλή εισόδημα δημιουργεί, κατά πάσα πιθανότητα, μεγαλύτερα περιθώρια κερδών, σε τρόπο που να γίνεται δυνατή η ανταμοιβή και των πιο άπειρων επιχειρηματιών και η κάλυψη των τυχόν ζημιών στα πρώτα στάδια της επιχειρηματικής τους δράσης. (Σκούντζος, 1997)

Για την ενίσχυση, λοιπόν, της επιχειρηματικότητας στην Μάνη προτείνεται με κρατική παρέμβαση να αναλαμβάνονται οι αρχικοί κίνδυνοι εγκατάστασης μιας επιχείρησης και όταν η επιχείρηση βρίσκεται στο στάδιο της ανάπτυξης, τότε να την αναθέτει εξολοκλήρου σε ιδιώτες επιχειρηματίες. Στο σημείο αυτό, πρέπει να επισημανθεί η ύπαρξη του προγράμματος 'Ενίσχυση Ανταγωνιστικότητας Τουριστικών Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων' από το Υπουργείο Ανάπτυξης, οι προτάσεις συμμετοχής του οποίου έχουν ήδη ξεκινήσει από το πρώτο εξάμηνο του 2002. Επιβάλλεται οι ντόπιοι επιχειρηματίες να προετοιμαστούν και να εκμεταλλευτούν τις χρηματοδοτήσεις του παραπάνω προγράμματος. Έπειτα, προτείνεται η δημιουργία προγραμμάτων εκπαίδευσης για τους

νέους επιχειρηματίες και μέσα από αυτά να υποδεικνύονται σύγχρονες μέθοδοι και αντιλήψεις. Το επίπεδο επιχειρηματικότητας εξαρτάται, επιπρόσθετα, και από την υποδομή μιας περιοχής, οπότε είναι απαραίτητη η δημιουργία έργων υποδομής (σύμφωνα με την προτεινόμενη πολιτική τεχνικών και κοινωνικών υποδομών). Εύλογη είναι ακολούθως η υιοθέτηση οικονομικών κινήτρων. Αναλυτικότερα, η Μεσσηνιακή Μάνη ανήκει στην Δ' περιοχή κινήτρων (25 – 35%), ενώ η Λακωνική Μάνη στην Γ' περιοχή (15 – 25%). Προτείνεται όλη η περιοχή της Μάνης να ενταχθεί σε ειδικό καθεστώς κινήτρων με ποσοστό επιχορήγησης 35%. Επιπρόσθετα, για την προώθηση της επιχειρηματικότητας είναι επιβεβλημένη η δημιουργία κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, ώστε να μειωθούν τα συναισθήματα ανασφάλειας των υποψήφιων επενδυτών. Τέλος, σύμφωνα με τον Κο Γεώργιο Καραμπάτο (Πρόεδρος Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Μεσσηνίας), επειδή η Μάνη από καταβολής παράγει μόνο πέτρες, άνδρες, αλάτι και παρθένο ελαιόλαδο, θα πρέπει να καλύψει από τα κοντινότερα αστικά κέντρα της Καλαμάτας και της Σπάρτης τις άλλες σύγχρονες ανάγκες της. Κάτω από αυτές τις συνθήκες αντιλαμβάνεται κανείς εύκολα τη σημασία της συνεργασίας και της συμπληρωματικότητας που απαιτείται μεταξύ των επιχειρήσεων των τριών περιοχών αλλά και του δημοσίου τομέα προεξέχουσας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της Μάνης.

Ο ουσιαστικός λόγος για την ενθάρρυνση των επενδύσεων στην Μάνη, και ιδιαίτερα ξένων (δηλαδή Ελλήνων μη Μανιατών και αλλοδαπών) είναι ότι η αύξηση του πραγματικού εισοδήματος των κατοίκων της είναι μεγαλύτερη από το εισόδημα το οποίο καρπώνεται ο επενδυτής. Τα κυριότερα οφέλη που αναμένεται να προκύψουν, με την προϋπόθεση ότι η αύξηση της παραγωγικότητας δεν θα απορρέει καθ' ολοκληρία στο ξένο επενδυτή είναι τα εξής:

- Αύξηση της παραγωγικότητας και του συνολικών πραγματικών μισθών της εγχώριας εργασίας
- Χαμηλότερες τιμές για τους εγχώριους καταναλωτές
- Εισαγωγή νέων επιχειρηματικών ικανοτήτων, εξειδικευμένου τεχνικού προσωπικού, τεχνολογίας και οργανωτικής εμπειρίας
- Προώθηση της καινοτομίας σε προϊόντα της Μάνης και σε μεθόδους παραγωγής
- Η αρχική επένδυση είναι δυνατόν να προκαλέσει εξωτερικά επενδυτικά κίνητρα

(Σκούντζος, 1990)

9.3.2.2 Λατομεία

Είναι γεγονός, ότι το κόκκινο μάρμαρο της Μάνης είναι μοναδικό και εξαιρετικής ποιότητας. Όμως, οι δυσκολίες εξόρυξης είναι πολλές και οι όγκοι παραγωγής που είναι δυνατό να προκύψουν είναι περιορισμένοι. Άλλωστε, όπως έχει ήδη αναφερθεί στην ανάλυση η συγκεκριμένη δραστηριότητα έχει εξασθενήσει την σημερινή εποχή. Ακόμη, η συνέχιση και ενίσχυση του κλάδου αυτού θα απαιτεί σίγουρα την συνεχή αποκατάσταση του τοπίου, ώστε να περιορίζεται η περιβαλλοντική και η αισθητική ρύπανση, και τη θέσπιση ειδικών όρων δόμησης για την ευρύτερη περιοχή των λατομείων. Κρίνεται λοιπόν, ότι το σύνολο των αρνητικών παραμέτρων σχετικά με την λειτουργία των λατομείων στην Μάνη υπερτερούν έναντι των πιθανών οικονομικών εσόδων που θα επέρχονταν. Είναι γεγονός ότι η πιθανότητα μιας ανεξέλεγκτης και άναρχης εκμετάλλευσης με ανεπανόρθωτες βλάβες στο περιβάλλον είναι ιδιαίτερα υψηλός, και είναι κοινά αποδεκτό ότι το όμορφο, πολύτιμο και ιδιότυπο τοπίο της Μάνης δεν έχει την πολυτέλεια να την διακινδυνεύσει.

9.3.3 Τριτογενής Τομέας

Διακρίνεται στον τουρισμό και στο εμπόριο. Για την παράθεση των προτάσεων σχετικά με τον τουρισμό αφιερώνεται ξεχωριστό κεφάλαιο, μιας και αποτελεί τον βασικότερο αναπτυξιακό παράγοντα για την περιοχή της Μάνης.

9.3.3.1 Εμπόριο

Σύμφωνα με την ανάλυση, στην Μάνη το εμπόριο περιορίζεται στην ύπαρξη μικρών καταστημάτων που ικανοποιούν τις καθημερινές ανάγκες των κατοίκων. Άλλωστε, είναι προφανής η εξυπηρέτηση των Μανιατών κυρίως από τα αστικά κέντρα της Σπάρτης και της Καλαμάτας. Προτείνεται η ενίσχυση αυτών των καταστημάτων (για παράδειγμα αρτοποιεία, εργαστήρια ζαχαροπλαστικής, τουριστικά καταστήματα). Ωστόσο, πολλά από τα καταστήματα αυτά έχουν ήδη χρηματοδοτηθεί και επεκταθεί στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προγράμματος LEADER II (Εικόνα 9.3.1). Υπάρχει η τάση επίσης για την κατασκευή μικρών σούπερ μάρκετ, η οποία είναι επιθυμητή. Πρέπει να προσεχθεί, όμως, να μην επιτραπεί η κατασκευή υπεραγορών που δεν θα συνάδουν με τη φυσιογνωμία της περιοχής. Σχετικά με το χονδρικό εμπόριο, έχει γοργή ανάπτυξη λόγω της αύξησης της οικοδομικής δραστηριότητας, οπότε πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στον κίνδυνο αύξησης του κυκλοφοριακού φόρτου που επιφέρουν, ιδίως μέσα στους οικισμούς.

ΕΙΚΟΝΑ 9.3.1: ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΜΕΝΟ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΙΚΗΣ (LEADER II)

Πηγή: Αναπτυξιακή Εταιρία Μάνης

9.4 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

9.4.1 Γενικά

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι ο τουρισμός γενικά αλλά και στην περιοχή της Μάνης ξεκινά με την επιθυμία των ταξιδιωτών να ταξιδεύουν και καταλήγει με έναν συγκεκριμένο βαθμό ικανοποίησης από το ταξίδι. Ωστόσο, τα πολύπλοκα χαρακτηριστικά του μοντέρνου τουρισμού τείνουν να απομακρύνουν το βαθμό αυτό από τα επιθυμητά επίπεδα. Μερικές έντονες χρονικές στιγμές μαζικής συμμετοχής των τουριστών ή μια δημοφιλής μέθοδος εκτίμησης της επιτυχίας δεν μεταφράζεται απαραίτητα σε ικανοποίηση. Οι επισκέπτες συχνά ξοδεύουν πολύ χρόνο, χρήμα και ενέργεια στο να προσπαθούν να συνοψίσουν τις πτυχές της ανάπτυξης σε ένα ουσιώδες σύνολο. Έπειτα, συχνά απογοητεύονται στην προσπάθεια να βρουν τις κατάλληλες υπηρεσίες και να κατανοήσουν τα αξιοθέατα όταν τα βρουν. Επιπρόσθετα, οι υπεύθυνοι που έχουν χαράξει μέχρι σήμερα πολιτική στον τομέα αυτό, δείχνουν να μην κατανοούν τα αποτελέσματα της τουριστικής αγοράς, τα οποία συνίστανται σε χαμηλή ποιότητα ξενοδοχειακών υπηρεσιών, φαγητού και ξεναγήσεων. Οι δυσχέρειες στην μεταφορά προκαλούν ενόχληση και πολλές φορές απογοήτευση. Ο ερασιτέχνης τουρίστας χρειάζεται λοιπόν βοήθεια. Έχει ανάγκη από την αυτοπεποίθηση ότι θα συναντήσει κάποια συγκεκριμένη ποιότητα στην τιμή και στις υπηρεσίες στην οποία θα μπορεί να βασιστεί. Έτσι λοιπόν, ο σχεδιασμός και η χάραξη πολιτικής στον τομέα αυτό θα πρέπει να έχει ως βασικές συνιστώσες την εξάλειψη των παραπάνω προβλημάτων και την παροχή ενός μηχανισμού που θα δημιουργεί τις περισσότερες προϋποθέσεις για να αυξήσει την ικανοποίηση του τουρίστα. Με την έννοια αυτή, ο σχεδιασμός δεν θα πρέπει να έχει ως βασικό περιεχόμενο όχι μόνο την επίλυση των προβλημάτων, αλλά βασικότερα την αποφυγή τους. (Gunn, 1993)

Με την τουριστική ανάπτυξη της Μάνης ανέρχεται το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων, γιατί ο τουρισμός έχει την ιδιότητα όχι μόνο να αυξάνει το εισόδημα της περιοχής αλλά και να κατανέμει αυτό σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα εξαιτίας των πολλαπλασιαστικών του επιδράσεων. Πέρα από αυτό, με τον τουρισμό αμβλύνονται οι υφιστάμενες ανάμεσα στα μεγάλα αστικά κέντρα και τα περιφερειακά τμήματα (όπως η Μάνη) εισοδηματικές ανισότητες, μέσω της μεταβίβασης εισοδημάτων από το κέντρο προς τις επαρχιακές τουριστικές τοποθεσίες. (Θέματα Ορεινού Τουρισμού, 1996)

Σύμφωνα με την άποψη του Κου Χρήστου Πετρέα (Οικονομολόγος, MBA – ΗΠΑ), το πρόσφατο περιστατικό της βομβιστικής επίθεσης στις Ηνωμένες Πολιτείες, έδειξε για ακόμη μία φορά την ευαισθησία του διεθνούς και του Ελληνικού τουρισμού σε εξωγενείς παράγοντες, για τους οποίους λίγα μπορούν να κάνουν οι τουριστικοί επιχειρηματίες. Από την άλλη πλευρά, όμως, το λυπηρό γεγονός της 11^{ης} Σεπτεμβρίου πιθανόν να οδηγήσει, τουλάχιστον στο σύντομο μέλλον, σε ορισμένες ανακατατάξεις στην τουριστική κίνηση που να αποβούν σε όφελος της Ελληνικής τουριστικής βιομηχανίας. Αναμένεται, δηλαδή, ο περιορισμός των ταξιδιών μακριάς διαδρομής και η αύξηση των ταξιδιών σε «γνωστές» ή πιο οικείες περιοχές. Κατά διάφορες εκτιμήσεις τουριστικών παραγόντων στο άμεσο τουριστικό μέλλον τα μακρινά ταξίδια αναμένεται να μειωθούν, ενώ θα ευνοηθεί ο ενδοπεριφερειακός και ο εσωτερικός τουρισμός. Βεβαίως, η προσαρμογή των στρατηγικών των διαφόρων τουριστικών περιοχών – προορισμών είναι απαραίτητη, στα πλαίσια των νέων δεδομένων, χωρίς όμως να αποκλείονται οι εδραιωμένες τεχνικές και μεθοδολογίες. Έτσι, είναι απαραίτητο μία περιοχή, όπως η Μάνη, που στοχεύει να γίνει αναβαθμισμένος «τουριστικός προορισμός» να ακολουθήσει την υποχρεωτική τριλογία:

- Να γίνει γνωστή στην υποψήφια πελατεία της, γιατί «αν δεν σε ξέρω δεν υπάρχει περίπτωση να σε επισκεφθώ».
- Να δημιουργήσει και να διατηρήσει μία συγκεκριμένη εικόνα στο μυαλό του τουρίστα, προκειμένου να ενδιαφέρεται αυτός για τον τουριστικό προορισμό, ανάμεσα στις υποψήφιες επιλογές του.
- Να δίνει στον υποψήφιο τουρίστα ερεθίσματα και κίνητρα για τη λήψη τουριστικής απόφασης προβάλλοντας «χαρακτηριστικά διαφοροποίησης» του τουριστικού προορισμού από άλλους, ανταγωνιστικούς προορισμούς, με στόχο να πείσει τον τουρίστα να κάνει την τελική επιλογή για αυτόν.

Λαμβάνοντας υπόψη, λοιπόν, την ποιότητα του τουριστικού πλούτου της Μάνης και των σημαντικών προοπτικών ανάπτυξης της, κρίνεται ότι θα πρέπει να αποφευχθεί ο μαζικός τουρισμός και να επιδιωχθεί η προσέλκυση τουριστών μεσαίου και υψηλού εισοδήματος. Ο μαζικός τουρισμός έχει διάφορα μειονεκτήματα λόγω έμμεσων και άμεσων επιδράσεων. Η καταστροφή του περιβάλλοντος, φυσικού και κοινωνικού, είναι πιθανότατα η εντονότερη άμεση επίδραση, ενώ η παραποίηση του τοπικού τρόπου ζωής είναι μια από τις σημαντικότερες έμμεσες συνέπειες. Για τον τουρίστα -καταναλωτή των

πακέτων, ο μαζικός τουρισμός, παρόλη την προσαρμοστικότητα σε κάποια ανανεωμένα πακέτα, εκπροσωπεί την έλλειψη επιλογής. Σε ορισμένες περιπτώσεις η ποιότητα των πακέτων είναι αμφίβολη. Για ορισμένους καταναλωτές ο μαζικός τουρισμός έχει έλλειψη ενδιαφέροντος λόγω της προ-οργάνωσης και της ακαμψίας του. Ένα επιπρόσθετο μειονέκτημα του μαζικού τουρισμού έχει σχέση με τις μεταφορικές και άλλες εγκαταστάσεις (όπως ξενοδοχεία). Η συστηματική μεταφορά μεγάλου αριθμού επισκεπτών απαιτεί την ανάλογη υποδομή, όπως ανάλογο οδικό δίκτυο, ξενοδοχεία μεγάλης χωρητικότητας (οι τουρίστες ενός μεγάλου γκρουπ δεν μπορούν να τοποθετηθούν σε διαφορετικούς χώρους καθώς πληρώνουν την ίδια τιμή), στοιχεία που δεν συνάδουν με την ποιοτική φυσιογνωμία της Μάνης. Το σημαντικό πλεονέκτημα της σταθερότητας της αγοράς έχει και αυτό μια αρνητική πλευρά. Λόγω της αγοραστικής δύναμης των ταξιδιωτικών πρακτόρων, οι τιμές διαμονής σε ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις παραμένουν για αυτούς χαμηλές. Οι προμηθευτές χώρων διαμονής πρέπει να επιλέξουν μεταξύ χαμηλής αναλογίας κέρδους και μεγάλης πληρότητας από τη μία, και μεγάλης αναλογίας κέρδους αλλά μικρότερης πληρότητας από την άλλη. Στην πρώτη περίπτωση καταλήγουν να δέχονται τουρίστες χαμηλότερου οικονομικού επιπέδου, ενώ στη δεύτερη μπορούν να στοχεύσουν σε τουρίστες υψηλότερου εισοδήματος. Αυτό βασίζεται στο γεγονός ότι ο μαζικός τουρισμός προσελκύει μικρομεσαίου εισοδήματος τουρίστες, ενώ ο μεμονωμένος ή επιλεκτικός τουρισμός ελκύει πάνω από μεσαίου εισοδήματος τουρίστες, που θα πρέπει να είναι και η επιδίωξη για την περιοχή της Μάνης. (Δούνια, 1999)

Είναι κοινά αποδεκτό, και διαπιστώνεται και από την ανάλυση, ο τουρισμός αποτελεί τον πλέον δυναμικό τομέα για την ανάπτυξη της Μάνης. Μια σειρά προτάσεων, ενεργειών και παρεμβάσεων κρίνονται επιβεβλημένες για να στηρίξουν την αναπτυξιακή διαδικασία προς αυτήν την κατεύθυνση και για να μειώσουν τα ενδεχόμενα ρίσκα. Μία άναρχη και αλόγιστη ανάπτυξη θα είχε ιδιαίτερα καταστροφικά αποτελέσματα λόγω της ιδιομορφίας της περιοχής. Οι προτάσεις αυτές θα πρέπει να έχουν γενικότερους στόχους την ανάδειξη της φυσιογνωμίας της περιοχής, την αποφυγή της αλλοίωσης αυτής της φυσιογνωμίας μέσω του ελέγχου της αυξανόμενης οικοδομικής δραστηριότητας και τέλος την προσεκτική βελτίωση των υποδομών. Έτσι, χωρίς να παραμελείται η κλασσική μορφή του παραθεριστικού τουρισμού, προτείνεται η οργάνωση μιας συστηματικής προσπάθειας για την ανάπτυξη κατάλληλων μορφών ειδικού τουρισμού όπως του περιπατητικού, του αγροτουρισμού, του ιστιοπλοϊκού, του πολιτιστικού τουρισμού κτλ. Τα είδη αυτά είναι

δυνατόν να προσαρμοστούν ποσοτικά και να αναδείξουν ποιοτικά το περιβάλλον της Μάνης, ώστε να επιτραπεί η διεύρυνση της τουριστικής περιόδου σε όλη τη διάρκεια του χρόνου.

9.4.2 Παραθεριστικός Τουρισμός

Ο παραθεριστικός τουρισμός συναποτελείται από επισκέπτες στην Μάνη οι οποίοι είτε διαμένουν σε ιδιόκτητη κατοικία, είτε σε επιπλωμένα διαμερίσματα ή δωμάτια, είτε σε ενοικιαζόμενες κατοικίες ή και σε κάμπινγκ. Κατά κανόνα απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη παραθεριστικού τουρισμού είναι η ύπαρξη, σε μικρή σχετικά απόσταση από τα καταλύματα, ακτών κατάλληλων για μπάνιο. Προτείνεται λοιπόν ο καθορισμός ζωνών ανάπτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων και να οργανωθούν πολεοδομικά. Στις ζώνες αυτές θα επιτρέπεται η κατασκευή παραθεριστικών κατοικιών και η εγκατάσταση δραστηριοτήτων εξυπηρέτησης των αναγκών των τουριστών – παραθεριστών, για παράδειγμα καταστήματα, αναψυκτήρια, εστιατόρια και καφεενεία. Οι ακτές που θα βρίσκονται κοντά στις ζώνες αυτές πρέπει να χαρακτηριστούν ζώνες αναψυχής, και θα πρέπει να εξοπλίζονται, να οργανώνονται και να προστατεύονται, ώστε να καλύπτουν τις ανάγκες των λουόμενων.

Μια ξεχωριστή μορφή παραθεριστικού τουρισμού χρησιμοποιεί αποκατεστημένα και προσαρμοσμένα στη χρήση αυτή παραδοσιακά κτίρια. Αυτός ο τύπος μπορεί και επιβάλλεται να αναπτυχθεί στην περιοχή της Μάνης, και ιδιαίτερα στην Μέσα Μάνη, όπου υπάρχει ένας ιδιαίτερα σημαντικός παραδοσιακός οικιστικός πλούτος. Εκατοντάδες εγκαταλελειμμένα ή ερειπωμένα παλιά αγροτικά σπίτια σε οικισμούς ή στην ύπαιθρο θα μπορούσαν να μετατραπούν σε τουριστικά καταλύματα. Η εμπειρία από την εφαρμογή, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ενός πρότυπου από τον ΕΟΤ στη Βάθεια και στον Πύργο Καπετανάκου, αποδεικνύει ότι μία τέτοια πρόταση είναι πραγματοποιήσιμη και η πιο κατάλληλη για την ανάπτυξη του συγκεκριμένου τουριστικού τομέα. Στα πλαίσια υποστήριξης της παραπάνω πρότασης, προτείνεται να προωθηθούν ταυτόχρονα δύο συγκεκριμένες πρωτοβουλίες.

Η πρώτη αφορά στην αποκατάσταση παλιών κτισμάτων με στόχο τη δημιουργία ενοικιαζόμενων κατοικιών ή δωματίων από τους ενδιαφερόμενους ιδιοκτήτες. Έτσι, θεωρείται απαραίτητο ο ΕΟΤ σε συνεργασία με την αρμόδια πολεοδομική υπηρεσία να

αναλάβει την οικονομική και τεχνική στήριξη της πρωτοβουλίας. Πιο συγκεκριμένα προτείνεται:

- Να αναλάβει δωρεάν τον σχεδιασμό (αρχιτεκτονική – στατική – μηχανολογική μελέτη) κάθε καταλύματος και την έκδοση των σχετικών αδειών και την επίβλεψη των εργασιών
- Να εξασφαλίζει την επιδότηση και τη δανειοδότηση
- Να παρέχει συνεχή τεχνική και διαχειριστική στήριξη στις μονάδες
- Να προωθεί την προβολή των μονάδων ως ένα ενιαίο σύνολο καταλυμάτων
- Να οργανώνει ειδικά μαθήματα επιμόρφωσης αυτών που θα διαχειρίζονται τις μονάδες
- Να αναλαμβάνει ακόμη και με αντιπαροχή την αποκατάσταση και τον εξοπλισμό των μονάδων.

(Ειδική Χωροταξική Μελέτη Ανάπτυξης και Ανάδειξης Φυσιογνωμίας Μάνης, 1990)

Η δεύτερη πρωτοβουλία αφορά στην αποκατάσταση παραδοσιακών κτιρίων και τη μετατροπή τους σε παραθεριστικές κατοικίες. Και σε αυτήν την περίπτωση πρέπει να αναληφθεί η τεχνική και οικονομική υποστήριξη, σύμφωνα με την παραπάνω πρωτοβουλία. Αναλυτικότερα, προτείνεται η παραπάνω συνεργασία να υιοθετήσει τις παραμέτρους που προαναφέρθηκαν και τις εξής επιπρόσθετες:

- Την προσπάθεια σύστασης ενός οικοδομικού συνεταιρισμού δεύτερης κατοικίας, με στόχο να συμμετάσχουν όσο το δυνατόν περισσότεροι ιδιοκτήτες ακινήτων που επιθυμούν την αποκατάσταση των κτισμάτων τους
- Η επιδότηση και δανειοδότηση να επιτρέπεται μόνο εάν ο ενδιαφερόμενος είναι σήμερα ιδιοκτήτης ή συνιδιοκτήτης του ακινήτου.

Αυτές οι πρωτοβουλίες είναι δυνατόν να αποτελέσουν παράλληλα συμπληρωματικά εργαλεία για την άσκηση οικιστικής πολιτικής και να συμβάλλουν στη διατήρηση και αποκατάσταση του δομημένου περιβάλλοντος στην Μάνη. Το κυριότερο όμως είναι ότι μπορούν να αποτελέσουν βασικά εργαλεία τουριστικής πολιτικής. Θεωρείται απαραίτητο να παραμείνει η ιδιοκτησία του αποκατεστημένου οικιστικού πλούτου στα χέρια των ιδίων των κατοίκων ή των εκπατρισμένων Μανιατών. Ταυτόχρονα, είναι κύρια προϋπόθεση για να παραμείνει ο έλεγχος του τουρισμού στην περιοχή στα χέρια των ιδίων των κατοίκων αλλά και για να επιστρέψουν και να εργαστούν στο τόπο τους

εκπατρισμένοι Μανιάτες. Πρέπει να τονισθεί ότι μέχρι τώρα μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την αναστήλωση παραδοσιακών σπιτιών στους ορεινούς οικισμούς έχουν δείξει, με επιτυχία, αλλοδαποί ιδιώτες. Ο ιδιότυπος αυτός παραθεριστικός τουρισμός είναι σαφώς λιγότερο καταναλωτικός από τον κλασσικό τουρισμό (παραθερισμός σε ξενοδοχειακές μονάδες) και είναι περισσότερο προσαρμοσμένος στο φυσικό περιβάλλον της Μάνης στην υπάρχουσα αλλά και στην προγραμματισμένη υποδομή. Κρίνεται ότι η προσέλκυση πολύ μεγάλων επενδύσεων και η κατασκευή υπερόγκων ξενοδοχειακών μονάδων, άρα και μαζικοποίηση του τουρισμού, θα επιφέρει κινδύνους αλλοίωσης της μοναδικότητας της περιοχής και του πρωτόγονου χαρακτήρα της Μάνης.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται χρήσιμο να αναφερθούν ορισμένα επιτυχημένα παραδείγματα τουριστικών εγκαταστάσεων που έχουν πραγματοποιηθεί και παρουσιάζουν τα εξής κοινά χαρακτηριστικά:

- Είναι μικρού μεγέθους της τάξεως το πολύ 60 κλινών
  - Είναι συνήθως ξενοδοχεία ή επιπλωμένα διαμερίσματα ή μικτά, μικρής κατηγορίας (Εικόνα 9.4.1)
  - Είναι χωροθετημένα κοντά σε επιλεγμένα τοπία, συνήθως κοντά στη θάλασσα (Εικόνα 9.4.2)
  - Είναι χωροθετημένα κοντά ή μέσα σε οικισμούς, για να παρέχουν και άλλες εξυπηρετήσεις
  - Λειτουργούν και εκτός θερινής περιόδου
  - Λειτουργούν με Έλληνες και αλλοδαπούς επισκέπτες
  - Είναι κτισμένα με πέτρα και σέβονται τη φυσιογνωμία του χώρου
- (Ειδική Χωροταξική Μελέτη Ανάπτυξης – Ανάδειξης της φυσιογνωμίας της Μεσσηνιακής Μάνης, 1992)

ΕΙΚΟΝΑ 9.4.1: ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΣΤΟ ΛΙΜΕΝΙ

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

ΕΙΚΟΝΑ 9.4.2: ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΚΑΡΔΑΜΥΛΗ

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

9.4.3 Περιπατητικός Τουρισμός

Επισημάνθηκε και στην ανάλυση ότι το σύνθετο οικοσύστημα και η ποικιλία των στοιχείων του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος αποτελούν βασικά δεδομένα για την ανάπτυξη του περιπατητικού τουρισμού. Η ανάγκη προστασίας και ανάδειξης του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος υποδεικνύει την αναγκαιότητα ανάπτυξης αυτού του είδους ειδικού τουρισμού, που σέβεται το περιβάλλον και το αναδεικνύει μέσα από την αργή κίνηση και την ιδιαίτερα πλατιά εμβέλεια των αισθήσεων που εξασφαλίζει η πεζοπορία. Επίσης, είναι δυνατόν να ισχυριστεί κανείς ότι η Μάνη είναι η κατάλληλη περιοχή για ανάπτυξη του περιπατητικού τουρισμού και αντίστροφα ότι ο περιπατητικός τουρισμός είναι ιδανικός για την ανάπτυξη και την ανάδειξη της φυσιογνωμίας του τόπου. Τα κριτήρια για τη χάραξη της πορείας του ευρωπαϊκού μονοπατιού E4 είναι:

- Η χρησιμοποίηση υπαρχόντων παλιών μονοπατιών
- Η απαγόρευση της διέλευσης μέσα από οικισμούς ή δομημένες περιοχές
- Η αποφυγή χρησιμοποίησης αμαξωτών δρόμων, εκτός εάν αυτό είναι αναπόφευκτο
- Να αποφεύγονται όσο το δυνατόν οι διασταυρώσεις με κύριους αμαξωτούς δρόμους
- Η διαδρομή να συνδυάζεται με σημεία θέας, μνημεία, δασωμένες περιοχές, πηγές ή άλλα σημεία που να μπορεί να προμηθευθεί κάποιος νερό (για παράδειγμα ομβροδεξαμενές)

Στην Μάνη υπάρχει ένα δίκτυο οικισμών διαφόρων εποχών που εξυπηρετείται από ένα επίσης πυκνό δίκτυο μη αμαξωτών δρόμων. Πολλοί είναι λιθόστρωτοι και διατηρούνται μέχρι σήμερα σε καλή κατάσταση (Εικόνα 9.4.3). Προτείνεται όλοι αυτοί οι δρόμοι να ενταχθούν στο δίκτυο των μονοπατιών που εξαρτώνται από το E4 και να προστατευθούν από πιθανές καταστροφές, από διανοίξεις δρόμων ή άλλα τεχνικά έργα. Σε πολλούς οικισμούς υπάρχουν κτίρια σχολείων που πλέον δεν χρησιμοποιούνται και έχουν εγκαταλειφθεί. Τα κτίρια αυτά μπορούν εύκολα και με σχετικά λίγα χρήματα να διασκευαστούν σε καταλύματα για τον περιπατητικό τουρισμό. Στη Μαραθέα βρίσκεται δημόσιο κτήμα όπου υπάρχουν παλιά ημιτελή κτίρια που θα μπορούσαν να ολοκληρωθούν και να χρησιμοποιηθούν. Η θέση του κτήματος στην είσοδο ουσιαστικά της Μάνης βοηθά να δημιουργηθεί σε αυτό το σημείο ένας σημαντικός πόλος του περιπατητικού τουρισμού. Αντίστοιχος πόλος μπορεί να δημιουργηθεί στο Νέο Οίτυλο,

στο χώρο της παλιάς κατασκήνωσης. Ακόμη, τα αγροτουριστικά καταλύματα ή άλλα τουριστικά καταλύματα μπορούν να εξυπηρετήσουν τον τουριστικό αυτό τύπο. Η ανάπτυξη του περιπατητικού τουρισμού αναμένεται να δώσει τη δυνατότητα σε αρκετούς κατοίκους της Μάνης να συμπληρώσουν τα περιορισμένα εισοδήματά τους και ταυτόχρονα θα τους συγκρατήσουν στον τόπο τους.

ΕΙΚΟΝΑ 9.4.3: ΠΕΤΡΙΝΟ ΜΟΝΟΠΑΤΙ

Για το λόγο ότι η πρόταση για την προώθηση του περιπατητικού τουρισμού μπορεί να υλοποιηθεί άμεσα και μπορεί να λειτουργήσει καταλυτικά για την περαιτέρω ανάπτυξη του τουρισμού στην περιοχή, προτείνεται η άμεση δραστηριοποίηση από τον ΕΟΤ σε συνεργασία με τις Νομαρχιακές αυτοδιοικήσεις των δύο νομών για μια εξειδικευμένη και λεπτομερή (περιπατητική) αναγνώριση της περιοχής, ώστε να επισημοποιηθεί η πορεία και να γίνει σήμανση

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

του Ε4. Ακολουθεί έπειτα η πρόταση για εντοπισμό των αναγκών του μονοπατιού σε υποδομή (π.χ. πόσιμο νερό από ομβροδεξαμενές, πηγές, μικρές ηλιακές αντλίες ή άλλο τρόπο) και η αναγνώριση των διακλαδώσεων του. Παράλληλα, προτείνεται να εντοπιστούν και οι ανάγκες για τη διασκευή και η βελτίωση των προτεινόμενων καταλυμάτων με σκοπό να γίνει προεκτίμηση του κόστους για όλα τα έργα (Χάρτης 9.4.1). Η έκδοση ενός ενημερωτικού φυλλαδίου με τη διαδρομή, τα αξιοθέατα, τα καταλύματα και τις εξυπηρετήσεις του περιπατητικού δικτύου θα συμβάλλει τα μέγιστα

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ⊙ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΝΟΜΟΥ
- ⊙ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ
- ΟΙΚΙΣΜΟΙ
- ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
- ΒΑΣΙΚΟ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
- ΟΡΙΑ ΝΟΜΩΝ
- ΟΡΙΑ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩΝ ΔΗΜΩΝ
- ΘΑΛΑΣΣΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
"ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΑΝΗΣ"

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ: ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΠΑΥΛΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΑΡΤΗ

ΤΙΤΛΟΣ ΧΑΡΤΗ

9.4.1

**ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΑ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΟΥ
ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ**

ΚΛΙΜΑΚΑ : 7000 0 7000 14000 ΜΕΤΡΑ

ΒΟΛΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2002

στην άμεση απόδοση της πρότασης. Τα καταλύματα τα οποία είναι ήδη αναγνωρισμένα και υπολογίζεται ότι μπορούν να εξυπηρετήσουν περίπου 500 πεζοπόρους φαίνονται στον παρακάτω πίνακα 9.4.1.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9.4.1

ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΤΑΛΥΜΑΤΩΝ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	
ΘΕΣΗ	ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΧΡΗΣΗ
Μαράθεα	Εγκαταλελειμμένοι οικισμοί
Βαχός	Μη χρησιμοποιούμενο σχολείο
Κρυονέρι	Μη χρησιμοποιούμενο σχολείο
Σταυροπήγιο	Μη χρησιμοποιούμενο σχολείο
Καρδαμύλη	Μη χρησιμοποιούμενο σχολείο
Οίτυλο	Σχολείο
Νέο Οίτυλο	Κατασκήνωση
Χειμάρα	Μη χρησιμοποιούμενο σχολείο
Λουκάδικα	Μη χρησιμοποιούμενο σχολείο
Δρύαλος	Μη χρησιμοποιούμενο σχολείο
Νύμφι	Μη χρησιμοποιούμενο σχολείο
Αχίλλειο	Μη χρησιμοποιούμενο σχολείο
Νικάνδρειο	Μη χρησιμοποιούμενο σχολείο

Πηγή: Ειδική Χωροταξική Μελέτη Ανάπτυξης και Ανάδειξης Φυσιογνωμίας Μάνης, 1991 – Ιδία επεξεργασία

9.4.4 Αγροτουρισμός

Η πρόταση για δημιουργία αγροτουριστικών καταλυμάτων στα αγροτικά νοικοκυριά της Μάνης θα ενισχύσει το χαμηλό εισόδημα των κατοίκων του χωριού και θα συμβάλλει στην ανάπτυξη του τουρισμού που σέβεται το ευαίσθητο οικοσύστημα. Η πρόταση πρέπει να αναπτύξει κατά προτεραιότητα καταλύματα στα μεσόγεια και ορεινά χωριά. Προτείνεται, επιπρόσθετα, να προβλεφθούν ειδικές επιδοτήσεις και δανειοδοτήσεις για την αποκατάσταση παλιών κτισμάτων (όπως αναφέρεται στην πολιτική οικιστικής ανασυγκρότησης) και για τη δημιουργία αγροτουριστικών καταλυμάτων. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία οφείλεται να έχει την οικονομική και τεχνική υποστήριξη του ΕΟΤ και του αρμόδιου πολεοδομικού γραφείου.

Αν δεχθούμε ότι κάθε διμελής οικογένεια μπορεί να εξασφαλίσει την εξυπηρέτηση τεσσάρων μέχρι έξι κλινών αγροτουριστικών καταλυμάτων, τότε αν δημιουργήσουν τέτοια καταλύματα 50 οικογένειες, θα έχουμε συνολικά 200 έως 300 κλίνες. Δηλαδή, διαπιστώνεται ότι με τα κατάλληλα κίνητρα η κατασκευή ικανοποιητικού αριθμού κλινών είναι κάτι εφικτό. Βασική παράμετρος στην παραπάνω προσπάθεια είναι να επιδιωχθεί η δημιουργία ενός κοινού συνεταιριστικού φορέα για τη διαχείριση και την εξυπηρέτηση των αγροτουριστικών καταλυμάτων αλλά και την προβολή τους. Τέλος, απαραίτητη κρίνεται η επαγρύπνηση των κατοίκων της Μάνης για τα προγράμματα αγροτουρισμού που αναμένεται να προκηρυχθούν από το Υπουργείο Γεωργίας και τα οποία καθυστερούν λόγω προσπαθειών συντονισμού των χρηματοδοτήσεων.

9.4.5 Πολιτιστικός τουρισμός

Σύμφωνα με έναν ορισμό (Εγκυκλοπαίδεια Παιδεία), 'ο πολιτισμός περιλαμβάνει το σύνολο των επιτευγμάτων, που δημιουργήθηκαν από τον άνθρωπο κατά τη διάρκεια της ιστορίας του, καθώς και τις αξίες που συνδέονται με αυτά τα επιτεύγματα'.

Ο όρος λοιπόν του πολιτιστικού τουρισμού, ο οποίος έκανε την εμφάνιση του τα τελευταία χρόνια μέσα από τη στροφή που επιχειρείται από τον μαζικό τουρισμό σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού, αναφέρεται σε ποικίλες δραστηριότητες. Στοιχεία αυτής της μορφής τουρισμού αποτελούν η θρησκεία, τα ήθη και έθιμα, η συμπεριφορά, η αρχιτεκτονική, η πολιτική και η κοινωνική οργάνωση και ένα σωρό επιπλέον πράγματα μέσα από τα οποία αναδεικνύεται ο πολιτισμός και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας ενός τόπου.

(Δαγκωνάκη, 1998)

Είναι κοινά αποδεκτό ότι η περιοχή της Μάνης διαθέτει πλούσιο αλλά και ποιοτικό απόθεμα των παραπάνω στοιχείων, οπότε η πρόταση για προώθηση του συγκεκριμένου είδους τουρισμού θεωρείται αυτονόητη. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι στην επιλογή από τους τουρίστες του τόπου επίσκεψης, τα κριτήρια της απόφασης του δεν είναι τα ίδια πάντα. Έτσι λοιπόν, οι επισκέπτες μπορούν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες:

- Στα άτομα που επισκέπτονται μία περιοχή ειδικά για τον πολιτισμό της, αναζητώντας νέες πολιτισμικές εμπειρίες μέσα από τη γνωριμία και παρατήρηση πολιτισμών διαφορετικών από το δικό τους (πολιτιστικός τουρισμός)

- Στα άτομα που επισκέπτονται μία περιοχή λόγω της φυσικής της ομορφιάς, για να απολαύσουν τον ήλιο, τη θάλασσα, τα βουνά κτλ. (παραθεριστικός ή περιηγητικός τουρισμός). Ο πολιτισμός συμπεριλαμβάνεται βέβαια στα ενδιαφέροντα τους αλλά δεν αποτελεί τον κύριο λόγο επίσκεψης του συγκεκριμένου τόπου.

Είναι φανερό ότι μέχρι σήμερα η Μάνη υποδέχεται κατά κύριο λόγο άτομα που ανήκουν στη δεύτερη κατηγορία, και είναι λογικό διότι δεν υφίσταται η απαραίτητη οργανωτική δομή ανάδειξης και προβολής του πολιτιστικού πλούτου της. Συνεπώς, στο σημείο αυτό, η πραγματοποίηση των δράσεων που προτείνονται στο κεφάλαιο της πολιτικής για τον πολιτισμό κρίνεται επιτακτικότερη και περισσότερο από όλες η υλοποίηση του Δικτύου των Μουσείων.

9.4.6 Θρησκευτικός Τουρισμός

Οι συμμετέχοντες σε αυτό το είδος τουρισμού ανήκουν συνήθως στην τρίτη ηλικία, ενώ οι θρησκευτικού χαρακτήρα εκδρομές δεν διαρκούν πάνω από τρεις μέρες. Στο σύνολο τους πραγματοποιούνται οδικώς, με κύριο συγκοινωνιακό μέσο το πούλμαν. Από την άποψη της οργάνωσής τους, όσα ταξιδιωτικά γραφεία προσφέρουν σταθερά πακέτα, αυτά είναι φθηνότερα από άλλες, αντίστοιχης διάρκειας και επιπέδου προσφερόμενων υπηρεσιών, μορφές τουρισμού. (Κολιός, 1994)

Τα Μοναστήρια και οι βυζαντινές εκκλησίες της Μάνης, τις δίνουν μία μοναδική ευκαιρία να αναπτυχθεί ο θρησκευτικός τουρισμός (Εικόνα 9.4.4). Για να γίνει όμως αυτό, τα μοναστήρια και οι εκκλησίες πρέπει να είναι ανοιχτά, έστω σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους για να είναι δυνατή η επίσκεψη τους. Έπειτα, θεωρείται επιβεβλημένη η βελτίωση του οδικού δικτύου και η δημιουργία χώρων στάθμευσης για τα πούλμαν. Η προβολή και η διαφήμιση πρέπει να απευθύνεται σε ανθρώπους που προτίθενται να κάνουν αυτό το είδος τουρισμού, όπως τουρίστες τρίτης ηλικίας. Πρέπει να αναληφθούν ειδικά προγράμματα δημοσίων σχέσεων τα οποία να χαρακτηρίζονται από συγκεκριμένη και επαυξημένη έμφαση στο θρησκευτικό τουρισμό, στα πλαίσια λογικά ενός συνολικού σχεδίου marketing για την Μάνη. Σκόπιμο θα ήταν να μελετηθεί η σχετική έκδοση ειδικού βιβλίου καθώς και άλλες ειδικές εκδόσεις. Τέλος, είναι απαραίτητη η συνεργασία με θρησκευτικές οργανώσεις και συλλόγους για προσέλκυση τους στην περιοχή με την σύμφωνη γνώμη της Μητρόπολης και με τη βοήθεια της για τους λεπτούς χειρισμούς που απαιτεί το θέμα αυτό.

ΕΙΚΟΝΑ 9.4.4: Η ΒΑΑΧΕΡΝΑ ΣΤΟ ΦΩΚΑΑΟΤΟ (12^{ος} αι. μ.Χ.)

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

9.4.7 Συνεδριακός Τουρισμός

Στον συνεδριακό τουρισμό υπάγονται κάθε είδους οργανωμένες εκδηλώσεις : συνέδρια ή συναντήσεις με μεγάλο ή μικρό αριθμό συμμετοχών οποιουδήποτε επιπέδου, δηλαδή τοπικού, περιφερειακού, εθνικού ή διεθνούς επιπέδου. Επειδή ο συνεδριακός τουρισμός είναι περιορισμένης διάρκειας – δύο έως τέσσερις μέρες συνήθως – θα μπορούσε να συνδυάζεται με κάποια άλλη μορφή τουρισμού στην Μάνη, όπως για παράδειγμα τον παραθεριστικό ή τον πολιτιστικό. (Κολιός, 1994)

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη του συνεδριακού τουρισμού είναι η δημιουργία κατάλληλης υποδομής, δηλαδή κατασκευή σύγχρονων συνεδριακών κέντρων, άρτια τεχνολογικά εξοπλισμένων και με βοηθητικούς χώρους κάθε είδους, όπως για παράδειγμα εστιατόρια, αναψυκτήρια, χώροι στάθμευσης αυτοκινήτων, ιατρεία κτλ. Ωστόσο, πρέπει να προσεχθεί οι χώροι που θα κατασκευαστούν να εναρμονίζονται με το φυσικό αλλά και οικιστικό περιβάλλον της Μάνης. Η εναρμόνιση αυτή ίσως να περιορίζει το μέγεθος των συνεδρίων που θα μπορούν να προσελκυστούν, παρόλα αυτά η περιοχή μπορεί να συμβιβαστεί και με τη διοργάνωση συνεδρίων μεσαίου βεληνεκούς.

Άλλωστε, προέχει η διασφάλιση της φυσιογνωμίας του τόπου. Επίσης, δεν πρέπει να αγνοηθεί ότι σύμφωνα με μελέτη της Πανελλήνιας Ένωσης Ξενοδόχων, η Ελλάδα κατέχει μία από τις υψηλότερες θέσεις στον κατάλογο των πιο ελκυστικών προορισμών για τη φιλοξενία συνεδριακών εκδηλώσεων. Σε τελική ανάλυση, σημειώνεται ότι η έγκαιρη πληροφόρηση των ενδιαφερόμενων κύκλων για τα πιθανά συνέδρια που είναι δυνατόν πραγματοποιηθούν, σε μία περιοχή που θα μπορούσε να επιδιώξει τον συνεδριακό τουρισμό όπως η Μάνη, προβάλλει παράλληλα και την ίδια τη χώρα στο εξωτερικό ως τόπο συνεδριακού τουρισμού.

9.4.8 Χρονομεριστικός Τουρισμός

Η ταχύτερα αναπτυσσόμενη μορφή τουρισμού σήμερα είναι ο χρονομεριστικός τουρισμός (timesharing travel). Με ρυθμό ανάπτυξης 30% περίπου το χρόνο, οι χρονομεριστικές διακοπές πιστεύεται βάσιμα ότι αποτέλεσαν για την δεκαετία του '90, ότι ήταν το οργανωμένο τουριστικό πακέτο για την δεκαετία του '50. Ο πρωτοποριακός αυτός θεσμός δίνει τη λύση στον "κορεσμένο" τουρίστα του τουριστικού πακέτου, που απαιτητικός όσο ποτέ άλλοτε, σήμερα αναζητά υψηλή ποιότητα στις διακοπές του. Η σύγχρονη αυτή μορφή τουρισμού, που πρέπει να σημειώσουμε ότι έχει κατά κανόνα πελατεία μέσης και υψηλής εισοδηματικής στάθμης, βασίζεται στην αρχή της πώλησης του δικαιώματος χρήσης ορισμένων εβδομάδων σε ένα ξενοδοχείο ή ένα συγκρότημα διαμερισμάτων την ίδια περίοδο του έτους κάθε χρόνο. Στην περίπτωση της Μάνης, η αρχή αυτή μπορεί να αναφέρεται και σε ιδιόκτητες κατοικίες απόδημων Μανιατών που τις χρησιμοποιούν ως εξοχικά τους θερινούς μήνες. Επειδή όμως, είναι πολύ φυσικό ο αγοραστής του δικαιώματος αυτού να αρχίσει γρήγορα να κουράζεται με την ιδέα της επιστροφής στο ίδιο μέρος, στο ίδιο ξενοδοχείο ή συγκρότημα διαμερισμάτων, την ίδια περίοδο του έτους κάθε χρόνο, οδηγήθηκε από τα πράγματα να επιδιώξει την ανάπτυξη δικτύων ανταλλαγής παρομοίων δικαιωμάτων. Έτσι λοιπόν, μπορεί πια σήμερα να ανταλλάξει το δικαίωμα χρήσης που έχει αγοράσει σε ένα ξενοδοχείο ή συγκρότημα διαμερισμάτων για ορισμένο χρονικό διάστημα κάθε χρόνο, με παρόμοιο δικαίωμα άλλου αγοραστή σε ξενοδοχείο ή συγκρότημα διαμερισμάτων όχι μόνο σε άλλη περιοχή, αλλά και σε άλλη χώρα. Επίσης, μπορεί να το πουλήσει, να το νοικιάσει ή να το κληροδοτήσει, όπως ακριβώς συμβαίνει με τα άλλα ακίνητα. Ειδικότερα, σε ότι αφορά στα ξενοδοχεία, πρέπει να ειπωθεί ότι πολλά από αυτά έχουν αρχίσει να συνειδητοποιούν ότι γίνεται ολοένα και δυσκολότερο να πετύχουν ικανοποιητική απόδοση του κεφαλαίου που έχουν επενδύσει όταν εξαρτώνται μόνο από το παραδοσιακό τουριστικό πακέτο, σε μια εποχή

που οι μεγάλοι ταξιδιωτικοί οργανισμοί (tour operators) πιέζουν για χαμηλότερες τιμές. Γι' αυτό και επιδιώκουν να εφαρμόσουν το σύστημα των χρονομεριστικών διακοπών που τους εξασφαλίζει, εκτός από την αρχική εισροή κεφαλαίων, ένα σταθερό εισόδημα και μια σταθερή πληρότητα με τουρίστες κατά κανόνα μέσης και υψηλής εισοδηματικής στάθμης. Η υιοθέτηση του τουριστικού αυτού άξονα θεωρείται απαραίτητη για την περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη της Μάνης.

9.4.9 Ιστιοπλοϊκός τουρισμός

Οι κόλποι που περιβάλλουν τη χερσόνησο της Μάνης, ο Λακωνικός και ο Μεσσηνιακός, οι ακτές της Μάνης με τους μικρούς βραχώδεις όρμους (Εικόνα 9.4.5), η δυνατότητα συνδυασμού χερσαίων αξιοθέατων με το θαλάσσιο τουρισμό και η κεντροβαρική θέση της Μάνης στην Ανατολική Μεσόγειο αποτελούν τις καλύτερες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του ιστιοπλοϊκού τουρισμού, με μικρά ή μεγαλύτερα σκάφη. Τα αλιευτικά καταφύγια στην περιοχή αλλά και οι μαρίνες για σκάφη αναψυχής που προτείνονται στις τεχνικές υποδομές μπορούν να καλύψουν τις στοιχειώδεις ανάγκες των τουριστικών σκαφών, όπως είναι ο ασφαλής ελλιμενισμός, η τροφοδοσία με νερό, τρόφιμα, καύσιμα κτλ. Στα πλαίσια υποστήριξης αυτής της πρότασης, προτείνεται στα λιμάνια του Γυθείου και της Καλαμάτας να οργανωθούν εγκαταστάσεις επισκευής, συντήρησης και μόνιμου ελλιμενισμού μικρών σκαφών αναψυχής.

ΕΙΚΟΝΑ 9.4.5: ΒΡΑΧΩΔΕΙΣ ΑΚΤΕΣ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

Η εκπλήρωση των παραπάνω προϋποθέσεων καθιστά τον περίπλου της Μάνης με μικρά ιστιοφόρα τουριστικά σκάφη κύρια αναπτυξιακή πρωτοβουλία. Μια τέτοια οργάνωση θα μπορούσε να επιτελείται σε ετήσια βάση και να είναι συνδυασμένη με μία ναυτική εβδομάδα που θα προσελκύει πολλούς τουρίστες. Σημειώνεται ότι το Ταίναρο, το νοτιότερο ακρωτήριο της Ευρώπης και τα αξιοθέατα που βρίσκονται κοντά του, όπως είναι η σπηλιά του Άδη, ο παράκτιος αρχαιολογικός χώρος, ο όρμος του Πόρτο Κάγιο και το Αχίλλειο συνθέτουν ένα ξεχωριστό πόλο για τον θαλάσσιο τουρισμό.

9.4.10 Άλλες μορφές ειδικού τουρισμού

Ειδικές ομάδες τουριστών με ξεχωριστά ενδιαφέροντα είναι δυνατόν να προσελκυστούν στην Μάνη. Αναφέρονται ενδεικτικά οι οικολόγοι, οι ενδιαφερόμενοι για ιστορικό ή μοναστηριακό τουρισμό, για υποβρύχιο ψάρεμα και για καταδύσεις. Τα συμβατικά τουριστικά καταλύματα, τα αγροτουριστικά και τα καταλύματα του περιπατητικού τουρισμού μπορούν να εξυπηρετήσουν τουρίστες με ειδικά ενδιαφέροντα.

9.4.11 Σπήλαια Διρού

Για τα Σπήλαια του Διρού, που αποτελούν ίσως τον πιο σημαντικό τουριστικό πόλο της Μάνης, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή σχετικά με το επίπεδο των υπηρεσιών και των υποδομών. Όπως παρατηρήθηκε και από την ανάλυση, ο χώρος στάθμευσης των αυτοκινήτων είναι σαφώς περιορισμένος, οπότε προτείνεται διεύρυνση και οργάνωση αυτού. Ακόμη προτείνεται, η βελτίωση των υπόλοιπων υποδομών όπως το αναψυκτήριο και ο τόπος αναμονής ώστε να μπορεί να έχει τη δυνατότητα να εξυπηρετήσει μεγαλύτερο αριθμό τουριστών με υψηλότερη παροχή υπηρεσιών. Στο θέμα της διαδικασίας της ξενάγησης των σπηλαίων, παρότι βρίσκεται σε ικανοποιητικά επίπεδα, προτείνεται η υιοθέτηση από τους ξεναγούς μιας πιο ευχάριστης και ευγενικής διάθεσης κατά την πραγματοποίηση της ξενάγησης. Το ζήτημα αυτό εναπόκειται περισσότερο στις κατευθυντήριες που δίνει η διοίκηση από πριν στους υπαλλήλους της. Συνεπώς, προτείνεται η διοίκηση να μην βασίζεται μονάχα στο συγκριτικό πλεονέκτημα της ομορφιάς των σπηλαίων αλλά να δώσει μεγαλύτερη βαρύτητα στην ποιότητα της ξενάγησης. Πρωτοβουλία πρέπει επίσης να επιδείξει και ο ΕΟΤ για την προώθηση και διαφήμιση της μοναδικότητας αυτού του αξιοθέατου, όχι μόνο στον ελληνικό χώρο αλλά και στα μεγάλα διεθνή τουριστικά πρακτορεία. Σίγουρα το αεροδρόμιο της Καλαμάτας, με την παράλληλη βελτίωση του οδικού δικτύου, είναι δυνατόν να αποτελέσει σημαντικό πλεονέκτημα. Σε τελική ανάλυση, μόνο μέσω της συνδυαστικής και ταυτόχρονης

βελτίωσης των παραπάνω παραμέτρων θα αρχίσει ξανά να αυξάνεται ο ετήσιος αριθμός των επισκεπτών, που είναι και το επιθυμητό αποτέλεσμα.

9.4.12 Σχέδιο Marketing

Σημαντική θα είναι και η συμβολή της υιοθέτησης ενός σχεδίου συνολικής προβολής (marketing) το οποίο αναδεικνύει τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, το τουριστικό marketing είναι αναγκαίο στάδιο του τουριστικού σχεδιασμού, ο οποίος με τη σειρά του είναι απαραίτητος για την τουριστική ανάπτυξη της Μάνης. Περιλαμβάνει μια σειρά από δραστηριότητες, όπως είναι:

- Διατύπωση στόχων τουριστικού marketing
- Διαμόρφωση στρατηγικής
- Προετοιμασία και εκτέλεση του προγράμματος προβολής
- Παροχή υπηρεσιών τουριστικής ενημέρωσης

Στην ευρεία και ολοκληρωμένη προσέγγιση του σχεδιασμού στόχος του τουριστικού marketing είναι η προσέλκυση συγκεκριμένου τύπου και αριθμού τουριστών. Στην περιοχή της Μάνης οι στόχοι πρέπει να είναι:

- Η αναπροσαρμογή σε νέους τύπους τουρισμού με αυξανόμενη ζήτηση
- Η έμφαση σε νέες μορφές τουρισμού, για παράδειγμα ο περιπατητικός
- Οι τουρίστες από υψηλότερα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα

Βασική προϋπόθεση για επιτυχές marketing είναι η πλήρης επίγνωση των δυνατοτήτων και των αδυναμιών της περιοχής της Μάνης, η οποία προκύπτει βέβαια από την ανάλυση SWOT. Μόνο τότε θα είναι σε θέση οι αρμόδιοι τοπικοί φορείς να γνωρίζουν αν μπορούν να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις των επισκεπτών. Είναι σημαντικό να μην γίνονται υποσχέσεις που δεν μπορούν να εκπληρωθούν, καθώς τίποτα δεν είναι καταστροφικότερο από την απώλεια αξιοπιστίας. Τέλος, ένα ακόμα συστατικό επιτυχίας είναι η γνώση της φυσιογνωμίας των πιθανών επισκεπτών, έτσι ώστε να είναι δυνατή η διαμόρφωση μιας επιτυχούς στρατηγικής προώθησης. (Δούνια, 1999)

Στην περίπτωση αυτή, είναι απαραίτητη η συνεργασία των πέντε Δήμων της Μάνης με τον ΕΟΤ ώστε να μεριμνείται εκτός από την προβολή του τουρισμού και ο έλεγχος των προσφερομένων τουριστικών υπηρεσιών. Εάν η επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι είναι σίγουρο ότι θα προκύψει μεγαλύτερη απόδοση των επενδύσεων, αύξηση της

απασχόλησης των εργαζομένων σε ετήσια βάση και όχι εποχιακά. Τέλος, η χρήση των υποδομών εκτός περιόδου αιχμής που δεν υπάρχουν τα προβλήματα κορεσμού, όπως για παράδειγμα η έλλειψη νερού, θα συμβάλλει στην μεγαλύτερη απόδοση του δημόσιου χρήματος που επενδύεται σε αυτές.

9.5 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ

Η συμπλήρωση και βελτίωση των κοινωνικών υποδομών είναι απαραίτητη ώστε να βελτιωθούν οι συνθήκες ζωής για τους μόνιμους κατοίκους, να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις για την επιστροφή εκπατρισμένων Μανιατών και για να καλύπτονται ικανοποιητικά οι ανάγκες των επισκεπτών – παραθεριστών.

9.5.1 Περίθαλψη – Πρόνοια

Τα Κέντρα Υγείας που υπάρχουν στην Μάνη πρέπει να στελεχωθούν με όλο το απαραίτητο προσωπικό, να συμπληρωθούν οι ελλείψεις τους σε υλικοτεχνικό εξοπλισμό, ώστε να διασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία τους. Ιδιαίτερα, για την περίπτωση του Κέντρου Υγείας στον Άγιο Νικόλαο (Δήμος Λεύκτρου), σύμφωνα και με δημοσίευμα της εφημερίδας 'Μανιάτικη Αλληλεγγύη' (τεύχος Φεβρουαρίου 2002), φέτος κλείνουν εννέα χρόνια από τη λήψη απόφασης για την ίδρυση του και ακόμα δεν βρίσκεται σε πλήρη λειτουργία. Διατηρεί ακόμη την ιδιότητα του υγειονομικού σταθμού.

Στα Κέντρα Υγείας της Αρεόπολης και του Γυθείου, που είναι και τα μεγαλύτερα, προτείνεται να εξεταστεί και η δυνατότητα να λειτουργήσουν παραρτήματα πανεπιστημιακών κλινικών ή ιατρικών ερευνητικών κέντρων, ώστε παράλληλα με τις έρευνες (για παράδειγμα επιδημιολογικές σε ηλικιωμένους) να εξασφαλιστεί και η εύρυθμη λειτουργία των κέντρων. Ταυτόχρονα πρέπει να λειτουργούν συστηματικά και τα περιφερειακά ιατρεία που ανήκουν στα δύο παραπάνω Κέντρα Υγείας. Εκτός από τους υπάρχοντες παιδικούς σταθμούς, προτείνεται να δημιουργηθούν επιπρόσθετοι με προτεραιότητα στα δευτερεύοντα οικιστικά κέντρα Γερολιμένας, Κότρωνας, Καρδαμύλης και Κάμπου με την προϋπόθεση ότι θα εξυπηρετούν τουλάχιστον δέκα παιδιά προσχολικής ηλικίας το κάθε ένα. Επιθυμητό είναι επίσης να λειτουργήσει ένα κέντρο ανοικτής προστασίας ηλικιωμένων στην περιοχή της Μάνης, δεδομένου ότι το ποσοστό των ηλικιωμένων είναι υψηλό.

9.5.2 Εκπαίδευση

Εκτός από τα νηπιαγωγεία που λειτουργούν, προτείνεται να ιδρυθούν και άλλα με προτεραιότητα στα δευτερεύοντα οικιστικά κέντρα, με την προϋπόθεση πάλι ότι θα εξυπηρετούν τουλάχιστον δέκα νήπια. Τα νηπιαγωγεία και οι παιδικοί σταθμοί θα μπορούσαν να συνδυαστούν μεταξύ τους. Όσον αφορά στα δημοτικά σχολεία, αυτά

παρουσιάζουν δυσχέρειες να ανταποκριθούν στο σύνθετο σύγχρονο πρόγραμμα της δημοτικής εκπαίδευσης. Την ίδια στιγμή όμως, δεν μπορούν να συμπτυχθούν περισσότερο διότι οι αποστάσεις μετακίνησης των μαθητών από το σπίτι στο σχολείο θα γίνουν απαγορευτικές. Προκειμένου να επιτευχθεί ένα ικανοποιητικό επίπεδο εκπαίδευσης, προτείνεται να υπάρχουν περισσότεροι εκπαιδευτικοί που να καλύπτουν ταυτόχρονα περισσότερα σχολεία, όπως για τα ειδικά μαθήματα, τα καλλιτεχνικά, τη ξένη γλώσσα κτλ. Με την ίδια λογική, προτείνεται η εφαρμογή κατά προτεραιότητα σύγχρονων μεθόδων, όπως η τηλεοπτική σύνδεση των σχολείων, η χρήση εκπαιδευτικών τηλεοπτικών βίντεοταινιών κτλ. Η επαφή των μαθητών με τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές και η εξοικείωση τους με το διαδίκτυο κρίνεται επιβεβλημένη.

Τα υπάρχοντα γυμνάσια και λύκεια είναι αρκετά για να καλύψουν τις ανάγκες της Μάνης. Είναι αυτονόητο, βέβαια, ότι πρέπει να βελτιωθούν και από πλευράς υλικοτεχνικού εξοπλισμού αλλά και από την πλευρά του στελεχιακού δυναμικού, ώστε να ανταποκρίνονται στις σύγχρονες απαιτήσεις. Ξεχωριστή βαρύτητα προτείνεται να δοθεί στο άνοιγμα του σχολείου στην τοπική κοινωνία, με στόχο να αποτελέσει κύτταρο για τη συστηματική επιμόρφωση των νέων και των ενήλικων στα σύγχρονα ζητήματα. Ανοιχτά μαθήματα ιστορίας, πολιτισμού και επαγγελματικού προσανατολισμού θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη της κοινωνίας της Μάνης και θα αποτελέσουν τη βάση για το άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία. Στα πλαίσια της αυτής πολιτικής προτείνεται να οργανωθούν ειδικά εκπαιδευτικά και επιμορφωτικά σεμινάρια, που αφορούν συγκεκριμένους τομείς που μπορούν να αναπτυχθούν στην Μάνη. Αυτά είναι:

- Ειδικά μαθήματα και πρακτική εξάσκηση για οικοδόμους ή για νέους που θέλουν να γίνουν οικοδόμοι, σε θέματα που αφορούν το κτίσιμο με πέτρα, την αποκατάσταση και συντήρηση των παλιών κατασκευών κτλ.
- Επιμορφωτικά μαθήματα για τους κατοίκους που εργάζονται ή θέλουν να εργασθούν στον τουριστικό τομέα, όπως να νοικιάζουν διαμερίσματα σε τουρίστες, ή που θα εργαστούν σε προγράμματα ειδικού τουρισμού, όπως είναι ο περιπατητικός τουρισμός.
- Ενημερωτικά μαθήματα για την μελισσοκομία, τα αρωματικά φυτά ή άλλους οικονομικούς τομείς με ξεχωριστό ενδιαφέρον.

9.5.3 Αθλητισμός

Στα πλαίσια της πολιτικής για την ενίσχυση των αθλητικών δραστηριοτήτων, είναι αυτονόητο ότι πρέπει να δημιουργηθεί η απαραίτητη αθλητική υποδομή. Προτείνεται, η κατασκευή οργανωμένων αθλητικών εγκαταστάσεων στα δύο μεγαλύτερα οικιστικά κέντρα του Γυθείου και της Αρεόπολης, με στόχο να αποτελέσουν αθλητικούς πυρήνες που να καλύπτουν μια σειρά από αθλήματα όπως ποδόσφαιρο, μπάσκετ, βόλεϊ, κλασικό αθλητισμό αλλά και θαλάσσια σπορ. Τουλάχιστον στοιχειώδης αθλητική υποδομή πρέπει να δημιουργηθεί και στους υπόλοιπους σημαντικούς οικισμούς που να μπορούν να εξυπηρετούν και τους παραθεριστές. Κίνητρα επίσης πρέπει να δοθούν, με συμβολή του Υφυπουργείου Αθλητισμού, για τη δημιουργία αθλητικών σωματείων ώστε όλο και περισσότερα παιδιά της περιοχής της Μάνης να στραφούν προς τον αθλητισμό και να αξιοποιήσουν τυχόν ταλέντα τους. Η συγκεκριμένη πολιτική και η συμβολή της πολιτείας, την συγκεκριμένη χρονική στιγμή, κρίνεται επιτακτική λόγω και της οργάνωσης των επικείμενων Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 από τη χώρα μας. Άλλωστε, επιθυμητή είναι η συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων Ελλήνων αθλητών στους συγκεκριμένους αγώνες. Τέλος, για την προώθηση του ιστιοπλοϊκού τουρισμού, πρέπει να δημιουργηθούν στοιχειώδεις εγκαταστάσεις ναυταθλητισμού και να ιδρυθούν ναυταθλητικά σωματεία. Η παράδοση των Μανιατών στη θάλασσα επιβάλλουν την ανάπτυξη του ναυταθλητισμού.

9.6 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ

9.6.1 Οδικό δίκτυο

Το οδικό δίκτυο πρέπει να βελτιωθεί συνολικά από άποψη βατότητας, ασφάλειας και πληρότητας. Βασικός στόχος είναι η ενίσχυση της ενότητας των οικιστικών συστημάτων και υποσυστημάτων που συγκροτούνται στην περιοχή της Μάνης, να βελτιωθούν και να συντομευτούν οι οδικές εισόδους και να οργανωθεί ένα στοιχειώδες τοπικό οδικό δίκτυο για την εξυπηρέτηση των αγροτικών δραστηριοτήτων και για την πρόσβαση σε αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία και περιοχές τουριστικού ενδιαφέροντος. Στα πλαίσια αυτών των κατευθύνσεων προτείνεται:

- Η δημιουργία οδικών προσβάσεων προς τους οικισμούς που μέχρι σήμερα δεν εξυπηρετούνται οδικά και να ενωθούν με το κύριο οδικό δίκτυο.
- Η βελτίωση του οδικού άξονα Καλαμάτας – Αρεόπολης – Γυθείου.
- Η βελτίωση και η διάνοιξη όπου χρειάζεται του περιμετρικού δρόμου Γυθείου – Κότρωνα – Κοκκάλας – Γερολιμένα – Αρεόπολης.
- Η κατασκευή παρακάμψεων για ορισμένους οικισμούς με στόχο την πολεοδομική οργάνωση τους όπως για παράδειγμα για την Αρεόπολη, τον Πύργο Διρού, τον Κάμπο και την Καρδαμύλη.
- Η κατασκευή οδού που συνδέει την επαρχιακή οδό Σπάρτης – Γυθείου στο ύψος της Λίμνης με την οδό Γυθείου – Αρεόπολης στο ύψος της Νέας Μαραθιάς. Η οδός αυτή θα μειώνει σημαντικά την απόσταση και τη χρονοαπόσταση Σπάρτης – Μέσα Μάνης και θα απαλλάσσει την πόλη του Γυθείου και το Μαυροβούνι από την ανεπιθύμητη κυκλοφοριακή φόρτιση.
- Η ταχεία αποπεράτωση των έργων ασφαλίστρωσης και σηματοδότησης στον νέο οδικό άξονα Καρδαμύλη – Προάστιο – Εξωχώρι – Δάσος Βασιλικής – Παναγία Γιάτρισσα – Γύθειο (Εθνικός δρόμος Γυθείου – Σπάρτης), με το αντίστοιχο σκέλος που θα περνά από την Σαιδώνα, η οποία θα αποτελέσει βασική σύνδεση της Μεσσηνιακής με την Λακωνική Μάνη, και μάλιστα από την ορεινή ζώνη περνώντας μέσα από το μοναδικό δάσος της Βασιλικής και τις παρυφές των υψηλών όγκων του Ταυγέτου.
- Να συμπληρωθούν και να βελτιωθούν οι διαδρομές που οδηγούν σε μνημεία ή τόπους ιστορικής σημασίας.

Βασική προϋπόθεση για την επέκταση και κατασκευή του οδικού δικτύου είναι η ελαχιστοποίηση των δυσμενών επιδράσεων του στο φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον. Για το λόγο αυτό, παράλληλα με τα οποιαδήποτε τεχνικά έργα θα πρέπει να εκπονούνται και μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Τονίζεται, ακόμη, ιδιαίτερα η ανάγκη να προστατευθεί και να αποκατασταθεί το παλιό οδικό δίκτυο λιθόστρωτων μονοπατιών ώστε να αποτελέσει το δίκτυο μονοπατιών του περιπατητικού τουρισμού, αλλά και η δημιουργία οδικών ιστορικοτουριστικών διαδρομών. Οι διαδρομές αυτές μπορούν να χρησιμοποιούν το δευτερεύον και τριτεύον οδικό δίκτυο και να διέρχονται από περιοχές που δεν είναι αλλοιωμένες από νέα δόμηση. Παράλληλα, πρέπει να δίνουν τη δυνατότητα επίσκεψης σε ενδιαφέροντες παραδοσιακούς οικισμούς, μνημεία, αρχαιολογικούς χώρους και θέσεις με αξιόλογη θέα. Τέλος, σύμφωνα και με τους ισχυρισμούς σε άρθρο της εφημερίδας 'Μανιάτικη Αλληλεγγύη' (τεύχος Φεβρουαρίου, 2002), πρέπει τα έργα τα οποία ήταν ενταγμένα στο Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και δεν πραγματοποιήθηκαν, να ενταχθούν στο Γ' Πλαίσιο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και να διασφαλιστεί η διεκπεραίωσή τους. Τέτοια έργα είναι οι δρόμοι Πλάτσα – Μηλέα – Γιάτρισσα και Σαιδώνα – Εξωχώρι.

9.6.2 Ενέργεια

Με βάση την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης, παρότι ο πληθυσμός δεν προβλέπεται να αυξηθεί, οι δραστηριότητες που θα αναπτυχθούν στην Μάνη θα απαιτήσουν πολύ μεγαλύτερα ποσοστά ενέργειας από αυτά που καταναλώνονται τη σημερινή εποχή. Η περιοχή της Μάνης διαθέτει σε αξιοποιήσιμο βαθμό δύο φυσικές ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, τον ήλιο με υψηλό ποσοστό ηλιοφάνειας, και τον αέρα. Προτείνεται να αξιοποιηθούν παραγωγικά και οι δύο.

Αναλυτικότερα, για την αξιοποίηση της αιολικής ενέργειας προτείνεται να δημιουργηθεί αιολικό πάρκο με σύστημα ανεμογεννητριών. Η πιθανή περιοχή εγκατάστασης του αιολικού πάρκου πρέπει να αναζητηθεί στην ακροταινάρια ζώνη. Προτείνεται να γίνει ειδική μελέτη, ενώ πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι επιδοτήσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση φθάνουν μέχρι το 70% του συνολικού κόστους. Η εικόνα του αιολικού πάρκου ανάμεσα στα στοιχεία του περιβάλλοντος της Μάνης δημιουργεί έντονη αντίθεση που δεν θα είναι αρνητική αλλά θα τονίζει και θα αναδεικνύει τα παραδοσιακά στοιχεία και το τοπίο. Επίσης μπορούν να χρησιμοποιηθούν μικροί ανεμόμυλοι για άντληση νερού ή για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας σε απομακρυσμένες εγκαταστάσεις όπως στους

βοσκότοπους της Λάγειας. Μάλιστα, στα πλαίσια αυτά, έχει γίνει ήδη πρόταση από ιδιωτική εταιρία για την κατασκευή αιολικού πάρκου στον Ταΰγετο σύμφωνα με άρθρο της εφημερίδας 'Μανιάτικη Αλληλεγγύη', (τεύχος Απριλίου, 2002). Ωστόσο, υπάρχουν δυσκολίες στην προσαρμογή του με τους όρους διατήρησης του περιβάλλοντος και με τις αντιδράσεις των κατοίκων που αναζητούν τα οφέλη είναι δυνατό να απολαύσουν.

Η ηλιακή ενέργεια προτείνεται να χρησιμοποιηθεί για θέρμανση νερού οικιακής χρήσης, σε ηλιακές αντλίες και σε άλλες ειδικές χρήσεις. Εκτιμάται ότι με τον τρόπο αυτό ένα σημαντικό μέρος της απαιτούμενης ενέργειας θα παράγεται στη Μάνη τοπικά, από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Στους παραδοσιακούς οικισμούς προτείνεται να υπογειωθούν τα δίκτυα, ώστε να καταργηθούν τα εναέρια καλώδια και οι κολώνες που αποτελούν αισθητική ρύπανση.

9.6.3 Τηλεπικοινωνίες

Ο αυξημένος ρόλος του τομέα των τηλεπικοινωνιών στις σύγχρονες οικονομίες επιβάλλει την επιτάχυνση των επενδύσεων επέκτασης και εκσυγχρονισμού στο δίκτυο και εξοπλισμό της περιοχής της Μάνης, για τη δημιουργία σύγχρονης τηλεπικοινωνιακής υποδομής που να ανταποκρίνεται στις σημερινές ανάγκες ανάπτυξης της. Ιδιαίτερα μέριμνα πρέπει να ληφθεί ώστε τα έργα και τα δίκτυα να μην αλλοιώνουν το περιβάλλον. Με τη λογική αυτή, προτείνεται τα δίκτυα σύνδεσης να υπογειωθούν και να μην επιβαρυνθεί αισθητικά η περιοχή με συνοδευτικές εγκαταστάσεις (κάτοπτρα κτλ.).

9.6.4 Ύδρευση

Είναι γεγονός ότι η περιοχή δεν μπορεί να προσδοκά αύξηση του τουρισμού και δημιουργία νέων δραστηριοτήτων εάν δεν διασφαλιστεί επάρκεια νερού. Τα έργα υδροδότηση της Β.Δ. Μάνης και του Α.Σ. Γυθείου έχουν βελτιώσει αισθητά την κατάσταση, ωστόσο για το υπόλοιπο τμήμα της Μάνης εντοπίζεται η ανεπάρκεια ποσοτήρων. Προτείνεται, λοιπόν, να ολοκληρωθεί η υδρογεωλογική έρευνα στην ευρύτερη περιοχή, διαδικασία που εντάσσεται στις αρμοδιότητες του εθνικού φορέα ΙΓΜΕ, ώστε να αναγνωρισθούν και να εκτιμηθούν όλες οι δυνατότητες αξιοποίησης νερού από τον υπόγειο υδροφόρο ορίζοντα και από καρστικές πηγές, τόσο για την ύδρευση όσο και για την άρδευση. Παράλληλα πρέπει να τεθούν όροι με τους οποίους θα προστατευθεί ο υπόγειος υδροφόρος ορίζοντας για να μην υπάρξουν άλλες

περιβαλλοντικές και οικονομικές επιπτώσεις όπως για παράδειγμα η αποξήρανση των σπηλαίων.

Επειδή η Μάνη είναι ιδιαίτερα ελλειμματική σε νερό πρέπει να αξιοποιηθεί κάθε άλλος τρόπος για την εξασφάλιση νερού. Οπότε προτείνεται να διερευνηθεί η δυνατότητα δημιουργίας υδατοταμιευτήρων με την κατασκευή μικρών φραγμάτων στον ρου του ποταμού Σμήνους (Βαρδουνιάς) ή σε άλλα μέρη όπως για παράδειγμα στο ρέμα Δίχοβα και στην περιοχή Κελεφάς. Στα ίδια πλαίσια, το νερό που θα παράγεται από τις προτεινόμενες μονάδες επεξεργασίες αποβλήτων είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί για ορισμένες χρήσεις υπό όρους.

Στο ίδιο πνεύμα, η δημιουργία ομβροδεξαμενών στις κατοικίες και σε άλλες σε άλλες εγκαταστάσεις (μεταποιητικές μονάδες, μαντριά) μπορεί να εξασφαλίσει σημαντικές ποσότητες νερού που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ως πόσιμο. Πρέπει να επισημανθεί ότι σε μία κατοικία, που χρησιμοποιείται ως παραθεριστική για διάρκεια δύο μηνών, μπορεί να διασφαλιστεί το νερό οικιακής χρήσεως από τις ετήσιες βροχοπτώσεις στη στέγη της, αρκεί να δημιουργηθούν οι κατάλληλοι χώροι αποθήκευσης του νερού της βροχής. Οι ίδιες ομβροδεξαμενές είναι δυνατόν να χρησιμοποιούνται για αποθήκευση νερού από το δίκτυο σε περιόδους μεγάλης ζήτησης. Άλλωστε, οι υπόσκαφες στέρνες είναι χαρακτηριστικά στοιχεία στα παραδοσιακά σπίτια της Μάνης, ακόμα και στα παλαιομανιάτικα. Η αξιοποίηση, όμως, όλων των πηγών νερού δεν είναι αρκετή, αφού πρέπει να συνοδεύεται με μία ορθολογική διαχείριση. Προτείνεται να συνταχθεί ενιαίο πρόγραμμα διαχείρισης του νερού. Με το πρόγραμμα αυτό θα υπάρχει δυνατότητα να τίθενται προτεραιότητες στη χρήση του νερού ανάλογα με τις ανάγκες, αλλά και να παρακολουθείται η εξέλιξη των αναγκών ώστε να προγραμματίζονται έργα και μέτρα και να ελέγχεται η χρήση του νερού.

Απαραίτητος, τέλος, είναι και ο τεχνικός εξοπλισμός πληροφορικής των συνδέσμων ύδρευσης και η πλήρης στελέχωση τους, αφού για παράδειγμα, σύμφωνα με το προφίλ του Δήμου Αβίας (1998), ο Σύνδεσμος Ύδρευσης 'Ρίντομο' απασχολεί ένα μόνο άτομο που εκτελεί παράλληλα χρέη γραμματέα.

9.6.5 Αποχέτευση

Τα κρίσιμα προβλήματα της αποχέτευσης εστιάζονται στα εξής ζητήματα:

- Ανυπαρξία μονάδων επεξεργασίας αποβλήτων
- Ολοκλήρωση του αποχετευτικού δικτύου της πόλης του Γυθείου
- Μελέτη της αποχέτευσης του Πύργου Διρού και της γύρω περιοχής με στόχο την προστασία των σπηλαίων. Παράλληλη λεπτομερής υδρογεωλογική μελέτη είναι απαραίτητη για τον προσδιορισμό των όρων προστασίας των σπηλαίων.

Τα έργα αποχέτευσης και επεξεργασίας των αποβλήτων είναι επιτακτικά, όπως φάνηκε και από την ανάλυση του ερωτηματολογίου, και έχουν ως σκοπό την όσο το δυνατόν γρηγορότερη και οικονομικότερη απομάκρυνση των νερών που έχουν χρησιμοποιηθεί με διάφορους τρόπους (απόβλητα), και είναι πια ακάθαρτα και βλαβερά για το περιβάλλον, και την κατάλληλη επεξεργασία (καθαρισμό) τους, ώστε να διατεθούν ακίνδυνα στο περιβάλλον.

Προτείνεται, κατά πρώτο λόγο, λοιπόν η κατασκευή αποχετευτικού δικτύου για τους οικισμούς της Μάνης. Η κίνηση αυτή θα εξυπηρετήσει την παρακάτω πρόταση για την κατασκευή μονάδων επεξεργασίας αποβλήτων. Η συνηθισμένη πρακτική που εφαρμόζεται για τη διαχείριση των λυμάτων, με τη συλλογή τους από τα δίκτυα αποχέτευσης και τη διοχέτευση τους σε κεντρικές εγκαταστάσεις επεξεργασίας λυμάτων κρίνεται για την περιοχή της Μάνης ακατάλληλη, λόγω της ιδιομορφίας του περιβάλλοντος. Πιο συγκεκριμένα, το δύσβατο και το ορεινό στοιχείο του εδάφους καθιστούν το κόστος μεταφοράς των αποβλήτων σε μία μόνο μονάδα, έστω και εάν είναι εγκατεστημένη σε γεωγραφικά κεντρικό σημείο, είναι πολύ υψηλό και ασύμφορο. Στα ίδια πλαίσια, θα απαιτούνταν εκτεταμένα αποχετευτικά δίκτυα για τη συλλογή και μεταφορά του συνόλου των λυμάτων, που πάλι λόγω του ορεινού χαρακτήρα, θα εκτόξευε το κόστος από τρεις έως και οκτώ φορές παραπάνω από αυτό των εγκαταστάσεων επεξεργασίας. Ακόμη, θα υπήρχαν δυσκολίες για τη μία και μοναδική επιλογή χωροθέτησης της εγκατάστασης λόγω των βραχωδών εδαφών και κίνδυνοι αδυναμίας συντήρησης και αποδοτικής λειτουργίας των μονάδων, λόγω της πολυπλοκότητας των εγκαταστάσεων.

Κρίνεται λοιπόν, ως κατάλληλη για την περιοχή της Μάνης, η επιλογή των αποκεντρωμένων συστημάτων επεξεργασίας αποβλήτων. Σύμφωνα με την πρακτική

αυτή, μία ευρύτερη περιοχή, η οποία αποτελείται από πολλούς μικρούς οικισμούς μπορεί να εξυπηρετηθεί από συγκεκριμένο αριθμό μονάδων επεξεργασίας μικρού μεγέθους. Αναλυτικότερα, προτείνεται η κατασκευή μιας μονάδας επεξεργασίας αποβλήτων σε κάθε δήμο της Μάνης, όπου θα διατίθενται τα λύματα από το αποχετευτικό δίκτυο. Ο σχεδιασμός των μονάδων θα πρέπει να γίνει με τρόπο ώστε να προβλέπεται η αύξηση της παροχής κατά τη διάρκεια της θερινής περιόδου. Τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από την πραγματοποίηση της παραπάνω πολιτικής, σύμφωνα με τους Οικονόμου – Κούγκολο (2001) είναι τα εξής:

- Προστασία του περιβάλλοντος και της δημόσιας υγείας: ενώ στα μεγάλα συστήματα η διάθεση των εκροών γίνεται συνήθως σε μεγάλους αποδέκτες, οι εκροές από τα μικρά συστήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ενίσχυση των υδροφορέων από όπου προήλθε αρχικά το νερό.
- Χαμηλότερο κόστος επένδυσης και κόστος λειτουργίας.
- Προσαρμογή στις τοπικές συνθήκες της Μάνης: με την ανάπτυξη της τεχνολογίας είναι δυνατόν να εφαρμοστούν μικρά συστήματα προσαρμοσμένα στις ιδιαίτερες ανάγκες της περιοχής, όπως είναι η παρουσία ημιπερατού εδάφους και οι ασβεστολιθικοί σχηματισμοί.

ΕΙΚΟΝΑ 9.6.1: ΒΙΟΑΝΤΙΔΡΑΣΤΗΡΑΣ

Το κυριότερο όμως πλεονέκτημα είναι ότι το πρόβλημα της αντιμετώπισης των αποβλήτων ανάγεται πια σε πρόβλημα του κάθε δήμου ξεχωριστά, οπότε αποφεύγονται με αυτό τον τρόπο οι τριβές και οι διαφωνίες που θα μπορούσαν να ανακύψουν μεταξύ των τοπικών κοινωνιών και διοικητικών αρχών σχετικά με την κατανομή του κόστους λειτουργίας των μονάδων. Σχετικά με τον τύπο της μονάδας επεξεργασίας αποβλήτων, που θα πρέπει να είναι κατάλληλος και για τον περιορισμένο όγκο λυμάτων του κάθε Δήμου, προτείνεται ένας βιοαντιδραστήρας, τύπου compact (Εικόνα 9.6.1), μικρού μεγέθους που βασίζεται στη μέθοδο της ενεργού ιλύος και μεγάλης απόδοσης για την

Πηγή: Ενημερωτικό Φυλλάδιο BioBlock επεξεργασία λυμάτων.

Χαρακτηρίζεται ακόμη από το χαμηλό λειτουργικό κόστος και την απλουστευμένη λειτουργία). Αναλυτικότερα, κατά το ενημερωτικό φυλλάδιο BioBlock (2002), τα πλεονεκτήματα του συγκεκριμένου τύπου είναι τα εξής:

- Τυποποιημένο μέγεθος, μικτός όγκος, μικρή επιφάνεια εγκατάστασης
- Υψηλή συγκέντρωση ενεργού ιλύος, έως 8 γρ.SS/λίτρο, η οποία συνεπάγεται αντιδραστήρες μικρού όγκου
- Ενσωμάτωση όλων των απαιτούμενων διεργασιών χωρία να απαιτούνται δεξαμενές καθίζησης, αντλιοστάσια, ανάδευση ή άλλος μηχανολογικός εξοπλισμός
- Χαμηλή απαίτηση παροχής αέρα λόγω της υψηλής απόδοσης μεταφοράς οξυγόνου
- Χαμηλή κατανάλωση ενέργειας λόγω της απουσίας καταναλωτών ισχύος και της χαμηλής απαίτησης αέρα
- Απλή και αξιόπιστη λειτουργία, χωρίς απαιτήσεις συντηρήσεις
- Σταθερή λειτουργία, ανεξάρτητα από τις διακυμάνσεις της παροχής εισόδου, λόγω του ειδικού υδραυλικού σχεδιασμού της ρευστοποιημένης κλίνης
- Χαμηλή παραγωγή (30 – 50% χαμηλότερη σε σύγκριση με συστήματα παρατεταμένου αερισμού) και πλήρη σταθεροποίηση της περίσσειας ιλύος
- Φιλική προς το περιβάλλον, ολοκληρωμένη κλειστή μονάδα με ελκυστική εμφάνιση, πλήρη απουσία οσμών ή σταγονιδίων.

Όσον αφορά στους πολύ απομακρυσμένους οικισμούς ή κατοικίες, όπου η συλλογή των αποβλήτων θα είναι δύσκολη ή πολύ δαπανηρή, προτείνεται η υιοθέτηση προκατασκευασμένων συστημάτων επεξεργασίας που μπορούν να εξυπηρετήσουν παροχές αποβλήτων μέχρι 3800 κυβικά μέτρα ανά ημέρα.

Στην περίπτωση τώρα που η κατάσταση παραμένει ως έχει σήμερα, δηλαδή συλλογή των αποβλήτων μέσω του συστήματος της εκκένωσης των βόθρων (η οποία και δεν προτείνεται, τουλάχιστον για τα μεγαλύτερα οικιστικά κέντρα), προτείνεται να διασφαλιστεί η στεγανότητα όλων των βόθρων και έπειτα, σχετικά με τη συλλογή και μεταφορά των βοθρολυμάτων να εξεταστούν θέματα όπως η ιδιοκτησία των βυτιοφόρων (δημόσια ή ιδιωτικά), οι προδιαγραφές, ο τεχνικός έλεγχος, η συντήρηση και ο τρόπος και άδεια λειτουργίας των σχετικών οχημάτων, η διαδικασία εκκένωσης των βόθρων και η ακόλουθη εκκένωση των βυτιοφόρων.

Η αντιμετώπιση των αποβλήτων των ελαιοτριβείων είναι όντως ένα σημαντικό ζήτημα για την περιοχή της Μάνης και χρήζει ιδιαίτερης προσοχής. Τα απόβλητα των ελαιοτριβείων, γνωστά ως κατσίγαροι ή λιοζούμια, είναι από τα πιο βεβαρημένα απόβλητα από πλευράς οργανικού ρυπαντικού φορτίου, ενώ το πρόβλημα που προκαλούν είναι ιδιαίτερα οξύμενο σε πολλές περιοχές της χώρας όπου υπάρχουν πολλές μικρές και διάσπαρτες μονάδες, όπως είναι ο Ν. Μεσσηνίας και ο Ν. Λακωνίας. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος της διαχείρισης των αποβλήτων από τα ελαιοτριβεία υπάρχουν διάφορες μέθοδοι, οι περισσότερες από τις οποίες βρίσκονται σε πειραματικό ακόμη στάδιο. Είναι δεδομένο ότι τα μεμονωμένα ελαιοτριβεία δεν μπορούν να επιλύσουν το πρόβλημα με ικανοποιητικό τρόπο και οποιαδήποτε αποτελεσματική μέθοδος απαιτεί συγκέντρωση αποβλήτων από πολλά ελαιοτριβεία. Στα πλαίσια αυτά, η μέθοδος που προτείνεται είναι αυτή που προτάθηκε από τον κ. Μπαλή, καθηγητή του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών, για αζωτοδεσμευτική βιολιπασματοποίηση του κατσίγαρου. Η μέθοδος αυτή εφαρμόζεται σήμερα πιλοτικά στην Καλαμάτα, με συλλογή αποβλήτων από πολλά ελαιοτριβεία. Με τη μέθοδο αυτή τα λιοζούμια με αερόβια βιοεπεξεργασία αποβάλλουν τις φυτοτοξικές τους ιδιότητες. Η Ευρωπαϊκή κοινότητα έχει χρηματοδοτήσει και ένα σχετικό ερευνητικό πρόγραμμα (ENVIRONMENT), διάρκειας 24 μηνών με συντονιστή τον καθηγητή Ν. Russel, του Πανεπιστημίου της Ουαλίας και εταίρους από την Ελλάδα (καθηγητής Κ. Μπαλής) και από την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ιταλία. (Οικονόμου, Κούγκολος, 2001)

9.6.6 Απορρίμματα

Είναι κοινά αποδεκτό ότι το πρόβλημα της συλλογής και της διαχείρισης των απορριμμάτων είναι από τα εξέχοντα τη σημερινή εποχή στην περιοχή της Μάνης, μιας και η κατάσταση είναι σχεδόν ανεξέλεγκτη. Το ζήτημα της συλλογής των απορριμμάτων προτείνεται να αναχθεί και σε αυτή την περίπτωση ως θέμα αντιμετώπισης του κάθε δήμου ξεχωριστά, οπότε και υποχρεούνται να προβούν στην αγορά νέων και σύγχρονων απορριμματοφόρων. Προτείνεται, επιπρόσθετα, η συλλογή των απορριμμάτων στους διάφορους οικισμούς να γίνεται από τελείως κλειστά δοχεία ή κυλιόμενους κάδους. Για την αύξηση της απόδοσης στην συλλογή, μπορεί να χρησιμοποιηθούν από τους υπαλλήλους καθαριότητας μεγαλύτεροι σάκοι, που να τους γεμίζουν με τους μικρότερους σε κάθε σταμάτημα και να μεταφέρουν το περιεχόμενο για άδειασμα στο απορριμματοφόρο. Έτσι, ελαττώνονται οι μικρομετακινήσεις και τα ατυχήματα λόγω της κυκλοφορίας. Το κόστος συλλογής θα αποτελεί και αυτό αποκλειστικό θέμα του κάθε

Δήμου ξεχωριστά, ώστε να μην υπάρχουν συγκρούσεις μεταξύ των τοπικών κοινωνιών σχετικά με την συχνότητα των δρομολογίων των απορριματοφόρων αλλά και με την κατανομή του κόστους μεταφοράς τους.

Τα απορρίμματα στην Μάνη, που αποτελεί παράλληλα μία κατεξοχήν τουριστική περιοχή πρέπει να συλλέγονται από πόρτα σε πόρτα κάθε εβδομάδα. Επίσης, στα κάμπινγκ ή στους χώρους κατασκηνώσεων, προτείνεται να υπάρχει ένα σημείο συγκέντρωσης των απορριμμάτων, για να γίνεται από εκεί η συλλογή μια φορά την εβδομάδα. Τα δρομολόγια κατά την τουριστική περίοδο πρέπει να αναδιατάσσονται, για να αντιμετωπίζεται η διαφορετική κατανομή του πληθυσμού, που συγκεντρώνεται κυρίως στα ξενοδοχεία, στις ενοικιαζόμενες πανσιόν και δωμάτια, στις τοποθεσίες των κάμπινγκ και στις ακτές.

Σχετικά με την πρόληψη της ρύπανσης των ακτών, προτείνεται να γίνεται έλεγχος από τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης στις ακτές για αντικείμενα που μεταφέρονται εκεί από τα ρεύματα ή που εγκαταλείπονται. Μία ουσιαστική ενέργεια για την αποφυγή της εγκατάλειψης απορριμμάτων στις ακτές, είναι να τεθούν στη διάθεση των λουόμενων τα κατάλληλα δοχεία απορριμμάτων και να γίνεται συστηματική συλλογή τους, χωρίς ξεχειλίσματα και δημιουργία απαράδεκτης κατάστασης.

Όσον αφορά τώρα στο κρίσιμο ζήτημα της διαχείρισης των απορριμμάτων, για την περιοχή της Μάνης επικρατούν δύο σενάρια:

Σενάριο 1^ο : το σενάριο αυτό επιλέγει ως τρόπο διαχείρισης των απορριμμάτων την καύση τους σε οργανωμένη μονάδα καύσης απορριμμάτων. Η καύση επιτρέπει μια μεγάλη ελάττωση του όγκου και του βάρους των απορριμμάτων, μετατρέποντας τα σε αέρια, θερμότητα, και αποστειρωμένα αδρανή υλικά, τις σκουριές και την τέφρα. Η ελάττωση του όγκου και του βάρους μπορεί να φθάσει αντίστοιχα το 90% και 60%. Πριν από την καύση πρέπει να προηγηθούν ορισμένες προεπεξεργασίες όπως: η ομογενοποίηση των απορριμμάτων, η διαλογή και η λιπασματοποίηση. Ωστόσο, από την καύση των απορριμμάτων προκαλούνται ορισμένα προβλήματα όπως είναι η ρύπανση του αέρα. Οι εκπεμπόμενοι ρυπαντές είναι είτε στερεοί (στάχτες, καπνίες) είτε αερώδεις (πτητικές οργανικές ουσίες, SO₂, HCL κ.α.). Επιπλέον πρόβλημα είναι η ρύπανση των νερών που προκαλείται στη θέση εξαγωγής των σκουριών (νερά ψύξης) και στην αποθήκευση τους έξω (νερά διήθησης). Έπειτα, η ελευθέρωση οσμών από τις

καπνοδόχους, και η διάβρωση που παρουσιάζεται στα μεταλλικά όργανα της εγκατάστασης, σε θερμοκρασίες πάνω από 300 – 400° C αποτελούν και αυτά σημαντικά προβλήματα. Τέλος, κρίσιμο είναι και το ζήτημα της διάθεσης της στάχτης από την καύση και χρειάζεται ιδιαίτερη μελέτη. Απαιτείται διπλή επένδυση με πλαστικές γεωμεμβράνες (παρεμβολή αργίλου) του πυθμένα του χώρου διάθεσης, στράγγιση των υγρών και έλεγχος για την περιεκτικότητα σε βαρέα μέταλλα.

Σενάριο 2^ο : στην περίπτωση αυτή προτείνεται η διάθεση των απορριμμάτων να γίνεται σε χώρους υγειονομικής ταφής. Η οργάνωση του χώρου, για να λειτουργήσει σε οικονομική βάση πρέπει να συγκεντρώνει τα απορρίμματα τουλάχιστον 10000 κατοίκων. Το κόστος επένδυσης και λειτουργίας ανά κάτοικο αυξάνεται όσο μικρότερος είναι εξυπηρετούμενος πληθυσμός. Αν λάβουμε υπόψη ότι ο πληθυσμός της Μάνης είναι γύρω στις 24.000 κατοίκους (ο πραγματικός μόνιμος πληθυσμός είναι μικρότερος), ότι αυξάνεται κατά πολύ την τουριστική περίοδο και ότι διασχίζεται από τον ορεινό όγκο της νότιας απόληξης του Ταυγέτου, προτείνεται η χωροθέτηση και η κατασκευή δύο χώρων υγειονομικής ταφής. Η μία θα εξυπηρετεί τις ανάγκες των κατοίκων της Ανατολικής Μάνης και η άλλη τις ανάγκες της Δυτικής Μάνης. Για το λόγο ότι η πρόσβαση σε πολλούς οικισμούς είναι δύσκολη, είναι πιθανό να χρειαστεί η κατασκευή σταθμών μεταφόρτωσης, κατά τη διαδικασία της συλλογής των απορριμμάτων. Οι κυριότεροι παράμετροι που πρέπει να εξετασθούν για την επιλογή ενός χώρου διάθεσης, σύμφωνα με τον Κο Κόλλια (1993), είναι οι ακόλουθοι:

- Το κόστος γης, προετοιμασίας του χώρου, λειτουργίας και αξιοποίησης του τελειωμένου χώρου διάθεσης
- Η προβλεπόμενη ζωή του χώρου
- Οι αποστάσεις του χώρου διάθεσης από την περιοχή συλλογής
- Το κλίμα και οι επικρατούντες άνεμοι
- Η τοπογραφία και οι υδρογεωλογικές συνθήκες
- Η δυνατότητα αποστράγγισης και η κατάλληλη διάθεση των διασταλαζόντων υγρών, για να αποφευχθεί η ρύπανση των επιφανειακών και των υπόγειων νερών
- Η ύπαρξη οδού προσπέλασης στο χώρο διάθεσης και
- Η δυνατότητα εξεύρεσης χώματος για την επικάλυψη
- Να απέχει πάνω από 500 μέτρα από την τελευταία κατοικία

Εύλογη σε αυτό το σημείο κρίνεται η εξέταση των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων της μεθόδου της υγειονομικής ταφής. Τα πλεονεκτήματα είναι τα εξής:

- Είναι συνήθως η πιο οικονομική μέθοδος διάθεσης των απορριμμάτων, αφού απαιτείται μικρό κεφάλαιο επενδύσεων για έργα υποδομής και μηχανικό εξοπλισμό συγκριτικά με τις άλλες μεθόδους
- Η υγειονομική ταφή είναι μία πλήρης μέθοδος σε σύγκριση με την καύση
- Έχει μεγάλη ευελιξία, όταν οι ποσότητες των απορριμμάτων αυξάνουν, μπορεί η διάθεση τους να αντιμετωπισθεί με μικρή αύξηση του προσωπικού και του μηχανικού εξοπλισμού
- Όταν ο χώρος ταφής εξαντληθεί, μπορεί να αποκατασταθεί και να χρησιμοποιηθεί για μια διαφορετική χρήση όπως χώρος πρασίνου, αθλοπαιδιών κτλ.

(Κόλλιας, 1993)

Τα μειονεκτήματα είναι τα εξής:

- Η επιτυχία της μεθόδου στηρίζεται στην επί ημερησίας βάσεως λειτουργία της ταφής, διαφορετικά εξελίσσεται σε ελεύθερη απόρριψη
- Όταν γίνεται κοντά σε κατοικημένες περιοχές συναντά μεγάλες αντιδράσεις και διαμαρτυρίες από τους κατοίκους των γειτονικών περιοχών
- Οι διαφυγές διασταλάζοντας νερού μέσω διήθησης εντός του εδάφους, ρυπαίνουν το υπόγειο νερό όταν το συναντήσουν
- Ένας τελειωμένος χώρος ταφής υφίσταται καθίζηση για πολλά χρόνια και χρειάζεται περιοδική συντήρηση
- Το παραγόμενο μεθάνιο, που είναι αέριο εκρηκτικό και τα άλλα παραγόμενα αέρια από την αποσύνθεση των απορριμμάτων, μπορούν να δημιουργήσουν κινδύνους ή ενοχλήσεις (ρύπανση αέρα, οσμές κτλ.)

(Κόλλιας, 1993)

Κατόπιν επεξεργασίας των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων των δύο παραπάνω σεναρίων κρίνεται από τον συγγραφέα, αλλά και έπειτα από τη γνωμοδότηση του καθηγητή Περιβαλλοντολόγου – Χημικού Μηχανικού κ. Α. Κούγκολο (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), ότι το δεύτερο σενάριο είναι το πιο συμφέρον και κατάλληλο για την περιοχή της Μάνης. Η επιλογή αυτή έγκειται κυρίως στο γεγονός ότι η επιβάρυνση στο περιβάλλον είναι πολύ μεγαλύτερη από μία μονάδα καύσης των απορριμμάτων και το κόστος της επένδυσης είναι υπέρογκο για το πληθυσμιακό δυναμικό της Μάνης. Η

μονάδα καύσης συμφέρει περισσότερο στην περίπτωση περιοχών με πολύ μεγαλύτερο πληθυσμό. Άλλωστε, υπάρχει πάντα το πρόβλημα της χωροθέτησης μιας τέτοιας μονάδας, διότι λόγω της ιδιομορφίας του εδάφους, το κόστος μεταφοράς όλων των απορριμμάτων σε ένα μόνο σημείο θα ανέβαζε κατά πολύ το ύψος της επένδυσης. Η επιλογή χωροθέτησης και κατασκευής δύο χώρων υγειονομικής ταφής, με πολύ μικρότερο κόστος επένδυσης, αλλά και σε δύο φυσικά διαμορφωμένες γεωγραφικές υποενότητες (Ανατολική Μάνη: Δ. Γυθείου, Δ. Οιτύλου, Δ. Ανατολικής Μάνης και Δυτική Μάνη: Δ. Λεύκτρου, Δ. Αβίας) , οπότε προκύπτει και μικρότερο κόστος μεταφοράς, μειώνει δραστικά το συνολικό κόστος επένδυσης. Τυχόν αλλαγές στην εξυπηρέτηση οικισμών από χώρο υγειονομικής ταφής, που τυπικά δεν ανήκει στη δικαιοδοσία του, λόγω καλύτερης προσπελασιμότητας, είναι θεμιτές κατόπιν συνεννόησης και οικονομικού διακανονισμού των διοικητικών αρχών. Σε γενικότερα πλαίσια, η επιλογή των δύο σημείων χωροθέτησης των μονάδων θα προκύψει μετά από συνεργασία των πέντε δήμων από τους οποίους αποτελείται η Μάνη, έπειτα από απαραίτητη και πλήρη ενημέρωση και συνεργασία με τις τοπικές κοινωνίες, οπότε και θα ακολουθήσει και η κατανομή των εξόδων. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να επισημανθεί ότι ανάμεσα στους αρμόδιους φορείς οφείλεται να κυριαρχεί πνεύμα συνεργασίας και καλής διάθεσης και συνειδητοποίηση της αρχής ότι προηγείται το καλό όλων και όχι τα μικροτοπικά συμφέροντα. Η αντιμετώπιση του προβλήματος των απορριμμάτων έχει καθυστερήσει πολλά χρόνια, και αν όντως η τουριστική αλλά και γενικότερη ανάπτυξη της περιοχής είναι πραγματικός στόχος, πρέπει να ενταχθεί στις πρώτες προτεραιότητες των αρμόδιων υπηρεσιών.

9.6.7 Υπόλοιπες Υποδομές

Προτείνεται η κατασκευή αλιευτικών καταφυγίων στον όρμο του Οιτύλου, του Γερολιμένα, του Σκουταρίου και του Κότρωνα (εδώ χρειάζονται και έργα προστασίας, όπως μικρή επέκταση στη γωνία του μόλου). Σύμφωνα και με την Ειδική Χωροταξική Μελέτη Μεσσηνιακής Μάνης (1994), προτείνεται η κατασκευή αλιευτικών καταφυγίων στους όρμους της Καρδαμύλης, του Αγίου Νικολάου και εγκαταστάσεις θαλάσσιου τουρισμού στον όρμο της Στούπας (Εικόνα 9.6.2).

ΕΙΚΟΝΑ 9.6.2: ΟΡΜΟΣ ΤΗΣ ΣΤΟΥΠΙΑΣ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

Σε όλους επίσης τους όρμους, προτείνεται η κατασκευή υποδομών για την εξυπηρέτηση τουριστικών σκαφών (μαρίνες) και ιδιαίτερα στις τοποθεσίες της Καρδαμύλης και του Οιτύλου πρέπει να είναι διευρυμένες λόγω της ιδιαίτερης τουριστικής συγκέντρωσης. Σχετικά με το ζήτημα της κατασκευής αεροδρομίου στην Σπάρτη, που αποτελεί και σημαντικό αίτημα (σύμφωνα με τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου) των κατοίκων της Λακωνικής Μάνης ώστε να ευνοηθεί ο τουρισμός της περιοχής, κρίνεται από τον συγγραφέα στην παρούσα φάση μη αναγκαίο. Για την εξαγωγή αυτού του συμπεράσματος έχουν ληφθεί πρώτα υπόψη ορισμένες παράμετροι. Το υφιστάμενο αεροδρόμιο της Σπάρτης έχει υποτυπώδη υποδομή και χρησιμοποιείται βασικά ως αερολέσχη. Η κίνηση είναι μικρή και υπάρχει έλλειψη ενδιαφέροντος από την Ολυμπιακή Αεροπορία, ενώ η λειτουργία του είχε ανασταλεί το 1987 και η χρήση του συνεχίστηκε από την αερολέσχη της Σπάρτης.

Είναι γεγονός ότι τμήμα της Μάνης (αυτό που ανήκει κατεξοχήν στον Νομό Μεσσηνίας) εξυπηρετείται ως προς την προσέλευση αλλοδαπών τουριστών από το αεροδρόμιο της Καλαμάτας. Σύμφωνα με το ερευνητικό πρόγραμμα «Έρευνα Στρατηγικού Σχεδιασμού

και Διαχείρισης της Αεροπορικής Υποδομής Περιφερειών Δυτικής Ελλάδας και Πελοποννήσου» (Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), ο Κρατικός Αερολιμένας Καλαμάτας (ΚΑΚΑ) εξυπηρέτησε το 1997 88.424 επιβάτες και 1.348 κινήσεις αεροσκαφών πολιτικής αεροπορίας, κίνηση η οποία αντιστοιχεί σε λιγότερο από 0,5% της συνολικής κίνησης όλων των ελληνικών αερολιμένων κατά το ίδιο έτος. Ο ΚΑΚΑ τα τελευταία έτη συγκεντρώνει κυρίως κίνηση εξωτερικού αφού περισσότερο από 70% των επιβατών ανά έτος κινείται με διεθνείς πτήσεις. Η επιβατική κίνηση εξωτερικού έχει παρουσιάσει έντονα αυξητικές τάσεις από το 1986, οπότε και εμφανίστηκε για πρώτη φορά διεθνής αεροπορική κίνηση. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης επιβατικής κίνησης κατά την περίοδο 1986 – 1997 ανέρχεται σε 40,5%. Με εξαίρεση τα έτη 1990-91 (λόγω των αναταραχών στον Αραβικό Κόλπο) όπου η επιβατική κίνηση παρουσίασε μείωση σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, κατά την υπόλοιπη περίοδο, ο αριθμός των επιβατών εξωτερικού αυξήθηκε σημαντικά. Η επιβατική κίνηση εξωτερικού εξυπηρετείται από έκτακτες πτήσεις, και μόλις το 1995 παρουσιάζεται για πρώτη φορά τακτική κίνηση εξωτερικού. Το 1997 το 70% της κίνησης εξωτερικού προήλθε από τρεις ευρωπαϊκές χώρες, την Μεγάλη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Γερμανία με ποσοστά 36%, 19%, και 15% αντίστοιχα. Το Λονδίνο ήταν η κυριότερη ευρωπαϊκή πόλη προέλευσης ακολουθούμενη από το Παρίσι. Η επιβατική κίνηση εσωτερικού παρουσιάζει σταθερά καθοδική πορεία με μέσο ετήσιο ρυθμό μείωσης της τάξης του 11,8%, ενώ συνδέεται σχεδόν αποκλειστικά μόνο με την Αθήνα. Η μείωση οφείλεται κυρίως στην σημαντική αύξηση των αεροπορικών εισιτηρίων από το 1986 και η κατασκευή του νέου αυτοκινητοδρόμου Αθηνών – Τριπόλεως που έχει περιορίσει τη διάρκεια ταξιδιού μέχρι την Καλαμάτα σε 3 με 3,5 ώρες περίπου.

Έτσι λοιπόν, διαπιστώνεται ότι ο ρόλος του αεροδρομίου της Καλαμάτας παραμένει σημαντικός, οπότε σύμφωνα και με το ερευνητικό πρόγραμμα, προτείνεται το σενάριο διατήρησης και ενίσχυσης του, κυρίως λόγω της τουριστικής σύνδεσης που παρέχει μεταξύ της Ευρώπης και της Νότιας Πελοποννήσου. Για το αεροδρόμιο της Σπάρτης δεν προβλέπεται πρωτοβουλία ενίσχυσης του. Το σενάριο αυτό συνάδει και με τις απόψεις του συγγραφέα του συγκεκριμένου Σχεδίου Ανάπτυξης Μάνης για τους εξής κυρίως λόγους: Το κόστος κατασκευής νέου αεροδρομίου στην Σπάρτη, όπως αναφέρει και το αίτημα των κατοίκων της Λακωνικής Μάνης είναι πολύ μεγάλο ενώ οι συνθήκες που επικρατούν την συγκεκριμένη χρονική στιγμή δεν το επιβάλλουν. Άλλωστε, ο συνδυασμός της διεκπεραίωσης του νέου οδικού άξονα, που θα συνδέει ουσιαστικά την

Μεσσηνιακή με τη Λακωνική Μάνη, και η ύπαρξη του αεροδρομίου στην πόλη της Καλαμάτας (με μία ανεκτή χρονοαπόσταση της τάξεως 45 με 90 λεπτών μέγιστο, μέσω οδικών αξόνων, για όλη την περιοχή της Μάνης) θεωρείται κατάλληλος και αρκετός για την σύνδεση όλης της Μάνης με τον ελληνικό αλλά και το διεθνή χώρο. Στην περίπτωση που, στο μέλλον, στην πόλη της Σπάρτης σημειωθούν έντονες αναπτυξιακές τάσεις, τότε θα πρέπει σίγουρα να επανεξεταστεί η προοπτική κατασκευή νέου αεροδρομίου.

9.7 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΗΣ

«Πολιτική γης είναι το σύνολο των διαδικασιών, που καθορίζονται από τις κυρίαρχες επιλογές των κοινωνικών δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία, και που διέπονται από το θεσμικό, οργανωτικό και διοικητικό πλαίσιο που αυτές επιβάλλουν, σχετικά με το Φυσικό Διαθέσιμο Γη, την κατοχή, τη διάθεση και τη χρήση του σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο.» (Ρόκος, 1988)

Τα βασικά ζητήματα που αντιμετωπίζει η πολιτική γης είναι:

- Οι συγκρούσεις χρήσεων γης.
- Οι πιέσεις μεταξύ χρήσεων γης (τάση αντικατάστασης μιας χρήσης από μία άλλη).
- Προστασία χρήσεων που για διάφορους λόγους πρέπει να διατηρηθούν (τοπία, βιότοποι, αρχαιολογικοί χώροι).
- Επαρκής διαθεσιμότητα γης σε συνάρτηση με τις ανάγκες χωροθέτησης δραστηριοτήτων ή με γενικότερες ανάγκες της χωρικής οργάνωσης.

(Οικονόμου, 2002)

Στα πλαίσια του συγκεκριμένου άξονα, επιχειρείται να προσδιορισθούν σημαντικοί τομείς για την διατήρηση της οικιστικής και οικολογικής φυσιογνωμίας της Μάνης και να περιγραφούν τα όρια, οι μορφολογικοί περιορισμοί και ο όγκος των νέων επεμβάσεων στο χώρο. Οι βασικές δράσεις που προτείνονται είναι οι εξής:

- A. Η υλοποίηση των συμπερασμάτων των ειδικών χωροταξικών μελετών όσον αφορά στην κήρυξη οικισμών ή τμημάτων τους ως παραδοσιακών. Η τάση όλων των μελετητικών εργασιών, σχετικά με τον χαρακτηρισμό από το Υπουργείο Πολιτισμού των οικισμών της Μάνης ως παραδοσιακών, είναι να επεκταθεί η κήρυξη οικισμών ως παραδοσιακών στο σύνολο σχεδόν του αριθμού τους εκτιμώντας ότι το ισχύον θεσμικό πλαίσιο έχει μάλλον υποεκτιμήσει την αξία ενός μεγάλου αριθμού από οικισμούς ή τμήματα του.
- B. Να εκπονηθούν ειδικές χωροταξικές πολεοδομικές και οικιστικές μελέτες για κάθε οικισμό χωριστά, τόσο για το υπάρχον τμήμα τους όσο και για την επέκταση των ορίων και τους όρους δόμησης. Γενικές αρχές των μελετών όσον αφορά στα κτίρια προτείνεται να είναι:

- Δεν επιτρέπεται η δημιουργία πολυκαταστημάτων και υπεραγορών, λυόμενων κατασκευών και τροχοβιλών καθώς και υδατοδεξαμενών επί υποστρωμάτων.
- Είναι δυνατόν να επιτραπούν, εφόσον δεν επιφέρουν σοβαρές αλλοιώσεις: στέγαστρα σφαγής ζώων, κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις, βιομηχανικές – βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, χώροι υγειονομικής ταφής απορριμμάτων, μαρίνα σκαφών αναψυχής και αλιευτικό λιμάνι. Για όλες τις παραπάνω χρήσεις και δραστηριότητες απαιτείται προέγκριση χωροθέτησης και μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων.
- Επιτρέπεται η επαναχρησιμοποίηση υφιστάμενων κτισμάτων παραδοσιακής μορφής με τη χρήση που είχαν πρωτύτερα, είτε με οποιαδήποτε επιτρεπόμενη χρήση, είτε ως τουριστική εγκατάσταση χωρίς προέγκριση χωροθέτησης
- Σε περίπτωση κεκλιμένου εδάφους οι διαμορφώσεις πρέπει να περιλαμβάνουν μόνο τις απόλυτα αναγκαίες εργασίες.
- Επιτρέπεται η κατασκευή υδατοδεξαμενών μη υπολογιζόμενων στην κάλυψη.
- Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των κτιρίων πρέπει να προσαρμόζονται στα παραδοσιακά πρότυπα.
- Επιτρέπεται η κατασκευή και αποκατάσταση παλιών κτιρίων, αντιπροσωπευτικών της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής της Μάνης, έστω και εάν οι αιτούμενες να εκτελεσθούν εργασίες αντίκεινται ή συνεπάγονται υπέρβαση ποσοστού κάλυψης, συντελεστή δόμησης, μέγιστου ύψους και αριθμού ορόφων.
- Για την κατεδάφιση υφιστάμενων κτισμάτων ή την αφαίρεση στοιχείων τους, απαιτείται σχετική άδεια.
- Κάθε έργο που εκτελείται από Οργανισμό Κοινής Ωφέλειας προσαρμόζεται στα παραδοσιακά πρότυπα.
- Απαγορεύεται η τοποθέτηση κάθε είδους φωτεινών επιγραφών και διαφημίσεων, ενώ επιτρέπονται εκείνες που είναι περιορισμένων διαστάσεων, πληροφορούν μόνο για τη χρήση των κτιρίων και δεν επηρεάζουν τον άμεσο χαρακτήρα της περιοχής.
- Η σύνθεση του κτιριακού όγκου οφείλει να διέπεται από τους παρακάτω όρους:
  - Διάσπαση του ενιαίου κτιριακού όγκου.
  - Μέγιστος επιτρεπόμενος όγκος 250 τετρ. μέτρα για μονώροφα και 500 τετρ. μέτρα για διώροφα.

- Ελάχιστο ελεύθερο ύψος ορόφου 3 μέτρα.
- Εξωτερικοί τοίχοι από λιθοδομή ή από οπτοπλινθοδομή επιχρισμένη με τριπλό σοβά του οποίου ο χρωματισμός προσαρμόζεται στο φυσικό περιβάλλον της γύρω περιοχής (γκρι – ώχρα), κεραμίδια βυζαντινού τύπου και με μορφή σύμφωνα με τα παραδοσιακά πρότυπα.
- Απαγορεύεται η δημιουργία τόξων, αψίδων και διακοσμητικών εκτός του σώματος των κτιρίων και στις περιφράξεις των γηπέδων.
- Ηλιακοί θερμοσίφωνες μπορούν να τοποθετηθούν μόνο σε επιλεγμένα σημεία του ακάλυπτου χώρου του γηπέδου.
- Οι περιφράξεις κατασκευάζονται από λιθοδομή ή τοιχοποιία επιχρισμένη και έχουν μέγιστο ύψος 1,2 μέτρα.
- Τα ανοίγματα των κτιρίων είναι περιορισμένων διαστάσεων μέγιστου πλάτους ενός μέτρου με αναλογία ύψους – πλάτους 1:1 έως 2:1 και με συνολική επιφάνεια όχι μεγαλύτερη από το 1/8 της επιφάνειας της όψης στην οποία ανήκουν.
- Τα κουφώματα των κτιρίων επιβάλλεται να είναι ξύλινα.
- Απαγορεύεται η κατασκευή ανοικτών εξωστών σε περίβολο.
- Επιτρέπεται η κατασκευή ανοικτής σκάλας μέγιστου πλάτους ενός μέτρου, παράλληλα με την αντίστοιχη όψη του κτιρίου, ευθύγραμμη χωρίς ενδιάμεσο πλατύσκαλο με συμπαγές στηθαίο.
- Χώρος στάθμευσης όχι παραπάνω από 25 τετρ. μέτρα.
- Απαγορεύεται η τοποθέτηση τεντών.
- Απαγορεύεται να επιχρίονται υπάρχοντα κτίσματα από λιθοδομή.
- Απαγορεύεται η χρήση αλουμινίου, πλαστικών και άλλων παρεμφερών υλικών.

(Ειδική Χωροταξική Μελέτη Ανάπτυξης και Ανάδειξης Φυσιογνωμίας Μάνης, 1990)

Οι γενικές αρχές όσον αφορά την Πολεοδομία προτείνεται να είναι:

- Να χρησιμοποιηθούν οι υπάρχοντες δρόμοι.
- Να προστατευθούν φυσικά στοιχεία του χώρου και παλιά κτίρια, εξωκλήσια, κρήνες, αλώνια κτλ.
- Τα όρια των οικισμών να είναι σύμφωνα με τις μελέτες και με τέτοιο τρόπο ώστε να διασφαλίζεται το διακριτό σχήμα των οικισμών, να διαφυλάσσονται

ορισμένα τμήματα που προβάλλουν την ιδιαίτερη εικόνα και τον αισθητικό χαρακτήρα του καθενός.

- Γ. Μελέτες Ζωνών Οικιστικών Ελέγχου οι οποίες θα καθορίσουν στο έδαφος περιοχές χρήσεων γης και προστασίας. Ολόκληρη η περιοχή της Μάνης προτείνεται ως ΖΟΕ. Συνολικά, οι ΖΟΕ αφορούν στα τμήματα εκτός των ορίων των οικισμών. Στην Μάνη όμως όρια οικισμών υπάρχουν για λίγους μόνο. Έτσι, προηγείται η ανάγκη ορισμών των ορίων οικισμών ώστε να είναι δυνατή η χάραξη των ΖΟΕ. Μερικοί από τους στόχους των ΖΟΕ θα πρέπει να είναι: η διατήρηση της σχέσης πυκνό (οικισμός) – αραιό (φύση), περιγραμμένο (οχυρωμένο) – απεριόριστο (βουνό, θάλασσα, κάμπος), δηλαδή η διατήρηση των εναλλαγών πυκνοδομημένων περιοχών και ανοικτού αδόμητου χώρου αποφεύγοντας την τάση της νέας δόμησης να καλύπτει το σύνολο του εδάφους. Η νέα δόμηση δεν θα πρέπει να καταβροχθίσει τη γεωργική γη, ειδικότερα εκείνη των παραλιακών κάμπων. Ακόμα μικρότερη πρέπει να είναι στους κεκλιμένους λόφους με χαμηλή βλάστηση όπου η δόμηση είναι ορατή από παντού, ενώ τέλος θα πρέπει να είναι μηδενική σε φαράγγια, δρυμούς και άλλες περιοχές προστασίας. Ο οργανωμένος τουρισμός θα πρέπει να αφήνει μεγαλύτερο χώρο για τον αγροτουρισμό γιατί η σχέση μεταξύ των δύο μορφών είναι ανταγωνιστική. Έπειτα, προτείνεται να αφηθεί να εξελιχθεί η ενσταυλισμένη κτηνοτροφία εις βάρος της παραδοσιακής, μιας και η τελευταία έχει καταστροφικές συνέπειες για το περιβάλλον λόγω υπερβόσκησης. Η δόμηση στην παραλία, όπως έχει προταθεί στο κεφάλαιο προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος, πρέπει να είναι τουλάχιστον 50 μέτρα από τον αιγιαλό. Σχετικά, τώρα, με τον γεωγραφικό προσδιορισμό των ζωνών, αυτές είναι:
- I. Ζώνες αναψυχής: σε περιοχές εκτός σχεδίου για να αποφευχθεί η όχληση (εστιατόρια, ταβέρνες, μπαρ). Θα είναι περιορισμένης έκτασης και στα όρια των οικισμών ή στις παραλίες.
  - II. Ζώνες αγροτικών χρήσεων και αγροτουρισμού: κυρίως στον ημιορεινό χώρο.
  - III. Ζώνες διατήρησης της γεωργικής γης: διατήρηση των ελαιώνων και αντίσταση στις πιέσεις για αλλαγή χρήσεως και νέα δόμηση. Η ελαιοπαραγωγή είναι ο πιο ισχυρός δεσμός της Μάνης με την πρωτογενή παραγωγή και πιθανή εγκατάλειψη της θα είχε ως συνέπεια ρήξη με την ιστορική συνέχεια, μονομερή εξάρτηση των εισοδημάτων από τον τουρισμό και ανατροπή της οικολογικής ισορροπίας.
  - IV. Ζώνες προστασίας και ήπιας ανάπτυξης: προστασία από ανοικοδόμηση και εισβολή της γεωργικής γης και οικολογική υποβάθμιση από υπερβόσκηση.

- V. Ζώνες φυσικών σχηματισμών και τοπίων φυσικού κάλλους, όπως έχει ήδη προταθεί στο κεφάλαιο για το φυσικό περιβάλλον.
- VI. Σχέδια ανάπλασης των κοινόχρηστων χώρων των παραδοσιακών οικισμών όπως λιθόστρωτοι δρόμοι, πλατείες, καλντερίμια, κρήνες και γεφύρια. Επιπρόσθετα, προτείνεται να δοθεί προτεραιότητα στον εξοπλισμό των οικισμών με δημόσιες τουαλέτες και στις εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης λουομένων στις πιο σημαντικές από τις παραλίες.

9.8 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ

Όπως έχει ήδη εντοπιστεί, ένα από τα προβλήματα που διακρίνουν την περιοχή της Μάνης, είναι το γεγονός ότι κατά τους θερινούς μήνες οι υπάρχοντες οικισμοί δέχονται σημαντική πίεση λόγω της μετακίνησης των Μανιατών αλλά και των υπόλοιπων επισκεπτών από τα μεγάλα αστικά κέντρα προς αυτήν για παραθερισμό. Είναι απαραίτητη λοιπόν η υιοθέτηση μιας πολιτικής που θα έχει δύο παράλληλους στόχους:

- Τη δημιουργία δυναμικών οικιστικών κέντρων, τέτοιων που με την συγκέντρωση των σύγχρονων υποδομών να εξυπηρετούν κατά τον καλύτερο τρόπο τις οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες των μόνιμων κατοίκων της περιοχής, αποτρέποντας με τον τρόπο αυτό την παραπέρα αποδυνάμωση του πληθυσμού. Τα κέντρα αυτά, με τη βελτίωση των επικοινωνιών με τους αντίστοιχους οικισμούς που εξυπηρετούν, θα αναβαθμίσουν και τη λειτουργία των ίδιων των οικισμών.
- Την οργάνωση υπάρχοντων κέντρων για την καλύτερη κάλυψη των αναγκών παραθερισμού και την αξιοποίηση αξιόλογων παραλιών της περιοχής. Τα κέντρα αυτά με την αποτελεσματική σύνδεση τους με τους εσωτερικούς παραδοσιακούς οικισμούς θα αποτελέσουν τα παραθεριστικά επίνεια αυτών.

(‘Ειδική Χωροταξική Μελέτη Ανάπτυξης – Ανάδειξης της φυσιογνωμίας της Μεσσηνιακής Μάνης’, 1992)

Σχετικά με τον τομέα της ανάδειξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, η συντήρηση και ανακατασκευή των πέτρινων κατασκευών της Μάνης είναι δαπανηρή λόγω έλλειψης μεγάλου αριθμού ειδικευμένων τεχνιτών πέτρας και κτιστάδων (ζήτημα που αντιμετωπίζεται με τις προτάσεις για το ανθρώπινο δυναμικό και για τις κοινωνικές υποδομές), ακριβών οικοδομικών υλικών (κυρίως ξυλείας), υψηλού κόστους μελετητικών εργασιών και λόγω του όγκου και του ύψους των κτισμάτων και των περιορισμένων ωφέλιμων χώρων σε σχέση με τον όγκο του κτίσματος. Για τους λόγους αυτούς, η επιτυχία μιας συστηματικής προσπάθειας για την οικιστική ανασυγκρότηση του τόπου θα πρέπει να βασίζεται σε ένα σύστημα κινήτρων. Όσον αφορά στις περιπτώσεις ανακατασκευών ή συντηρήσεων παραδοσιακών πέτρινων κτισμάτων για λόγους ιδιοκατοίκησης είτε δεύτερης εξοχική κατοικίας, τα κίνητρα προτείνεται να είναι:

- Απαλλαγή από φόρους μεταβίβασης και αποδοχής κληρονομιάς (μέτρο το οποίο σχεδόν υφίσταται στο νέο φορολογικό νομοσχέδιο του Υπουργείου Οικονομίας – Οικονομικών και αφορά όλη τη χώρα).
- Επιδότηση μελετών για κατασκευές ανάλογα με το εμβαδόν του κτίσματος. Όσο μεγαλύτερο είναι το εμβαδόν τόσο μεγαλύτερη θα είναι και η επιδότηση. Προϋπόθεση για την επιδότηση των μελετών θα πρέπει να είναι η τήρηση των προδιαγραφών που θα βάζει για κάθε τύπο κτίσματος το Πολεοδομικό Γραφείο Αρεόπολης και σύμφωνα με τις μελέτες που προτείνεται να έχουν εκπονηθεί από το Ίδρυμα για την μελέτη της Λαϊκής Μανιάτικης Αρχιτεκτονικής.

(‘Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999’, 1992)

Παράλληλα, στα πλαίσια της πρότασης για επαναδραστηριοποίηση της Αναπτυξιακής Εταιρίας Μάνης, προτείνεται η συγκεκριμένη εταιρία να καταβάλλει προσπάθειες για την συμπίεση του κόστους κατασκευής κατά 20% με 30% από τις σημερινές τιμές. Οι προσπάθειες αυτές θα περιλαμβάνουν:

- Δύο με τρεις άδειες για τη δημιουργία μονάδων παραγωγής οικοδομικών υλικών , κατά προτεραιότητα πορόλιθου, αμμοκονιασμάτων, και κεραμιδιών βυζαντινού τύπου
- Εκπαίδευση μαστόρων και βοηθών στις πέτρινες κατασκευές
- Επιχορήγηση μονάδων παραγωγής ξύλινων κουφωμάτων
- Εκπαίδευση μαστόρων στην κατασκευή κεραμοσκεπών – κουφομάτων και παραδοσιακών επίπλων από ξύλο
- Εκπαίδευση ηλεκτρολόγων και υδραυλικών για την ενσωμάτωση των υποδομών των σύγχρονων κατοικιών στα παραδοσιακά κτίσματα (ύδρευση, αποχέτευση, θέρμανση, εξοικονόμηση ενέργειας, αποθήκευση ύδατος κτλ.)
- Επιδίωξη σύστασης οικοδομικών εταιριών οι οποίες θα αναλαμβάνουν το σύνολο των εργασιών μιας κατασκευής, πράγμα πολύ σημαντικό για μια περιοχή όπου το μεγαλύτερο μέρος των ιδιοκτητών μένουν εκτός Μάνης και η ευχέρεια επίβλεψης των εργασιών είναι δυσχερής λόγω των μεγάλων αποστάσεων από την Αθήνα, όπου και διαμένει ο μεγαλύτερος αριθμός των Μανιατών. Ο ρόλος των οικοδομικών εταιριών θα είναι ακόμη πιο χρήσιμος για την ανακατασκευή κατοικιών Μανιατών του εξωτερικού.

Τα κίνητρα αυτά δίνονται για την ανακατασκευή παραδοσιακών κατοικιών και όχι για καινούριες, και αυτό με σκοπό να περιορισθεί η τάση επέκτασης κτισμάτων σύγχρονης τεχνοτροπίας, κυρίως στις περιοχές κοντά στην Καλαμάτα και το Γύθειο, ως εξοχικές κατοικίες. Όσον αφορά στις ανακατασκευές και τις συντηρήσεις παραδοσιακών κτισμάτων, είτε σύγχρονων κατασκευών με μορφολογικούς περιορισμούς με στόχο τη χρήση τους ως ξενοδοχεία και ενοικιαζόμενα δωμάτια, είτε για την στέγαση βιοτεχνικών και εμπορικών δραστηριοτήτων, προτείνεται η δημιουργία ενός συστήματος οικονομικών κινήτρων με βασικές προϋποθέσεις την μορφολογική συγγένεια των κατασκευών με την Μανιάτικη αρχιτεκτονική και την συμφωνία και αρμονία με το χώρο (Εικόνα 9.8.1). Στα πλαίσια αυτά, οι κάτοικοι και οι τοπικοί φορείς επιβάλλεται να προετοιμαστούν για την αξιοποίηση και τη συμμετοχή στο πρόγραμμα 'Ποιοτικός Εκσυγχρονισμός Μικρών Καταλυμάτων' του Υπουργείου Ανάπτυξης, οι αιτήσεις για το οποίο έχουν ήδη ξεκινήσει από το πρώτο εξάμηνο του 2002.

ΕΙΚΟΝΑ 9.8.1: ΝΕΟΚΤΙΣΤΟ ΜΑΝΙΑΤΙΚΟ ΣΠΙΤΙ

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

9.9 ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Είναι εύκολο να διαπιστωθεί από την ανάλυση ότι ο πολιτισμός στην περιοχή της Μάνης είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την ιστορία του τόπου, την εξέλιξη του τρόπου ζωής και της αρχιτεκτονικής, για αυτό το λόγο είναι εύλογη η κοινή αντιμετώπιση τους ως ένα ενιαίο άξονα πολιτικής.

Η ανάπτυξη του πολιτισμού, μέσω της δημιουργίας πολιτιστικής υποδομής, πολιτιστικών συλλόγων και τη διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων είναι αναγκαία για την ανασυγκρότηση της κοινωνίας της Μάνης. Όπως, αναφέρθηκε και στην ανάλυση, είναι λυπηρό το γεγονός ότι όσες πρωτοβουλίες έχουν αναληφθεί για πολιτιστικές εκδηλώσεις, προέρχονται μονάχα από απόδημους Μανιάτες, κυρίως από την πρωτεύουσα και την Καλαμάτα, από καλλιτέχνες που απλά έχουν αγαπήσει διαχρονικά τον τόπο και σχεδόν αποκλειστικά μόνο την τουριστική περίοδο. Ακόμη, προσπάθειες αξιέπαινες όπως το Πρόγραμμα Παραδοσιακών Οικισμών, που δημιουργεί ξενώνες όπως αναφέρθηκε και στην ανάλυση, πρέπει να συνεχίζονται, να διευρύνονται αλλά και να συντηρούνται κατάλληλα ώστε να μην αλλοιώνεται το επίπεδο παροχής υπηρεσιών. Ο ιδιαίτερα πλούσιος πολιτισμός της Μάνης αποτελεί μέρος του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος της περιοχής και σημαντικό κομμάτι του εθνικού μας πολιτισμού. Με αυτή την έννοια, η επιστημονική καταγραφή και η προβολή του αποτελούν ενέργειες όχι στενά τοπικής αλλά εθνικής σημασίας. Αβίαστα, επίσης, βγαίνει το συμπέρασμα ότι η χάραξη μιας πολιτικής για τον πολιτισμό και την ανάδειξη των παραδοσιακών οικισμών, των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων εντάσσεται στην συνολική πρόταση ανάπτυξης Μάνης με πολύ μεγάλη βαρύτητα.

Ειδικότερα, προτείνεται να πραγματοποιηθεί τελικά το δίκτυο Μουσείων Μάνης, όπως αναφέρθηκε στην ανάλυση, που είχε ήδη μελετηθεί και προταθεί από το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και αποσκοπεί στην μελέτη, ανάδειξη και προβολή της ιδιότυπης και σημαντικής ιστορικής, οικιστικής, και πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής.

Ας σημειωθεί ότι από το 2000 και έπειτα έχει συνταχθεί μία πρόταση για ένταξη της Μάνης σε ένα διαπεριφερειακό πρόγραμμα συνεργασίας για τη θεσμοθέτηση στον

Ευρωπαϊκό χώρο ενός ειδικού δικτύου ‘Ανοικτών Μουσείων Χώρου και Κοινωνίας’ – ‘Προστατευόμενων Πολιτιστικών Τοπίων’, στα πλαίσια του προγράμματος ARCHIMED, που επιγράφεται ‘Η ανάδειξη του περιβάλλοντος σε παράγοντα ανάπτυξης στον Ευρωπαϊκό χώρο’. Επίσης, πολύ πρόσφατα η Νομαρχιακή αυτοδιοίκηση Μεσσηνίας ανέθεσε την εκπόνηση μελέτης για την αξιοποίηση των εγκαταλελειμμένων ορεινών παραδοσιακών οικισμών του Νομού Μεσσηνίας. (Σαΐτας, 2002)

Επιπρόσθετα, προτείνεται να ληφθούν πολύ σοβαρά υπόψη οι προτάσεις που έχει καταθέσει ο αρχιτέκτων, πολεοδόμος και εθνολόγος κ. Γιάννης Σαΐτας, ο οποίος έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με την Μάνη. Οι προτάσεις του έγιναν το 1997 υπό την αιγίδα του ΕΙΕ/ΚΝΕ και παρατίθενται συνοπτικά παρακάτω:

- Μελέτη των οικισμών, του μνημειακού πλούτου και του ιστορικού χώρου της Μάνης. Η μελέτη θα περιλάβει χαρτογράφηση, τοπογραφικό ευρετήριο, βιβλιογραφία, δελτία και μητρώο οικισμών και μνημείων των μέσων και νεότερων χρόνων στο χώρο της Μεσσηνιακής και Λακωνικής Μάνης. Το έργο αυτό θα έχει δυνατότητα να συνεργασθεί με προγράμματα προστασίας των πολιτιστικών πόρων και αναπτυξιακών διαδικασιών (Υπουργείο Πολιτισμού, ΥΠΕΧΩΔΕ, ΕΟΤ, Τοπική Αυτοδιοίκηση, Αναπτυξιακή Εταιρεία Μάνης).
- Ενίσχυση του πολιτιστικού τουρισμού στην Μάνη και σύνδεση του με ευρύτερα ευρωπαϊκά προγράμματα. Στα πλαίσια των κοινοτικών δράσεων για την προώθηση του πολιτιστικού τουρισμού και σε συνέχεια του πιλοτικού προγράμματος «Μάνη, Πολιτιστικό Οδοιπορικό», που παρουσιάστηκε στην ανάλυση, προτείνεται να ενεργοποιηθεί η σύνδεση με τις «Ευρωπαϊκές Πολιτιστικές Διαδρομές» και ειδικότερα με το διασυνοριακό υποπρόγραμμα «Αγροτικός Οικισμένος Χώρος, Αρχιτεκτονική χωρίς Σύνορα». Την ευθύνη για το συντονισμό των προγραμμάτων αυτών έχει η Διεθνής Οργάνωση R.E.D (Ruralite, Environnement, Developpement). Σύμφωνα με αυτό, προβλέπεται η ανταλλαγή πληροφοριών και επισκέψεων και η οργάνωση ενός Ευρωπαϊκού συνεδρίου με θέμα τα ‘εργαλεία’ προώθησης και εμψύχωσης του πολιτιστικού τουρισμού.
- Διοργάνωση μόνιμης έκθεσης στο κτίριο Ναυτικού Μουσείου Μάνης στο Γύθειο. Το έργο θα περιλάβει τη μελέτη του μουσειολογικού προγράμματος, την έρευνα, την τεχνική επιμέλεια και τη διοργάνωση μόνιμης έκθεσης στο φάρο Κρανάης Γυθείου, ο οποίος αποκαταστάθηκε στο διάστημα 1993 – 1996 από τον ΕΟΤ

προκειμένου να στεγάσει το Ναυτικό Μουσείο Μάνης, αλλά δεν έχει αποδοθεί ακόμα σε χρήση.

- Ενέργειες για την σύσταση «Ιδρύματος ή Μουσείου Μάνης» μετά από σύμπραξη ΕΙΕ/ΚΝΕ, ΥΠΠΟ, ΕΟΤ, Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Πελοποννήσου, Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης (ΜΕΛΤ), Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα (ΠΛΙ). Το συγκεκριμένο Ίδρυμα θα είναι υπεύθυνο για την οργάνωση, διαχείριση και λειτουργία ενός μικρού δικτύου θεματικών μουσείων (το οποίο έχει ήδη αναφερθεί) που θα λειτουργούν ως πόλοι προβολής και πληροφόρησης για το παραδοσιακό σύστημα Μάνης.
- Ερευνητικό έργο με αντικείμενο τον εντοπισμό, την καταγραφή, τη συγκέντρωση και την επεξεργασία πηγών και στοιχείων της Μάνης από τον 10^ο έως τον 20^ο αιώνα. Τα αντικείμενα που εξετάζονται είναι: α) ο ιστορικός – γεωγραφικός χώρος, β) ο πληθυσμός, η κοινωνική οργάνωση και η παραγωγή.
- Προτάσεις για ένταξη σε Εθνικά και Κοινοτικά Προγράμματα: α) κατάρτιση αναπτυξιακής πρότασης στα πλαίσια του ΕΠΕΤ II προς ΓΓΕΤ με τίτλο «Μάνη, τεκμηρίωση και ανάδειξη της πολιτιστικής φυσιογνωμίας», β) κατάρτιση αναπτυξιακής πρότασης προς τη Διεύθυνση XXIII της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τίτλο «Ευρωπαϊκό δίκτυο Πολιτιστικού Τουρισμού. Ο αγροτικός οικισμένος χώρος. Μάνη και Κορσική». Αποτελεί ένα ερευνητικό έργο το οποίο διερευνά τις δομές και τις διαμορφωμένες σχέσεις ανάμεσα στην παραδοσιακή κοινωνική οργάνωση και στον κατοικημένο και καλλιεργημένο αγροτικό χώρο της Μάνης από τον 18^ο έως τον 20^ο αιώνα. Εδώ διερευνάται συνοπτικά το γενικότερο τοπικό σύστημα και οι επιμέρους παραλλαγές του.

Σε γενικά πλαίσια, σε επίπεδο της ανάδειξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μέσω των συντηρήσεων και των αναστηλώσεων των μνημείων, προτείνεται:

- Η συστηματική προστασία των Βυζαντινών εκκλησιών της Μάνης, η οποία έχει ήδη ξεκινήσει να υποστηρίζεται από τα χρηματοδοτικά μέσα του DELORS II.
- Επεμβάσεις συντήρησης και αναστηλώσεις σε κηρυγμένα ως διατηρητέα κτίσματα δημόσιας ιδιοκτησίας όπως πύργοι, πυργόσπιτα και άλλοι τύπου οχυρώσεων.

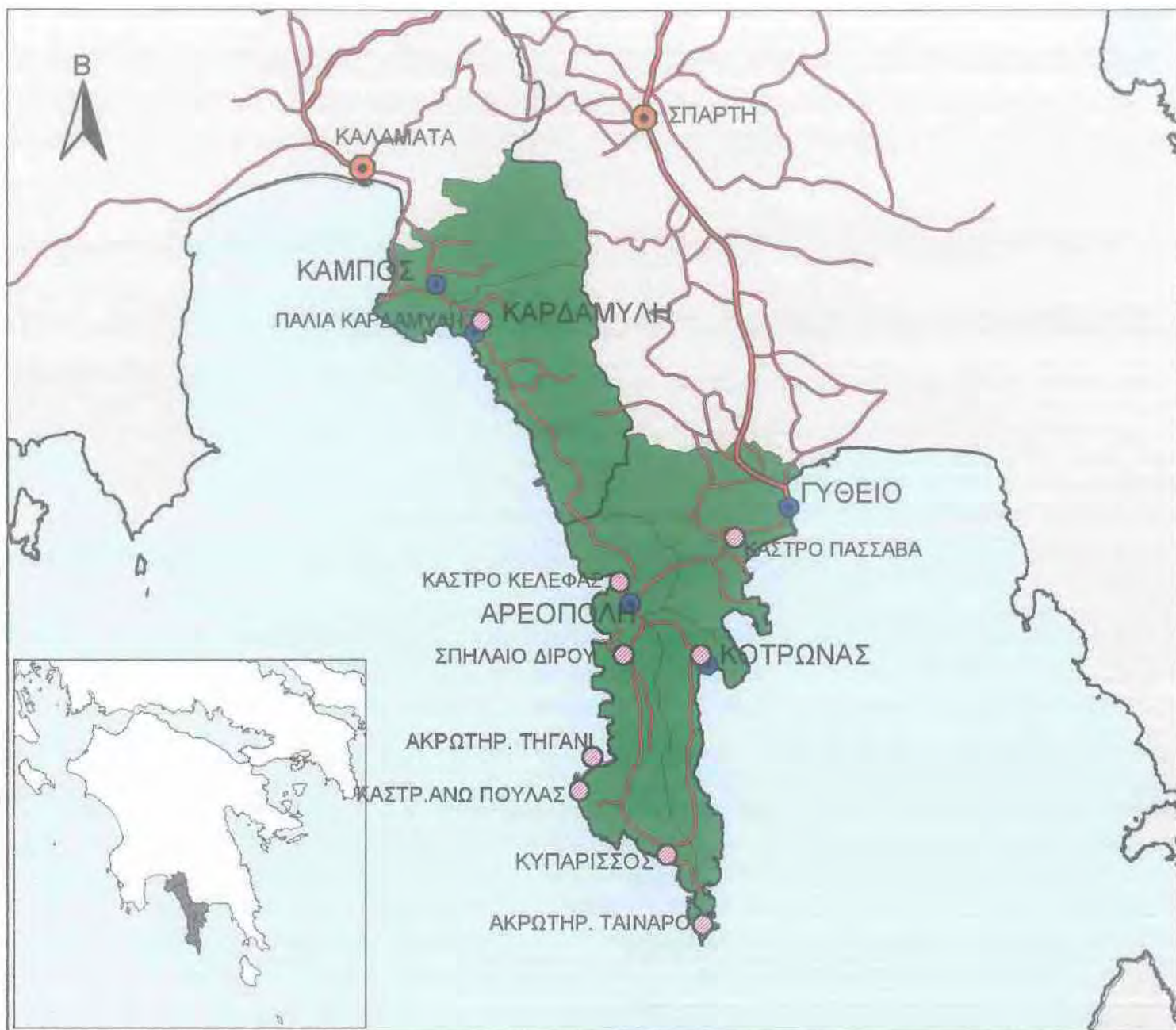
- Η καταγραφή των μνημείων όλων των εποχών, όπως για παράδειγμα των ορθολίθων στην Μέσα Μάνη καθώς και η ενίσχυση των ερευνητικών εργασιών για την πορεία, τις επιδράσεις και τις επιρροές του Μανιάτικου πολιτισμού

Αναλυτικότερα, θεωρείται απαραίτητη η συνεργασία (μέσω συναντήσεων ή αλληλογραφίας) με την Ε' Εφορία Κλασσικών Αρχαιοτήτων και την Ε' Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στην Σπάρτη και το Αρχείο Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού στην Αθήνα, η οποία μέχρι τώρα έχει δείξει ότι υπάρχει δυσκολία ακριβούς τοποθέτησης στον χάρτη των περισσότερων αρχαιολογικών τόπων και μνημείων της Μάνης καθώς και των ευρύτερων ζωνών προστασίας τους. Ωστόσο, μετά από μια προσπάθεια για την οριοθέτηση ευρύτερων ζωνών προστασίας από τον συγγραφέα, προκύπτουν οι παρακάτω ζώνες (Χάρτης 9.9.1):

- Ζώνη Κάστρου Κελεφάς. Περιέχει το κάστρο Κελεφάς, την Μονή Δεκούλου και τα σπήλαια τα οποία βρίσκονται στη βόρεια ακτή του όρμου Λιμενίου
- Ζώνη της Παλιάς Καρδαμύλης
- Ζώνη Σπηλαιίου Διρού
- Ζώνη αρχαιολογικών χώρων Κυπάρισσου (αρχαία Καινήπολη)
- Ζώνη αρχαιολογικών χώρων Κότρωνα
- Ζώνη Κάστρου Πασσαβά
- Ζώνη αρχαιολογικών χώρων Ακροταινάριας περιοχής
- Ζώνη ακρωτηρίου Τηγάνι
- Ζώνη Κάστρου Άνω Πούλας

Προτείνεται, ακολούθως, η εκπόνηση ειδικής μελέτης σε συνεργασία με το ΥΠΠΟ από ομάδα που να αποτελείται από αρχιτέκτονα ειδικευμένο στους παραδοσιακούς οικισμούς, τοπογράφο και αρχαιολόγο με γενικές κατευθύνσεις:

- τοποθέτηση σε χάρτη 1: 5000 των μεμονομένων μνημείων, των περιμετρικών ζωνών προστασίας και των ευρύτερων αρχαιολογικών περιοχών
- δημιουργία αρχείου με πληροφορίες για το κάθε μνημείο χωριστά που να αφορά στη χρονολόγηση του, στην περιγραφή του στην κατάσταση που βρίσκεται.
- αξιολόγηση και ιεράρχηση των μνημείων ως προς την ιστορική και πολιτιστική εμβέλεια για να γίνει δυνατή η σταδιακή ένταξη των μνημείων σε ένα πρόγραμμα ανάδειξης

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ⊙ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΝΟΜΟΥ
- ΖΩΝΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ
- ΟΙΚΙΣΜΟΙ
- Λ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
- Λ ΒΑΣΙΚΟ ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ
- ΟΡΙΑ ΝΟΜΩΝ
- ΟΡΙΑ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩΝ ΔΗΜΩΝ
- ΘΑΛΑΣΣΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ - ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
"ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΑΝΗΣ"

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ: ΠΕΤΡΑΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΨΥΧΑΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ

ΠΑΥΛΕΑΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΑΡΤΗ

ΤΙΤΛΟΣ ΧΑΡΤΗ

9.9.1

**ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΖΩΝΕΣ
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ**

ΚΛΙΜΑΚΑ : 7000 0 7000 14000 ΜΕΤΡΑ

ΒΟΛΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2002

Ορισμένα από τα στοιχεία αυτά υπάρχουν στις αρμόδιες εφορείες αρχαιοτήτων. Η λεπτομερής καταγραφή, αναγνώριση και οριοθέτηση των αρχαιολογικών χώρων είναι, απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, ενώ τα πλαίσια και οι όροι μέσα στα οποία είναι δυνατόν να γίνουν οι αναστηλώσεις και οι συντηρήσεις των παραδοσιακών κτισμάτων αναφέρονται στο κεφάλαιο της οικιστικής ανασυγκρότησης που συνδέεται άμεσα με την προαναφερθείσα πολιτική. Τέλος, όπως επισημαίνει και σε άρθρο της η εφημερίδα ‘Μανιάτικη Αλληλεγγύη’ (τεύχος Μαΐου 2002), η επανένταξη έργων που είχαν σβηστεί από το Β’ Πακέτο Στήριξης στο Γ’ Πακέτο Στήριξης, όπως για παράδειγμα η ανακαίνιση του Πύργου Δουράκη στην Καστάνια,, είναι επιβεβλημένη.

10. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι κοινά αποδεκτό, ότι ζούμε πλέον σε αυτό που λένε διεθνοποιημένο οικονομικό περιβάλλον. Σύμφωνα με τον Κο Πετράκο (2001), οι δραστηριότητες είναι πλέον διεθνείς. Τα σύνορα σε μεγάλο βαθμό είναι ανοικτά, τουλάχιστον σε ευρωπαϊκό επίπεδο και αυτό σημαίνει ποιο έντονο ανταγωνισμό. Ο ανταγωνισμός δημιουργεί τόσο ευκαιρίες όσο και κινδύνους. Πρέπει λοιπόν να υπάρχει ετοιμότητα να εντοπισθούν ποιες είναι αυτές οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται για ένα παραγωγικό σύστημα, για την οικονομία της περιοχής της Μάνης, καθώς επίσης να υπάρχει ετοιμότητα να προσδιορισθούν ποιες είναι οι κίνδυνοι τους οποίους ενδεχομένως διατρέχει. Ο ανταγωνισμός δεν είναι πλέον ο κλασικός ανταγωνισμός που αφορά την τιμή των προϊόντων. Έχει διαχυθεί στην ποιότητα, έχει περάσει στη διαφοροποίηση. Κυριαρχούν οι τοπικές ταυτότητες που διαμορφώνονται και προβάλλονται μέσα από ένα πλέγμα ποιοτικών χαρακτηριστικών. Ο ανταγωνισμός έχει λοιπόν πολλές μορφές, πολλά επίπεδα και θα πρέπει να γίνει κατάλληλη προετοιμασία για να έχουμε θετικά αποτελέσματα.

Η τριτογενοποίηση της οικονομίας είναι, επίσης, δεδομένη. Αυτό είναι ένα φαινόμενο το οποίο συχνά αναφέρεται και ως αποβιομηχανοποίηση και αφορά όλο τον ανεπτυγμένο κόσμο. Όπως και να αναφερθεί πάντως, σημαίνει ότι οι δραστηριότητες οι οποίες έχουν την μεγαλύτερη ζήτηση και τη μεγαλύτερη απόδοση είναι οι δραστηριότητες που αφορούν τον τριτογενή τομέα και όλο το πλέγμα των υπηρεσιών, που εκεί εντάσσεται και ο τουρισμός.

Πρέπει να ληφθεί ακόμη υπόψη, ότι μια σειρά οικονομικών περιορισμών δεν επιτρέπουν στο κράτος πια να περάσει κάποια όρια στη δημοσιονομική του πολιτική. Του αφαιρεί δηλαδή ένα πρωταγωνιστικό ρόλο στην αναπτυξιακή πολιτική, κάτι που δεν είναι τόσο έντονο και τόσο προφανές σήμερα, αφού υπάρχουν τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θα γίνει όμως ποιο προφανές στο μέλλον. Αυτό σημαίνει ότι το κέντρο βάρους της αναπτυξιακής πολιτικής σταδιακά θα περνάει από το κεντρικό στο τοπικό κράτος. Θα περνάει από το κέντρο στην περιφερειακή και τοπική κλίμακα και θα δημιουργεί σημαντικές ευθύνες για το μέλλον και την πορεία των τοπικών οικονομιών. «Η ανάδειξη των τοπικών πλεονεκτημάτων και των ιδιαίτερων παραγόντων της περιοχής, που θα πρέπει να κινητοποιηθούν και να αξιοποιηθούν, αποτελεί ταυτόχρονη ενέργεια η

οποία δεν θα πρέπει να υποτιμάται, ούτε να παραμερίζεται. Η υλοποίηση του διαγνωστικού, η συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού και των τοπικών φορέων, αλλά και η δομή και η δυναμική του ίδιου του διαγνωστικού μπορούν να εξασφαλίσουν μια σε βάθος συλλογική οπτική του χώρου ικανή να κινητοποιήσει τον τοπικό πληθυσμό και να αξιοποιήσει τα τοπικά πλεονεκτήματα». (Γούσιος - Γκέσκου, 2000) Η στρατηγική της ανάπτυξης, θα πρέπει να στηρίζεται στα πραγματικά δεδομένα. Δεν μπορεί να στηρίζεται ούτε σε δοξασίες, ούτε σε υποθέσεις. Θα πρέπει να στηρίζεται στην σκληρή πραγματικότητα, γιατί αυτή είναι το σημείο εκκίνησης. Θα πρέπει επίσης να κινητοποιεί τις ζωντανές και δημιουργικές δυνάμεις της τοπικής κοινωνίας. Αυτό σημαίνει διαδικασίες κοινωνικού διαλόγου, σημαίνει αντιπαράθεση, σημαίνει πολλές φορές και συγκρούσεις, αλλά μέσα από μία δημιουργική λογική, που πολλές φορές παράγει πρόοδο, γνώση, ιδέες. Η στρατηγική θα πρέπει επίσης να ενισχύει τα φυσικά και επίκτητα πλεονεκτήματα της περιοχής και να αντιμετωπίσει τις αδυναμίες της, το οποίο ακούγεται μεν εύκολο, αλλά είναι δύσκολο.

Έπειτα, μία περιοχή όπως η Μάνη, πρέπει να αξιοποιεί τις ευκαιρίες που δημιουργούνται από τις μεταβολές στο διεθνές περιβάλλον και να αντιλαμβάνεται τους κινδύνους που την απειλούν. Να συμβάλλει στη διαφοροποίηση, τον εμπλουτισμό και την διεύρυνση της παραγωγικής βάσης της περιοχής, να ωθεί και να ενθαρρύνει τη δημιουργία νέων δραστηριοτήτων και να προσπαθεί να αντιμετωπίσει φαινόμενα μονοκαλλιέργειας, δηλαδή φαινόμενα όπου μία περιοχή εξαρτάται από μία ή δύο δραστηριότητες, όπου ο κίνδυνος μαζικής κατάρρευσης μίας από αυτές τις δραστηριότητες μπορεί να οδηγήσει σε υψηλά ποσοστά ανεργίας και οικονομικού μααρασμού. Τέλος, θα πρέπει να αξιοποιήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τους Ευρωπαϊκούς πόρους του 3^{ου} Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης αλλά και τα εθνικά αναπτυξιακά προγράμματα και να αποφεύγει τα λάθη του παρελθόντος, τον κατακερματισμό των πόρων, τα μικρά και ατελή έργα, τα οποία οδήγησαν σε μια αντιαναπτυξιακή χρήση σημαντικών πόρων που είχαν μικρή προστιθέμενη αξία για την οικονομία. Ένα άλλο σημαντικό σημείο είναι ότι τα παραπάνω προβλήματα απαιτούν τη δημιουργία ή την ενίσχυση αυτού που ονομάζεται «περιφερειακή συνείδηση». Η Μάνη ούτως ή άλλως είναι ένα ιστορικό μνημείο που το μοιράζονται περισσότεροι του ενός νομού και αυτή η περιφερειακή συνείδηση θα πρέπει να οδηγήσει και σε κοινές προσεγγίσεις και σε κοινές πολιτικές.

Ως γνωστό, τις τελευταίες δεκαετίες ξεκίνησαν ορισμένα δίκτυα και έργα υποδομής, που παρέχουν κάποιες εξυπηρετήσεις και κάποιες δυνατότητες βελτίωσης και αναπροσαρμογής στην περιοχή της Μάνης. Ωστόσο, οι αδυναμίες του ευρύτερου πλαισίου, τα αντίξοα κοινωνικοοικονομικά τοπικά δεδομένα και η «αναχρονιστική» οικιστική δομή βάζουν κρίσιμους περιορισμούς. Οι χωροταξικές και οι αναπτυξιακές μελέτες, που αναζητούν λύσεις για την ανάσχεση της πληθυσμιακής διαρροής, την ανάπτυξη των πρόσφορων παραγωγικών κλάδων, την αναδιάρθρωση και εξυγίανση του οικιστικού πλέγματος, τονίζουν με έμφαση την ανάγκη για προστασία και αξιοποίηση της μοναδικής ιστορικής και παραδοσιακής κληρονομιάς, αναγνωρίζοντας την ως βασικό τοπικό πόρο εθνικής σημασίας. (Σαΐτας, 2001)

Όσον αφορά στις χωροταξικές μελέτες που έχουν εκπονηθεί, σύμφωνα και με άρθρο της εφημερίδας 'Μανιάτικη Αλληλεγγύη' (τεύχος Αυγούστου, 2002), δεν έγιναν αποδεκτές από τους κατοίκους, για το λόγο αυτό δεν θεσμοθετήθηκαν από το κράτος. Οι τοπικοί φορείς ισχυρίζονταν ότι δεν λήφθηκε υπόψη η αρμοδιότητα αυτοκαθορισμού του χώρου από τους ίδιους τους Μανιάτες, και ότι με προωθήθηκαν πολιτικές σκοπιμότητες επενδυμένες με «δήθεν» επιστημονικά πορίσματα. Για να αποφεύγονται, λοιπόν, οι παραπάνω καταστάσεις, είναι απαραίτητες σύμφωνα και με τον Αλέξανδρο Ανδρεάκο (Δήμαρχος Γυθείου), οι διαδημοτικές συνεργασίες ανάμεσα στους Δήμους της Μάνης, ώστε από κοινού να καταθέτουν και να διεκδικούν τα αιτήματά τους.

Στα πλαίσια αυτά, κυρίαρχο ρόλο καλείται να αναλάβει η Αναπτυξιακή Εταιρία Μάνης. Κατά την άποψη του Κου Ιωάννη Μαραμπέα, (Δήμαρχος Λεύκτρου και Πρόεδρος της Αναπτυξιακής Εταιρίας Μάνης, Συνέντευξη) η συγκεκριμένη εταιρία βρίσκεται σε «νάρκη», αφού εξέτισε το ρόλο της, δηλαδή τη διαχείριση των χρηματοδοτήσεων του Κοινοτικού Προγράμματος LEADER II. Άποψη του συγγραφέα είναι, μιας και οι Δήμοι της Μάνης παραμένουν ακόμη οι σχεδόν αποκλειστικοί κάτοχοι του μετοχικού κεφαλαίου, η παραπάνω εταιρία οφείλει να δικαιολογεί τον τίτλο της και να συμβάλλει δραστικά στην αναπτυξιακή προοπτική της περιοχής. Όπως έχει αναφερθεί και στα κεφάλαια των πολιτικών, η Αναπτυξιακή Εταιρία της Μάνης έχει τη δυνατότητα να οργανωθεί με στόχο να διεκδικεί και να διαχειρίζεται από κοινού με τις Τοπικές Αυτοδιοικήσεις τα χρηματοδοτικά προγράμματα που αναλογούν στην Μάνη. Μπορεί, επίσης, να αναλάβει την ευθύνη για την συνολική προβολή του τόπου στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, να προωθήσει τα παραδοσιακά προϊόντα ποιότητας των τοπικών

παραγωγών αλλά και να συμμετέχει στην εκπόνηση μελετών που σχετίζονται με την περιοχή προσλαμβάνοντας εξειδικευμένο προσωπικό, αν γίνεται από την ίδια την Μάνη. Άλλωστε, όπως ισχυρίζεται και ο Κος Νίκος Μαραμπέας (Διευθυντής της εφημερίδας 'Μανιάτικη Αλληλεγγύη', Συνέντευξη), «το κλειδί για την ανάπτυξη της περιοχής είναι ο συνδυασμός των βιολογικών καταβολών υψηλής ποιότητας των Μανιατών με την μόρφωση και την εξειδίκευση.»

Σε τελική ανάλυση, η σημερινές συνθήκες απαιτούν μία ενιαία αναπτυξιακή πολιτική για ολόκληρη την Μάνη με κύριο άξονα τη βελτίωση των υποδομών, τον τουρισμό και την ποιοτικά αναβαθμισμένη γεωργία. Στο ίδιο πνεύμα είναι και η άποψη του Κου Παναγιώτη Γιαννακέα (Διευθυντής Προγραμματισμού Έργων Νομού Μεσσηνίας), που υποστηρίζει ότι «η ανάπτυξη της Μάνης περνάει μέσα από το τρίπτυχο συγκοινωνία – χωροταξία – βελτίωση της ποιότητας ζωής, τα οποία είναι χαρακτηριστικά ίσης σπουδαιότητας, αλληλένδετα, και πρέπει να εκτελούνται ταυτόχρονα.» Στα πλαίσια αυτά, εύλογος είναι και ο θετικός παραδειγματισμός από τις περιπτώσεις των περιοχών του Πηλίου και της Κορσικής. Αναγκαίος όρος για την προώθηση μίας τέτοιας πολιτικής αποτελεί η ενιαία έκφραση προς τα έξω, μέσω αντιπροσωπευτικού και αξιόπιστου αναπτυξιακού οργανισμού, που θα έχει την απόλυτη εμπιστοσύνη των παραγωγικών τάξεων και των θεσμικών εκφράσεων τους. Αυτή η ενιαία έκφραση προωθείται με τη διαμόρφωση ολοκληρωμένων προγραμμάτων. Εξάλλου, προϋποθέτει το ξεπέραςμα των μακροχρόνια εντοπισμένα ελαττώματων, δηλαδή την καχυποψία του μικροτοπικισμού και της στενά ατομικής ωφελιμότητας εκείνων που συμμετέχουν άμεσα και διαμορφώνουν μία τέτοια πολιτική. Διότι, με την προώθηση της, τα οφέλη που θα προκύψουν θα υπερκαλύψουν όλα αυτά τα κρατήματα και τις καχυποψίες. Δεν πρέπει ακόμη να παραμελείται αλλά να αποτελεί προσδοκία και επιδίωξη, το γεγονός ότι σύμφωνα με τις συνταγματικές προβλέψεις της χώρας αλλά και τις Ευρωπαϊκές της υποχρεώσεις, θα αποκατασταθεί η μονολεκτική αναφορά στην περιοχή Μάνη, χωρίς επιθετικούς περιορισμούς όπως Μεσσηνιακή ή Λακωνική.

Ο εκσυγχρονισμός και η ενίσχυση του πρωτογενούς τομέα, η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, η δημογραφική εξισορρόπηση, η βελτίωση των υποδομών, η προστασία και η ανάδειξη του φυσικού και οικιστικού περιβάλλοντος καθώς και η παράταση μιας ποιοτικής τουριστικής περιόδου αποτελούν τίτλους που προτείνει το συγκεκριμένο Σχέδιο Ανάπτυξης Μάνης και μπορούν να αποτελέσουν ρεαλιστικές

επιδιώξεις, ώστε να δημιουργήσουν διάχυση θετικών αποτελεσμάτων σε όλο τον Μανιάτικο χώρο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βαίου, Χατζημιχάλης, (1997), *Με τη ραπτομηχανή στην κουζίνα και τους Πολωνούς στους αγρούς*
2. BioBlock (2002), *Αντιδραστήρας μικρού μεγέθους και μεγάλης απόδοσης για την επεξεργασία λυμάτων*, Ενημερωτικό Φυλλάδιο
3. Γούσιος Δ. – Γκέσκου Ι. (2000), *Τοπική Ανάπτυξη και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος
4. Δαγκωνάκη Ζ. (1998), *Διπλωματική Εργασία: Πολιτιστικός Τουρισμός και Περιφερειακή Ανάπτυξη*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης
5. Δαμουλάκη Ε. - Ταμουρίδου Ε. (1999) *Διπλωματική Εργασία: Χωροταξικός Σχεδιασμός στο Παγγαίο – Προοπτική για μια Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στον Ορεινό Χώρο*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης
6. Δούνια Ι. (1999), *Διπλωματική Εργασία: Η Συμβολή του Place Marketing στην Τουριστική Ανάπτυξη, Η περίπτωση του Νομού Λακωνίας*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης
7. Καραμπάτος Γ. (2001), *Η συμπληρωματικότητα των επιχειρήσεων Καλαμάτας και Μάνης*, Ομιλία στο Συνέδριο 'Μάνη και Καλαμάτα-δεσμοί αγάπης και αμοιβαιότητας', Νοέμβριος 2001
8. Κιτσοπανίδης Γ. – Καμενίδης Χ. (1997), *Αγροτική Οικονομική*, Εκδόσεις 'Ζήτη', Θεσσαλονίκη
9. Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER II – Φορέας Υλοποίησης: Μάνη Α.Ε. Ο.Τ.Δ, (2001), *Τελική Έκθεση Τοπικού /Θεματικού Προγράμματος Πρωτοβουλίας LEADER II*
10. Κολιός Κ. (1994), *Ειδικές Μορφές Τουρισμού*, Αθήνα
11. Κόλλιας Π. (1993), *Απορρίμματα*, Αθήνα
12. Λαμπριανίδης Λ. (2001), *Οικονομική Γεωγραφίας – Στοιχεία Θεωρίας και Εμπειρικά Παραδείγματα*, Αθήνα
13. Μηνιαία Έκδοση με Μανιάτικα Θέματα, 'Μανιάτικη Αλληλεγγύη', Τεύχος Φεβρουαρίου 2002

14. Μηνιαία Έκδοση με Μανιάτικα Θέματα, *‘Μανιάτικη Αλληλεγγύη’*, Τεύχος Μαρτίου 2002
15. Μηνιαία Έκδοση με Μανιάτικα Θέματα, *‘Μανιάτικη Αλληλεγγύη’*, Τεύχος Απριλίου 2002
16. Μηνιαία Έκδοση με Μανιάτικα Θέματα, *‘Μανιάτικη Αλληλεγγύη’*, Τεύχος Μαΐου 2002
17. Μηνιαία Έκδοση με Μανιάτικα Θέματα, *‘Μανιάτικη Αλληλεγγύη’*, Τεύχος Αυγούστου 2002
18. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Πιερίας – Διεύθυνση Πολιτισμού, (1996), *Θέματα Ορεινού Τουρισμού*
19. Νομός Μεσσηνίας – Δήμος Αβίας, (1998), *Παρουσίαση των κυριοτέρων Χαρακτηριστικών του Νέου Δήμου*, Καλαμάτα
20. Οικονόμου Δ. – Κούγκολος Α. (2001), *Μελέτη Σκοπιμότητας, Δημιουργία Μικρής Μονάδας Επεξεργασίας Λυμάτων, Τόμος Β*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Εργαστήριο Πολεοδομικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού, Βόλος
21. Οικονόμου Δ. (2002), *Χωροταξία II: Σχεδιασμός της Υπαίθρου, Σημειώσεις*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος
22. Παιδεία Έγκυκλοπαίδεια
23. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, (1999), *Ερευνα Στρατηγικού Σχεδιασμού και Διαχείρισης της Αεροπορικής Υποδομής Περιφερειών Δυτικής Ελλάδας – Πελοποννήσου, Α΄ Φάση, Τόμος II*, Βόλος
24. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, (2000), *Ερευνα Στρατηγικού Σχεδιασμού και Διαχείρισης της Αεροπορικής Υποδομής Περιφερειών Δυτικής Ελλάδας – Πελοποννήσου, Β΄ Φάση*, Βόλος
25. *‘Πάπυρος Λαρούς Μπριτάνικα’*, Εγκυκλοπαίδεια
26. Περάκης Κ. (1998), *Στοιχεία Δειγματοληψίας και Ανάλυσης Δεδομένων*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας
27. Περιφέρεια Πελοποννήσου, (1992), *Ειδικό Αναπτυξιακό Πρόγραμμα Μάνης 1994 – 1999*

28. Πετράκος Γ. (2001), *Ομιλία σε Συνέδριο για την Μάνη*, Καλοκαίρι 2001
29. Πετρέας Χ. (2001), *Η αξιοποίηση των διεθνών τάσεων εναλλακτικών μορφών Τουρισμού στην περιοχή της Μάνης – Καλαμάτας*, Ομιλία στο Συνέδριο 'Μάνη και Καλαμάτα-δεσμοί αγάπης και αμοιβαιότητας', Νοέμβριος 2001
30. Ρόκος Δ. (1988), *Η Έγγεια Διάρθρωση στην Ελλάδα*, ΕΚΚΕ – ΚΝΕ/ΕΙΕ, Πρακτικά του Ελληνογαλλικού Συνεδρίου 'Ο Αγροτικός Κόσμος στον Μεσογειακό Χώρο'
31. Σαΐτας Ι. (1993), *Αρχιτεκτονική και Οικισμοί*, Εφημερίδα Καθημερινή, Τεύχος Νοεμβρίου 1993
32. Σαΐτας Ι. (1995), *Τουρισμός και Ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Μάνης*, Τεχνικά Χρόνια, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας
33. Σαΐτας Ι. (2001), ΜΑΝΗ, *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Εκδόσεις 'Μέλισσα', Αθήνα
34. Σαΐτας Ι. (2002), Άρθρο στην Μηνιαία Έκδοση με Μανιάτικα Θέματα, 'Μανιάτικη Αλληλεγγύη', Τεύχος Ιανουαρίου 2002
35. Σκούντζος Θ. (1990), *Οικονομική Ανάπτυξη – Τόμος II*, Εκδόσεις 'Σταμούλη', Πειραιάς
36. Σκούντζος Θ. (1996), *Περιφερειακή Οικονομική Ανάλυση και Πολιτική – Τόμος Α*, Εκδόσεις 'Σταμούλη', Αθήνα – Πειραιάς
37. Σκούντζος Θ. (1997), *Οικονομική Ανάπτυξη – Τόμος I*, Εκδόσεις 'Σταμούλη', Αθήνα
38. Ταπεινός Γ. (1993), *Στοιχεία Δημογραφίας*, Εκδόσεις 'Παπαζήση', Αθήνα
39. Τ.Ε.Ε – Τμήμα Κεντρικής και Νότιας Πελοποννήσου, (1994), *Ειδική Χωροταξική Μελέτη Μεσσηνιακής Μάνης*
40. Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, (1992), *Ειδική Χωροταξική Μελέτη Ανάπτυξης – Ανάδειξης της Φυσιογνωμίας της Μεσσηνιακής Μάνης, Β' Φάση*
41. Υπουργείο Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος, (1990), *Ειδική Χωροταξική Μελέτη Ανάπτυξης και Ανάδειξης Φυσιογνωμίας Μάνης, Β' Φάση, Πρόταση*
42. Υπουργείο Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος, (1991), *Ειδική Χωροταξική Μελέτη Ανάπτυξης και Ανάδειξης Φυσιογνωμίας Μάνης, Γ' Φάση, Τελική Πρόταση*

43. Χριστοπούλου Ο. (1999) *Ανάπτυξη Αγροτικού Χώρου, Σημειώσεις*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος
44. Gunn, C. (1993), *Tourism Planning*, 'Taylor and Francis, Publishers since 1798'
45. Ioannou, J. (1984) *Le Magne, Trésors et Austérité*, Nouvelles Editions Latines

Συνεντεύξεις

46. Από τον Κο Γιαννακέα Παναγιώτη, (Διευθυντής Προγραμματισμού Έργων Νομού Μεσσηνίας)
47. Από τον Κο Σαμιώτη Κώστα, (Γεωπόνος, διοικητικός υπάλληλος Δήμου Οιτύλου)
48. Από τον Κο Μαραμπέα Νίκο, (Διευθυντής της μηνιαίας έκδοσης 'Μανιάτικη Αλληλεγγύη')
49. Από τον Κο Κούγκολο Αθανάσιο, (Επίκουρος Καθηγητής Σχεδιασμού και Διαχείρισης Περιβάλλοντος, Δρ. Περιβαλλοντολόγος, Χημικός Μηχανικός ΑΠΘ)
50. Από τον επιχειρηματία Κο Fritz Blauel
51. Από τον Κο Ρωζάκη Γιώργο, (Αντιδήμαρχος Γυθείου, τραπεζικός υπάλληλος)
52. Από τον Κο Ανδρεάκο Αλέξανδρο, (Δήμαρχος Γυθείου)
53. Από τον Κο Μαραμπέα Ιωάννη, (Δήμαρχος Λεύκτρου)
54. Από τον Κο Χασανάκο Γεώργιο, έμπορος Γυθείου

Διευθύνσεις από το Internet

55. www.mani.org.gr
56. www.economics.gr/AllMedia/gr

Πηγές

57. Έρευνα ερωτηματολογίου
58. Περιφέρεια Πελοποννήσου
59. Αναπτυξιακή Εταιρία Μάνης
60. ΕΣΥΕ Νομού Λακωνίας
61. ΕΣΥΕ Νομού Μεσσηνίας
62. Προσωπικό φωτογραφικό αρχείο

- 63. Προσωπικό φωτογραφικό αρχείο Κου Παυλέα Παναγιώτη
- 64. Τουριστικές κάρτες
- 65. ΕΟΤ
- 66. Γραμματεία Σπηλαιίου Διρού

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

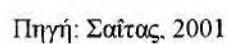

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΑΝΗ

- «Ιστορία της Μάνης», Ανάργυρου Κουτσιλιέρη, Παπαδήμας 1996 (β' έκδοση).
- «Η Θρυλική Μάνη», Πάνου Ι. Καλλιδώνη, Πειραιάς 1981.
- «Η Μάνη και οι Μανιάτες», Δήμος Μέξης, Αθήνα
- «Μανιάτικα Μελετήματα», Α. Κουτσιλιέρη, Αθήνα 1978.
- «Μοιρολόγια της Μάνης», Ανάργυρου Κουτσιλιέρη, εκδόσεις Μπεκάκος, Αθήνα 1997.
- «Γαμήλια Έθιμα της Μάνης», Ανάργυρου Κουτσιλιέρη, Ανάτυπον εκ της "Λαογραφίας" Τομ. ΙΘ', Αθήνα 1960.
- «Κυνηγετικά της Μάνης», Ανάργυρου Κουτσιλιέρη, Ανάτυπον εκ της "Λαογραφίας" Τομ. ΙΖ', Αθήνα 1957-58.
- «Λακωνία και Ελληνισμός», Ανάργυρου Κουτσιλιέρη, Αθήνα 1985.
- «Οι Παλαιοί Μανιάτες», Βασίλη Πιερρακέα, εκδόσεις Αδούλωτη Μάνη 2001.
- «Η ΜΑΝΗ και η Οθωμανική Αυτοκρατορία 1453-1821», Απ. Δασκαλάκη, εκδόσεις Πελασγός, Αθήνα 2001, πρώτη έκδοση 1923.
- «Ηλίας Τσαλαφατίνος», Πάνου Ν. Παναγιωτούνη, εκδόσεις Ελληνικό Κέντρο, Αθήνα 1990.
- «Η Μάνη και ο Μανιάτης Ποιητής Νικήτας Νηφάκος», Πάνου Ν. Παναγιωτούνη, εκδόσεις Το Ελληνικό Βιβλίο.
- «Άνθη της Πέτρας», Κυριάκου Κάσση, Αθήνα
- «Μοιρολόγια της Μέσα Μάνης» τόμοι Α' και Β', Κυριάκου Κάσση, Αθήνα 1979
- «Ο Πρωτοκλέφτης Ζαχαριάς, η εποχή του και το '21» Νίκου Ματθαίου, Αθήνα 1998.
- «Μανιάτες Λογογράφοι», Κυριάκου Κάσση, Αθήνα 1998.

- «590 Παραδοσιακά Μανιάτικα Τραγούδια», Αντωνίου Γ. Ξεπαπαδάκου, εκδόσεις Αδούλωτη Μάνη 2001.
- «Η Μάνη μέσα στους αιώνες», Α' Συμπόσιον 1997, εκδόσεις Δήμου Αρεόπολης.
- «Σχεδιάσμα καταλόγου των τοιχογραφημένων Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Ναών Λακωνίας», Νικολάου Δρανδάκη, Αθήνα 1996.
- «Η Ένδοξος Εποποιία των Μανιατών κατά του Ιμβραήμ Πασά», Σταύρου Χ. Σκοπετέα, Αθήνα 2001.
- «Μανιάτικες Αναμνήσεις», Βάσου Τσιμπιδάρου, εκδόσεις Ιωλκός, Β' έκδοση 2001.
- «Παναγιώταρος Βενετσανάκης», Μαρίας Δρογκάρη, εκδόσεις Γράμματα, Αθήνα 1982.
- «Σημειώσεις κυρίως για την Τοιχοδομία και την Αρχιτεκτονική Βυζαντινών Ναών της Μέσα Μάνης», Νικολάου Δρανδάκη, Αθήνα 2000.
- «Το Οδοιπορικό των Μπουλαριών, Δίπορου, Μέσα Μάνης», Γιάννη Λ. Μαντούβαλου, εκδόσεις Μαυρίδης, Β' έκδοση Αθήνα 1998.
- «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική - Μάνη», Γιάννη Σαΐτα, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 2001.
- «Η Διακήρυξις περί Ανθρώπινων Δικαιωμάτων και η απελευθέρωσις της Καλαμάτας», Βασιλείου Δ. Πατριαρχέα, Αθήνα 1981.
- «Τα Μανιάτικα», Βασίλη Μόσκοβη, Εκδόσεις Εκπολιτιστικού και Μορφωτικού Συλλόγου «ΤΟ ΔΙΡΟ», Αθήνα 1986.
- «Ιστορικάί πηγαί δια την ηγεμονίαν της Μάνης», Σωκρ. Κουγέας, Αθήνα 1962.
- «Οι Παλαιολόγοι της Καρδαμύλης», Γ. Α. Μαραβελέα 1982.
- «Σκίτσα από την Επανάσταση του 1821», Γ. Α. Μαραβελέα, Θεσσαλονίκη 1959, τρίτη έκδοση.
- «ΜΑΝΗ» Σταύρου Β. Μπόφου - Πυργουλάκου, εκδόσεις Αδούλωτη Μάνη 2000.

- «Οι Μέδικοι της Ελλάδας - Γιατρίανοι του Οιτύλου Μάνης και η Μεγάλη Γιορτή», Μιχάλη Γρηγ. Μπατσινίλα, Αθήνα 1999.
- «Όλες οι Εκκλησίες του Οιτύλου», Μιχάλη Γρηγ. Μπατσινίλα, Αθήνα 2000.
- «Το Οίτυλο δια μέσου των Αιώνων», του Μιχάλη Γρηγ. Μπατσινίλα, Αθήνα 1998.
- «Η ΜΑΝΗ», Πάνου Γουνελά, Αθήνα 1970.
- «Το Λακωνικόν Ημερολόγιον» ετών 1998,1999,2000 και 2001, Γιώργου Κώτσου, εκδόσεις Ιδιόμορφη, Σπάρτη.
- «Η Ωραιόσπηλη και Πυργοστόλιστη ΜΑΝΗ», Κώστα ΣΠ. Μέντη, εκδόσεις ΜΕΝΤΗ, Αθήνα 1998.
- «Μάνη», Πατρικ Λη Φερμορ, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1972
- «Τα τραγούδια του Κάτω Κόσμου», Μοιρολόγια της Μεσσηνιακής Μάνης, Σωκράτη Κουγέα, Εκδόσεις Το Ροδάκιο, Αθήνα 2000

ΣΧΕΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΑΝΗΣ

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ, ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ
ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΩΝ, ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το ερωτηματολόγιο αυτό συμπληρώνεται ανώνυμα. Απευθύνεται σε εκπροσώπους φορέων και κοινωνικών ομάδων της περιοχής της Μάνης, σε εκπροσώπους της τοπικής διοίκησης, αλλά και σε πολίτες με σημαντική συμμετοχή στο διάλογο για το μέλλον της περιοχής. Επιδιώκει να καταγράψει τις στάσεις, αντιλήψεις και προτάσεις όσων έχουν - λόγω θέσης- διαμορφώσει απόψεις ή θέσεις για την ανάπτυξη της περιοχής. Τα ερωτηματολόγια θα ομαδοποιηθούν και θα χρησιμοποιηθούν μόνο στατιστικοί μέσοι όροι.

1. Αξιολογήστε την υφιστάμενη κατάσταση στην περιοχή της Μάνης και εκφράστε το βαθμό ικανοποίησής σας σε σχέση με κάθε ένα από τους παρακάτω τομείς.

	ΠΟΛΥ ΚΑΛΗ	ΚΑΛΗ	ΜΕΤΡΙΑ	ΚΑΚΗ	ΠΟΛΥ ΚΑΚΗ
▪ Ποιότητα ζωής στην περιοχή της Μάνης	☐	☐	☐	☐	☐
▪ Ποιότητα υποδομών (δρόμοι, πλατείες, ύδρευση, αποχέτευση)	☐	☐	☐	☐	☐
▪ Ποιότητα κοινωνικών υποδομών (εκπαίδευση, υγεία, πρόνοια)	☐	☐	☐	☐	☐
▪ Ποιότητα τουριστικών επιχειρήσεων	☐	☐	☐	☐	☐
▪ Σχέση τιμής – ποιότητας των προϊόντων/υπηρεσιών των τοπικών επιχειρήσεων	☐	☐	☐	☐	☐
▪ Σχέση τιμής – ποιότητας των υπηρεσιών του ιδιωτικού τομέα	☐	☐	☐	☐	☐
▪ Ποιότητα παρεχόμενων υπηρεσιών από δημόσιες υπηρεσίες (Δήμος, Νομαρχία)	☐	☐	☐	☐	☐
▪ Δυνατότητα εύρεσης εργασίας ως ανειδίκευτος (εργάτης ή υπάλληλος)	☐	☐	☐	☐	☐
▪ Δυνατότητα εύρεσης εργασίας ως ειδικευμένος (με σπουδές ή εμπειρία ή και τα δυο)	☐	☐	☐	☐	☐
▪ Η οικονομική κατάσταση της μέσης οικογένειας στην Μάνη συγκρινόμενη με το μέσο όρο της χώρας	☐	☐	☐	☐	☐
▪ Η αξιοποίηση των πόρων της ΕΕ κατά την τελευταία δεκαετία προς όφελος της Μάνης	☐	☐	☐	☐	☐

2. Εκφράστε τις προσδοκίες σας για την επόμενη πενταετία σε σχέση με τους παρακάτω τομείς.

	ΜΕΓΑΛΗ ΒΕΛΤΙΩΣΗ	ΒΕΛΤΙΩΣΗ	ΚΑΜΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗ	ΧΕΙΡΟΤΕΡ ΕΥΣΗ	ΜΕΓΑΛΗ ΧΕΙΡΟΤΕΡ ΕΥΣΗ
Το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων της περιοχής της Μάνης θα παρουσιάσει	☐	☐	☐	☐	☐
Το βιοτικό επίπεδο της χώρας θα παρουσιάσει	☐	☐	☐	☐	☐
Η δυνατότητα των νέων να εξασφαλίζουν απασχόληση στη Μάνη θα παρουσιάσει	☐	☐	☐	☐	☐
Η ελκτικότητα της περιοχής σε τουρίστες θα παρουσιάσει	☐	☐	☐	☐	☐
Η ελκτικότητα της περιοχής σε νέους κατοίκους θα παρουσιάσει	☐	☐	☐	☐	☐
Η ποιότητα ζωής στην Μάνη	☐	☐	☐	☐	☐

3. Δηλώστε αν συμφωνείτε ή αν διαφωνείτε με τις παρακάτω προτάσεις

	ΣΥΜΦΩΝΩ Σ ΑΠΟΛΥΤΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ ΕΝ ΜΕΡΕΙ	ΔΙΑΦΩΝΩ ΕΝ ΜΕΡΕΙ	ΔΙΑΦΩΝΩ Σ ΑΠΟΛΥΤΩ	ΑΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ
Η συμμετοχή της Ελλάδας στη ζώνη του Ευρώ δημιουργεί κυρίως ευκαιρίες για την Ελληνική οικονομία και την περιφέρεια	☐	☐	☐	☐	☐
Η ζωή στη Μάνη ήταν καλύτερη πριν από 20-30 χρόνια	☐	☐	☐	☐	☐
Η Μάνη θα είχε καλύτερες προοπτικές ανάπτυξης αν ήταν πιο πυκνοκατοικημένη	☐	☐	☐	☐	☐
Οι υποδομές είναι απαραίτητες αλλά μόνες τους δεν αρκούν για να φέρουν την ανάπτυξη	☐	☐	☐	☐	☐
Η ανάδειξη του οικιστικού πλούτου βρίσκεται σε καλά επίπεδα	☐	☐	☐	☐	☐
Οι μεγάλες και οργανωμένες τουριστικές μονάδες συμβάλλουν περισσότερο στην ανάπτυξη της περιοχής από τις μικρές	☐	☐	☐	☐	☐
Η συνεργασία μεταξύ των φορέων της Λακωνικής και Μεσσηνιακής Μάνης είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη της περιοχής	☐	☐	☐	☐	☐
Η ανάπτυξη της Μάνης πρέπει να στηριχθεί βασικά στον τουρισμό	☐	☐	☐	☐	☐

4. Ποια από τα παρακάτω χαρακτηριστικά θεωρείτε ότι αποτελούν ισχυρά πλεονεκτήματα της Μάνης (έως 3 επιλογές)

▪ Η αρχιτεκτονική κληρονομιά της Μάνης	☐
▪ Ο ορεινός χαρακτήρας της Μάνης	☐
▪ Η σημαντική παραγωγή λαδιού	☐
▪ Οι δυνατότητες θαλάσσιου τουρισμού	☐
▪ Η ποιότητα των τουριστικών υπηρεσιών	☐
▪ Τα παραδοσιακά πρότυπα κτηνοτροφικής παραγωγής	☐
▪ Η ιχθυοκαλλιέργεια – αλιεία	☐
▪ Η εξόρυξη του μοναδικού κόκκινου μαρμάρου ROSSO ANTICO	☐
▪ Η ποιότητα των υποδομών της Μάνης	☐
▪ Η πολιτιστική ζωή της Μάνης	☐
▪ Ο απόδημος Ελληνισμός της Μάνης	☐
▪ Οι σύλλογοι Μανιατών στην Αθήνα	☐
▪ Οι παραδόσεις, τα ήθη και έθιμα	☐
▪ Άλλο	☐

5. Ποια από τα παρακάτω θεωρείτε ότι αποτελούν σοβαρά μειονεκτήματα της Μάνης (έως 3 επιλογές)

▪ Η χαμηλή ποιότητα υποδομών	☐
▪ Η περιορισμένη εμπορική δραστηριότητα	☐
▪ Η μονοκαλλιέργεια της ελιάς	☐
▪ Η υποαπασχόληση	☐
▪ Η ελλιπής οργάνωση/χαμηλή ποιότητα τουριστικών υποδομών και υπηρεσιών	☐
▪ Η ανεπαρκής προβολή των τουριστικών πόρων	☐
▪ Η απόσταση της περιοχής από μεγάλα καταναλωτικά κέντρα	☐
▪ Η περιορισμένη παρουσία του δευτερογενή τομέα (μόνο ελαιοτριβεία)	☐
▪ Η έλλειψη νερού	☐
▪ Η έλλειψη οργάνωσης και εξοπλισμού στην κτηνοτροφία	☐

Διπλωματική Εργασία: Σχέδιο Ανάπτυξης Μάνης

▪ Η έλλειψη οργάνωσης και εξοπλισμού στην ιχθυοκαλλιέργεια-αλιεία	☐
▪ Η έλλειψη επιχειρηματικής κουλτούρας	☐
▪ Οι μεγάλες κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες	☐
▪ Άλλο.....	☐

6. Επιλέξτε τις 4 πιο σημαντικές προτάσεις που κατά την γνώμη σας θα βελτιώσουν την ποιότητα ζωής και θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη της περιοχής της Μάνης

▪ Αναβάθμιση της Αρεόπολης σε Διοικητικό κέντρο με Πολεοδομικό Γραφείο, Εφορία Μουσείων, Ίδρυμα μελέτης της Λαϊκής Μανιάτικης Αρχιτεκτονικής)	☐
▪ Βελτίωση του οδικού άξονα Καλαμάτα – Αρεόπολη – Γύθειο	☐
▪ Η κατασκευή αλιευτικών καταφυγίων (Καρδαμύλη, Οίτυλο, Γερολιμένα, Κότρωνα)	☐
▪ Ολοκλήρωση των έργων υδροδότησης	☐
▪ Κατασκευή μονάδας επεξεργασίας αποβλήτων	☐
▪ Βελτίωση του περιμετρικού δακτυλίου της Πελοποννήσου με στόχο την παραλιακή σύνδεση της Ν.Α. Πελοποννήσου	☐
▪ Οικονομική ενίσχυση αναστήλωσης ιστορικών κτιρίων	☐
▪ Επεκτάσεις και αναπλάσεις των υπαρχόντων οικισμών τηρώντας τις προϋποθέσεις των μελετών	☐
▪ Δημιουργία Ζωνών Οικιστικού Ελέγχου για τον καθορισμό των χρήσεων γης και προστασίας	☐
▪ Επισκευή και αποκατάσταση κτιρίων παραδοσιακής αρχιτεκτονικής	☐
▪ Προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού(περιπατητικός, μοναστηριακός, καταδυτικός τουρισμός κτλ.)	☐
▪ Ένταξη της Μάνης σε ειδικό καθεστώς κινήτρων (35% για επιχειρήσεις)	☐
▪ Ανάπλαση των κοινόχρηστων χώρων των παραδοσιακών οικισμών, όπως καλντερίμια, γεφύρια, λιθόστρωτοι δρόμοι	☐
▪ Εξοπλισμός των πιο σημαντικών παραλίων (ντους, W.C., καντίνες)	☐
▪ Προσέλκυση μεγάλων επενδύσεων στον τουρισμό	☐
▪ Ελεγχόμενη δραστηριότητα γεωτρήσεων-κατασκευή ομβροδεξαμενών	☐
▪ Άλλο.....	☐
▪ Άλλο.....	☐
▪ Άλλο.....	☐

7. Αν σας ζητούσαν να χαρακτηρίσετε την περιοχή της Μάνης, ποιον από τους παρακάτω χαρακτηρισμούς θα επιλέγατε (επιλέγετε 2 επιλογές)

▪ Ήδη ανεπτυγμένη περιοχή	☐
▪ Παραμελημένη περιοχή	☐
▪ Μέτρια ανεπτυγμένη περιοχή	☐
▪ Περιοχή ικανοποιητικά ανεπτυγμένη, με σημαντική δυναμική ανάπτυξης	☐
▪ Περιοχή μη ικανοποιητικά ανεπτυγμένη, με σημαντική δυναμική ανάπτυξης	☐
▪ Μη ανεπτυγμένη περιοχή	☐
▪ Σημαντική αρχιτεκτονικά και ιστορικά περιοχή	☐
▪ Περιοχή χωρίς δυναμική ανάπτυξης	☐

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΑ

	18-25	26-40	41-55	56-65	Άνω των 65
ΗΛΙΚΙΑ	☐	☐	☐	☐	☐

	ΑΡΡΕΝ	ΘΗΛΥ
ΦΥΛΟ	☐	☐

	Α'βάθμια	Β'βάθμια	Γ'βάθμια	Μεταπτυχιακές σπουδές
Μορφωτικό επίπεδο	☐	☐	☐	☐

Ευχαριστούμε θερμά για τη συμμετοχή σας

Ιούλιος 2002

ΠΙΝΑΚΕΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ – ΜΝΗΜΕΙΩΝ – ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ – ΚΤΙΡΙΩΝ κτλ.

ΟΙΚΙΣΜΟΙ			
Α/Α		ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	
1.	Οικισμός	Καρδαμύλη	ΥΑ 1091/42139/15-7-80 ΦΕΚ 700/Β/25-7-80
2.	Σκαλκέα	Λεύκτρο	ΥΑ 1179/65609/5-10-81 ΦΕΚ 675/Β/4-11-82
3.	Οικισμοί	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ 734/Β/22-7-74
4.	Οικισμός	Αρεόπολη	ΥΑ Γ/ΑΦ 31/2206/201/76 ΦΕΚ 612/Β/30-4-76
5.	Οικισμός	Βάθεια	ΥΑ Γ/ΑΦ 31/2206/201/76 ΦΕΚ 612/Β/30-4-76
6.	Οικισμός	Μίνα	ΥΑ Γ/ΑΦ 31/2206/201/76 ΦΕΚ 612/Β/30-4-76
7.	Συνοικισμός ΚΑΥΚΙ	Νεοχώριο Γυθείου	ΥΑ 60587/4261/7-9-890 ΦΕΚ 587/25-9-89
8.	Οικισμός	Κίτα	ΥΑ Γ/ΑΓ 31/2206/201/76 ΦΕΚ 612/Β/30-4-76
9.	Οικισμός και Νεκροταφείο	Κοκκάλα (Σπύρα)	ΥΑ ΦΕΚ
10.	Οικισμός (Προφήτης Ηλίας)	Λάγια (Προφ. Ηλίας)	ΥΑ ΦΕΚ
11.	(Όρμος Κυπριανού) Οικισμός – Λιμάνι με έργα Κτίρια Ενάλια και Υποθαλάσσια	Λάγια (Αγ. Κυπριανό)	ΥΑ ΦΕΚ
12.	Οικισμός (Αγία Τριάδα)	Λάγια	ΥΑ ΦΕΚ

13.	Λιμάνι – Οικισμός – Νεκροταφείο – Νεωρία (Ψομαθιάς – Νώριας)	Λάγια	ΥΑ ΦΕΚ
14.	Λιμάνι – Οικισμός - Νεκροταφείο (Χάρακες)	Λάγια (Μαρμάρι)	ΥΑ ΦΕΚ
15.	Πόλη (Αλίκια -Κυπάρισσος)	Αλίκια	ΥΑ ΦΕΚ
16.	Πόλη και Λιμάνι Σαρολιμένι (Κυπάρισσος)	Αλίκια	ΥΑ ΦΕΚ
17.	Οικισμός (Πυράχια και Βίσκινα)	Βάθεια	ΥΑ ΦΕΚ
18.	Οικισμός (Κήπουλα)	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ
19.	Οικισμός (Κουλούμι)	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ
20.	Λατομεία – Οικισμός (Μέλαπος)	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ
21.	Οικισμός (Μιαναι)	Βάθεια	ΥΑ ΦΕΚ 543/Β/18-7-85
22.	Πόλη (Οίτυλο)	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ
23.	Οικισμός (Πύργο Διρού)	Πύργος Διρού	ΥΑ 9396/24-8-63 ΦΕΚ 408/Β/8-9-63
24.	Οικισμός Γυθείου	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ 267/Β/16-4-70
25.	Οχυρωμένος Οικισμός Άγιος Βασίλειος	Άγιος Βασίλειος	ΥΑ /11-6-66 ΦΕΚ 429/Β/8-7-66
26.	Πόλη (Λίμνη) (Παλιόχουρι Ελίτσα)	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
27.	Οικισμός και Νεκροταφείο (Αγ. Κωνσταντίνος)	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
28.	Οικισμός Κακιά Σκάλα ή Β.Δ. Γυθείου	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ

29.	Οικισμός (Υψωμα προς ΝΔ Γυθείου)	Γύθειο	ΥΑ 11707/14-6-66 ΦΕΚ 429/Β/8-7-1966
30.	Πόλη (Χωριάρι)	Χωριάρι	ΥΑ ΦΕΚ
31.	Οικισμός Κάτω Βέργα	Κυπαρισσία	ΥΑ ΦΕΚ 590/Δ/4-7-86
32.	Οικισμός Σιάμου	Μεσσήνη	ΥΑ ΦΕΚ 549/Δ/19-6-87
33.	Οικισμός Αγ. Νικολάου Μονεμβασιάς (ιδιοκτης. Μελετάκος)	Μάνη	ΥΑ ΦΕΚ 388/Δ/13-5-87
34.	Οικισμός Γερολιμένα (Ιδιοκτησία Σουρδάκος)	Μάνη	ΥΑ ΦΕΚ 1149/Δ/23-11-87
35.	Οικισμός Αβίας	Μάνη	ΥΑ ΦΕΚ 38/Δ/21-1-88
36.	Οικισμός Γούναρη (Μύλος με ελαιотριβείο)	Μάνη	ΥΑ ΦΕΚ 549/Δ/1-9-89
37.	Οικισμός και Λιμάνι (Σκουτάρι)	Σκουτάρι	ΥΑ ΦΕΚ
38.	Οικισμός Κότρωνας (Σκόπα)	Κοτρώνα	ΥΑ ΦΕΚ
39.	Παραδοσιακός Οικισμός ΥΠΠΟ	Μεθώνη	ΥΑ 1289/Β/20-10-76 ΦΕΚ 31/23422/2580/5-10-76
40.	Θαλάμαι (κουτήφαρι) Παρ. Οικισμός ΥΠΕΧΩΔΕ	Θαλάμαι	ΠΔ 19-10-78 ΦΕΚ 5940/13-11
41.	Παραδοσιακός Οικισμός	Λαγκαδιά	ΠΔ 19-10-78 ΦΕΚ 5940/13-11
42.	Οικισμός Αχιλλείο ή Κάστρο	Λάγια	Άρθρο 52 του ΚΜ 5351/1932 ΦΕΚ 391 Β/1982
43.	Καρδαμύλη (Εξωχώρι)	Κυπαρισσία	ΥΑ ΦΕΚ 63/Δ/12-2-87

44.	Ιστορικός Τόπος	Καρδαμύλη	ΥΑ 1091/42139/80 ΦΕΚ 700 Β/25-7-80
45.	Ιστορικός Τόπος	Κυπαρισσία	ΥΑ 2386/57155 ΦΕΚ 1459 Β/29-12-79
46.	Ιστορικός Τόπος	Κορώνη	ΥΑ 15532/647/11-4-79 ΦΕΚ 527/Β/31-5-79

ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΑ ΚΤΙΡΙΑ – ΛΑΤΟΜΕΙΑ – ΛΟΥΤΡΑ – ΚΑΜΑΡΕΣ – ΓΕΦΥΡΙΑ – ΔΡΟΜΙΣΚΟΙ - ΥΔΡΑΓΩΓΕΙΑ

A/A		ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	
1.	Λατομείο 'Προφήτης Ηλίας'	Λάγια	ΥΑ ΦΕΚ
2.	Λατομείο 'Διμαρίστικα'	Λάγια	ΥΑ ΦΕΚ
3.	Λατομείο 'ΒΔ του Σημ. Οικισμού'	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ
4	Λατομείο (Χαρούδα)	Πύργος Διρού	ΥΑ ΦΕΚ
5.	Λατομείο Ύψωμα στη σύγχρονη Πόλη	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
6.	Λουτρό (Συκίτσα)	Γύθειο	ΥΑ 29568/67/8-4-70 ΦΕΚ 267/Β/16-4-70
7.	Λατομείο (Βαθύ Αυλάκι)	Λάγια	ΥΑ ΦΕΚ
8.	Οικοδομικά Λείψανα	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
9.	Οικοδομικό Υλικό (ΒΟΗΘΙ)	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
10.	Λουτρό και Γυμνάσιο (Σκόπα)		ΥΑ ΦΕΚ
11.	Λίθινοι ορθοστάτες δύο θυρών		ΥΑ ΦΕΚ 38/Β/19-1-65

Διπλωματική Εργασία: Σχέδιο Ανάπτυξης Μάνης

12.	Δρόμος, Κλίμακα Θέση: Κούμαρο	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
13.	Ενεπίγραφος Βράχος	Γύθειο	ΥΑ 29568/67/8-4-70 ΦΕΚ 26778/16-4-70

14.	Γέφυρα (Υδραγωγείου) Σύνορα	Αίγαι	ΥΑ ΦΕΚ
15.	Σήραξ (Υδραγωγείο)	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
16.	Υδραγωγείο	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
17.	Υδραγωγείο	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
18.	Τοίχοι 30μ. από οικία Νικολ/λου	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
19.	Έπαυλη, Λιμάνι, Τεχνητό (Βαθύ) Στο HOTEL 'BELL HELENE'	Νεοχώριο	ΥΑ ΦΕΚ
20.	Ερείπια Μεσ/κου Φρουρίου	Πυρρίχου	ΥΑ ΦΕΚ 267/B/1970
21.	Φρούριο, Τείχος, Πύλη, Τάφοι (ΣΚΟΠΑ)	Κότρωνα	ΥΑ ΦΕΚ
22.	Υποθαλάσσιες Αρχαιότητες (ΣΚΟΠΑ)	Κότρωνα	ΥΑ ΦΕΚ
23.	Θολωτή Καμάρα και δρομίσκος Δεκύλου	Καρδαμύλη	ΥΑ Γ/1713/30958/21-7-88 ΦΕΚ 561/B/4-8-88
24.	Τείχος της Βέργας	Βέργα	ΥΑ ΦΕΚ 352/B/31-5-67
25.	Λίθινοι ορθοστάτες δύο θυρών	Καστανέα	ΥΑ ΦΕΚ 38/B/19-1-65
26.	Λιμάνι με έργα	Έξω Νυμφίου	ΥΑ ΦΕΚ

27.	Δρόμος Κουρνός έως και Κιόνια	Έξω Νυμφίου	ΥΑ ΦΕΚ
28.	Δρόμος – Γέφυρες (Διμαριστικά)	Λάγια	ΥΑ ΦΕΚ
29.	Αγορά (Ξάμπελα ή Άμπελα)	Αλικά	ΥΑ ΦΕΚ
30.	Φρούριο (Τηγάνι)	Μίνα	ΥΑ 29568/67/8-4-70 ΦΕΚ 267/16-4-70
31.	Δρόμος (Κεντροκωλόσπιτο – Ακτή)	Μίνα	ΥΑ ΦΕΚ
32.	Τείχος	Οίτυλο	ΥΑ ΔΙΛΑΠ/Γ/2007/31958/1 988 ΦΕΚ 671/Β/13-9-88
33.	Τείχος (Τα Βασίλεια)	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ
34.	Δρόμος Βορεινά του Σημ. Οικισμού	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ
35.	Τεχνικό Λιμάνι	Οίτυλο	ΥΑ 29568/67/8-4-70 ΦΕΚ 267/Β/16-4-70 και 45/Β/29-1-60

ΠΥΡΓΟΙ – ΠΥΡΓΟΣΠΙΤΑ – ΚΤΙΡΙΑΚΑ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΑ

A/A		ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	
1.	Πύργος του “Καπετανάκη” με τα προκτίσματά του	Μικρά Μαντινεία (ΑΒΙΑ)	ΥΑ 24946/26-8-67 ΦΕΚ 606/3/3-10-67
2.	Πυργόσπιτο ιδιοκτησία “ΠΙΕΤΡΕΑ”	Καρδαμύλη	ΥΑ 2185/61984/6-10-79 ΦΕΚ 1011/Β/5-11-79
3.	Πύργος Οικονομέα	Λαγκαδά	ΥΑ ΦΕΚ 849/Β/29-11-84
4.	Πύργος Πατριαρχέα	Προσήλιο	ΥΑ 606/3-10-67 ΦΕΚ 1585/Β/31-12-75

5.	Πύργος Καπετανάκηδων	Σωτηριάνικα	ΥΑ Γ/3047/54899/27-10-92 ΦΕΚ 704/Β/92 (είναι προσ.)
6.	Πύργος ΛΕΚΑΚΟΥ στο Καυκί Μάνης	Γύθειο	ΥΑ Γ 529/29635/92 ΦΕΚ 426/Β/3-7-92
7.	Πύργος ιδιοκτησία ΚΑΤΣΑΦΑΔΟΥ (ιστορικό Διατηρητέο Μνημείο)	ΛΑΚΟΣ ΜΙΝΑΣ	ΥΑ 32376/1442/19-3-80 ΦΕΚ 186/Δ/6-4-90
8.	Πύργος που βρίσκεται στην περιοχή Τιανταφυλλιά ιδιοκτησία Θεοδ. Α. Μπεχράκη και Θεωδ. Ε. Μπεχράκη	ΔΙΡΟΣ	ΥΑ 31614/1285/13-3-90 ΦΕΚ 187/Δ/6-4-90
9.	Πύργος Κυριακούλη Μαυρομιχάλη ιδιοκτησία Α.Ι.Χ. Ράλλη	Αρεόπολη	ΥΑ 29568/67/8-4-70 ΦΕΚ 267/Β/16-4-70
10.	Τείχος – οχυρό – Πύργος Ν.Δ. Λόφου Ακροπόλεως	Γύθειο	ΥΑ 29568/67/8-4-70 ΦΕΚ 267/Β/16-4-70
11.	Εκκλησία Παν/ιας Επάνω δρ. (Πύργος)	Γύθειο	Άρθρο 52 του ΚΝ 5251/1932 ΦΕΚ 267/Β/16-11-84
12.	Πύργος ιδιοκτησίας κ. Παπαδόδημα	Κοιν. Αλύκων (Μάραθος)	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 836/2Β/26-11-84
13.	Ιστορικοί Πύργοι	Κοιν. Αλύκων	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156/1958
14.	Ιστορικοί Πύργοι	Κοιν. Άνω Μπουλαριών	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156/1958
15.	Πύργος Μπαρελάκου	Αρεόπολη	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 419 Β/1985

16.	Πύργος Οικογένειας Μαυρομιχάλη	Αρεόπολη	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 284/B/1968
17.	Πύργος Καπετανάκη	Αρεόπολη	ΥΑ ΦΕΚ 60/1966
18.	Ιστορικοί Πύργοι	Γερολιμένα	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 B/1958
19.	Ιστορικοί Πύργοι	Κοινότητα Δρυάλου	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 B/1958
20.	Οι υπάρχοντες ιστορικοί πύργοι	Κοινότητα Κελεφάς	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 B/1958
21.	Πύργος ιδιοκτησίας Κων/νου Μαστρογιαννάκου	Κοιν. Κοίτας Καλλονιοί	ΥΑ ΦΕΚ 91 B/1983 ΖΩΝΗ ΠΡΟΣΤ.10
22.	Πύργος ιδιοκτησίας Κανακάκη	Κούνου	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 683 B/1984
23.	Οι υπάρχοντες ιστορικοί πύργοι	Κούνου	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 B/1958
24.	Οι υπάρχοντες ιστορικοί πύργοι	Μίνας	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 B/1958
25.	Οι υπάρχοντες ιστορικοί πύργοι	Οιτύλου	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 B/1958
26.	Οι υπάρχοντες ιστορικοί πύργοι	Πύργος Διρού	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 B/1958

27.	Ιστορικοί πύργοι	Κοινότητα Τσικαλλιών	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 Β/1958
28.	Οι υπάρχοντες ιστορικοί πύργοι	Κοιν. Έξω Νυμφίου	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 Β/1958
29.	Ιστορικός πύργος Καρυούπολης	Καρυούπολη	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 Β/1958
30.	Οι υπάρχοντες ιστορικοί πύργοι	Κοκκάλα	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 Β/1958
31.	Οι υπάρχοντες ιστορικοί πύργοι	Κότρωνα	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 Β/1958
32.	Πύργοι	Κότρωνα	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 70 Β/1982
33.	Πύργος Ιωάννη Μανιατάκου	Κότρωνα (Καυκί)	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 768 Β/1981 ΖΩΝΗ ΠΡΟΣ. 10
34.	Πυργόσπιτο ιδιοκτησίας Αγγ. Τσογκάνη	Νεοχώριο	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 703 Β/1981
35.	Οι υπάρχοντες ιστορικοί πύργοι	Νεοχώριο	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 Β/1958
36.	Πύργος Γρηγοράκη	Κοινότητα Νεοχωρίου	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 768 Β/1981

37.	Οι υπάρχοντες ιστορικοί πύργοι	Κοινότητα Σκουταρίου	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 Β/1958
38.	Ιστορικός Πύργος	Κοινότητα Χωσιαρίου	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 335 Β/1958
39.	Οι υπάρχοντες ιστορικοί πύργοι	Λάγια	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 156 Β/1958
40.	Πύργος Κιτρινιάρη – Ξανθέα	Εξωχώρι Νίκοβο	ΦΕΚ 617/Β/18-11-87
41.	Πύργος Νικολοπούλου – Φασέα	Εξωχώρι Νίκοβο	ΦΕΚ 394/Β/17-6-69
42.	“Γαρμέλια” ερείπια Πύργου Κουμουνδούρου	ΑΒΙΑ	ΦΕΚ 34 Β/65
43.	Πύργος Μπεχράκη	Μάνη	ΥΑ ΦΕΚ 186/Δ/6-4-90
44.	Πύργος Κυριακάλη	Αρεόπολη	ΥΑ ΦΕΚ 187/Δ/6-4-90
45.	Οχυρωμένη Πόλη	Γύθειο	ΥΑ 29568/68/8-4-70 ΦΕΚ 267/Β/16-4-70
46.	Οχυρωμένη Ακρόπολη	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
47.	Θέατρο	Γύθειο	ΥΑ 4499/12-6-64 ΖΩΝΗ ΠΡΟΣ ΦΕΚ 293/Β/30-6-64 200 Μ.
48.	Αγορά (Παλαιόπολη)	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ 267/Β/16-4-70
49.	Οχυρωμένη Ακρόπολη	Πύρριχος	ΥΑ 29568/67/8-4-70 ΦΕΚ 267/Β/16-4-70

50.	Φρούριο (Στέλλα)	Πύρριχος	ΥΑ ΦΕΚ
51.	Ιδιοκτησία : Ι. Μελέτα	Θαλάμες	ΥΑ 41025/1845/16-7-79 ΦΕΚ 750/Β/6-5-79
52.	Φιλάνθου Γαϊτανάρου	Κιτριές	ΥΑ 43441/1929/24-7-79 ΦΕΚ 795/Β/79
53.	Συγκρότημα κτιρίων Ιδιοκτησία : Πιέρρου Σκανδάλη	Νομιτσι	ΥΑ Γ/2585/49862/1-9-92 ΦΕΚ 602/438621/1-9-92
54.	Κτιριακό Συγκρότημα ΒΟΙΔΟΝΙΚΟΛΑ	Δημαρίτσικα	ΥΑ Γ/997/37440/11-6-81 ΦΕΚ 358/Β/24-6-81
55.	Κτίρια (Λατόμα)	Αλικάς	ΥΑ ΦΕΚ
56.	Κτίρια (Κεριά)	Κούνος	ΥΑ 15904/24-11-62 ΦΕΚ 473/Β/17-2-62
57.	Κτίρια (Κεριά) Οικισμός : ΚΕΡΙΑ	Κούνος	ΥΑ ΥΠΠΕ/ΑΡΧ/Β1/9305/24 1/80 ΦΕΚ 381/Β/17-4-80
58.	Κτίριο (ΚΕΡΙΑ)	Κούνος	ΥΑ ΥΠΠΕ/ΑΡΧ/Β1/930/242 /80 ΦΕΚ 477/Β/9-5-80
59.	Κτίριο ή Ναός ή Τείχος (Μέσα στον οικισμό)	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ
60.	Σπήλαιο με κατοίκηση (Διρός – Ορμος)	Πύργος Διρού	ΥΑ 9396/24-8-63 ΦΕΚ 408/Β/8-9-63
61.	Σπήλαιο με κατοίκηση (Απηδήμα)	Αρεόπολη	ΥΑ ΦΕΚ
62.	Σπήλαιο με κατοίκηση (ΒΥΘΑΚΑΣ)	Πύργος Διρού	ΥΑ ΦΕΚ
63.	Κάστρο (Κελεφάς)	Κελεφάς	ΥΑ 28 Β/1922 ΦΕΚ 609 Β/1988

Διπλωματική Εργασία: Σχέδιο Ανάπτυξης Μάνης

64.	Κάστρο Πασαβά	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ Β/1992
65.	109 Κτίρια και όψεις 30κτιρίων και ιδιοκτ. Σταρόγιαννη	Γύθειο	ΦΕΚ 636/Δ/24-9-91 ΦΕΚ 230/Δ/92
66.	Κτιριακό Συγκρότημα (Καμάρες)	Νεοχώριο	ΥΑ ΦΕΚ
67.	Κτίριο (ιερό) Χακίκια	Κότρωνας	ΥΑ ΦΕΚ
68.	Κάστρο Ζαρνάτας	Ζαρνάτα	ΥΑ ΦΕΚ 12/Β/17-1-58
69.	Κτίριο Χρ. Σκαλκέα	Άγιος Νικόλαος	Ν.1469/50 ΦΕΚ 90/Β/88
70.	Κάστρο – Ύψωμα και Παρυφές	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ

ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ (ΣΧΟΛΕΙΑ – ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ – ΔΗΜΑΡΧΕΙΑ)

A/A		ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	
1.	Ιδιοκτησία Βασιλικής Αρβανίτη	Κορθώνη	ΥΑΑ/61814/7121/25-2-77 ΦΕΚ 179/Β/4-3-77
2.	Ιδιοκτησία Ιωάννη Τρουπάκη	Καρδαμύλη	ΥΑ Γ/76/4195/21-1-77 ΦΕΚ 40/Β/1-2-88
3.	Ιδιοκτησία Παν. Κισκήρα	Λαγκαδά	ΥΑ Γ/2899/61324/8-12-82 ΦΕΚ 27/Β/27-1-83
4.	Κτίριο ιδιοκτησία ΠΡΙΜΑ ΑΕ	Αβυά	ΥΑ Γ/371/23747/92 ΦΕΚ 350/Β/28-5-92
5.	Παλαιό Δημοτικό Σχολείο	Νομίτσι	ΥΑ Γ/528/24191/15-4-92 ΦΕΚ
6.	Διόροφη Οικία Α) με ελαιοτριβείο και τριόροφο Πυργόσπιτο Β) το συγκρότημα των Τρουπάκιδων – Μούρτζιων Ιδιοκτ. Νικ. & Σπυρ. ΠΕΤΡΕΑ	Καρδαμύλη	ΥΑ Γ/104/6447/6-2-90 ΦΕΚ 150/Β/14-3-90

Διπλωματική Εργασία: Σχέδιο Ανάπτυξης Μάνης

7.	Κτίριο Ανδρανής Κυλινθηρέα στο Εξωχώρι	Καρδαμύλη	ΥΑ Γ/2729/39536/28-9-90 ΦΕΚ 671/Β/22-10-90
8.	Κτίριο Χρ. Σκαλκέα	Πλάτσα	ΥΑ ΦΕΚ 561/Β/81 ΦΕΚ 675/Β/4-11-84
9.	Κτίριο Χρ. Σκαλκέα	Αγ. Νικόλαος	ΥΑ ΦΕΚ 90/Β/88
10.	Κτίριο Γ. Γουδέλη	Καρυβοούνι	ΥΑ ΦΕΚ 50/Β/89
11.	Ξενοδοχείο ΑΚΤΑΙΟΝ	Γύθειο	ΥΑ Γ/665/22113/15-4-83 ΦΕΚ 258/Β/17-5-83
12.	Οδός Ορέστου & Ερμού Ιδιοκτησία Κ. Γεωργόπουλου	Γύθειο	ΥΑ Γ/389/27370/20-4-82 ΦΕΚ 282/Β/24-5-82
13.	Ιδιοκτησία Κ. Ανδριανόπουλου	Γύθειο	ΥΑ Γ/388/10287/20-4-82 ΦΕΚ 270/Β/18-3-82
14.	Οδός Βασ. Παύλου Ιδιοκτησία: Βασ. Στρατάκου	Γύθειο	ΥΑ Γ/55241/2822/211-1-85 ΦΕΚ 76/Β/13-2-85
15.	Δημαρχείο	Γύθειο	ΥΑ Γ/2750/48988/6-1-90 ΦΕΚ 771/Β/5-12-90
16.	Παλαιό Παρθεναγωγείο	Γύθειο	ΥΑ Γ/1641/27919/9-6-92 ΦΕΚ
17.	Δ. Βοϊδονικόλα (Πέρα Δημαρίστικα)	Πέρα	ΥΑ Γ/997/37440/11-6-81 ΦΕΚ 358/Β/81
18.	Ιδιοκτησία: Ιωάννη Καραμουσλή	Οίτυλο	ΥΑ Γ/2007/31958/24-8-88 ΦΕΚ 671/Β/13-9-88
19.	Παλαιό Δημοτικό Σχολείο	Πύργος Δυρού	ΥΑ Γ/1328/22102/20-6-88 ΦΕΚ 494/Β/14-7-88
20.	Κτίριο (Κάτω Πλατεία Νεκροτ. Πατρ.)	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ
21.	Κτίριο Νυαρμίτσα	Οίτυλο	ΥΑ 15904/24-11-62 ΦΕΚ 473/17-12-62
22.	Κτίριο προς Νότια του Οικισμού	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ

23.	Κτίριο (Δρόμος Κάτω προς Άνω Χώρα)	Οίτυλο	ΥΑ 15904/29-11-62 ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
24.	Κτίριο Οικ. Δημητρακουλάκου	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ
25.	Κτίριο Β.Δ. Μύχοι Ορμου (Καραβοστάσι)	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ
26.	Κτίριο Ιδιοκτησίας: Ιωάννη Καραμουσαλή	Οίτυλο	Άρθρο του 52 του ΚΝ 5351/32 ΦΕΚ 671/Β/1988
27.	Κτίριο με την ονομασία ΠΑΛΑΤΑΚΙ	Οίτυλο	Άρθρο του 52 του ΚΝ 5351/32 ΦΕΚ 419/Β/1987
28.	Παλαιό Σχολικό Κτίριο	Πύργος Δυρού	Άρθρο του 52 του ΚΝ 5351/32 ΦΕΚ 494/Β/1988
29.	Ιδιοκτησία Παν. Κωστάκου	Πάλλυρος	ΥΑ ΦΕΚ 802/86
30.	Ιδιοκτησία Ι. Μούστου	Σπερχογεια	ΥΑ ΦΕΚ 509/Δ/15-7-88
31.	Ιδιοκτησία Δημ. Ζέρβα	Αβία	ΥΑ ΦΕΚ 169/Δ/15-4-91
32.	Ιδιοκτησία Ζήσης Παπαθανασίου	Αβία	ΥΑ ΦΕΚ
33.	Δημ. Κατάστημα	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ 1038/Δ/30-10-86
34.	Νεοχώρι (ιδιοκτ. Αναστασάκου)	Μάνη	ΥΑ ΦΕΚ 280/Δ/30-3-87
35.	Ιδιοκτησία Γ.Ν.Π. Πετράκου	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ 14/Δ/18-1-88
36.	Κτίριο στην Έξω Νύμφη	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ 116/Δ/1-3-88
37.	Νεοχώρι (ιδιοκτησία Λεκάκου)	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ 587/Δ/25-9-89

Διπλωματική Εργασία: Σχέδιο Ανάπτυξης Μάνης

38.	Κτίριο Γεωργακόπουλου	Ιδιοκτ.	Γέρακα	ΥΑ ΦΕΚ 171/Δ/2-4-90
39.	Κτίριο στην οδό Τζανήμπεη στον Αγ. Νικόλαο (ιδιοκτησία Ελ. Τσιγκάκου)		Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ 302/Δ/13-6-90
40.	Κτίριο στην περιοχή Τριανταφυλλιά		Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ 607/Δ/30-10-90
41.	Κοινότητα Πύργου Δυρού		Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ 607/Δ/30-10-90
42.	Κτίριο Σκαλκέα		Πλάτσα	ΥΑ ΦΕΚ 675/Β/4-11-84
43.	Κτίριο Παν. Κισκώρα Έργο Τέχνης		Λαγκαδά	ΥΑ Ν 1469/50 ΦΕΚ 27/Β/83
44.	Κτίριο Γρ. Σκαλκέα		Πλάτσα	ΥΑ Ν 1469/50 ΦΕΚ 561/Β/81
45.	Οικία Ι. Τρουπάκη		Καρδαμύλη	ΥΑ Ν 1469/50 ΦΕΚ 40/Β/88
46.	Οικία Φιλάνθης Γαϊτανάρου		Κιτριές	ΥΑ ΦΕΚ 795/Β/79
47.	Κτίριο Γ. Γουδέλη		Καρυοβούνι	ΥΑ Ν 1469/50 ΦΕΚ 50/Β/89
48.	Κτίριο Αν. Καλιντηρέα		Εξωχώρι	ΥΑ Ν 1469/50 ΦΕΚ 671/Β/90

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ - ΜΝΗΜΕΙΑ

A/A		ΤΟΠΟΘΕΣΙΑ	
1.	I.N. Ευαγγελισμού	Σταυροπήγιο Βαρούσας – Αβίας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
2.	I.N. Κοίμησης Θεοτόκου	Σταυροπήγιο Βαρούσας – Αβίας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
3.	I.N. Αγ. Χαραλάμπου	Σταυροπήγιο	ΥΑ

		Βαρούσας Αβίας	– ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
4.	I.N. Ζωοδόχου Πηγής Κάστρου Ζαρνάτας	Σταυροπήγιο Βαρούσας Αβίας	ΥΑ ΦΕΚ 4673/Β/17-12-62
5.	I.N. Αγίου Κων/νου	Βέργα	ΥΑ ΦΕΚ 319/Β/27-5-88
6.	I.N. Αγ. Παρασκευής	Βέργα	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
7.	I.N. Αγ. Βασιλείου (Κάτω Δολοί)	Δολοί	ΥΑ ΦΕΚ 363/Β/31-5-91
8.	I.N. Αγ. Παρασκευής (Κάτω Χώρα)	Δολοί	ΥΑ ΦΕΚ 703/Β/17-11-81
9.	I.N. Προφήτη Ηλία (Καλλιανέικα)	Δολοί	ΥΑ ΦΕΚ 703/Β/17-11-81
10.	I.N. Αγ. Νικολάου	Δολοί	ΥΑ ΦΕΚ
11.	I.N. Κοίμησης Θεοτόκου (Κάτω Χώρα)	Εξωχώρι Νίκοβο	ΥΑ ΦΕΚ 72/Β/19-2-82
12.	I.N. Μεταμόρφωσης Σωτήρα	Εξωχώρι Νίκοβο	ΥΑ ΦΕΚ 72/Β/19-2-82
13.	I.N. Αγ. Νικολάου (Χώρα)	Εξωχώρι Νίκοβο	ΥΑ ΦΕΚ 406/Β/9-7-81
14.	I.N. Ναϊδριο Παναγίας	Εξωχώρι Νίκοβο	ΥΑ ΦΕΚ 703/Β/17-11-81
15.	I.N. Υπαπαντής	Εξωχώρι Νίκοβο	ΥΑ ΦΕΚ 851/Β/20-12-84
16.	Περιοχή Θαλάμων	Θαλάμες	ΥΑ ΦΕΚ 612/Β/30-4-76
17.	I.N. Κοίμησης Θεοτόκου	Θαλάμες	ΥΑ ΦΕΚ

18.	I.N. Αγίου Νικολάου	Θαλάμεις	ΥΑ ΦΕΚ
19.	I.N. Ανδρουμπεβίτσας	Κάμπος	ΥΑ ΦΕΚ 470/B/9-5-80
20.	I.N. Ζωοδόχου Πηγής	Κάμπος	ΥΑ ΦΕΚ 309/B/29-5-81
21.	I.N. Αγ. Θεοδώρων	Κάμπος	ΥΑ ΦΕΚ 473/B/17-12-62 38/B/19-6-65
22.	I.N. Αγ. Νικολάου	Κάμπος	ΥΑ ΦΕΚ 77/B/22-2-82
23.	I.N. Αγ. Βασιλείου	Κάμπος	ΥΑ ΦΕΚ 768/B/21-12-81
24.	I.N. Σωτήρα (Ορόβα)	Κάμπος	ΥΑ ΦΕΚ 683/B/21-9-81
25.	I.N. Αγ. Σοφίας Κοίμησης Θοετόκου (Πετροβούνι)	Καρδαμύλη	ΥΑ ΦΕΚ 7473/B/17-12-62
26.	I.N. Φανερωμένης (Πετροβούνι)	Καρδαμύλη	ΥΑ ΦΕΚ
27.	I.N. Μεταμόρφωσης Σωτήρα (Φαράγγι Βηρού)	Καρδαμύλη	ΥΑ ΦΕΚ
28.	I.N. Αγ. Σπυρίδωνα	Καρδαμύλη	ΥΑ ΦΕΚ 473/B/17-12-62 394/B/17-6-62
29.	I.N. Αγ. Ιωάννου	Καστανέα	ΥΑ ΦΕΚ 38/B/19-1-65
30.	Παλαιά Εκκλησίς	Καστανέα	ΥΑ ΦΕΚ 38/B/19-1-65 473/B/17-12-62
31.	I.N. Αγ. Πέτρου	Καστανέα	ΥΑ ΦΕΚ 38/B/19-1-65

32.	Αη Στρατηγός	Καστανέα	ΥΑ ΦΕΚ 38/Β/19-1-65
33.	Ι.Ν. Φανερωμένης	Καστανέα	ΥΑ ΦΕΚ 38/Β/19-1-65
34.	Ι.Ν. Κοίμησης Θεοτόκου	Κέντρο	ΥΑ ΦΕΚ 405/Β/9-7-81
35.	Καθολικό Ι.Μ. Παναγιάς του Χελμού	Κέντρο	ΥΑ ΦΕΚ 405/Β/9-7-81
36.	Ι.Ν. Κοίμησης Θεοτόκου	Κέντρο	ΥΑ ΦΕΚ
37.	Ι.Ν. Ταξιάρχη	Κέντρο	ΥΑ ΦΕΚ
38.	Ι.Ν. Μεταμόρφωσης	Λαγκάδα	ΥΑ ΦΕΚ 440/Β/4-7-86
39.	Ι.Ν. Μεταμόρφωσης (Φαγριάνικα) Ι.Ν. Ναϊσκος της Παναγίτσας (Φαγριάνικα)	Μηλέα	ΥΑ ΦΕΚ
40.	Ι.Ν. Αγ. Αθανασίου	Μικρά Μαντίνεια	ΥΑ ΦΕΚ 885/Β/5-12-89
41.	Ι.Ν. Αγ. Αποστόλων	Μικρά Μαντίνεια	ΥΑ ΦΕΚ 886/Β/7-12-89
42.	Ι.Ν. Κοίμησης Θεοόκου	Μικρά Μαντίνεια	ΥΑ ΦΕΚ 899/Β/19-12-89
43.	Ι.Ν. Αγ. Νικολάου	Μικρά Μαντίνεια	ΥΑ ΦΕΚ 886/Β/7-12-89
44.	Ι.Ν. Αγ. Χαραλάμπους	Μικρά Μαντίνεια	ΥΑ ΦΕΚ 885/Β/5-12-89
45.	Ι.Ν.Αγ. Σπυρίδωνα	Μικρά Μαντίνεια	ΥΑ ΦΕΚ 177/Β/17-3-90
46.	Ι.Ν. Αγ. Αναργύρων	Νομίτση	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62

48.	Αη – Στρατηγός	Νομίτση	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
49.	Ι.Ν. Υπαπαντής	Νομίτση	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
50.	Ι.Ν. Αγ. Νικολάου (Καμπινάρι)	Πλάτσα	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
51.	Ι.Ν. Αγ. Ιωάννη	Πλάτσα	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
52.	Ι.Ν. Παναγιάς Γιάτρισσας (Πηγή)	Πλάτσα	ΥΑ ΦΕΚ
53.	Ι.Ν. Αγ. Παρασκευής	Πλάτσα	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
54.	Ι.Ν. Αγ. Νικολάου	Προάστιο	ΥΑ ΦΕΚ 87/Β/10-2-81
55.	Ι.Ν. Αγ. Σπυρίδωνα & Βασιλείου Ι.Ν. Αγ. Πάντων Ι.Ν. Αγ. Τριάδας Ι.Ν. Τριών Ιεραρχών	Προάστιο	ΥΑ ΦΕΚ
56.	Ι.Ν. Ευαγγελίστριας Μονή Λυκακίου	Προσήλιο	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
57.	Ι.Ν. Ταξιάρχη	Προσήλιο	ΥΑ ΦΕΚ
58.	Ι.Ν. Ευαγγελισμού	Σταυροπήγιο	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
59.	Ι.Ν. Αγ. Νικολάου & Ιωάννου	Σταυροπήγιο	ΥΑ ΦΕΚ 75/Β/23-2-82
60.	Ι.Ν. Αγ. Χαραλάμπους	Σταυροπήγιο	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-62
61.	Ι.Ν. Αγ. Κυριακής	Σωτηριάνικα	ΥΑ ΦΕΚ 176/Β/21-4-82
62.	Ιερό (Κιόνια)	Έξω Νυμφίου	ΥΑ ΦΕΚ

63.	Ναός (Κιόνια) & Βασιλ. Πέτρες	Έξω Νυμφίου	ΥΑ ΦΕΚ
64.	Ναός (Κιόνια) & Βασιλ. Πέτρες	Έξω Νυμφίου	ΥΑ ΦΕΚ
65.	Φρούριο & Ακρόπολη Κτίρια Νεκροταφείο (Χαλόπυργος)	Έξω Νυμφίου	ΥΑ ΦΕΚ
66.	Ιερό Προφήτης Ηλίας (Προς Δυτικά του Οικισμού)	Λάγια	ΥΑ ΦΕΚ
67.	Ακρόπολη & Ναός Κυπαρίσσοι (Κάστρο)	Αλίκια	ΥΑ 29568/67/8-4-70 ΦΕΚ 267/Β/16-4-70
68.	Ναός – Αλμυρός Όρμος Κυπαρίσσου	Αλίκια	ΥΑ ΦΕΚ
69.	Ναός (Μοναστήρι Όρμος – Σαρολιμένι)	Αλίκια	ΥΑ Β1/930/259/22/23-1-81 ΦΕΚ 87/Β/10-2-81
70.	Ταφικό Μνημείο (Σαρολιμένι)	Αλίκια	ΥΑ/Β1/930/65307/1771/26- 1-80 ΦΕΚ 1274/Β/13-12-80
71.	Νεκροταφείο (Κάμποι)	Βάθεια	ΥΑ ΦΕΚ
72.	Ταφικό Μνημείο ή Ιερό (Κουλούμι – Ταξιάρχης)	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ
73.	Βάρθρο ή Καταβόθρα & Ιερό (Κούτρελα – Μούζη)	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ
74.	Ιερό (Όρμος Στέρνες & Ασωματ.)	Βάθεια	ΥΑ ΦΕΚ 453/Β/18-7-85
75.	Ναός (Ασώματος ή Αγ. Ασωμάτων)	Βάθεια	ΥΑ ΦΕΚ 453/Β/18-7-85
76.	Ναός	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ
77.	Ναός (Αγριόκαμπος)	Αρεόπολη	ΥΑ ΦΕΚ
78.	Ναύαγιο Πλοίο (όρμος Οιτύλου)	Οίτυλο	ΥΑ ΦΕΚ

79.	Ιερό (Πελεκιτό)	Γύθειο	ΥΑ 11707/14-6-66 ΦΕΚ 429/Β/8-7-66
80.	Τύμβος (ΰωμα Αγ. Ηλια)	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
81.	Ιερό (Περιοχή Αγ. Νικολάου)	Αγ. Βασίλειος	ΥΑ ΦΕΚ
82.	Τύμβοι	Αίγιας	ΥΑ ΦΕΚ
83.	Ιερό (Χάνια της Κουτουμούς)	Αίγιας	ΥΑ ΦΕΚ
84.	Ναός (Λίπερδο)	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/17-12-88
85.	Ιερό (Περιοχή Αγ. Νικολάου)	Αγ. Βασίλειος	ΥΑ ΦΕΚ
86.	Τύμβοι (Κούτρελα – Μούζη)	Αίγιας	ΥΑ ΦΕΚ
87.	Ιερό (Χάνια της Κουτουμούς)	Αίγιας	ΥΑ ΦΕΚ
88.	Ναός (Λίπερδο Λίμνη)	Γύθειο	ΥΑ 15904/24-11-84 ΦΕΚ 753/Β/17-12-62
89.	Τύμβος Οθωλοτός Τάφος	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
90.	Νεκροταφείο	Γύθειο	ΥΑ 11707/14-6-66 ΦΕΚ 429/Β/8-7-66
91.	Νεκροταφείο	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ
92.	Ναός Κοίμησης της Θεοτόκου & Παλαιοχριστιανική – Βασιλική (Μοναστήρι)	Αλύκων	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 87/Β/1981
93.	Ναΐδρο Αη – Στρατηγού (σκεντρίνες Παλιος Οικισμός)	Αλύκων	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 473/17-12-62

94.	Ναός Αγίου Χαραλάμπους (Άλυκα)	Αλύκων	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 1274/Β/1980 Ζώνη Προστασίας 20
95.	Ναός Αγ. Γεωργίου (Άλυκα)	Αλύκων	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 469/Β/1980
96.	Ναός Αγ. Γεωργίου	Κάτω Μπουλαριών	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 1318/Β/1980
97.	Ναός Αγ. Σπυρίδωνος	Κάτω Μπουλαριών	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 473/62
98.	Ναός Παναγιάς	Κάτω Μπουλαριών	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 1274/Β/1980 Ζώνη Προστασίας 20
99.	Ναός Αγ. Νικολάου	Κάτω Μπουλαριών	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 303/Β/1981
100.	Ναός Αγ. Στρατηγού	Κάτω Μπουλαριών	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 473/62
101.	Ναός Αγ. Παντελεήμονος	Κάτω Μπουλαριών	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 473/62
102.	Ναός Θεοτόκου	Αρεόπολη	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 1277/Β/1980 Ζώνη Προστασίας 20
103.	Ναός Αγ. Νικολάου	Αρεόπολη	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 473/1962
104.	Ναός Αγ. Πολύκαρπου	Αρεόπολη	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 320/Β/1985
105.	Ναός Παναγιάς (Κριαλιάνικα)	Αρεόπολη	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 302/Β/1985 Ζώνη Προστασίας 20
106.	Ναός Προδρόμου	Αρεόπολη	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 473/Β/1962
107.	Ναός Αγ. Πάντων (Ζεμόνη)	Αρεόπολη	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 1273/Β/1980 Ζώνη Προστασίας 20

108.	Ναός Αγ. Ιωάννου των Μαυρομιχαλέων (Ζεμόνι)	Αρεόπολη	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 1273/Β/1980
109.	Ναός Ταξιαρχών	Αρεόπολη	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 60/Β/1966
110.	Ναός Αγ. Σπυρίδωνος	Βάθεια	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 180/Β/1982
111.	Ναός Υπαπαντής	Βάθεια	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 180/Β/1982 Ζώνη Προστασίας 10
112.	Ναός Αγ. Νικολάου	Γέρμα	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 473/Β/1962
113.	Ασκητάριο Παναγίας Ελεούσας	Γερολιμένα	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 644/Β/1983
114.	Ναός Αγ. Νικολάου (Οχιά)	Γερολιμένα	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 473/Β/1962
115.	Δίδυμα Ναΐδρια Αγίου Πέτρου & Κοιμήσεως Θεοτόκου	Γερολιμένα	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 381/Β/1980
116.	Ναός Αγ. Γεωργίου	Δρυάλου	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 473/Β/1962
117.	Ναός Φανερωμένης (Φραγκουλιά)	Δρυάλου	Άρθρο 52 του ΚΝ 5351/1932 ΦΕΚ 60/Β/1966
118.	Ναός Ταξιαρχών	Δρυάλου	ΥΑ ΦΕΚ 381/Β/1980 Ζώνη Προστασίας 50
119.	Ναΐδριο Αη Πετράκη (Φραγκουλιά)	Δρυάλου	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
120.	Αγιοι Θεόδωροι (Ερειπωμένος) (Τσόπακας)	Δρυάλου	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
121.	Ναός Αγ. Θεοδώρου (Καφιόνα)	Δρυάλου	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
122.	Ναός Αγ. Βασιλείου	Κελεφάς	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962

123.	Ναός Αγ. Γεωργίου	Κελεφάς	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
124.	Ναός Αγ. Ανδρέα (Κεχριάτικα)	Κοίτας	ΥΑ ΦΕΚ 1274/Β/1980
125.	Ναός Αγ. Γεωργίου	Κοίτας	ΥΑ ΦΕΚ 477/Β/1980
126.	Ναός Αγ. Σέργιου & Βάκχου ή Αγ. Γεώργιος (Τρουλωτή)	Κοίτας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
127.	Ναός Αγ. Νικολάου	Κοίτας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
128.	Ναΐδριο Αγ. Πέτρου (Γαρδενίτσα)	Κοίτας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
129.	Ναός Σωτήρος (Γαρδενίτσα)	Κοίτας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
130.	Ναός Αγ. Ιωάννου (Κωσταρακέικα)	Κοίτας	ΥΑ ΦΕΚ 761/Β/1980
131.	Ναός Ασωμάτων (Χελιδόνη)	Κοίτας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
132.	Ναός Αγ. Μαρία (Μισοερεϊπωμένα)	Κοίτας	ΥΑ ΦΕΚ 1273/Β/1980
133.	Ναός Αγήτορος (Σταυρί)	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
134.	Ναός Αγ. Δημητρίου	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ 402/Β/1980
135.	Ναός	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ 470/Β/1980
136.	Ναός Β. Κοιμήσεως της Θεοτόκου	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ 477/Β/1980
137.	Ναός Μεταμόρφωσης	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ 60/Β/1966

138.	Ναός Αγ. Ιωάννη (Κέρια)	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
139.	Ναός Αγ. Νικήτα (Άνω Πούλα)	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ 1277/Β/1980
140.	Ναός Αγ. Φιλίππου (Άνω Πούλα)	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ 381/Β/1980
141.	Ναός Αγ. Γεωργίου (Κέρια)	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ 477/Β/1980
142.	Ναός Αγ. Γεωργίου (Κέρια)	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ 381/Β/1980
143.	Ναός Μεταμορφώσεως (Δρύ)	Κούνου	ΥΑ ΦΕΚ 797/Β/1980
144.	Ναός Αγ. Θεοδώρων (Βάμβακα)	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
145.	Ναός Επισκοπής	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
146.	Ναός Αγ. Ασωμάτων ή Ταξιάρχη (Κουλούμη)	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 1274/Β/1980
147.	Ναός Αρχάγγελου Μιχαήλ	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 1274/Β/1980
148.	Ναός Αγ. Νικολάου	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 1274/Β/1980
149.	Ναός Αγ. Γεωργίου (Ερειπωμένα)	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
150.	Ναός Αγ. Νικολάου (Μπρίκι)	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
151.	Καθολικό Διαλελυμένης Μονής Αγ. Τριάδος	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
152.	Ναός Αγ. Λέου	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
153.	Ναός Βλαχέρνας	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962

154.	Ναός Αγ. Προκοπίου	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
155.	Το επί της χερσονήσου Τηγάνι παρά το Μέλαπο	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 267/Β/1970
156.	Ναός Αγ. Γεωργίου	Μίνας	ΥΑ ΦΕΚ 1277/Β/1980
157.	Ναός Αγ. Ιωάννη	Πύργος Δυρού	ΥΑ ΦΕΚ 477/Β/1980
158.	Ναός Αγ. Βαρβάρας	Πύργος Δυρού	ΥΑ ΦΕΚ 166/Β/1983
159.	Ναός Αγ. Πέτρου	Πύργος Δυρού	ΥΑ ΦΕΚ 1274/Β/1980
160.	Ναός Ταξιαρχών	Πύργος Δυρού	ΥΑ ΦΕΚ 1274/Β/1980
161.	Ναός Αγ. Παντελεήμονος	Τσικαλλιών	ΥΑ ΦΕΚ 1274/Β/1980
162.	Ναός Σωτήρος	Τσικαλλιών	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
163.	Νησί Κρανάη	Γύθειο	ΥΑ ΦΕΚ /Β/1960
164.	Ναός Παναγίας	Δροσοπηγή	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
165.	Ναός Αγ. Θεοδώρου Στρατηλάτη	Δρυμού	ΥΑ ΦΕΚ 71/Β/1983
166.	Ναός Παναγίας	Καλύβια	ΥΑ ΦΕΚ 47/Β/1985
167.	Ναός Αγ. Δημητρίου	Καρνούπολη	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
168.	Ναός Αγ. Γεωργίου	Καρνούπολη	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
169.	Ναός Αγ. Νικολάου	Καρνούπολη	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
170.	Ναός Αγ. Νικολάου (Σκοπιά0	Κότρωνας	ΥΑ

			ΦΕΚ 329/Β/1981
171.	Ναός Αγ. Σωμάτων	Κότρωνας	ΥΑ ΦΕΚ 846/Β/1984
172.	Μονή Μεταμόρφωσης Σωτήρος	Κότρωνας	ΥΑ ΦΕΚ 1273/Β/1980
173.	Ναός Κοιμήσεως Θεοτόκου	Κότρωνας	ΥΑ ΦΕΚ 1273/Β/1980
174.	Ναός Αγ. Γεωργίου (Γωνέα)	Κότρωνας	ΥΑ ΦΕΚ 1273/Β/1980
175.	Αγιος Γεώργιος (Μονή)	Κονάκια	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962 166/Β/1983
176.	Ναός Αγ. Βαρβάρας	Κότρωνας	ΥΑ ΦΕΚ 1274/Β/1980
177.	Ναός Αγ. Ιωάννη	Μυρσίνη	ΥΑ ΦΕΚ 405/Β/1981
178.	Ναός Αγ. Σπυρίδωνος	Μυρσίνη	ΥΑ ΦΕΚ 410/Β/1981
179.	Ναός Αγ. Γεωργίου	Μυρσίνη	ΥΑ ΦΕΚ 473/Β/1962
180.	Ναός Ζωοδόχου Πηγής	Νεοχώρι	ΥΑ ΦΕΚ 636/Β/1981
181.	Ναός Αγ. Νικολάου (Πάνω Χώρα)	Σιδηρόκαστρο	ΥΑ ΦΕΚ 128/Β/1983
182.	Ναός Σωτήρος	Σκαμνάκι	ΥΑ ΦΕΚ 296/Β/1982
183.	Ναός Αγ. Αντωνίου	Σκουτάρι	ΥΑ ΦΕΚ 282/Β/1987
184.	Ναός Ιωάννη Ριγανά	Σκουτάρι	ΥΑ ΦΕΚ 137/Β/1987
185.	Ναός Αγ. Δημητρίου	Σκουτάρι	ΥΑ ΦΕΚ 227/Β/1987

186.	Ναός Αγ. Τριάδος	Σκουντάρι	ΥΑ ΦΕΚ 277/Β/1987
187.	Ναός Αγ. Χαραλάμπους	Σκουντάρι	ΥΑ ΦΕΚ 281/Β/1987
188.	Ναός Αγ. Τριάδος	Λάγια	ΥΑ ΦΕΚ 302/Β/1985
189.	Ναός Αγ. Τριάδας (Αχιλλείο ή Κάστρο)	Λάγια	ΥΑ ΦΕΚ 119/Β/1982
190.	Οχυρωμένη Πόλη	Πασσάβα	ΥΑ ΦΕΚ 28/Α/26-2-22 Β.Δ.25-2-1922
191.	Ιερό	Πασσάβα	ΥΑ ΦΕΚ
192.	Μνημείο	Νεοχώρι	ΥΑ ΦΕΚ
193.	Ταφικό Μνημείο (Βαθύ)	Νεοχώρι	ΥΑ ΦΕΚ
194.	Ιερό (Κάμπος της Δίχοβας)	Νεοχώρι	ΥΑ ΦΕΚ
195.	Πόλη	Κότρωνα	ΥΑ ΦΕΚ
196.	Βασιλική	Κότρωνα	ΥΑ ΦΕΚ
197.	Φρούριο	Κότρωνα	ΥΑ ΦΕΚ
198.	Τάφος (Σκούρκα)	Κότρωνα	ΥΑ ΦΕΚ
199.	Ταφικό Μνημείο	Κότρωνα	ΥΑ ΦΕΚ
200.	Ναός Ισσωρίας Αρτέμιδος	Κότρωνα	ΥΑ ΦΕΚ
201.	Πηγή & Κρίνη	Κότρωνα	ΥΑ ΦΕΚ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΙΚΟΝΑ: ΛΑΒΑΡΟ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ

Πηγή: Βιβλιοπωλείο 'Η αδούλωτη Μάνη'

ΕΙΚΟΝΑ. ΤΟ ΓΛΥΠΤΟ ΤΗΣ ΜΑΝΙΑΤΙΣΣΑΣ ΣΤΟΝ ΠΥΡΓΟ ΔΙΡΟΥ

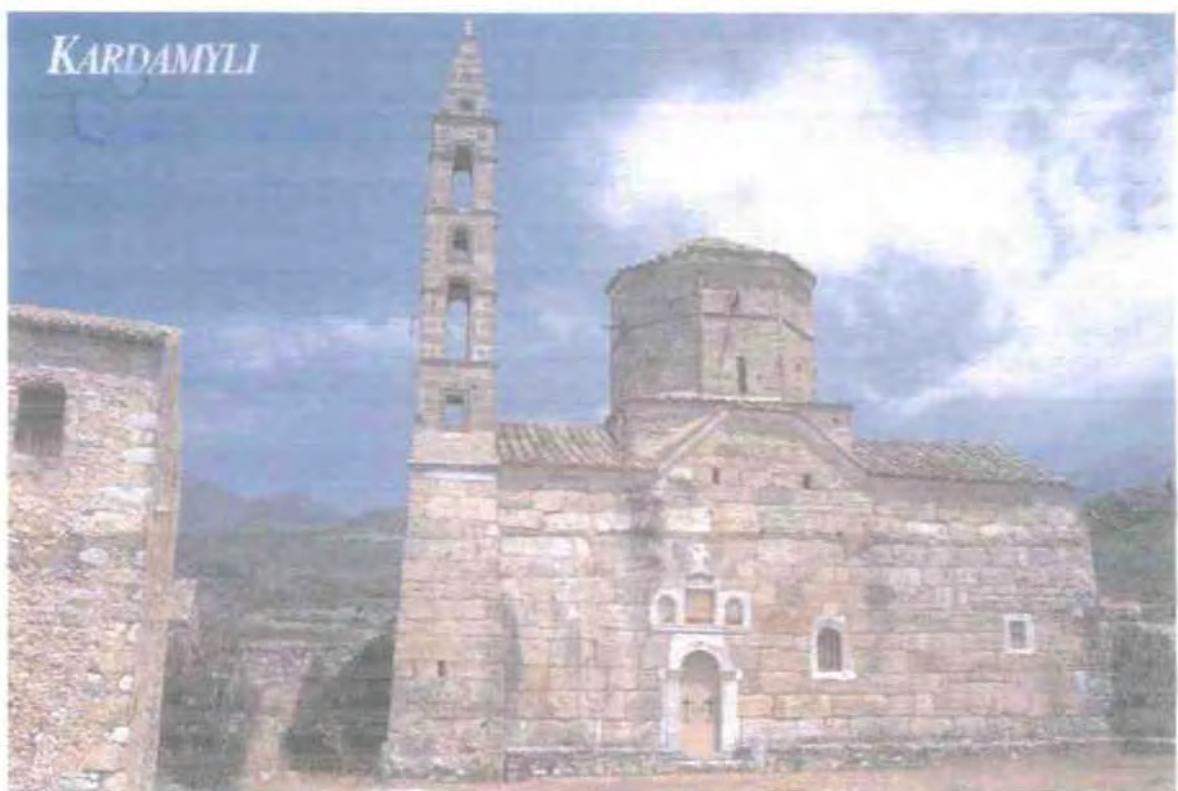
Πηγή: Αναπτυξιακή Εταιρία Μάνης

ΕΙΚΟΝΑ: Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΤΗΝ ΠΛΑΤΣΑ, 13^{ος} αι. μ.Χ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

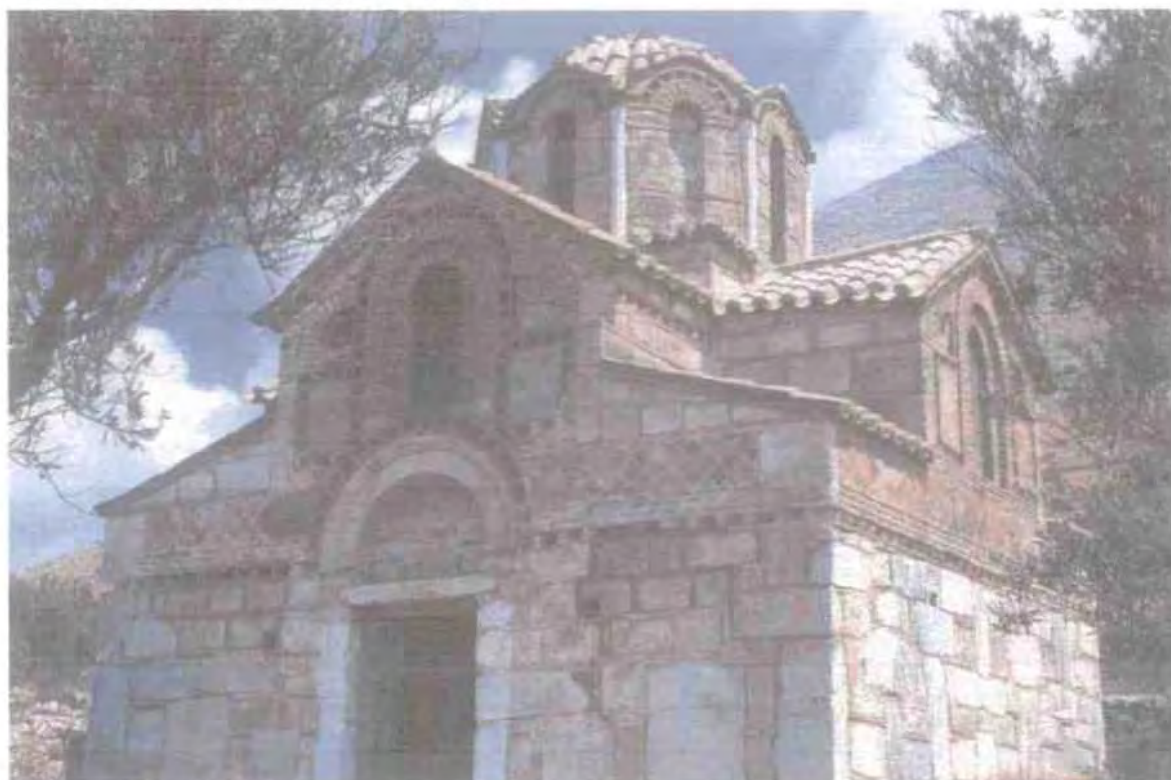
ΕΙΚΟΝΑ: Ο ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝΑΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑ ΚΑΡΔΑΜΥΛΗ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

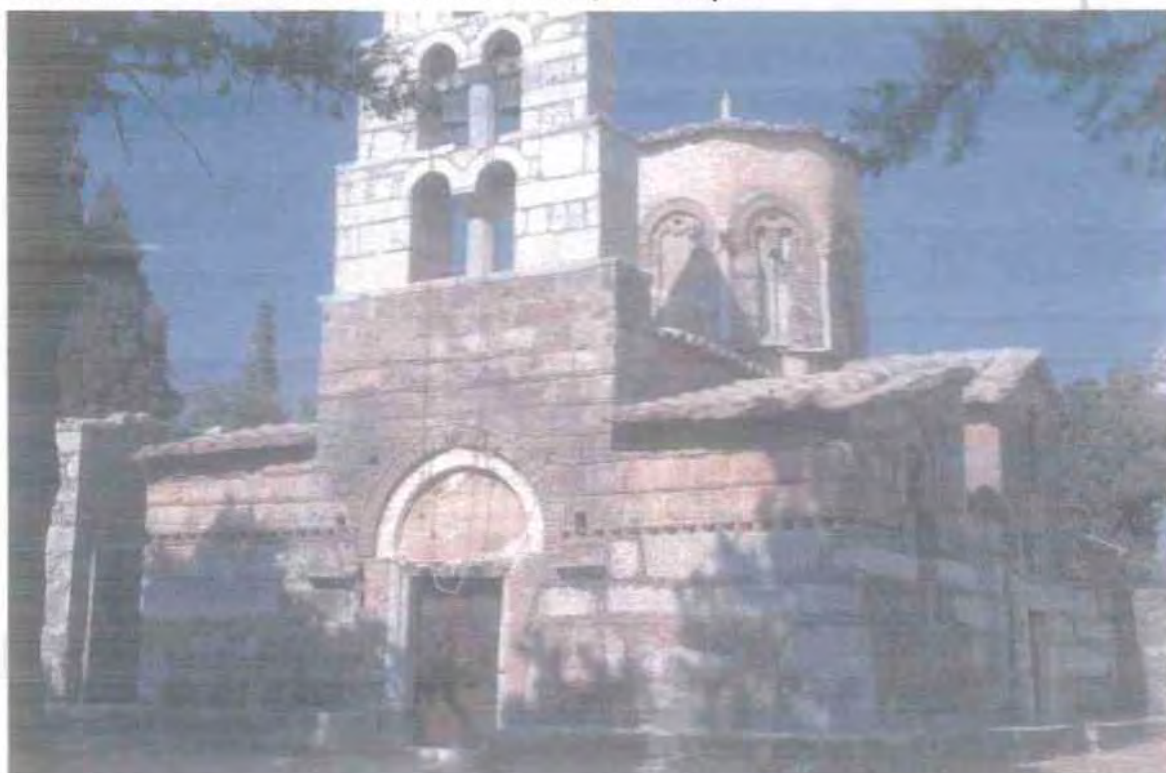

ΕΙΚΟΝΑ: Η ΤΟΥΡΛΩΤΗ, 13^{ος} αι. μ.Χ.

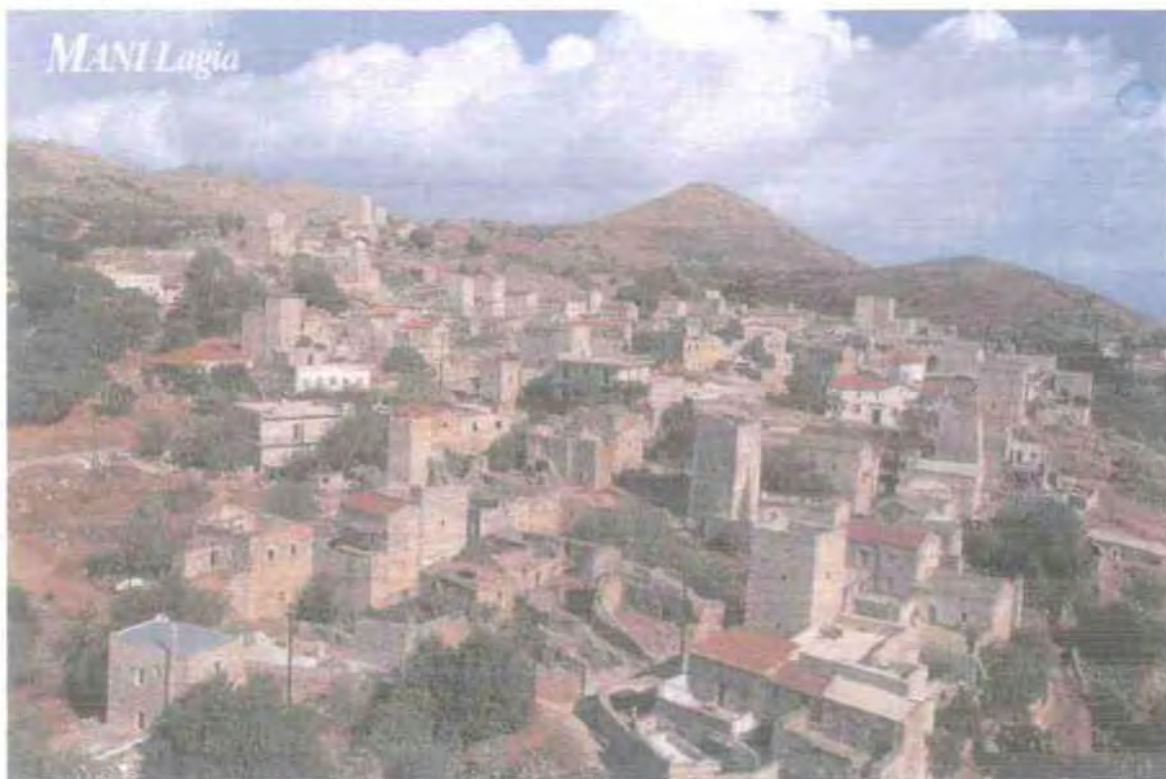
Πηγή: Τουριστική Κάρτα

ΕΙΚΟΝΑ: Ο ΤΑΞΙΑΡΧΗΣ ΣΤΗ ΧΑΡΟΥΔΑ, 13^{ος} αι. μ.Χ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

ΕΙΚΟΝΑ: Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΛΑΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

ΕΙΚΟΝΑ: Ο ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΛΙΜΕΝΙΟΥ ΣΤΗΝ ΜΑΝΗ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

ΕΙΚΟΝΑ: ΤΟΥ ΛΙΟΝΤΑΚΙ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

ΕΙΚΟΝΑ: ΠΥΡΓΟΣΠΙΤΑ ΣΤΟΥΣ ΚΑΤΩ ΜΠΟΥΛΑΡΙΟΥΣ

Πηγή: Τουριστική Κάρτα

ΕΙΚΟΝΑ: ΠΥΡΑΜΟΕΙΔΗΣ ΚΟΡΥΦΗ ΤΟΥ ΤΑΪΓΕΤΟΥ

Πηγή: Internet – www.mani.org.gr

ΕΙΚΟΝΑ: ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΠΟΡΤΟ ΚΑΓΙΟ ΣΤΟ ΑΧΙΛΛΕΙΟ

Πηγή: Internet – www.mani.org.gr